។ នមោ តស្ស ភគវតោ អរហតោ សម្មាសម្ពុទ្ធស្ស។

អភិធម្មបិដកេ

ធម្មសង្គណី-អនុដីកា

វីសតិគាថាវណ្ណនា

១. អភិធម្មសំវណ្ណនាយ អត្ថំ សំវណ្ណេតុកាមោ តស្សា អាទិគាថាយ តាវ បយោជនសម្ពន្ធាភិធានបុព្ពង្គមំ អត្ថំ និទ្ធារេន្តោ ឧឡារជ្ឈាសយានំ និសម្មការីនំ បដិបត្តិ បរេសំ វិវិធហិតសុខនិប្ផាទនប្បយោជនាតិ អាចរិយស្សាបិ ធម្មសំវណ្ណនាយ អាទិម្ហិ សត្ថរិ និបច្ចការស្ស អន្តរាយវិសោសនត្ថតា វិយ សត្ថរិ ធម្មេ ច បរេសំ អច្ចន្តសុខប្បដិលាភសំវត្តនិយសទ្ធារតនុប្បាទនត្ថតាបិ សិយាតិ ទស្សេតុំ “**ធម្មសំវណ្ណនាយ**”ន្តិអាទិមាហ។ តត្ថ យថានុសិដ្ឋំ បដិបជ្ជមានេ អបាយេសុ អបតមានេ ធារេតីតិ **ធម្មោ**តិ សាមញ្ញវចនោបិ ធម្ម-សទ្ទោ សទ្ទន្តរសន្និធានេន ឥធ បរិយត្តិវិសេសវិសយោ។ សំវណ្ណីយតិ អត្ថោ ឯតាយាតិ **សំវណ្ណនា**, អដ្ឋកថា។

តិវិធយានមុខេន វិមុត្តិធម្មំ យថារហមនុសាសតីតិ **សត្ថា**។ បណមនំ បណាមោ, កាយវាចាចិត្តេហិ សត្ថុគុណនិន្នតា។ កិរិយា ករណំ, បណាមស្ស ករណំ **បណាមករណំ**, វន្ទនាបយោគោ។ សោ ច កិញ្ចាបិ “ឥទានិ អធិប្បេតំ បណាមំ ករោន្តោ”តិអាទិនា “តស្ស បាទេ នមស្សិត្វា”តិអាទិកស្ស អធិប្បេតបណាមភាវំ ទស្សេស្សតិ, “ករុណា វិយា”តិអាទិកស្ស បន សព្ពស្ស ថោមនាវសេន វុត្តស្សបិ វសេន វេទិតព្ពោ។ សោ ហិ សត្ថុ មហាករុណាទិគុណវិសេសកិត្តនវសេន បវត្តោ មហាករុណាទិគុណវិសេសាវិនាភាវិនា សំវណ្ណិយមានសំវណ្ណនាធម្មវិភាវិតេន **ធម្មស្ស ស្វាក្ខាតភាវេន** ស្វាក្ខាតធម្មេ សត្ថរិ អនុប្បន្នសទ្ធានំ សទ្ធាជននាយ, ឧប្បន្នសទ្ធានញ្ច ភិយ្យោភាវាយ ហោតិ។ សត្ថុនោ ច អវិបរីតធម្មទេសនភាវេន អវិតថទេសនាភូតេ ធម្មេតិ ឯតេន សត្ថុនោ មហាករុណាទិគុណានំយេវ ច ផលវិសេសនិប្ផាទនសមត្ថតាយ បសាទាវហតំ អាហ។ ធម្មេន ហិ សត្ថុសិទ្ធិ, សត្ថារា ច ធម្មសិទ្ធិ, ធម្មសម្បត្តិយាបិ សត្ថុគុណតាយ សត្ថុគុណវិភាវនេន សម្បជ្ជតីតិ។

ឯវំ សត្ថរិ បណាមករណស្ស ឯកំ បយោជនំ ទស្សេត្វា ឥទានិ សម្ពន្ធំ វិភាវេតិ “**តទុភយប្បសាទាហី**”តិអាទិនា។ ន ហិ សត្ថរិ ធម្មេ វា អប្បសន្នោ សំវណ្ណិយមានេ តទធិគន្តព្ពេ ច ធម្មេ សម្មា បដិបជ្ជតិ, នាបិ សីលាទិអនុបាទាបរិនិព្ពានន្តំ មហន្តំ អត្ថំ សាធេតិ, តស្មា ធម្មសំវណ្ណនាសុ បរេសំ សម្មាបដិបត្តិអាកង្ខាយ តថារូបធម្មបដិគ្គាហកេហិ ច វិនិយោជិតេន សត្ថរិ ធម្មេ ច បសាទុប្បាទនំ សត្ថរិ បណាមករណំ វិហិតន្តិ អធិប្បាយោ។

ភគវតោ គុណសំកិត្តនំ តស្ស ធម្មសង្ខានម្បិ ថោមនា ហោតិយេវាតិ វុត្តំ “**រតនត្តយបណាមវចន**”ន្តិ។ តថា ច វក្ខតិ “ភគវតោ ថោមនេនេវា”តិអាទិ (ធ. ស. មូលដី. ៦)។ វក្ខមានំ វា “សទ្ធម្មញ្ចស្ស បូជេត្វា”តិអាទីសន្នាយ វុត្តំ។ វិញ្ញាបនត្ថំ បរេសំ វិញ្ញូនន្តិ វា សម្ពន្ធនីយំ។ អវិញ្ញូនំ អប្បមាណតាយ អភាជនតាយ ច វិញ្ញូនំ គហណំ។ តេ ហិ ពុទ្ធាទីសុ សគារវស្ស បមាណភូតតំ ជានន្តា តស្ស វចនំ សោតព្ពំ សទ្ធាតព្ពំ មញ្ញន្តិ, សម្មទេវ ចនំ អនុតិដ្ឋន្តា តទធិប្បាយំ បូរេន្តិ។ ឥធាបិ បុរិមនយេនេវ សម្ពន្ធោ វេទិតព្ពោ បសាទវិញ្ញាបនាទិមុខេនបិ សម្មាបដិបត្តិអាកង្ខាយ បវេទិតត្តា។

ឯត្ថ ច បឋមោ អត្ថវិកប្បោ សទ្ធានុសារីនំ បុគ្គលានំ វសេន វុត្តោ, ទុតិយោ ធម្មានុសារីនំ។ បឋមោ វា អសំសិទ្ធសត្ថុធម្មានំ វសេន វុត្តោ, ទុតិយោ សំសិទ្ធសត្ថុធម្មានំ។ តថា បឋមោ បឋមេ រតនេ បណាមកិរិយាទស្សនបរោ, ទុតិយោ ឥតរេសុបីតិ អយំ វិសេសោ វេទិតព្ពោ។

បណាមោ ករីយតិ ឯតាយាតិ បណាមករណំ, បណាមកិរិយាភិនិប្ផាទិកា ចេតនា។ សា ហិ ខេត្តសម្បត្តិយា អាចរិយស្ស ច អជ្ឈាសយសម្បត្តិយា ទិដ្ឋធម្មវេទនីយភូតា យថាលទ្ធសម្បត្តិនិមិត្តកស្ស កម្មស្ស ពលានុប្បទានវសេន បុរិមកម្មនិប្ផន្នស្ស វិបាកសន្តានស្ស អន្តរា វេមជ្ឈេ អាយន្តិ អាបតន្តីតិ អន្តរាយាតិ លទ្ធនាមានំ រោគាទិអនត្ថានំ វិធាយកស្ស ឧបបីឡកស្ស ឧបច្ឆេទកស្ស វា កម្មស្ស វិទ្ធំសនសមត្ថោ បុញ្ញាតិសយោតិ ឥមមត្ថំ ទស្សេតិ “**រតនត្តយបណាម**...**បេ**.... **វិសេសភាវតោ**”តិ។ ឯវញ្ច កត្វា រាគាទិបរិយុដ្ឋានាភាវវចនេន អន្តរាយស្ស ការណភូតាយ បយោគវិបត្តិយា អភាវស្ស, អត្ថលាភាទិវចនេន អនន្តរាយតាហេតុភូតាយ

បយោគសម្បត្តិយា សត្ថារស្ស, “សព្យាបជ្ឈាយ បជាយ អព្យាបជ្ឈោ វិហរតី”តិ (អ. និ. ៦.១០; ១១.១១) វចនេន ទិដ្ឋេវ ធម្មេ សុខវិហារិតាយ ច បកាសនំ **មហានាមសុត្តំ**យេវ ឧទាហដំ។

គុណវិសេសទស្សនត្ថន្តិ ឯតេន សតិបិ កាយមនោបណាមានំ អន្តរាយវិសោសនសមត្ថភាវេ តេហិ បណាមវិសយស្ស បណាមារហភាវវិភាវនេន សាតិសយោ វចីបណាមោ វិហិតោតិ ទស្សេតិ។ **គុណវិសេសវាហី**តិអាទិនា អាចរិយស្ស យុត្តបត្តការិតំ ទស្សេតិ។ **ទេសនា វិនយបិដកេ**តិ ឯត្ថ ននុ វិនយបិដកស្សបិ ទេសនាភាវតោ ទេសនាវិនយបិដកានំ ភេទវចនំ ន យុត្តន្តិ? នោ ន យុត្តំ “តីសុបិ ចេតេសុ ឯតេ ធម្មត្ថទេសនាបដិវេធា”តិ (ធ. ស. អដ្ឋ. និទានកថា; ទី. និ. អដ្ឋ. ១.បឋមមហាសង្គីតិកថា; បារា. អដ្ឋ. ១.បឋមមហាសង្គីតិកថា) ឯត្ថ វិយ សមុទាយទេសនាយ អវយវទេសនានំ អាធារភាវតោ។ ទេសនាកាលេ វា មនសា វវត្ថាបិតាយ វិនយតន្តិយា វិនយបិដកភាវតោ តទត្ថបញ្ញាបនស្ស ច ទេសនាភាវតោ ភេទវចនំ។ អថ វា ទេសីយតិ ឯតេនាតិ **ទេសនា**, ទេសនាសមុដ្ឋាបកោ ចិត្តុប្បាទោ, តស្ស ច វិនយបិដកវិសយោ ករុណាបុព្ពង្គមោ ច សោតិ ឯវមេត្ថ ភេទវចនោបបត្តិ ទដ្ឋព្ពា។ **សុត្តន្តបិដកេ**តិអាទីសុបិ ឯសេវ នយោ។

កថំ បន ភគវតោ ទេសនា វិនយបិដកេ ករុណាប្បធានា, សុត្តាភិធម្មបិដកេសុ ច បញ្ញាករុណាបញ្ញាប្បធានាតិ វិញ្ញាយតីតិ? យតោ ឧក្កំសបរិយន្តគតហិរោត្តប្បោបិ ភគវា លោកិយសាធុជនេហិបិ បរិហរិតព្ពានិ “សិខរណី”តិអាទីនិ វចនានិ យថាបរាធញ្ច គរហវចនានិ វិនយបិដកទេសនាយំ មហាករុណាសញ្ចោទិតមានសោ មហាបរិសមជ្ឈេ អភាសិ, តំតំសិក្ខាបទបញ្ញត្តិការណាបេក្ខាយ វេរញ្ជាទីសុ សារីរិកញ្ច ខេទមនុភោសិ, តស្មា កិញ្ចាបិ ភូមន្តរបច្ចយាការសមយន្តរកថានំ វិយ វិនយបញ្ញត្តិយាបិ សមុដ្ឋាបិកា បញ្ញា អនញ្ញសាធារណតាយ អតិសយកិច្ចវតី, តតោបិ ករុណាយ កិច្ចំ អធិកន្តិ អធិប្បាយេន វុត្តំ “**វិនយបិដកេ ករុណាប្បធានា**”តិ។ ករុណាព្យាបារាធិកតាយ ហិ ទេសនាយ ករុណាប្បធានតា, សុត្តន្តទេសនាយ មហាករុណាសមាបត្តិពហុលោ វេនេយ្យសន្តានេសុ តទជ្ឈាសយានុលោមេន គម្ភីរមត្ថបទំ បតិដ្ឋបេសីតិ ករុណាបញ្ញាប្បធានតា, អភិធម្មទេសនាយ បន សព្ពញ្ញុតញ្ញាណស្ស វិសយភាវប្បហោនកោ រូបារូបបរិច្ឆេទោ ធម្មសភាវានុរោធេន បវត្តិតោតិ បញ្ញាប្បធានតា។ **តេនេវ ច ការណេនា**តិអាទិនា ទេសនានុរូបតំតំសំវណ្ណនាយ ថោមនា អាចរិយស្ស បកតីតិ ទស្សេតិ។

កុសលា រូបំ ចក្ខុមា ទស ទាឡិមាទិ សមូហវសេន អត្ថានវពោធនត្ថោ វិយ អត្ថាវពោធនត្ថោ ហិ សទ្ទប្បយោគោ អត្ថបរាធីនោ កេវលោ អត្ថបទត្ថោ, សោ បទត្ថវិបរិយេសការិនា ឥតិ-សទ្ទេន សទ្ទបទត្ថកោ ជាយតីតិ អាហ “**ករុណា វិយាតិ និទស្សនវចន**”ន្តិ។ និទស្សនញ្ហិ នាម និទស្សិតព្ពធម្មេ តេន ច សម្ពន្ធេ សតិ ហោតិ, នាញ្ញថាតិ តស្ស និទស្សនភាវំ វិភាវេន្តោ អាហ “**យស្ស យថា…បេ…. បវត្តិត្ថាតិ អត្ថោ**”តិ។

“តត្ថ ករុណា វិយាតិ និទស្សនវចន”ន្តិអាទិនា និទស្សននិទស្សិតព្ពធម្មានំ អាធារវិសយព្យាបារេហិ សវិសេសនេហិ សហ បកាសនវសេន គាថាយ អត្ថគតំ ទស្សេត្វា អវយវភេទវសេន អត្ថំ ទស្សេតុំ “**កិរតីតិ ករុណា**”តិអាទិ វុត្តំ។ តត្ថ និច្ឆន្ទរាគានំ ភូតបុព្ពគតិយា វា សត្តតា វេទិតព្ពា។ ឯកស្សបិ ធម្មស្ស អនេកសាមញ្ញាការវន្តតាយ “**យថាសភាវំ បកាសេហី**”តិ វុត្តំ។ តថា ហិ វុត្តំ – “សព្ពេ ធម្មា សព្ពាការេនា”តិ (មហានិ. ១៥៦; ចូឡនិ. មោឃរាជមាណវបុច្ឆានិទ្ទេស ៨៥; បដិ. ម. ៣.៥) ធម្មានំ អញ្ញេយ្យត្តំ បដិក្ខិបតិ ញាតុំ អសក្កុណេយ្យត្តាភាវតោ។ ឯតេន តស្សា បញ្ញាយ អកិច្ចវុត្តិតំ អាហ។ យថេវ ហិ “ញេយ្យេសុ សព្ពេសុ បវត្តិត្ថា”តិ ឯត្ថាវតា អធិប្បេតត្ថេ សិទ្ធេ តេសំ អត្តត្តនិយតាវិរហស្សូចនត្ថំ បរេសំ សត្តាទិមិច្ឆាគាហបដិសេធនេន **ធម្ម**-សទ្ទេន ញេយ្យា វិសេសិតព្ពា, ឯវំ “**ធម្មេសុ សព្ពេសុ បវត្តិត្ថា**”តិ ឯត្តាវតា ច អធិប្បេតត្ថេ សិទ្ធេ ធម្មេសុ តស្សា បញ្ញាយ អាកង្ខប្បដិពទ្ធតាយ អកិច្ចវុត្តិតំ ទស្សេតុំ អញ្ញេយ្យត្តបដិសេធនេន **ញេយ្យ**-សទ្ទេន ធម្មា វិសេសិតាតិ។ **ញេយ្យធម្ម**-សទ្ទា នីលុប្បលសទ្ទា វិយ អញ្ញមញ្ញំ ភេទាភេទយុត្តាតិ “**ញេយ្យា ច តេ ធម្មា ចា**”តិ វុត្តំ។ **យា យា**តិ យថា-សទ្ទស្សត្ថំ ទស្សេតិ។ ព្យាបនិច្ឆាយញ្ហិ អយំ **យថា**-សទ្ទោ, តប្បភេទា បញ្ញា បវត្តិត្ថាតិ សម្ពន្ធោតិ។

ភគវតិ បវត្តាវាតិ ឥទំ យេភុយ្យេន ឧបមានោបមេយ្យត្ថានំ ភិន្នាធារតាយ ភិន្នាធារស្ស ច ឧបមានត្ថស្ស ឥធ អសម្ភវតោ វុត្តំ។ ភគវតោ ករុណាយ អញ្ញេហិ អសាធារណភាវោ សត្តេ សំសារទុក្ខតោ ឧទ្ធរិត្វា អច្ចន្តសុខេ និព្ពានេ បតិដ្ឋបេតុំ អត្តនោ សរីរជីវិតបរិច្ចាគេនបិ ឯកន្តហិតជ្ឈាសយតាវសេន វេទិតព្ពោ, យតោ វិនេយ្យានំ កោសោហិតវត្ថគុយ្ហបហូតជិវ្ហាទិទស្សនម្បិ កតំ, យញ្ច យទិមេ សត្តា ជានេយ្យុំ, ភគវតោ សាសនេន រហទមិវ សីតលំ សម្បជ្ជលិតំ អគ្គិក្ខន្ធម្បិ សមោគាហេយ្យុំ។ អញ្ញេសំ បស្សន្តានន្តិ សម្ពន្ធោ។ **ឧទ្ធដា**តិ បទំ អបេក្ខិត្វា **មហោឃបក្ខន្ទានំ សត្តាន**ន្តិ កម្មត្ថេ សាមិវចនំ។ អយញ្ចេត្ថ សង្ខេបត្ថោ – កាមាទិមហោឃបក្ខន្ទេ សត្តេ តតោ ឧទ្ធដា នត្ថញ្ញោ កោចិ មំ បបេត្វាតិ បស្សតោ យថា ភគវតោ ករុណាយ អាវិសនំ ហោតិ, ន ឯវំ អញ្ញេសំ តថា

ទស្សនស្សេវ អភាវតោ។ អថ វា **អញ្ញេសំ បស្សន្តានន្តិ** យទិបិ បរេ បស្សេយ្យុំ, តថាបិ ន តេសំ ភគវតោ វិយ ករុណោក្កមនំ អត្ថិ អប្បដិបត្តិតោ អត្ថហិតមគ្គបដិបត្តិតោ ចាតិ អត្ថោ។

អនាវរណា តីសុ កាលេសុ សព្ពត្ថ អប្បដិហតវុត្តិតាយ, **អសាធារណា** សព្ពធម្មានំ និរវសេសហេតុបច្ចយបរិគ្គហវសេន តេសញ្ច សភាវកិច្ចាទិអវត្ថាវិសេសាទិបរិជាននេន អាយូហនវេលាយមេវ តំតំកម្មានំ តំតំផលវិសេសហីនមជ្ឈិមបណីតាទិវិភាគស្ស ឥន្ទ្រិយពទ្ធេសុ អនិន្ទ្រិយពទ្ធេសុ ច អតិសុខុមតិរោហិតវិទូរវុត្តិអតីតានាគតាទិភេទភិន្នានំ រូបធម្មានំ តំតំការណសមវាយវិភាវនេនេវ តំតំផលេសុ វណ្ណសណ្ឋានគន្ធរសផស្សាទិវិសេសស្ស និរវសេសតោ បដិវិជ្ឈនេន វេទិតព្ពា។ អយញ្ច អត្ថោ ភគវតោ អនេកធាតុនានាធាតុលោកំ យថាភូតំ ញាណាទិវសេន វេទិតព្ពោ។ **យថា ច បស្សន្តស្សា**តិ ឥទំ រាគគ្គិអាទីហិ លោកសន្និវាសស្ស អាទិត្តតាទិអាការទស្សនំ ភគវតោ មហាករុណោក្កមនុបាយំ សន្ធាយ វុត្តំ។ តំ បន ពហុកេហិ អាការេហិ បស្សន្តានំ ពុទ្ធានំ ភគវន្តានំ សត្តេសុ មហាករុណា ឱក្កមតិ។ “អាទិត្តោ លោកសន្និវាសោ…បេ…. ឧយ្យុត្តោ…បេ…. បយាតោ…បេ…. កុម្មគ្គប្បដិបន្នោ…បេ…. ឧបនីយតិ លោកោ អធុវោ…បេ…. អតាណោ លោកោ អនភិស្សរោ…បេ…. អស្សកោ លោកោ សព្ពំ បហាយ គមនីយំ…បេ…. ឩនោ លោកោ អតិត្តោ តណ្ហាទាសោតិ បស្សន្តានំ ពុទ្ធានំ ភគវន្តានំ សត្តេសុ មហាករុណា ឱក្កមតី”តិអាទិនា (បដិ. ម. ១.១១៧) បដិសម្ភិទាមគ្គេ បរោសតំ អាការេហិ ទស្សិតន្តិ គន្ថវិត្ថារំ បរិហរិតុំ សំវណ្ណយិតុញ្ច ឧបាយំ ទស្សេតុំ អាហ **“តំ សព្ពំ បដិសម្ភិទាមគ្គេ មហាករុណាញាណវិភង្គវសេន ជានិតព្ព”**ន្តិ។ ឥន្ទ្រិយបរោបរិយត្តអាសយានុសយ យមកបាដិហារិយ សព្ពញ្ញុតានាវរណញាណានិ សេសាសាធារណញាណានិ។ តេសម្បិ ហិ វិភង្គោ “ឥធ តថាគតោ សត្តេ បស្សតិ អប្បរជក្ខេ”តិអាទិនា (បដិ. ម. ១.១១១) បដិសម្ភិទាមគ្គេ នានប្បការេន ទស្សិតោតិ បុរិមនយេនេវ អតិទិសតិ។ **អាទិ**-សទ្ទេន តត្ថ វិភត្តានំ បដិសម្ភិទាសច្ចញាណាទីនំ សង្គហោ កតោតិ វេទិតព្ពោ។

និប្បទេសសប្បទេសវិសយា ករុណា វិយ ភគវតោ បញ្ញាបិ ឥធ និប្បទេសសប្បទេសវិសយា និរវសេសា អធិប្បេតាតិ តស្សា កតិបយភេទទស្សនេន នយតោ តទវសិដ្ឋភេទា គហេតព្ពាតិ ទស្សេន្តោ **“បញ្ញាគ្គហណេន ចា”**តិអាទិមាហ។ តេ បន សីលសមាធិ បញ្ញាវិមុត្តិវិមុត្តិញាណទស្សន, ទ្វាចត្តាលីសសតទុកធម្ម, ពាវីសតិតិកធម្ម, ចតុសតិបដ្ឋាន សម្មប្បធាន ឥទ្ធិបាទ សាមញ្ញផល អរិយវំសាទិ, បញ្ចគតិ បញ្ចបធានិយង្គ បញ្ចង្គិកសមាធិ ឥន្ទ្រិយ ពល និស្សារណីយធាតុ វិមុត្តាយតន វិមុត្តិបរិបាចនីយធម្មសញ្ញាទិ, ឆសារណីយធម្ម អនុស្សតិដ្ឋាន អគារវគារវ និស្សារណិយធាតុ សតតវិហារ អនុត្តរិយ និព្ពេធភាគិយបញ្ញាទិ, សត្ត អបរិហានិយធម្ម អរិយធន ពោជ្ឈង្គ សប្បុរិសធម្មនិជ្ជរវត្ថុ សញ្ញា ទក្ខិណេយ្យបុគ្គលខីណាសវពលាទិ, អដ្ឋបញ្ញាបដិលាភហេតុ មិច្ឆត្ត សម្មត្ត លោកធម្ម អរិយានរិយវោហារ អារម្ភវត្ថុ កុសីតវត្ថុ អក្ខណ មហាបុរិសវិតក្កអភិភាយតន វិមោក្ខាទិ, នវយោនិសោមនសិការមូលធម្មបារិសុទ្ធិបធានិយង្គ សត្តាវាស អាឃាតវត្ថុ អាឃាតបដិវិនយ សញ្ញានានត្ត អនុបុព្ពវិហារាទិ, ទសនាថករធម្ម កសិណាយតន អកុសលកម្មបថ កុសលកម្មបថ មិច្ឆត្ត សម្មត្ត អរិយវាស ទសពលញាណ អសេក្ខធម្មាទិ, ឯកាទសមេត្តានិសំស សីលានិសំស ធម្មតា ពុទ្ធិហេតុ, ទ្វាទសាយតនបដិច្ចសមុប្បាទ ធម្មចក្កាការ, តេរសធុតគុណ, ចុទ្ទសពុទ្ធញាណ, បញ្ចទសចរណវិមុត្តិបរិបាចនីយធម្ម, សោឡសអានាបានស្សតិ សច្ចាការ សុត្តន្តបដ្ឋាន, អដ្ឋារស ពុទ្ធធម្មធាតុ ភេទករវត្ថុ, ឯកូនវីសតិបច្ចវេក្ខណ, ចតុវីសតិបច្ចយ, អដ្ឋវីសតិសុត្តន្តបដ្ឋាន, បណ្ណាសឧទយព្ពយទស្សន, បរោបណ្ណាសកុសលធម្ម, ទ្វាសដ្ឋិទិដ្ឋិគត, អដ្ឋសតតណ្ហាវិចរិតាទិភេទានំ ធម្មានំ បដិវិជ្ឈនទេសនាការប្បវត្តា, យេ ច ចតុវីសតិកោដិសតសហស្សសមាបត្តិសញ្ចារិមហាវជិរញាណប្បភេទា, យេ ច អនន្តនយសមន្តបដ្ឋានបវិចយទេសនាការប្បវត្តា, យេ ច អនន្តាសុ លោកធាតូសុ អនន្តានំ សត្តានំ អាសយានុសយចរិតាទិវិភាវនាការប្បវត្តាតិ ឯវំបការា ភគវតោ បញ្ញាបភេទា, សព្ពេបិ ឥធ **អាទិ**-សទ្ទេន នយតោ សង្គយ្ហន្តីតិ វេទិតព្ពំ។ កោ ហិ សមត្ថោ ភគវតោ បញ្ញាយ បភេទេ អនុបទំ និរវសេសតោ ទស្សេតុំ។ តេនេវ ភគវន្តំ ឋបេត្វា បញ្ញវន្តានំ អគ្គភូតោ ធម្មសេនាបតិសារិបុត្តត្ថេរោបិ ពុទ្ធគុណបរិច្ឆេទនំ បតិអនុយុត្តោ “អបិច មេ, ភន្តេ, ធម្មន្វយោ វិទិតោ”តិ (ទី. និ. ២.១៤៦) អាហាតិ។

សំសារមហោឃបក្ខន្ទានំ សត្តានំ តតោ សន្តារណត្ថំ បដិបន្នោ តេហិ បយោជិតោ នាម ហោតិ អសតិបិ តេសំ តថាវិធេ អភិសន្ធិយន្តិ វុត្តំ **“សត្តា ហិ មហាពោធឹ បយោជេន្តី”**តិ។ **ឯតេន សព្ពេនា**តិ មហាពោធិមូលាទិទស្សនេន។ អបគមនំ និរុបក្កិលេសន្តិ យោជេតព្ពំ។ ជាតសំវទ្ធភាវទស្សនេន “អនាទិ អនិធនោ ច សត្តោ”តិ ឯវំបការា មិច្ឆាវាទា បដិសេធិតា ហោន្តិ។ **សមញ្ញា…បេ…. ទស្សេតិ** សត្តេ បរមត្ថតោ អសតិបិ សត្តបញ្ញត្តិវោហារសូចនតោ។ **ករុណា អាទិបញ្ញា បរិយោសានន្តិ** ឥទំ សម្ភរណនិប្ផត្តិកាលាបេក្ខាយ វុត្តំ, ន បរិច្ឆេទវន្តតាយ។ តេនេវាហ **“តន្និទានភាវតោ តតោ ឧត្តរិករណីយាភាវតោ”**តិ។ **សព្ពេ ពុទ្ធគុណា ទស្សិតា ហោន្តិ** នយតោ ទស្សិតត្តា។ ឯសោ ឯវ ហិ អនវសេសតោ ពុទ្ធគុណទស្សនុបាយោ យទិទំ នយគ្គាហណំ។

បរធនហរណាទិតោបិ វិរតិ បរេសំ អនត្ថបរិហរណវសប្បវត្តិយា សិយា ករុណូបនិស្សយាតិ **ករុណានិទានំ សីលំ**។ តតោ ឯវ “**តតោ បាណាតិបាតាទិវិរតិប្បវត្តិតោ**”តិ វុត្តំ។

២. យស្សា សំវណ្ណនន្តិអាទិនា “ទយាយា”តិអាទិថោមនាយ សម្ពន្ធំ ទស្សេតិ។ បយោជនំ បន វុត្តនយេន វេទិតព្ពំ។ **អព្ភន្តរំ** និយកជ្ឈត្តំ, តតោ ពហិភូតំ **ពាហិរំ**។ **ទយាតិ ករុណា អធិប្បេតា**តិ **ទយា**-សទ្ទស្ស មេត្តាករុណានំ វាចកត្តា វក្ខមានញ្ច អនុយោគំ មនសិ កត្វា វុត្តំ។ តាយ ហិ សមុស្សាហិតោ, ន មេត្តាយាតិ អធិប្បាយោ។ **បុព្ពេ វុត្តស្ស បដិនិទ្ទេសោ ហោតី**តិ **ត**-សទ្ទស្ស អត្ថំ អាហ។ **តន្តិ** បញ្ចំ **វិសេសេត្វា** ឧបមាភាវេន **វិនិវត្តា** ចរិតត្ថតាយ។ **បដិនិទ្ទេសំ នារហតិ** បធានាបធានេសុ បធានេ កិច្ចទស្សនតោ។ **ទ្វិន្នំ បទានំ…បេ…. វសោ**តិ ករុណាវាចិនា **ទយា**-សទ្ទេន ឯកាធិករណភាវេន វុច្ចមានោ **ត**-សទ្ទោ តតោ អញ្ញធម្មវិសយោ ភវិតុំ ន យុត្តោតិ អធិប្បាយោ។ អបរិយាយសទ្ទានំ សមានាធិករណភាវោ វិសេសនវិសេសិតព្ពភាវេ សតិ ហោតិ, នាញ្ញថាតិ អាហ “**សមានា…បេ…. ហោតី**”តិ។ សមានាធិករណភាវេន ហេត្ថ វិសេសនវិសេសិតព្ពភាវោ សាធីយតិ, សា ច សមានាធិករណតា វិសិដ្ឋវិភត្តិកានំ ន ហោតីតិ សមានវិភត្តិតាយបិ តមេវ សាធីយតីតិ “**ទយា…បេ…. ចិទ**”ន្តិ ឥទំ ទយាយ វិសេសិតព្ពភាវេ ការណវចនំ។ បធានតាយ ហិ សាមញ្ញតាយ ច សា វិសេសិតព្ពា ជាតា។ តត្ថ ភគវតោ តទញ្ញេសញ្ច ករុណានំ វាចកត្តា សាមញ្ញតា វេទិតព្ពា។ **តស្ស ចា**តិ ទយាសទ្ទស្ស។ “បធានញ្ច បញ្ចា”ន្តិអាទិនា កិញ្ចាបិ បុរិមគាថាយ បញ្ញាប្បធានា, “តាយា”តិ បន កេវលំ អវត្វា ទយាវិសេសនភាវេន វុត្តត្តា អប្បធានាយបិ ករុណាយ បដិនិទ្ទេសោ យុត្តោតិ ទស្សេតិ។ អប្បធានតា ច ករុណាយ បុរិមគាថាយ វសេន វុត្តា, ឥធ បន បធានា ឯវ។ តថា ច វុត្តំ “ទយាសមុស្សាហិនីតិ បធានា”តិ (ធ. ស. មូលដី. ២)។

កថំ បន…បេ…. ញាតព្ពាតិ វក្ខមានញ្ញេវ អត្ថំ ហទយេ ឋបេត្វា ចោទេតិ។ **យទិ ឯវ**ន្តិ យទិ អដ្ឋកថាយ អធិប្បាយំ អគ្គហេត្វា វចនមត្តមេវ គណ្ហសិ។ **មេត្តាតិ ច ន យុជ្ជេយ្យា**តិ យថា “មេត្តចិត្តតំ អាបន្នោ”តិ ឯតិស្សា អដ្ឋកថាយ វសេន ន ទយា ករុណា , ឯវំ “និក្កុរុណតំ អាបន្នោ”តិ ឯតិស្សា អដ្ឋកថាយ វសេន ន ទយា មេត្តាតិ វចនមត្តគ្គហណេ អដ្ឋកថានម្បិ វិរោធំ ទស្សេតិ។ “អធិប្បាយវសេន យោជេតព្ពោ”តិ វត្វា តមេវ អធិប្បាយំ **ទយា-សទ្ទោ ហី**តិអាទិនា វិវរតិ។ អក្ខរចិន្តកា ហិ **ទយា**-សទ្ទំ ទានគតិរក្ខណេសុ បឋន្តិ។ អនុរក្ខណញ្ច មេត្តាករុណានំ ហិតូបសំហារទុក្ខាបនយនាការវុត្តីនំ សមានកិច្ចំ, តស្មា ឧភយត្ថ **ទយា**-សទ្ទោ បវត្តតីតិ វុត្តំ។ **អន្តោនីត**ន្តិ អន្តោគធំ, រុក្ខត្តោ វិយ ធវខទិរាទីនំ អនុរក្ខណត្តោ មេត្តាករុណានំ សាមញ្ញន្តិ អត្ថោ, អធិប្បាយោ បន “ទយាបន្នោ”តិ ឯត្ថ សព្ពបាណភូតហិតានុកម្បីតិ អនន្តរំ ករុណាយ វុត្តត្តា **ទយា**-សទ្ទោ មេត្តាបរិយាយោតិ វិញ្ញាយតិ។ មេត្តាបិ ហិ ករុណា វិយ បាណាតិបាតវិរតិយា ការណន្តិ។ “អទយាបន្នោ”តិ ឯត្ថ បន ការុណិកោ អរិហី សជ្ឈាសយត្តា បរេសំ វិហេសាមត្តម្បិ ន ករោតិ, កោ បន វាទោ បាណាតិបាតនេតិ និក្កុរុណតាយ បាណាតិបាតិតា ទស្សិតាតិ វេទិតព្ពា។ ឯតមេវត្ថំ សន្ធាយ “**ឯវញ្ហិ អដ្ឋកថានំ អវិរោធោ ហោតី**”តិ អាហ។ យទិ ទយា-សទ្ទោ មេត្តាករុណានំ វាចកោ, ឯវម្បិកថំ បន ករុណា “ទយា”តិ ជានិតព្ពាតិ អនុយោគោ តទវត្ថោ ឯវាតិ ចោទនំ មនសិ កត្វា **ករុណា ច ទេសនាយា**តិអាទិនា ករុណាយ ឯវ គហណេ ការណមាហ។

ននុ តាយាតិអាទិនា សាមត្ថិយតោបិ បករណំ ពលវន្តិ បករណវសេនេវ ករុណាវិសយស្ស ញាតតំ ទស្សេតិ។ **យថារុចិ បវត្តិត្តា**តិ ឯតំ បុរិមគាថាយ សប្បទេសនិប្បទេសសត្តវិសយាយ ករុណាយ គហិតភាវស្ស ការណវចនំ។ យថារុចិបវត្តិ ហិ ឯកស្មឹ អនេកេសុ ច តច្ឆានុរូបប្បវត្តីតិ។ “**ឥធ បន និប្បទេសសត្តវិសយតំ គហេតុ**”ន្តិ ឯតេន សិទ្ធេ សតិ អារម្ភោ ញាបកត្តោ ហោតីតិ បុន “សត្តេសូ”តិ វចនំ ឥមមត្ថវិសេសំ ពោធេតីតិ ទស្សេតិ។ **ន ទេវេសុយេវា**តិអាទិនាបិ ទយាសាធនស្ស សមុស្សាហនស្ស សត្តវិសយភាវេ សាមត្ថិយលទ្ធេបិ “សត្តេសូ”តិ វចនំ តស្ស និប្បទេសសត្តវិសយភាវោ អធិប្បេតោតិ ឥមំ វិសេសំ ញាបេតីតិ ទស្សេតិ។

កាលទេសទេសកបរិសាទិបរិទីបនំ ពាហិរនិទានន្តិ កាលាទីនិ និទ្ទារេន្តោ “**យស្មឹ កាលេ**”តិអាទិមាហ។ **អវសានម្ហិ វសន្តោ តិទសាលយេតិ វចនតោ**តិ ឯតេន តស្ស បាដិហារិយស្ស សទ្ទន្តរសន្និធានេន អវច្ឆិន្នតំ ទស្សេតិ។ **តត្ថ បវត្តវោហារេន ច ន សក្កា**តិ បុថុជ្ជនសន្តានេបិ រាគាទិបដិបក្ខហរណស្ស អភាវតោ និច្ឆន្ទរាគេសុ សត្តវោហារោ វិយ បុថុជ្ជនសន្តានេ រាគាទិបដិបក្ខហរណវសេន បវត្តំ តទភាវេបិ ភគវតោ សន្តានេ រុឡ្ហីវសេន បាដិហារិយន្វេវ វុច្ចតីតិ ន សក្កា វត្តុន្តិ អធិប្បាយោ។ **ទិដ្ឋិហរណវសេន** យេ សម្មាទិដ្ឋិកា ជាតា អចេលកកស្សបាទយោ វិយ, **ទិដ្ឋិប្បកាសនេ អសមត្ថភាវេន** អប្បដិភានភាវាទិប្បត្តិយា សច្ចកាទយោ វិយ។

៣ . សីតបព្ពតា នាម “សិនេរុំ បរិវារេត្វា ឋិតា យុគន្ធរោ…បេ…. គិរិ ព្រហា”តិ (វិសុទ្ធិ. ១.១៣៧; បារា. អដ្ឋ. ១.១ វេរញ្ជកណ្ឌវណ្ណនា) ឯវំ វុត្តបព្ពតា។

៤-៥. សព្ពសោ ចក្កវាឡសហស្សេហិ សព្ពសោ អាគម្ម សព្ពសោ សន្និសិន្នេនាតិ សម្ពន្ធវសេន តយោ វិកប្បា យុត្តា, សព្ពសោ ចក្កវាឡសហស្សេហិ ទសហិ ទសហីតិ បន អនិដ្ឋសាធនតោ បដិសេធិតោ។ **វដ្ឋិតព្ពោ**តិ យេ វឌ្ឍេតុំ សក្កា "អតិសម្ពាខា អតិសមីបំ ឧន្នតប្បទេសោ"តិ, ឯតេ។ ឥតរេ បន តស្សា បរិសាយ មហន្តភាវេន ន សក្កា បរិហរិតុំ។

"សព្ពញ្ញេយ្យ…បេ…. សមត្ថា"តិ វត្វា **តេសំ ទេសេតព្ពប្បការជាននសមត្ថា**តិ វចនំ អត្ថនា បដិវិទ្ធា ការស្ស ធម្មសាមិនាបិ បរេសំ ទេសេតុំ អសក្កុណេយ្យត្តា វុត្តំ។ អញ្ញថា សព្ពេបិ សត្តា ទិដ្ឋសច្ចា ឯវ ភវេយ្យុំ។ សព្ពញ្ញេយ្យធម្មានំ យថាសភាវជាននសមត្ថតាទិយេវ **យថាវុត្តពលំ។ តេសំ គហណសមត្ថតំ ទីបេតិ,** អធិកវចនមញ្ញមត្ថំ ពោធេតីតិ អធិប្បាយោ។

៦. **តថាគតោ វន្ទនីយោ**តិអាទិនា "នមស្សិត្វា"តិអាទិកិរិយាវិសេសានំ តំតំសុត្តានុរោធេន បវត្តិតមាហ។ **សរីរសោភគ្គាទី**តិ **អាទិ**-សទ្ទេន កល្យាណវាក្ករណតាអាធិបច្ចបរិវារសម្បត្តិអាទិ សង្គយ្ហតិ។

៧. **អន្តរធាបេត្វា**តិ និរោធេត្វា។ និរោធនញ្ចេត្ថ ឧប្បាទកហេតុបរិហរណវសេន តេសំ អនុប្បត្តិករណន្តិ វេទិតព្ពំ។ **អត្ថំ បកាសយិស្សាមីតិ សម្ពន្ធោ**តិ "សោសេត្វា"តិ បុព្ពកាលកិរិយាយ អបរកាលកិរិយាបេក្ខតាយ វុត្តំ។

៨. **ទុក្ករភាវំ ទីបេតុ**ន្តិ អទុក្ករស្ស តថាអភិយាចេតព្ពតាភាវតោតិ អធិប្បាយោ។ បារាជិកសង្ឃាទិសេសានំ សីលវិបត្តិភាវតោ ថុល្លច្ចយាទីនញ្ច យេភុយ្យេន អាចារវិបត្តិភាវតោ អាចារសីលានំ តថា យោជនា កតា, តថា ចារិត្តសីលស្ស អាចារសភាវត្តា ឥតរំ សភាវេនេវ គហេត្វា ទុតិយា។ **អសក្កុណេយ្យ**ន្តិ វិសុទ្ធាចារាទិគុណសមន្នាគតេន សព្រហ្មចារិនា សទ្ធម្មចិរដ្ឋិតត្ថំ សាទរំ អភិយាចិតេន តេន ច អភិធម្មត្ថប្បកាសនេ សមត្ថោតិ យាថាវតោ បមាណិតេន តព្ពិមុខភាវោ ន សុករោតិ អធិប្បាយោ។

៩. **ទេវទេវ**-សទ្ទស្ស អត្ថោ បង្ខានសំវណ្ណនាដីកាយំ វិបញ្ចិតោតិ ន វិត្ថារយិម្ហ។

១៣. **បឋមសង្គីតិយំ យា អដ្ឋកថា សង្គីតា**តិ វចនេន សា ភគវតោ ធរមានកាលេបិ អដ្ឋកថា សំវិជ្ជតិ, តេន បាឋោ វិយ ភគវំមូលិកាវាតិ វិញ្ញាយតិ។ "អភិធម្មស្សា"តិ បទំ "អត្ថំ បកាសយិស្សាមី"តិ ឯតទបេក្ខន្តិ "កស្ស បន សា អដ្ឋកថា"តិ បុច្ឆិត្វា អធិការវសេន តមេវ អភិធម្មបទំ អាកឌ្ឍតិ។ អាវុត្តិអាទិវសេន វា អយមត្ថោ វិភាវេតព្ពោ។

១៦. អរិយមគ្គស្ស ពោជ្ឈង្គមគ្គង្គឈានង្គវិសេសំ បាទកជ្ឈានមេវ និយមេតីតិអាទិនយប្បវត្តោ **តិបិដកចូឡនាគត្ថេរវាទោ អាទិ**-សទ្ទេន វិបស្សនាយ អារម្មណភូតា ខន្ធា និយមេន្តិ, បុគ្គលជ្ឈាសយោ និយមេតីតិ ឯវមាទយោ **មោរវាបិវាសិមហាទត្តត្ថេរតិបិដកចូឡាភយត្ថេរវាទា**ទយោ សង្គយ្ហន្តិ។ **តប្បកាសនេនេវា**តិ អភិធម្មស្ស អត្ថប្បកាសនេនេវ។ **សោ**តិ មហាវិហារវាសីនំ វិនិច្ឆយោ។ **តថា**តិ អសម្មិស្សានាកុលភាវេន។ អសម្មិស្សានាកុលភូតោ វា វិនិច្ឆយោ មហាវិហារវាសីនំ សន្តកភាវេន, ឯតេន អភិធម្មស្ស អត្ថប្បកាសនេនេវ មហាវិហារវាសីនំ វិនិច្ឆយោ ឥធ អភិនិប្ផាទីយតីតិ ទស្សេតិ។ អថ វា **តប្បកាសនេនេវា**តិ អសម្មិស្សានាកុលភាវប្បកាសនេនេវ ។ **សោ**តិ បកាសិយមានោ អភិធម្មត្ថោ។ **តថា**តិ មហាវិហារវាសីនំ វិនិច្ឆយភាវេន។ ឥមស្មិំ អត្ថវិកប្បេ "អសម្មិស្សំ អនាកុលំ អត្ថំ បកាសយិស្សាមី"តិ សម្ពន្ធនីយំ។

១៧. **អញ្ញញ្ច សព្ពំ អត្ថប្បកាសនំ ហោតី**តិ តោសនំ ហោតីតិ អត្ថោ។ តេនេវាហ "**សព្ពេន តេន តោសនំ កតំ ហោតី**"តិ។ យុត្តរូបា យោជនា។

វីសតិគាថាវណ្ណនា និដ្ឋិតា។

និទានកថាវណ្ណនា

បរិច្ឆេទោ សត្ថប្បករណភាវោ។ **សន្និវេសោ** សត្តន្នំ បករណានំ តទវយវានញ្ច វវត្ថានំ។ **សាគរេហិ តថា ចិន្តា**តិ "ឥមស្ស អភិធម្មស្ស គម្ភីរភាវវិជាននត្ថំ ចត្តារោ សាគរា វេទិតព្ពា"តិអាទិនា នយេន ជលសាគរាទីហិ

សហ នយសាគរវិចារោ។ “សតភាគេន សហស្សភាគេន ធម្មន្តរា ធម្មន្តរំ សង្កមិត្វា សង្កមិត្វា ទេសេសី”តិអាទិនា ទេសនាភេទេហិ អភិធម្មស្ស គម្ភីរភាវកថា **ទេសនាហិ គម្ភីរតា**។

“ឯវំ តេមាសំ និរន្តរំ ទេសេន្តស្សា”តិអាទិនា ទេសនាកាលេ ភគវតោ សរីរស្ស យាបិតាការវិចារោ **ទេសនា...បេ.... គហណំ។ តថា ថេរស្ស...បេ....បិ ចា**តិ “អភិធម្មេ វាចនាមគ្គោ នាមា”តិអាទិនា អភិធម្មេ វាចនាមគ្គស្ស សារិបុត្តត្ថេរសម្ពន្ធិតតា តស្ស ច តេនេវ ឧប្បាទិតតា។ យោ ហិ ភគវតា ទេវតានំ ទេសិតាការោ, សោ អបរិច្ឆិន្នវារនយតន្តិតាយ អនន្តោ អបរិមាណោ ន ភិក្ខូនំ វាចនាយោគ្គោ, យោ ច ថេរស្ស ទេសិតាការោ, សោ អតិសំខិត្តតាយ។ នាតិសង្ខេបនាតិវិត្ថារភូតោ បន បាឋនយោ ថេរប្បភាវិតោ វាចនាមគ្គោតិ។

វចនត្ថវិជាននេនាតិអាទិនា កុសលា ធម្មាតិអាទិបទានញ្ញេវ អត្ថវណ្ណនំ អកត្វា អភិធម្ម-សទ្ទវិចារស្ស សម្ពន្ធមាហ។ “យេ តេ មយា ធម្មា អភិញ្ញា ទេសិតា។ សេយ្យថិទំ – ចត្តារោ សតិបដ្ឋានា...បេ.... សិក្ខិតំ សិក្ខីសុ ទ្វេ ភិក្ខូ អភិធម្មេ នានាវាទា”តិអាទិសុត្តវសេន កិញ្ចាបិ ពោធិបក្ខិយធម្មា “អភិធម្មោ”តិ វុច្ចន្តិ, ធម្ម-សទ្ទោ ច សមាធិអាទីសុ ទិដ្ឋប្បយោគោ, បរិយត្តិធម្មោ ឯវ បន ឥធ អធិប្បេតោតិ ទស្សេន្តោ **“សុត្តន្តាធិកា បាឡីតិ អត្ថោ”**តិ អាហ។ តត្ថ ធម្មព្យភិចារភាវេន វិសេសតោ អភិធម្មោ វិយ សុត្តន្តោបិ “ធម្មោ”តិ វុច្ចតិ។ “យោ វោ, អានន្ទ, មយា ធម្មោ ច វិនយោ ច ទេសិតោ បញ្ញត្តោ”តិអាទីសុ (ទី. និ. ១.២១៦) អញ្ញត្ថ ច សម្ភវតោ អភិ-សទ្ទេន និវត្តេតព្ពត្ថំ ទីបេតុំ “សុត្តន្តា”តិ វុត្តំ។ ននុ ច អតិរេកវិសេសដ្ឋា ភិន្នសភាវា យតោ តេ យថាក្កមំ អធិកវិចិត្តបរិយាយេហិ ពោធិតា, តស្មា “ធម្មាតិរេកធម្មវិសេសដ្ឋេហី”តិ ពហុវចនេន ភវិតព្ពំ, ន ឯកវចនេនាតិ អនុយោគំ មនសិ កត្វា អាហ **“ទ្វិន្នម្បិ...បេ.... ឯកវចននិទ្ទេសោ កតោ”**តិ។

បយោគមេវ នារហតិ ឧបសគ្គ-សទ្ទានំ ធាតុ-សទ្ទស្សេវ បុរតោ បយោជនីយត្តា។ **អថាបិ បយុជ្ជេយ្យ** អតិមាលាទីសុ **អតិ**-សទ្ទាទយោ វិយ។ ឯវម្បិ យថា “អតិមាលា”តិ ឯត្ថ សមាសវសេន អនាវិភូតាយ កមនកិរិយាយ វិសេសកោ **អតិ**-សទ្ទោ, ន មាលាយ, ឯវមិធាបិ **អភិ**-សទ្ទោ ន ធម្មវិសេសកោ យុត្តោតិ អធិប្បាយោ។ **អញ្ញស្សបិ ហិ ឧបសគ្គស្សា**តិ ឥទំ វុឌ្ឍិវសេន, អត្ថេ ឧបសជ្ជតីតិ វា ឧបសគ្គស្ស អន្វត្ថសញ្ញតំ គហេត្វា វុត្តំ។ អតិឆត្តាទីសុ ហិ **អតិ**-សទ្ទោ ឥធ ឧបសគ្គោតិ អធិប្បេតោ។ តត្ថ យថា កល្យាណោ បូជិតោ វា បុរិសោ អតិបុរិសោតិ ភវតិ, ឯវំ អតិរេកវិសេសដ្ឋានម្បិ កល្យាណបូជិតត្ថភាវសម្ភវតោ កល្យាណំ វា បូជិតំ វា ឆត្តំ អតិឆត្តន្តិ សទ្ទនយោ វេទិតព្ពោ។ កល្យាណបូជិតភាវា ហិ គុណវិសេសយោគេន ឥច្ឆិតព្ពា។ គុណវិសេសោ ចេស យទិទំ បមាណាតិរេកោ ច វិចិត្តរូបតា ច។ ឯវញ្ច បន កត្វា “អកិរិយាយបី”តិ វចនំ សមត្ថិតំ ភវតិ។ យថា ច អតិឆត្តាទីសុ, ឯវំ អភិធម្ម-សទ្ទេបិ ទដ្ឋព្ពំ។ អនេកត្ថា ហិ និបាតាតិ។ **តព្ភាវទីបកត្តា**តិ អតិរេកវិសេសភាវទីបកត្តា។

ឯកតោ អនាគតត្តាតិ ឥទំ សុត្តន្តេ ឯកតោ អាគតានំ ខន្ធាយតនាទីនំ សុត្តន្តភាជនីយស្ស ទិដ្ឋត្តា “ឆ ឥមានិ, ភិក្ខវេ, ឥន្ទ្រិយានី”តិអាទិនា (សំ. និ. ៥.៤៩៥-៤៩៦) ចក្ខាទីនំ ឆន្នំ ឥត្ថិន្ទ្រិយាទីនំ តិណ្ណំ សុខិន្ទ្រិយាទីនំ បញ្ចន្នំ សទ្ធិន្ទ្រិយាទីនំ បញ្ចន្នំ អនញ្ញាតញ្ញស្សាមីតិន្ទ្រិយាទីនញ្ច តិណ្ណំ វសេន វិសុំ វិសុំ សុត្តន្តភាវេន អាគតត្តា ឯកសុត្តភាវេន អនាគតានំ ពាវីសតិយា ឥន្ទ្រិយានំ សុត្តន្តភាជនីយស្ស អទិដ្ឋត្តា ច វុត្តំ, ន សុត្តន្តេ ឯកតោ អាគមនស្ស សុត្តន្តភាជនីយស្ស ការណត្តា។ សុត្តន្តេ ឯកតោ សព្ពេន សព្ពញ្ច អនាគតា ហិ ភូមន្តរបរិច្ឆេទបដិសម្ភិទា សុត្តន្តភាជនីយវសេន វិភត្តា ទិស្សន្តិ, ឯកតោ អាគតានិ ច សិក្ខាបទានិ តថា ន វិភត្តានិ។ វេរមណីនំ វិយ បន សភាវកិច្ចាទិវិភាគវិនិមុត្តោ ពាវីសតិយា ឥន្ទ្រិយានំ សមានោ វិភជនប្បការោ នត្ថិ, យោ សុត្តន្តភាជនីយំ សិយាតិ **ឥន្ទ្រិយវិភង្គេ សុត្តន្តភាជនីយំ នត្ថី**តិ យុត្តំ សិយា។

យទិបិ បច្ចយធម្មវិនិមុត្តោ បច្ចយភាវោ នាម នត្ថិ, យថា បន បវត្តោ បច្ចយធម្មោ បច្ចយុប្បន្នធម្មានំ បច្ចយោ ហោតិ, សោ តស្ស បវត្តិអាការវិសេសោ ហេតុអាទិភាវោ តតោ អញ្ញោ វិយ បច្ចយធម្មស្ស បច្ចយភាវោតិ វុត្តោ, សោ ច “អវិជ្ជាបច្ចយា សង្ខារា សម្ភវន្តី”តិអាទីសុ បធានភាវេន វុត្តោ។ តត្ថ ច គុណីភូតា ហេតុហេតុផលភូតា អវិជ្ជាសង្ខារាទយោតិ វុត្តំ **“បច្ចយភាវោ ឧទ្ទិដ្ឋោ”**តិ។ **ឧទ្ទិដ្ឋធម្មាន**ន្តិអាទិ ឧទ្ទេសេន បរិច្ឆិន្នានំយេវ ខន្ធាទីនំ ខន្ធវិភង្គាទីសុ បញ្ហាបុច្ឆកនយោ ទស្សិតោ, ន ឥតោ អញ្ញថាតិ កត្វា វុត្តំ។

សុត្តន្តេ សង្គីតិសុត្តន្តាទិកេ។ **បញ្ច សិក្ខាបទានិ** បាណាតិបាតា...បេ.... បមាទដ្ឋានា វេរមណីតិ ឯវំ ឧទ្ទិដ្ឋានិ។ **អញ្ញោ បន វេរមណីនំ វិភជិតព្ពប្បការោ នត្ថី**តិ ឥទំ អតីតានិច្ចាទិវិភាគោ វេរមណីនំ ខន្ធាយតនាទីសុ អន្តោគធត្តា តព្ពសេនេវ វិជានិតព្ពោ, តតោ បន អញ្ញោ អភិធម្មនយវិធុរោ វេរមណីនំ វិភជិតព្ពប្បការោ នត្ថីតិ អធិប្បាយេន វុត្តំ។ តថា ច **បដិសម្ភិទាមគ្គេ** “ចក្ខុំ អនិច្ចំ...បេ.... ជរាមរណំ អនិច្ច”ន្តិ អនុបទធម្មសម្មសនកថាយំ ន វេរមណិយោ ឧទ្ធដា។

ននុ ធម្មសង្គណីធាតុកថាទីនម្បិ វសេន អភិធម្មបាឡិយា អតិរេកវិសេសភាវោ ទស្សេតព្ពោតិ? សច្ចមេតំ, សោ បន ឯកន្តអភិធម្មនយនិស្សិតោ អវុត្តោបិ សិទ្ធោតិ កត្វា ន ទស្សិតោ។ ឯតេន វា និទស្សនេន សោបិ សព្ពោ នេតព្ពោ។ អភិធម្មនយសាមញ្ញេន វា អភិធម្មភាជនីយបញ្ហបុច្ឆកេហិ សោ វុត្តោ ឯវាតិ ន វុត្តោតិ ទដ្ឋព្ពោ។

បញ្ហវារាតិ បុច្ឆនវិស្សជ្ជនវសេន បវត្តា បាឡិនយា។ **ឯត្ថេវា**តិ ធម្មហទយវិភង្គេ ឯវ។ អបេក្ខាវសិកត្តា អប្បមហន្តភាវស្ស យតោ អប្បមត្តិកា មហាធាតុកថាតន្តិ ធម្មហទយវិភង្គវចនវសេន អវសេសា, តំ ទស្សេនត្ថំ "**ធម្មហទយវិភង្គេ អនាគន្ត្វា មហាធម្មហទយេ អាគតតន្តិតោ**"តិ វុត្តំ។ ធម្មហទយ...បេ.... អាគតតន្តិតោ រូបកណ្ឌធាតុវិភង្គាទីសុ អនាគន្ត្វា មហាធាតុកថាយំ អាគតតន្តិ អប្បមត្តិកាវាតិ សម្ពន្ធោ ។ អថ ធាតុកថាយ វិត្ថារកថា មហាធាតុកថា ធម្មហទយវិភង្គេ អនាគន្ត្វា មហាធម្មហទយេ អាគតតន្តិតោ ធាតុកថាយំ អនាគន្ត្វា មហាធាតុកថាយ អាគតតន្តិ អប្បមត្តិកាវាតិ យោជេតព្ពំ។

ឧបលព្ភតីតិ អនុលោមបច្ចនីយបញ្ហកស្ស, **នុបលព្ភតី**តិ បច្ចនីយានុលោមបញ្ហកស្ស ឧបលក្ខណវសេន វុត្តំ។ **សច្ចិកដ្ឋំ និស្សយ**ន្តិ "សព្ពត្ថា"តិអាទិនា ទេសាទិអនាមសនេន រូបាទិសត្តបញ្ញាសធម្មប្បភេទំ សច្ចិកដ្ឋមេវ និស្សយភូតំ។ **សព្ពត្ថា**តិ ឯត្ថាបិ "ឧបលព្ភតិ នុបលព្ភតីតិ បដិញ្ញាយ គហិតាយ បដិក្ខេបគ្គហណត្ថ"ន្តិ អានេត្វា សម្ពន្ធនីយំ, តថា **សព្ពទា សព្ពេសូ**តិ ឯត្ថាបិ។ យទិ ឧទ្ទាយតនាទយោ គហិតា អដ្ឋកថាយំ អាគតនយេន, អថ បន វុត្តន្តិ សម្ពន្ធោ។ **យោ សច្ចិកដ្ឋោ**តិ សច្ចិកដ្ឋនិស្សយំ ឧបលក្ខេតិ។ **ឯតេហី**តិ ឯតេហិ វចនេហិ។ សច្ចិកដ្ឋទេសកាលប្បទេសេហិ កថំ សច្ចិកដ្ឋាទីនំ បទេសោ ឯកទេសភូតោ សព្ពោតិ វុច្ចតិ? បទេសានំ បុថុត្តា។ "សព្ពេសុ បទេសេសូ"តិ បច្ចេកំ ភេទាមសនវសេន ថាយំ បញ្ហោ បវត្តោតិ ន បុរិមេហិ អវសេសោ។

ឧបលព្ភតិ...បេ.... មិច្ឆាតិ ឯកន្តិ **ឧបលព្ភតី**តិ បដិញ្ញាគ្គហណបដិក្ខេបគ្គហណនិគ្គណ្ហនានំ អនុលោមបដិលោមតោ បដិញ្ញាឋបននិគ្គហបាបនារោបនានញ្ច វសេន បវត្តា តន្តិ បឋមបញ្ហកស្ស ឯកំ អង្គំ ឯកោ អវយវោតិ អត្ថោ។ ឯវំ សេសេសុបិ នេតព្ពំ។ **និគ្គហស្ស សុនិគ្គហភាវំ ឥច្ឆតោ** សកវាទិនោ "ត្វំ ចេ បន មញ្ញសិ វត្តព្ពេ ខោ បុគ្គលោ នុបលព្ភតី"តិអាទិនា (កថា. ៣) **បដិញ្ញាឋបនេន,** តេន "តវ តត្ថ ហេតាយ បដិញ្ញាយ ហេវំ បដិជានន្តោ ហេវំ និគ្គហេតព្ពេ អថ តំ និគ្គណ្ហាម សុនិគ្គហិតោ ច ហោតី"តិ វត្វា "ហញ្ចិ បុគ្គលោ នុបលព្ភតី"តិអាទិនា (កថា. ២) បរវាទិនោ អត្តនោ បដិកម្មំ យថា សកវាទី ន និព្ពេឋេតិ, ឯវំ ករណំ **បដិកម្មឋបនំ**។ បរវាទិនោ **បដិកម្មស្ស ទុប្បដិកម្មភាវំ ឥច្ឆតោ** សកវាទិនោ **តំនិទស្សនេន** "ឯសោ ចេ ទុន្និគ្គហិតោ ហេវ"ន្តិ បដិកម្មនិទស្សនេន, "វត្តព្ពេ ខោ បុគ្គលោ ឧបលព្ភតិ...បេ.... បរមត្ថេនាតិ (កថា. ១)។ នោ ច មយំ តយា តត្ថ ហេតាយ បដិញ្ញាយ ហេវំ បដិជានន្តោ ហេវំ និគ្គហេតព្ពា។ អថ អម្ហេ និគ្គណ្ហាសិ ទុន្និគ្គហិតា ច ហោមា"តិ វត្វា "ហញ្ចិ បុគ្គលោ ឧបលព្ភតី"តិអាទិនា (កថា. ៥) **និគ្គហស្ស ទុន្និគ្គហិតភាវទស្សនេន** អនិគ្គហិតភាវករណំ **និគ្គហនិព្ពេឋនំ**។ "តេន ហិ យំ និគ្គណ្ហាសិ ហញ្ចិ បុគ្គលោ ឧបលព្ភតី"តិអាទី វត្វា "តេន ហិ យេ កតេ និគ្គហេ សេ និគ្គហេ ទុក្កដេ សុកតេ បដិកម្មេ សុកតា បដិបាទនា"តិ សកវាទិនោ និគ្គហស្ស, អនិគ្គហភាវារោបនេន អត្តនោ បដិកម្មស្ស សុបដិកម្មភាវករណេន ច សកវាទិនោ និគ្គហស្ស **ឆេទោ** វិនាសនំ បុគ្គលវាទនិសេធនវសេន សមុដ្ឋិតត្តា។ ធម្មតាយ អនុលោមនវសេន ឧដ្ឋហិត្វា តព្ពិលោមនវសេន បវត្តោ **អនុលោមបច្ចនីកបញ្ហកោ** វុត្តវិបរិយាយេន ទុតិយបញ្ហកោ វេទិតព្ពោ។

តទាធារោតិ តេ សច្ចិកដ្ឋបរមត្ថា រូបាទយោ អាធារា ឯតស្សាតិ តទាធារោ។ ឯតេន "រូបស្មឹ អត្តា"តិ ឯវំបការោ បុគ្គលវាទោ ទស្សិតោ ហោតិ។ **តេសំ វា អាធារភូតោ**តិ ឯតេន "អត្តនិ រូប"ន្តិ ឯវំបការោ។ **អញ្ញត្រ វា តេហី**តិ តេហិ រូបាទីហិ វិនា។ អាធារាធេយ្យាទិភាវេន អសំសដ្ឋោ វិសុំយេវ វិនា។ តេន សត្តាទិគុណេហិ អវោកិណ្ណោ បុរិសោតិ ឯវមាទិកោ។ តំសាមិភូតតាយ វា តទធីនភាវេន "អញ្ញត្រ វា តេហី"តិ វុត្តន្តិ "រូបវា អត្តា"តិ ឯវំបការោ បុគ្គលវាទោ ទស្សិតោតិ វេទិតព្ពោ។ **អនញ្ញោ**តិ ឯតេន "រូបំ អត្តា"តិ ឯវំបការោ។ **រុប្បនាទិសភាវោ** រូបក្ខន្ធាទីនំ វិសេសលក្ខណំ, **សប្បច្ចយាទិសភាវោ** សាមញ្ញលក្ខណំ។ រូបាទិតោ អញ្ញោ **អនញ្ញោ វា** អញ្ញត្ថេ ច តទាធារាទិភូតោ **ឧបលព្ភមានោ អាបជ្ជតីតិ អនុយុញ្ជតិ** សកវាទី បការន្តរស្ស អសម្ភវតោ។ បុគ្គលវាទី **បុគ្គលស្ស រូបាទីហិ ន អញ្ញត្តំ ឥច្ឆតិ** រូបាទិ វិយ បច្ចក្ខតោ អនុមានតោ វា គាហយិតុំ អសក្កុណេយ្យត្តា តស្ស ច ការកវេទកភាវស្ស អយុជ្ជមានកត្តា។ **នាបិ អនញ្ញត្តំ** រុប្បនសប្បច្ចយាទិសភាវប្បសង្គតោ បុគ្គលស្សេវ អភាវប្បសង្គតោ ច។ យថេវ ហិ ន វិនា ឥន្ធនេន អគ្គិ បញ្ញាបិយតិ, ន ច អញ្ញំ ឥន្ធនតោ អគ្គឹ សក្កា បដិជានិតុំ, នាបិ អនញ្ញំ។ យទិ ហិ អញ្ញោ សិយា, ន ឧណ្ហំ ឥន្ធនំ សិយា។ អថ អនញ្ញោ, និទ្ទហិតព្ពំយេវ ទាហកំ សិយា។ ឯវមេវ ន វិនា រូបាទីហិ បុគ្គលោ បញ្ញាបិយតិ, ន ច តេហិ អញ្ញោ, នាបិ អនញ្ញោ សស្សតុច្ឆេទភាវប្បសង្គតោតិ លទ្ធិយំ ឋត្វា បុគ្គលវាទី "ន ហេវា"តិ បដិក្ខិបតិ។ តត្ថ អគ្គិន្ធនោបមា តាវ យទិ

លោកវោហារេន វុត្តា, អបទិត្តំ កដ្ឋាទិឥន្ធនំ និទ្ទហិតព្ពញ្ច, បទិត្តំ ភាសុរុណ្ហំ អគ្គិ ទាហកញ្ច, តញ្ច ឱជដ្ឋមករូបំ បុរិមបច្ឆិមកាលិកំ អនិច្ចំ សង្ខតំ បដិច្ចសមុប្បន្នំ, យទិ ឯវំ បុគ្គលោ រូបាទីហិ អញ្ញោ អនិច្ចោ ច អាបន្នោ។ អថ បរមត្ថតោ, តស្មិំយេវ កដ្ឋាទិកេ បទិត្តេ យំ ឧសុមំ សោ អគ្គិ, តំសហជាតានិ តីណិ ភូតានិ ឥន្ធនំ, ឯវម្បិ សិទ្ធំ លក្ខណភេទតោ អគ្គិន្ធនានំ អញ្ញត្តន្តិ អគ្គិ វិយ ឥន្ធនតោ រូបាទីហិ អញ្ញោ បុគ្គលោ អនិច្ចោ ច អាបន្នោតិ ព្យាហតាតិ វេទិតព្ពំ។

បុគ្គលោ ឧបលព្ភតីតិ បដិជាននស្ស បការន្តរស្ស អសម្ភវតោ វុត្តេសុ បការេសុ ឯកេន បការេន ឧបលព្ភមានោ ឧបលព្ភតីតិ “អាបន្ន”ន្តិ វុត្តំ “**បដិញ្ញាយ ឯកត្តាបន្ន**”ន្តិ។ ឯកត្តាបន្នត្តា ឯវ **អប្បដិក្ខិបិតព្ពំ**, បុគ្គលេ បដិសិទ្ធេ តទភិនិវេសោបិ អយាថាវតោ បុគ្គលវាទិនោ គហិតាការសុញ្ញតាវិភាវនេន សកដ្ឋានតោ ចាវិតោ បដិសេធិតោ ឯវ នាម ហោតីតិ វុត្តំ “**បុគ្គលទិដ្ឋី បដិសេធេន្តោ**”តិ។ បុគ្គលោយេវ វា តថា បស្សិតព្ពត្តា ទិដ្ឋិ។ “សាមី និវាសី ការកោ វេទកោ និច្ចោ ធុវោ”តិ អភិនិវេសវិសយភូតោ ហិ បរិកប្បមត្តសិទ្ធោ បុគ្គលោ ឥធ បដិក្ខិបីយតិ, “ន ចត្តារោមេ, ភិក្ខវេ, បុគ្គលា”តិអាទិនា វុត្តវោហារបុគ្គលោតិ **អននុយោគោ** អាកាសកុសុមស្ស វត្តនីលាទិភាវវិចារណា វិយាតិ អត្ថោ។ បុព្ពេ “នុបលព្ភតី”តិ បដិជានិត្វា វិសេសចោទនាយ អនាបជ្ជនតោ បុន “ន ហេវា”តិ បដិក្ខេបោ **បដិញ្ញាយ អាបជ្ជនលេសោ**។ វញ្ឈាបុត្តកស្ស ទីឃរស្សតានុយោគស្ស វិយ សព្ពេន សព្ពំ បរមត្ថតោ អនុបលព្ភមានស្ស បុគ្គលស្ស រូបាទីហិ អញ្ញានញ្ញតានុយោគស្ស អននុយោគភាវោ ឯវ ឥធ **អវិបរីតត្ថោ**។

យំការណាតិ ឯតេន “យតោនិទាន”ន្តិ ឯត្ថ វិភត្តិអលោបោ ទដ្ឋព្ពោតិ ទស្សេតិ។ **អជ្ឈាចរន្តី**តិ អភិភវន្តិ។ អភិនន្ទនាទយោ តណ្ហាទីហិ យថាសង្ខ្យំ យោជេតព្ពា, តណ្ហាទិដ្ឋីហិ វា អភិនន្ទនជ្ឈោសានានិ, តីហិបិ អភិវទនំ អវិសេសេន វា តីហិបិ តយោ យោជេតព្ពា។ **ឯត្ថ ចេ នត្ថិ អភិនន្ទិតព្ព**ន្តិអាទិនា អភិនន្ទនាទីនំ អភាវសូចនេន ផលូបចារតោ អភិនន្ទនាទីនំ សមុច្ឆេទបដិប្បស្សទ្ធិភូតំ មគ្គផលំ វុច្ចតិ, តំ បច្ចាមសនញ្ច ឯសេវាតិ ឥទន្តិ កត្វា វុត្តំ “**អភិ...បេ.... ផលំ វា**”តិ។

“ញាយតីតិ ជាន”ន្តិ ឧក្កំសគតិវិជាននេន និរវសេសំ ញេយ្យជាតំ បរិគ្គយ្ហតីតិ តព្ពិសយាយ **ជានាតិ**កិរិយាយ សព្ពញ្ញុតញ្ញាណមេវ ករណំ ភវិតុមរហតីតិ “**សព្ពញ្ញុតញ្ញាណេន ជានិតព្ពំ ជានាតី**”តិ វុត្តំ។ អថ វា បករណវសេន, “ភគវា”តិ សទ្ទន្តរសន្និធានេន វា អយំ អត្ថោ វិភាវេតព្ពោ។ **បស្សំ បស្សតី**តិ ឯត្ថាបិ ឯសេវ នយោ។ **ជានន្តាបិ វិបល្លាសវសេន ជានន្តិ** តិត្ថិយា បឋមជ្ឈានអរូបជ្ឈានេហិ កាមរូបបរិញ្ញាវាទិនោ។ **ជានន្តោ ជានាតិយេវ ភគវា** អនាគាមិអរហត្តមគ្គេហិ តំបរិញ្ញាវាទិតាយ។ អយញ្ច អត្ថោ **ទុក្ខក្ខន្ធសុត្ត**វសេន (ម. និ. ១.១៦៣, ១៧៥ អាទយោ) វិភាវេតព្ពោ។ បញ្ញាចក្ខុនា ឧប្បន្នត្តា វា **ចក្ខុភូតោ។ ញាណភូតោ**តិអាទីសុបិ ឯសេវ នយោ។ អថ វា ទិព្ពចក្ខុអាទិកំ បញ្ចវិធម្បិ ចក្ខុំ ភូតោ បត្តោតិ **ចក្ខុភូតោ**។ ឯវំ **ញាណភូតោ**តិអាទីសុបិ ទដ្ឋព្ពំ។ សាមុក្កំសិកាយ ធម្មទេសនាយ សាតិសយោ ភគវតោ វត្តុអាទិភាវោតិ វុត្តំ “**ចតុសច្ចធម្មេ វទតីតិ វត្តា**”តិអាទិ។ “បវត្តា”តិ ឯត្ថ ប-ការស្ស បកដ្ឋត្ថតំ ទស្សេតុំ “**ចិរំ...បេ.... បវត្តា**”តិ អាហ។ និទ្ធារេត្វា នេតា **និន្នេតា**។

“**ឯកូននវុតិ ចិត្តានី”តិ វុត្តា** ចិត្តសហចរិយាយ យថា “កុន្តា បចរន្តី”តិ។ តេសញ្ច បាឡិបទេសានំ ឯកេកំ បទំ ឧទ្ធរិត្វាបិ កិញ្ចាបិ កុសលត្តិកបទានិយេវ ឧទ្ធរិត្វា ចិត្តុប្បាទកណ្ឌេ ចិត្តានិ វិភត្តានិ, កុសលត្តិកេន បន សភាវធម្មសង្គហិតានំ សេសត្តិកទុកបទានំ អសង្គហិតានំ អភាវតោ កុសលត្តិកបទុទ្ធារេន នយទស្សនភូតេន ឥតរត្តិកទុកបទានិបិ ឧទ្ធដានេវាតិ វុត្តំ។ ឯវញ្ច កត្វា មាតិកាគ្គហណំ សមត្ថិតំ ភវតិ។

សោ ច ធម្មោតិ “តយោ កុសលហេតូ”តិអាទីសុ (ធ. ស. ១០៦០) បុរិមាយ បុរិមាយ បាឡិយា បច្ឆិមា បច្ឆិមា អត្ថនិទ្ទេសោតិ វុត្តំ។ “សមានេន្តី”តិសទ្ទស្ស បដបដាយតិ-សទ្ទស្ស វិយ សទ្ទនយោ ទដ្ឋព្ពោតិ ទស្សេតុំ “**សមានំ ករោន្តី**”តិ វុត្តំ។ សមានករណញ្ច ឩនបក្ខិបនេន អធិកាបនយនេន វា ហោតិ, ឥធ ឩនបក្ខិបនេនាតិ ទស្សេតុំ “**បូរេន្តី**”តិ វុត្តំ។ **សមានេតព្ពន្តិ ឯត្ថាបី**តិ “បដ្ឋានំ សមានេតព្ព”ន្តិ ឯត្ថ។

ពលវតា ញាណវេគេន អភិធម្មបច្ចវេក្ខណវសប្បវត្តេន។ **ពលវតោ ញាណវេគស្ស** សព្ពកិលេសក្ខេបនវសប្បវត្តស្ស។ **គម្ភីរមេវ គម្ភីរគតំ** ទិដ្ឋិគតន្តិអាទីសុ វិយ។ **និរវសេសេនា**តិ ន កញ្ចិ អវសេសេត្វា។ **បញ្ចខីលរហិតេនា**តិ បញ្ចចេតោខីលរហិតេន។

ឯកាធិកេសុ អដ្ឋសុ កិលេសសតេសូតិ “ជាតិមទោ”តិអាទិនា ឯកកវសេន អាគតា តេសត្តតិ, “កោធោ ច ឧបនាហោ ចា”តិអាទិនា ទុកវសេន ឆត្តីស, “តីណិ អកុសលមូលានី”តិអាទិនា តិកវសេន បញ្ចាធិកំ សតំ, “ចត្តារោ អាសវា”តិអាទិនា ចតុក្កវសេន ឆប្បញ្ញាស, “បញ្ចោរម្ភាគិយានិ សំយោជនានី”តិអាទិនា

បញ្ចកវសេន បញ្ចសត្តតិ, “ឆ វិវាទមូលានី”តិអាទិនា ឆក្កវសេន ចតុរាសីតិ, “សត្ត អនុសយា”តិអាទិនា សត្តកវសេន ឯកូនបញ្ញាស, “អដ្ឋ កិលេសវត្ថូនី”តិអាទិនា អដ្ឋកវសេន ចតុសដ្ឋិ, “នវ អាឃាតវត្ថូនី”តិអាទិនា នវកវសេន ឯកាសីតិ, “ទស កិលេសវត្ថូនី”តិអាទិនា ទសកវសេន សត្តតិ, “អជ្ឈត្តិកស្សុបាទាយ អដ្ឋារស តណ្ហាវិចរិតានី”តិអាទិនា អដ្ឋារសកវសេន អដ្ឋសតន្តិ ឯវំ ឯកាធិកេសុ អដ្ឋសុ កិលេសសតេសុ។ **សេសា** តេនវុត្តាធិកំ ឆសតំ កិលេសា។ តេ ព្រហ្មជាលសុត្តាគតាហិ ទ្វាសដ្ឋិយា ទិដ្ឋីហិ សហ បញ្ចបញ្ញាសាធិកំ សត្តសតំ ហោន្តិ។

អថ វា ចុទ្ទសេកន្តាកុសលា, បញ្ចវីសតិ កុសលាព្យាកតសាធារណា, ចុទ្ទស កុសលត្តិកសាធារណា, ឧបចយាទិទ្វយំ ឯកំ កត្វា សត្តវីសតិ រូបានិ ចាតិ ឥមេ អសីតិ ធម្មា, ឥមេសុ ភាវទ្វយេ ឯកំ បបេត្វា អជ្ឈត្តិកា ឯកូនាសីតិ, ពាហិរា ឯកូនាសីតីតិ សព្ពេបិ អដ្ឋបញ្ញាសាធិកំ សតំ ហោន្តិ។ ឥមេសុ ឯកេកស្មិំ ទសន្នំ ទសន្នំ កិលេសានំ ឧប្បជ្ជនតោ **អសីតិអធិកំ ទិយឌ្ឍកិលេសសហស្សំ** ហោន្តិ។

អថ វា តេបញ្ញាស អរូបធម្មា, អដ្ឋារស រូបរូបានិ, អាកាសធាតុ, លក្ខណរូបានិ ចាតិ បញ្ចសត្តតិ ធម្មា អជ្ឈត្តពហិទ្ធាភេទតោ បញ្ញាសសតំ ហោន្តិ។ តត្ថ ឯកេកស្មិំ ទស ទស កិលេសាតិបិ ទិយឌ្ឍកិលេសសហស្សំ។ តថា ឯត្ថ វេទនំ សុខិន្ទ្រិយាទិវសេន បញ្ចវិធំ កត្វា សត្តបញ្ញាស អរូបធម្មា, អដ្ឋារស រូបរូបានិ ចាតិ បញ្ចសត្តតិ វិបស្សនូបគធម្មា អជ្ឈត្តពហិទ្ធាភេទតោ បញ្ញាសសតំ ហោន្តិ។ ឯតេសុ ឯកេកស្មិំ ទស ទស កិលេសាតិបិ **ទិយឌ្ឍកិលេសសហស្សំ**។

អបរោ នយោ – ទ្វាទសអកុសលចិត្តុប្បាទេសុ បឋមេ ឆ កិលេសា, ទុតិយេ សត្ត, តតិយេ ឆ, ចតុត្ថេ សត្ត, បញ្ចមេ ឆ, ឆដ្ឋេ សត្ត, សត្តមេ ឆ, អដ្ឋមេ សត្ត, នវមេ បញ្ច, ទសមេ ឆ, ឯកាទសមេ បញ្ច, ទ្វាទសមេ ចត្តារោតិ សព្ពេ ទ្វាសត្តតិ, ឥមេ បញ្ចទ្វារិកា បញ្ចសុ រូបាទីសុ អារម្មណេសុ ឯកេកស្មិំ ទ្វាសត្តតីតិ សដ្ឋិអធិកានិ តីណិ សតានិ, មនោទ្វារិកា បន ឆសុ អារម្មណេសុ ឯកេកស្មិំ ទ្វាសត្តតិ ទ្វាសត្តតីតិ កត្វា ទ្វត្តឹសាធិកានិ ចត្តារិ សតានិ, សព្ពានិបិ ទ្វានវុតិអធិកានិ សត្តសតានិ, តានិ អជ្ឈត្តពហិទ្ធាវិសយតាយ **ចតុរាសីតិអធិកំ ទិយឌ្ឍកិលេសសហស្សំ** ហោន្តីតិ វេទិតព្ពំ។

អថ វា រូបារម្មណាទីនិ បញ្ច, អវសេសរូបវេទនាសញ្ញាសង្ខារវិញ្ញាណវសេន បញ្ច ធម្មារម្មណកា សេសា ចាតិ ទស, តេ អជ្ឈត្តពហិទ្ធាភេទតោ វីសតិ, បញ្ញត្តិ ចាតិ ឯកវីសតិយា អារម្មណេសុ ទ្វាសត្តតិ ទ្វាសត្តតិ កិលេសាតិ ទ្វាទសាធិកំ **ទិយឌ្ឍកិលេសសហស្សំ** ហោន្តិ។

អថ វា ទ្វាទសសុ អកុសលចិត្តុប្បាទេសុ បឋមេ វីសតិ ធម្មា, ទុតិយេ ទ្វាវីសតិ, តតិយេ វីសតិ, ចតុត្ថេ ទ្វាវីសតិ, បញ្ចមេ ឯកូនវីសតិ, ឆដ្ឋេ ឯកូនវីសតិ, សត្តមេ ឯកូនវីសតិ, អដ្ឋមេ ឯកវីសតិ, នវមេ ឯកូនវីសតិ, ទសមេ ឯកវីសតិ, ឯកាទសមេ សោឡស, ទ្វាទសមេ សោឡសាតិ សព្ពេ អកុសលធម្មា ឆត្តឹសាធិកានិ ទ្វេ សតានិ, ឥមេ ឆសុ អារម្មណេសុ បច្ចេកំ ឆត្តឹ សាធិកានិ ទ្វេ សតានិ, សព្ពេ សោឡសាធិកានិ ចត្តារិ សតានិ ច សហស្សំ ហោន្តីតិ ឯវម្បិ **ទិយឌ្ឍកិលេសសហស្សំ** វេទិតព្ពំ។

ឥតរេសន្តិ តណ្ហាវិចរិតានំ “អតីតានិ ឆត្តឹសា”តិអាទិនា អតីតាទិភាវាមសនតោ។ **ខេបនេ**តិ អរិយមគ្គេន សមុច្ឆិន្ទនេ។ “ទិយឌ្ឍកិលេសសហស្សំ ខេបេត្វា”តិ ហិ វុត្តំ។ បរមត្ថតោ អតីតាទីនំ មគ្គេន អប្បហាតព្ពត្តា “**អតីតាទិភាវាមសនា អគ្គហណំ ខេបនេ**”តិ វុត្តំ។ យំ បន បដ្ឋានេ “ទស្សនេន បហាតព្ពោ ធម្មោ ទស្សនេន បហាតព្ពស្ស ធម្មស្ស អនន្តរបច្ចយេន បច្ចយោ”តិអាទិនា តិកេ, តថា ទស្សនេន បហាតព្ពាតីតតិកតិកេ “អតីតា ទស្សនេន បហាតព្ពា”តិអាទិនា ច តីសុ កាលេសុ ទស្សនាទិបហាតព្ពវចនំ កតំ, តំ អតីតាទីនំ សំកិលិដ្ឋតាយ អបាយគមនីយតាយ ច ទស្សនបហាតព្ពេហិ និរតិសយត្តា វុត្តន្តិ ទដ្ឋព្ពំ។

ន ភាសិតត្ថវចនន្តិ ឥទំ “ហិតបរិយាយវចន”ន្តិ ឯតេន និវត្តិតស្ស ឯកទេសកថនំ។ យថា ហិ អយំ **អត្ថ**-សទ្ទោ ន ភាសិតត្ថវចនំ, ឯវំ វិសយប្បយោជនាទិវចនម្បិ ន ហោតីតិ។ **យថាវុត្តស្សា**តិ ហិតបរិយាយស្ស។ “ន ហញ្ញទត្ថត្ថិបសំសលាភា”តិ បទស្ស និទ្ទេសេ “អត្តត្ថោ វា បរត្ថោ វា”តិអាទិនា (មហានិ. ៦៩) កិញ្ចាបិ សុត្តនិរបេក្ខំ អត្ថត្ថានយោ វុត្តា សុត្តត្ថភាវេន អនិទ្ទិដ្ឋត្តា, តេសុ បន ឯកោបិ អត្ថប្បភេទោ សុត្តេន ទីបេតព្ពតំ នាតិក្កមតីតិ អាហ “**តេ សុត្តំ សូចេតី**”តិ។ ឥមស្មិំ វិកប្បេ **អត្ថ**-សទ្ទោ ភាសិតត្ថវចនម្បិ ហោតិ។ បុរិមកា ហិ បញ្ច អត្ថប្បភេទា ហិតបរិយាយា, តតោ បរេ ឆ ភាសិតត្ថប្បភេទា, បច្ឆិមកា បន ឧភយសភាវា។ តត្ថ ទុរធិគមតាយ វិភាវនេ អលទ្ធគាធោ **គម្ភីរោ**, ន វិវដោ **គុឡ្ហោ**, មូលុទកាទយោ វិយ បំសុនា អក្ខរសន្និវេសាទិនា តិរោហិតោ **បដិច្ឆន្នោ**, និទ្ធារេត្វា ញាបេតព្ពោ **នេយ្យោ**, យថារុតវសេនេវ វេទិតព្ពោ **នីតោ**។

អនវជ្ជនិក្កិលេសវោទានា បរិយាយវសេន វុត្តា, កុសលវិបាកកិរិយធម្មវសេន វា ។ **បរមត្ថោ** និព្ពានំ, អវិបរីតសភាវោ ឯវ វា។ **សាតិសយំ បកាសិតានិ** តប្បភាវេន បកាសិតត្តា។ “ឯត្តកំ តស្ស ភគវតោ សុត្តាគតំ សុត្តបរិយាបន្ន”ន្តិ (បាចិ. ១២៤២), “សកវាទេ បញ្ចសុត្តសតានី”តិ (ធ. ស. អដ្ឋ. និទានកថា; កថា. អដ្ឋ. និទានកថា) ច ឯវមាទីសុ **សុត្ត**-សទ្ទោ ឧបចរិតោតិ អធិប្បាយេនាហ **“ឥទមេវ អត្ថានំ សូចនតោ សុត្តន្តិ វុត្ត”**ន្តិ។ **ឯកន្តហិតបដិលាភសំវត្តនិកា សុត្តន្តទេសនា**តិ ឥទម្បិ វិនេយ្យានំ ហិតសម្បាបនេ សុត្តន្តទេសនាយ តប្បភាវំយេវ សន្ធាយ វុត្តំ។ តប្បភាវោ ច វិនេយ្យជ្ឈាសយានុលោមតោ ទដ្ឋព្ពោ, តថា **អត្តត្ថាទិប្បកាសនបធានតាបិ។ ឥតរេហី**តិ វិនយាភិធម្មេហិ។

វត្តិអាទីសូតិ វត្តិរាជវិនយេសុ វិសយភូតេសុ។ ននុ ច “អភិវត្តី”តិ អវុត្តត្តា វត្តិគ្គហណំ ន កត្តព្ពំ, “អភិញ្ញាតា អភិលក្ខិតា”តិ ច ញាណលក្ខណកិរិយាវិសេសកោ **អភិ**-សទ្ទោតិ? ន, “អភិញ្ញាតា អភិលក្ខិតា”តិ **អភិ**-សទ្ទវិសិដ្ឋានំ ញាតលក្ខិតសទ្ទានំ វត្តិសទ្ទេន សមានាធិករណតាយ វត្តិវិសយត្តា។ ឯត្ថ ច វាចកសទ្ទសន្និធានេ និបាតានំ តទត្ថជោតកមត្តត្តា លក្ខិតសទ្ទត្ថជោតកោ **អភិ**-សទ្ទោ លក្ខណេ វត្តតីតិ វុត្តោ។ អភិលក្ខិតសទ្ទបរិយាយោ ច អភិញ្ញាតសទ្ទោតិ ទដ្ឋព្ពោ, អភិវិនយសទ្ទស្ស បន អភិបុរិសស្ស វិយ សមាសសិទ្ធិ ទដ្ឋព្ពា។ អនេកត្ថា ហិ និបាតា, អនេកត្ថភេទោ ច សទ្ទានំ បយោគវិសយោតិ។

កិញ្ចាបិ ទេសនាទយោ ទេសេតព្ពាទិនិរបេក្ខា ន សន្តិ, អាណាទយោ បន វិសេសតោ ទេសកាទិអធីនាតិ តំតំវិសេសយោគវសេន តេសំ ភេទោ វុត្តោ។ យថា ហិ អាណាវិធានំ វិសេសតោ អាណារហាធីនំ តត្ថ កោសល្លយោគតោ, ឯវំ វោហារបរមត្ថវិធានានិ ច វិធាយកាធីនានីតិ **អាណាទិវិធិនោ ទេសកាយត្តតា** វុត្តា។ អបរាធជ្ឈាសយានុរូបំ វិយ ធម្មានុរូបម្បិ សាសនំ វិសេសតោ តថាវិនេតព្ពបុគ្គលាបេក្ខន្តិ វុត្តំ **“សាសិតព្ព...បេ.... តព្ពភាវេនា”**តិ។ សំវរាសំវរនាមរូបានំ វិយ វិនិវេឋេតព្ពាយ ទិដ្ឋិយាបិ កថនំ សតិ វាចាវត្ថុស្មិំ, នាសតីតិ វិសេសតោ តទធីនន្តិ អាហ **“កថេតព្ពស្ស...បេ.... កថា”**តិ។ **ឧបារម្ភាទី**តិ ឧបារម្ភនិស្សរណធម្មកោសរក្ខណានិ។ **បរិយាបុណនាទី**តិ បរិយាបុណនសុប្បដិបត្តិទុប្បដិបត្តិយោ។

តន្តិសមុទាយោ អវយវតន្តិយា អាធារោ យថា “រុក្ខេ សាខា”តិ។ **ន ចោទេតព្ពមេតំ** សមុខេន, វិសយវិសយិមុខេន វា វិនយាទីនំយេវ គម្ភីរភាវស្ស វុត្តត្តាតិ អធិប្បាយោ។ ធម្មោ ហិ វិនយាទយោ, តេសញ្ច វិសយោ អត្ថោ, ធម្មត្ថវិសយា ច ទេសនាបដិវេធាតិ។ “បដិវេធស្សា”តិអាទិនា ធម្មត្ថានំ ទុប្បដិវិទ្ធត្តា ទេសនាយ ឧប្បាទេតុំ អសក្កុណេយ្យត្តា បដិវេធស្ស ឧប្បាទេតុញ្ច បដិវិជ្ឈិតុញ្ច អសក្កុណេយ្យត្តា ទុក្ខោគាហតំ ទស្សេតិ។

ធម្មានុរូបំ **យថាធម្ម**ន្តិ ច អត្ថោ យុជ្ជតិ។ ទេសនាបិ ហិ បដិវេធោ វិយ អវិបរីតំ សវិសយវិភាវនតោ ធម្មានុរូបំ បវត្តតិ យតោ “អវិបរីតាភិលាបោ”តិ វុច្ចតិ។ **ធម្មនិរុត្តី ទស្សេតី**តិ ឯតេន ទេសនាសទ្ទសភាវាតិ ទីបេតិ។ តថា ហិ និរុត្តិបដិសម្ភិទាយ បរិត្តារម្មណាទិភាវោ បាឡិយំ វុត្តោ, អដ្ឋកថាយញ្ច “តំតំសភាវនិរុត្តិសទ្ទំ អារម្មណំ កត្វា”តិអាទិនា សទ្ទារម្មណតា។ ឥមស្ស អត្ថស្ស អយំ សទ្ទោ វាចកោតិ វចនវចនីយំ វវត្ថបេត្វា តំតំវចនីយវិភាវនវសេន បវត្តិតោ ហិ សទ្ទោ ទេសនាតិ។ ននុ ច “ធម្មោ តន្តី”តិ ឥមស្មិំ បក្ខេ ធម្មស្សបិ សទ្ទសភាវត្តា ធម្មទេសនានំ វិសេសោ ន សិយាតិ? ន, តេសំ តេសំ អត្ថានំ ពោធកភាវេន ញាតោ ឧគ្គហិតាទិវសេន ច បុព្ពេ បវត្តិតោ សទ្ទប្បពន្ធោ ធម្មោ, បច្ឆា បរេសំ អវពោធនត្ថំ បវត្តិតោ តទត្ថប្បកាសនកោ សទ្ទោ ទេសនាតិ។ អថ វា យថាវុត្តសទ្ទសមុដ្ឋាបកោ ចិត្តុប្បាទោ ទេសនា មុសាវាទាទយោ វិយ។ **វចនស្ស បវត្តន**ន្តិ ច យថាវុត្តចិត្តុប្បាទមាហ។ សោ ហិ វចនំ បវត្តេតិ, តំ វា ឯតេន បវត្តីយតីតិ **បវត្តនំ**។ ទេសីយតិ អត្ថោ ឯតេនាតិ **ទេសនា**។ បការេហិ ញាបីយតិ ឯតេន, បការតោ ញាបេតីតិ វា **បញ្ញត្តី**តិ វុច្ចតីតិ។ តេនេវាហ **“អធិប្បាយោ”**តិអាទិ។ អភិសមេតិ, អភិសមីយតិ វា ឯតេនាតិ **អភិសមយោ**តិ ឯវម្បិ អភិសមយត្ថោ សម្ភវតិ។ អភិសមេតព្ពតោ បន អភិសមយោតិ ទុតិយវិកប្បេ បដិវេធោយេវាតិ។

វុត្តនយេន វេទិតព្ពាតិ អវិជ្ជាសង្ខារាទីនំ ធម្មត្ថានំ ទុប្បដិវិជ្ឈតាយ ទុក្ខោគាហតា, តេសំ បញ្ញាបនស្ស ទុក្ករភាវតោ តំទេសនាយ បដិវេធនសង្ខាតស្ស បដិវេធស្ស ឧប្បាទនវិសយិករណានំ អសក្កុណេយ្យតាយ ទុក្ខោគាហតា វេទិតព្ពា។

ការណេ ផលវោហារេន តេ ធម្មា ទុក្ខាយ សំវត្តន្តីតិ វុត្តន្តិ អាហ **“ឧបារម្ភ...បេ.... ហេតុភាវេនា”**តិ។ **អញ្ញំ អត្ថ**ន្តិ ឧបារម្ភំ និស្សរណញ្ច។ **និដ្ឋាបេត្វា**តិ កថនវសេន បរិយោសាបេត្វា។ តស្ស “អារទ្ធ”ន្តិ ឯតេន សម្ពន្ធោ។ **ឧទ្ទានសង្គហាទិភេទោ សង្គីតោ**តិ បាឋោ យុត្តោ, “សង្គីតិយា”តិ បន លិខន្តិ។ បុរិមំ វា **សង្គីតិយា**តិ ភាវេន ភាវលក្ខណេ ភុម្មំ, បច្ឆិមំ អធិករណេ។ **បិដកាទី**តិ បិដកនិកាយង្គធម្មក្ខន្ធានិ។

តត្ថ អង្គេសុ សុត្តង្គមេវ ន សម្ភវតិ “សគាថកំ សុត្តំ គេយ្យំ, និគ្គាថកំ សុត្តំ វេយ្យាករណ”ន្តិ (ទី. និ. អដ្ឋ. ១.បឋមមហាសង្គីតិកថា; បារា. អដ្ឋ. ១.បឋមមហាសង្គីតិកថា; ធ. ស. អដ្ឋ. និទានកថា) វុត្តត្តា, មង្គលសុត្តាទីនញ្ច សុត្តង្គសង្គហោ ន សិយា គាថាភាវតោ ធម្មបទាទីនំ វិយ, គេយ្យង្គសង្គហោ វា សិយា សគាថកត្តា សគាថាវគ្គស្ស វិយ, តថា ឧភតោវិភង្គាទីសុ សគាថកបទេសានន្តិ? វុច្ចតេ –

សុត្តន្តិ សាមញ្ញវិធិ, វិសេសវិធយោ បរេ;
សនិមិត្តា និរុឡ្ហត្តា, សហតាញ្ញេន នាញ្ញតោ។ (នេត្តិ. អដ្ឋ. សង្គហវារវណ្ណនា);

សព្ពស្សបិ ហិ ពុទ្ធវចនស្ស សុត្តន្តិ អយំ **សាមញ្ញវិធិ**។ តេនេវាហ អាយស្មា មហាកច្ចាយនោ **នេត្តិយំ** “នវវិធសុត្តន្តបរិយេដ្ឋី”តិ (នេត្តិ. សង្គហវារ)។ “ឯត្តកំ តស្ស ភគវតោ សុត្តាគតំ សុត្តបរិយាបន្នំ (បាចិ. ១២៤២) សកវាទេ បញ្ច សុត្តសតានី”តិ (ធ. ស. អដ្ឋ. និទានកថា; កថា. អដ្ឋ. និទានកថា) ឯវមាទិ ច ឯតស្ស អត្ថស្ស សាធកំ, តទេកទេសេសុ បន គេយ្យាទយោ **វិសេសវិធយោ** តេន តេន និមិត្តេន បតិដ្ឋិតត្តា។ តថា ហិ គេយ្យស្ស សគាថកត្តំ តព្ភាវនិមិត្តំ។ លោកេបិ ហិ សសិលោកំ សគាថកំ វា ចុណ្ណិយគន្ថំ “គេយ្យ”ន្តិ វទន្តិ។ គាថាវិរហេ បន សតិ បុច្ឆំ កត្វា វិស្សជ្ជនភាវោ វេយ្យាករណស្ស។ បុច្ឆាវិស្សជ្ជនញ្ហិ ព្យាករណន្តិ វុច្ចតិ។ ព្យាករណមេវ វេយ្យាករណន្តិ។

ឯវំ សន្តេ សគាថកានម្បិ បញ្ហវិស្សជ្ជនវសេន បវត្តានំ វេយ្យាករណភាវោ អាបជ្ជតីតិ? នាបជ្ជតិ វេយ្យាករណាទិសញ្ញានំ អនោកាសភាវតោ “គាថាវិរហេ បន សតី”តិ វិសេសិតត្តា ច។ តថា ហិ ធម្មបទាទីសុ កេវលំ គាថាពន្ធេសុ សគាថកត្តេបិ សោមនស្សញាណមយិកគាថាបដិសំយុត្តេសុ “វុត្តញ្ហេត”ន្តិអាទិវចនសម្ពន្ធេសុ អព្ភុតធម្មបដិសំយុត្តេសុ ច សុត្តវិសេសេសុ យថាក្កមំ គាថាឧទានឥតិវុត្តកអព្ភុតធម្មសញ្ញា បតិដ្ឋិតា, តថា សតិបិ គាថាពន្ធភាវេ ភគវតោ អតីតាសុ ជាតីសុ ចរិយានុភាវប្បកាសកេសុ ជាតកសញ្ញា។ សតិបិ បញ្ហវិស្សជ្ជនភាវេ សគាថកត្តេ ច កេសុចិ សុត្តន្តេសុ វេទស្ស លភាបនតោ វេទល្លសញ្ញា បតិដ្ឋិតាតិ ឯវំ តេន តេន សគាថកត្តាទិនា និមិត្តេន តេសុ តេសុ សុត្តវិសេសេសុ គេយ្យាទិសញ្ញា បតិដ្ឋិតាតិ វិសេសវិធយោ សុត្តង្គតោ បរេ គេយ្យង្គាទយោ។ យំ បនេត្ថ គេយ្យង្គាទិនិមិត្តរហិតំ, តំ សុត្តង្គំ វិសេសសញ្ញាបរិហារេន សាមញ្ញសញ្ញាយ បវត្តនតោតិ។

ននុ ច សគាថកំ សុត្តំ គេយ្យំ, និគ្គាថកំ សុត្តំ វេយ្យាករណន្តិ សុត្តង្គំ ន សម្ភវតីតិ ចោទនា តទវត្ថាតិ? ន, សោធិតត្តា។ សោធិតញ្ហិ បុព្ពេ គាថាវិរហេ សតិ បុច្ឆាវិស្សជ្ជនភាវោ វេយ្យាករណភាវស្ស និមិត្តន្តិ។ យញ្ច វុត្តំ “គាថាភាវតោ មង្គលសុត្តាទីនំ សុត្តង្គសង្គហោ ន សិយា”តិ, តំ ន, **និរុឡ្ហត្តា**។ និរុឡ្ហោ ហិ មង្គលសុត្តាទីសុ សុត្តភាវោ។ ន ហិ តានិ ធម្មបទពុទ្ធវំសាទយោ វិយ គាថាភាវេន បញ្ញាតានិ, កិន្តុ សុត្តភាវេនេវ។ តេនេវ ហិ អដ្ឋកថាយំ សុត្តនាមកន្តិ នាមគ្គហណំ កតំ។ យំ បន វុត្តំ “សគាថកត្តា គេយ្យង្គសង្គហោ វា សិយា”តិ, តទបិ នត្ថិ។ យស្មា **សហតាញ្ញេន**។ សហ គាថាហីតិ សគាថកំ, សហភាវោ ច នាម អត្ថតោ អញ្ញេន ហោតិ, ន ច មង្គលសុត្តាទីសុ គាថាវិនិមុត្តោ កោចិ សុត្តប្បទេសោ អត្ថិ, យោ “សហ គាថាហី”តិ វុច្ចេយ្យ, ន ច សមុទាយោ នាម កោចិ អត្ថិ។ យទបិ វុត្តំ “ឧភតោវិភង្គាទីសុ សគាថកប្បទេសានំ គេយ្យង្គសង្គហោ សិយា”តិ, តទបិ ន, **អញ្ញតោ**។ អញ្ញា ឯវ ហិ តា គាថា ជាតកាទិបរិយាបន្នត្តា។ អតោ ន តាហិ ឧភតោវិភង្គាទីនំ គេយ្យង្គភាវោតិ ឯវំ សុត្តាទីនំ អង្គានំ អញ្ញមញ្ញសង្ករាភាវោ វេទិតព្ពោ។

ជិនសាសនំ អភិធម្មោ។ **បដិវិទ្ធដ្ឋានំ** បដិវេធភូមិ បដិវេធាវត្ថា, បដិវេធហេតុ វា។ “សោ ឯវំ បជានាមិ សម្មាទិដ្ឋិបច្ចយាបិ វេទយិត”ន្តិ (សំ. និ. ៥.១១-១២) វុត្តំ។ បាឡិយំ បន “សោ ឯវំ បជានាមិ មិច្ឆាទិដ្ឋិបច្ចយាបិ វេទយិតំ។ សម្មាទិដ្ឋិបច្ចយាបិ វេទយិត”ន្តិ អាគតំ (សំ. និ. ៥.១១-១២)។ **បច្ចយាទីហី**តិ បច្ចយសភាវរូបសមតទុបាយាទីហិ។ **បរវាទិចោទនំ បត្វា**តិ អដ្ឋកថាយំ អាគតំ បរវាទិចោទនំ បត្វា។ **អធិគ…បេ…. រូបេនា**តិ អធិគន្តព្ពោ ច សោ ទេសេតព្ពោ ចាតិ អធិគន្តព្ពទេសេតព្ពោ, សោ ឯវ ធម្មោ, តទនុរូបេន។ ឯត្ថ ច យថាធម្មសាសនត្តា យថាធិគតធម្មទេសនាភាវតោ អភិធម្មស្ស អភិសម្ពោធិ អធិគមនិទានំ។ ទេសកាលាទិយេវ ទេសនានិទានំ។ យំ បន អដ្ឋកថាយំ “ទេសនានិទានំ យាវ ធម្មចក្កប្បវត្តនា”តិ វុត្តំ, តំ អភិធម្មទេសនាវិសេសេន ធម្មចក្កប្បវត្តនន្តិ កត្វា វុត្តំ។ ធម្មចក្កប្បវត្តនសុត្តេ វា ទេសិតេហិ អរិយសច្ចេហិ សកលាភិធម្មបទត្ថសង្គហតោ, បរមត្ថតោ អភិធម្មភូតានំ វា សម្មាទិដ្ឋិអាទីនំ តត្ថ ទេសិតត្តា វុត្តំ។ តត្តកានំយេវ ទេសនារុឡ្ហតាយ អឌ្ឍឆក្កេសុ ជាតកសតេសុ បរិបាចនំ វុត្តន្តិ ទដ្ឋព្ពំ។ ន ហិ ឯត្តកាសុ ឯវ ជាតីសុ បុញ្ញាទិសម្ភារសម្ភរណំ , កឹ បន ការណំ ឯត្តកា ឯវ ជាតិយោ ទេសិតាតិ? តទញ្ញេសំ អដ្ឋុប្បត្តិយា អភាវតោ។

សុមេធកថាវណ្ណនា

ឧប្បន្នេ ពុទ្ធេ តតោ អត្តានំ សេយ្យតោ វា សទិសតោ វា ទហន្តោ ឈានាភិញ្ញាហិ បរិហាយតិ, ន តថា សុមេធបណ្ឌិតោ អដ្ឋាសីតិ តស្ស ឈានាភិញ្ញាហិ អបរិហានិ ទដ្ឋព្ពា។ តេនេវាហ **“តាបសេហិ អសមោ”**តិ។ យថា និព្ពានំ, អញ្ញំ វា និច្ចាភិមតំ អវិបរីតវុត្តិតាយ សព្ពកាលំ តថាភាវេន “សស្សត”ន្តិ វុច្ចតិ, ឯវំ ពុទ្ធានំ វចនន្តិ តស្ស សស្សតតា វុត្តា។ តេនេវាហ **“អវិបរីតមេវា”**តិ។ ឧបបារមីអាទិវិភាគេន **អនេកប្បការតា។ សមាទានាធិដ្ឋាន**ន្តិ សមាទានស្ស អធិដ្ឋានំ បវត្តនំ ករណន្តិ អត្ថោ។ **ញាណតេជេនា**តិ បារមីបវិចយញាណប្បភាវេន។ មហានុភាវញ្ហិ តំ ញាណំ ពោធិសម្ភារេសុ អនាវរណំ អនាចរិយកំ មហាពោធិសមុប្បត្តិយា អនុរូបបុព្ពនិមិត្តភូតំ។ តថា ហិ តំ មនុស្សបុរិសភាវាទិអាធារមេវ ជាតំ។ កាយាទីសុ អសុភសញ្ញាទិភាវេន **សុទ្ធគោចរា**។ “អញ្ញថា”តិ បទស្ស បករណបរិច្ឆិន្នំ អត្ថំ ទស្សេន្តោ **“លីនតា”**តិ អាហ។ លីនតាតិ ច សង្កោចោ វីរិយហានិ វីរិយារម្ភស្ស អធិប្បេតត្តា។ តេនាហ **“ឯសា មេ វីរិយបារមី”**តិ។

និទានកថាវណ្ណនា និដ្ឋិតា។

១. ចិត្តប្បាទកណ្ដំ

តិកមាតិកាបទវណ្ណនា

១. **តេនា**តិ វេទនាសទ្ទេន។ **សព្ពបទេហី**តិ តីហិ បទេហិ លទ្ធនាមោ ហោតិ អវយវធម្មេនាបិ សមុទាយស្ស អបទិសិតព្ពតោ យថា “សមំ ចុណ្ណ”ន្តិ។ ចោទកោ យថាធិប្បេតមត្ថំ អប្បដិបជ្ជមានោ វិភត្តិអន្តស្សេវ បទភាវំ សល្លក្ខេត្វា **“ននុ សុខាយា”**តិអាទិនា ចោទេតិ។ ឥតរោ **“អធិប្បេតប្បការត្ថគមកស្សា”**តិអាទិនា អត្តនោ អធិប្បាយំ វិវរតិ។ តេន “វាក្យំ ឥធ បទន្តិ វុត្ត”ន្តិ ទស្សេតិ។ **ហេតុបទសហេតុកបទាទីហី**តិ **អាទិ**-សទ្ទេន ន ហេតុបទអហេតុកបទហេតុសម្បយុត្តបទានិ ហេតុវិប្បយុត្តបទម្បិ វា សង្គណ្ហាតិ។

ឧភយេកបទវសេនាតិ ឧភយបទវសេន ហេតុទុកសម្ពន្ធោ, ឯកបទវសេន សហេតុកទុកសម្ពន្ធោ។ **តថា**តិ ឧភយេកបទវសេន។ ឯត្ថ ច សហេតុកហេតុសម្បយុត្តទុកាតិអាទិនា យថា ហេតុគោច្ឆកេ បឋមទុកសម្ពន្ធា ទុតិយតតិយទុកា, បឋមទុកទុតិយទុកសម្ពន្ធា ចតុត្ថឆដ្ឋទុកា, បឋមទុកតតិយទុកសម្ពន្ធោ បញ្ចមោ ទុកោ, ឯវំ អាសវគោច្ឆកាទីសុបីតិ នយំ ទស្សេតិ។ សក្កា ហិ ឥមិនាវ នយេន តេសុបិ ទុកន្តរសម្ពន្ធោ វិញ្ញាតុំ, កេវលំ បន អាសវគោច្ឆកាទីសុ ទុតិយទុកតតិយទុកសម្ពន្ធោ ឱសានទុកោ, កិលេសគោច្ឆកេ ច ទុតិយចតុត្ថទុកសម្ពន្ធោតិ។ ធម្មានំ សាវសេសនិរវសេសភាវេន តិកទុកានំ សប្បទេសនិប្បទេសតា វុត្តាតិ យេហិ តិកទុកា សាវសេសាតិ បទិស្សន្តិ អបទិស្សន្តិ, តេ អសង្គហិតធម្មាបទេសោ។ ឯវំ សតិ “អសង្គហិតោ”តិ វិសេសនំ កិមត្ថិយន្តិ? ឯតស្សេវត្ថស្ស បាកដករណត្ថំ ទដ្ឋព្ពំ។ អថ វា បទិស្សតិ ឯតេន សមុទាយោតិ បទេសោ, អវយវោ។ “សាមញ្ញជោតនា វិសេសេ អវតិដ្ឋតី”តិ យថាធិប្បេតំ វិសេសំ ទស្សេន្តោ **“អសង្គហិតោ”**តិ អាហ។

អនវជ្ជត្ថោ អវជ្ជវិរហត្ថោ។ **នាមំ** សញ្ញា, **កិរិយា** ករណំ, **បយោជនំ** រថរថង្គវិភាវនេន តេសំ បការតោ យោជនំ។ កុសេន ញាណេន លាតព្ពាតិ កុសលាតិ អយមត្ថោ ញាណសម្បយុត្តានំ តាវ ហោតុ, ញាណវិប្បយុត្តានំ កថន្តិ អាហ **“ញាណវិប្បយុត្តានម្បី”**តិអាទិ។ ញាណវិប្បយុត្តាបិ ហិ ញាណេនេវ បវត្តិយន្តិ ហិតសុខហេតុភូតាយ បវត្តិយា បញ្ញវន្តានំ បដិបត្តិភាវតោ។ ន ហិ អន្តរេន យោនិសោមនសិការំ កុសលុប្បត្តិ អត្ថីតិ។ “យទិ កុសលស្ស ឧភយភាគគតំ សំកិលេសលវនំ បាកដំ សិយា, កុសា វិយ លុនន្តីតិ កុសលាតិ អយមត្ថោ យុត្តោ សិយា”តិ កោចិ វទេយ្យាតិ អាសង្កាយ អាហ **“សម្មប្បធានទ្វយំ វិយា”**តិ។

ន ចាតិអាទិនា “សភាវំ ធារេន្តី”តិ ឯត្ថ បរមត្ថតោ កត្តុកម្មស្ស ច ភេទោ នត្ថិ, កប្បនាសិទ្ធោ ឯវ បន ភេទោតិ ទស្សេតិ។ តត្ថ **នាមវសេន វិញ្ញាតាវិញ្ញាតេ**តិ យេសំ “ធម្មា”តិ ឥមិនា បរិយាយេន អវិញ្ញាតា សភាវា, “សភាវំ ធារេន្តី”តិ ឥមិនា ច បរិយាយេន វិញ្ញាតា, តេសំ វសេន ឯវំ វុត្តំ។ ឯត្ថ ច បឋមោ អត្ថោ សង្ខតាសង្ខតធម្មវសេន វុត្តោ, ទុតិយោ សង្ខតវសេន, តតិយោ សង្ខតាសង្ខតបញ្ញត្តិធម្មវសេនាតិ ទដ្ឋព្ពំ។

កុសលបដិសេធនំ កុសលាភាវោ ឯវ។ អភាវោ ហិ សត្តាបដិសេធោតិ។ **ធម្មោ**តិ សភាវធម្មោ។ **អកុសលវចនេន ន កោចិ អត្ថោ** សភាវធម្មស្ស អពោធកត្តាតិ អធិប្បាយោ។ អថ សិយា អកុសលវចនេន កោចិ អត្ថោ អសភាវធម្មពោធកត្តេបិ “បញ្ញត្តិធម្មា”តិអាទីសុ វិយ, ឯវំ សតិ “អនព្យាកតា”តិ ច វត្តព្ពំ សិយា, តតោ ចាយំ ចតុក្កោ អាបជ្ជតិ, ន តិកោ។ **តស្មា**តិ យស្មា ទុកចតុក្កភាវោ អនព្យាកតវោហារោ ច នត្ថិ, សោ ច វុត្តនយេន អភាវមត្តវចនេ អាបជ្ជតិ, តស្មា។ **សភាវធារណាទី**តិ **អាទិ**-សទ្ទេន “ធារីយន្តិ បច្ចយេហី”តិ អយមត្ថោ សង្គហិតោ។ ញេយ្យបរិយាយេន បន **ធម្ម**-សទ្ទេនាយំ ទោសោតិ ននុ អញេយ្យបរិយាយេបិ **ធម្ម**-សទ្ទេ ន កោចិ ទោសោតិ? ន, វុត្តទោសានតិវត្តនតោ។

បារិសេសេនាតិ ឯត្ថ ននុ អយមការោ ន-អត្ថត្តយស្សេវ ជោតកោ, អថ ខោ “អហេតុកា ធម្មា, អភិក្ខុកោ អាវាសោ”តិ តំយោគនិវត្តិយា, “អប្បច្ចយា ធម្មា”តិ តំសម្ពន្ធិភាវនិវត្តិយា។ បច្ចយុប្បន្នញ្ហិ បច្ចយសម្ពន្ធីតិ អប្បច្ចយុប្បន្នត្តា អសម្ពន្ធិតា ឯត្ថ ជោតីយតិ។ “អនិទស្សនា ធម្មា”តិ តំសភាវនិវត្តិយា។ និទស្សនញ្ហិ ទដ្ឋព្ពតា។ អថ ចក្ខុវិញ្ញាណំ និទស្សនំ, តគ្គយ្ហភាវនិវត្តិយា, តថា “អនាសវា ធម្មា”តិ។ “អប្បដិឃា ធម្មា អនារម្មណា ធម្មា”តិ តំកិច្ចនិវត្តិយា។ “អរូបិនោ ធម្មា អចេតសិកា ធម្មា”តិ តព្ភាវនិវត្តិយា។ តទញ្ញតា ហិ ឯត្ថ បកាសីយតិ។ “អមនុស្សោ”តិ តព្ភាវមត្តនិវត្តិយា។ មនុស្សត្តមត្តំ នត្ថិ អញ្ញំ សមានន្តិ សទិសតា ហេត្ថ សូចិយតិ។ “អសមណោ សមណបដិញ្ញោ អបុត្តោ”តិ តំសម្ភាវនគុណនិវត្តិយា។ គរហា ហិ ឯត្ថ ញាយតិ។ “កច្ចិ នុ ភោតោ អនាមយា, អនុទរា កញ្ញា”តិ តទប្បភាវនិវត្តិយា។ “អនុប្បន្នា ធម្មា”តិ តំសទិសភាវនិវត្តិយា។ អតីតានញ្ហិ ឧប្បន្នបុព្ពត្តា ឧបាទិធម្មានញ្ច បច្ចយេកទេសនិប្ផត្តិយា អារទ្ធុប្បាទភាវតោ កាលវិនិមុត្តស្ស ច វិជ្ជមានត្តា ឧប្បន្នានុកូលតា, បគេវ បច្ចុប្បន្នានន្តិ តព្ពិធុរភាវោ ឯត្ថ វិញ្ញាយតិ។ “អសេក្ខា ធម្មា”តិ តទបរិយោសាននិវត្តិយា។ តំនិដ្ឋានញ្ហេត្ថ បកាសីយតីតិ ឯវមនេកេសំ អត្ថានំ ជោតកោ, តត្ថ កឹ វុច្ចតេ អត្ថទ្វយ

មេវ វត្វា បារិសេសេនាតិ? ឥតរេសំ ឯត្ថ សុវិទូរភាវតោ។ ន ហិ កុសលវិប្បយុត្តាទីនំ ធម្មានំ អកុសលភាវោ យុជ្ជតិ។

អកុសលសទ្ទស្ស ឧច្ចារណានន្តរំ វិនេយ្យានំ កុសលបដិបក្ខភូតេ អត្ថេ បដិបត្តិភាវតោ តត្ថ **និរុឡ្ហតា** ទដ្ឋព្ពា។ “**វិរុទ្ធសភាវត្តា**”តិ វុត្តំ កិច្ចវិរោធាទីនម្បិ តទន្តោគធត្តា, វិរុទ្ធសភាវត្តេបិ វិនាសកវិនាសិតព្ពភាវោ កុសលាកុសលេសុ និយតោតិ ទស្សេតុំ “**តប្បហេយ្យភាវតោ**”តិ អាហ។ ឥតរថា កុសលានម្បិ អកុសលេហិ បហាតព្ពភាវេ អច្ចន្តំ សមុច្ឆិន្នកុសលមូលត្តា អបាយបូរកា ឯវ សត្តា សិយុំ។ យំ បន “ធម្មាបិ វោ, ភិក្ខវេ, បហាតព្ពា”តិ (ម. និ. ១.២៤០) វុត្តំ, តំ “រូបំ, ភិក្ខវេ, ន តុម្ហាកំ, តំ បជហថា”តិអាទីសុ (សំ. និ. ៣.៣៣) វិយ តទារម្មណសំកិលេសប្បហានវសេន បរិយាយេន វុត្តំ។ យថាហ “ន ហិ កុសលា អកុសលេហិ បហាតព្ពា”តិ (ធ. ស. មូលដី ១)។

ផស្សាទិវចនេហិ តំនិទ្ទេសភូតេហិ។ **តព្ពចនីយភាវេនា**តិ តេហិ “សុខាយ វេទនាយ សម្បយុត្តា ធម្មា”តិអាទិវចនេហិ អភិធេយ្យភាវេន។ យថា អនវជ្ជសុខវិបាកាទិអត្ថា កុសលាទិវចនេហិ, ឯវំ អវិបាកត្ថា អព្យាកតវចនេន ពោធិតា ឯវាតិ អាហ “**អព្យាកតវចនេនេវ ចា**”តិ។ **ការណំ អវត្វា**តិ ឥធ វុត្តភាវេន អនុវត្តមានត្តាតិ ការណំ អវត្វា។ **អញ្ញា…បេ…. និវារេតព្ពោ**តិ ឯតេន កុសលាកុសលសទ្ទា វិយ កុសលាកុសលសភាវានំ តទុភយវិបរីតសភាវានំ ធម្មានំ អព្យាកតសទ្ទោ ពោធកោតិ ទស្សេតិ។ ន ហិ អវិបាកវចនំ វុត្តំ, អកុសលវចនញ្ច អវុត្តំ។ យតោ អវិបាកវចនស្ស អធិកតភាវោ អកុសលស្ស ច តព្ពចនីយភាវេន អកថិតភាវោ សិយា, តស្មា ន អកុសលានំ អព្យាកតតាតិ អយំ អកុសលានំ អនព្យាកតភាវេ យោជនា។

តំ បរិហរិតុន្តិ អព្យាកតនិវត្តនមាហ។ យទិ ឯវំ “សុខវិបាកានវជ្ជា”តិ វត្តព្ពំ។ អនវជ្ជា ហិ ព្យភិចារិតាយ វិសេសិតព្ពាតិ? ន, សុខវិបាកវចនស្ស វិសេសនភាវេន អគ្គហិតត្តា។ សុខវិបាកវចនេន ហិ កុសលភាវេ សមត្ថេ វិញ្ញាយតិ, អនវជ្ជវចនំ បនេត្ថ កុសលានំ អគរហិតព្ពតាសង្ខាតំ កញ្ចិ វិសេសមាហ។ តេនេវ ច តស្ស វិសេសនភាវេន វុត្តស្ស បវត្តិសុខតាទិទស្សនភាវំ សយមេវ វក្ខតីតិ។ មនោសមាចារវិសេសភូតា ផលធម្មា វិសេសេន បដិប្បស្សទ្ធាវជ្ជា នាម ហោន្តីតិ សមាចារត្តយវសេន តស្មឹ សុត្តេ អនវជ្ជធម្មានំ វុត្តត្តា ច តេ អនវសេសតោ សង្គហេត្វា ទស្សេតុំ “**វិរហិតាវជ្ជមត្តា**”តិ វុត្តំ។ **អវជ្ជវិនាសនភាវោ ទស្សិតោ** កណ្ហសុក្កធម្មានំ វជ្ឈឃាតកភាវស្ស និយតត្តា។ **សវិបាកតា** វិបាកធម្មតា។ **សុខោ វិបាកោ ឯតេសន្តិ សុខវិបាកា**តិ ឥមិនា សមាសេន កុសលានំ សុខវិបាកវន្តតា វុត្តា។ សា ច នេសំ ន តំសមង្គិតាយ អសហវត្តនតោតិ តទុប្បាទនសមត្ថតាតិ វិញ្ញាយតីតិ វុត្តំ “**សុខវិបាកវិបច្ចនសភាវំ ទស្សេតី**”តិ។ **យុត្តមេត**ន្តិ បរមត្ថតោ ភេទាភាវេបិ យថាវុត្តវចនវចនីយភាវសង្ខាតោ ភេទោ តស្មឹ អភិធេយ្យត្ថភូតេ វត្ថុស្មឹ ឧបចារេន ហោតីតិ យុត្តមេត្ថ លក្ខណលក្ខិតព្ពភាវេន ភេទវចនំ។ ភវតិ ហិ សទ្ទត្ថវិសេសមត្តេនបិ អភិន្នេ វត្ថុស្មឹ ភេទវចនំ យថា “សិលាបុត្តកស្ស សរីរ”ន្តិ។

វិនាបិ ភាវាភិធាយិនា សទ្ទេន ភាវប្បធានោ និទ្ទេសោ ហោតីតិ វុត្តំ “**អនវជ្ជវចនេន អនវជ្ជត្តំ អាហា**”តិ។ ឯវញ្ចេត្ថ បទវិគ្គហោ គហេតព្ពោ – ន អវជ្ជំ អនវជ្ជំ, អវជ្ជបដិបក្ខតាយ អគរហិតព្ពសភាវោ។ សុខោ វិបាកោ អស្សាតិ សុខវិបាកំ, សុខវិបាកវិបច្ចនសមត្ថតា។ អនវជ្ជញ្ច តំ សុខវិបាកញ្ចាតិ អនវជ្ជសុខវិបាកំ, តំ លក្ខណំ ឯតេសន្តិ **អនវជ្ជសុខវិបាកលក្ខណា**។ អថ វា បុព្ពេ វិយ អនវជ្ជំ, វិបច្ចនំ វិបាកោ, សុខស្ស វិបាកោ សុខវិបាកោ, អនវជ្ជញ្ច សុខវិបាកោ ច អនវជ្ជសុខវិបាកំ ឯកត្តវសេន។ តំ លក្ខណំ ឯតេសន្តិ **អនវជ្ជសុខវិបាកលក្ខណា**។ កឹ បនេត្ថ ការណំ បទទ្វយបរិគ្គហេ, ននុ ឯកេនេវ បទេន ឥដ្ឋប្បសិទ្ធិ។ យទិបិ “អវជ្ជរហិតំ អនវជ្ជ”ន្តិ ឥមស្មឹ បន បក្ខេ អព្យាកតនិវត្តនត្ថំ សុខវិបាកគ្គហណំ កត្តព្ពំ សិយា, សុខវិបាកគ្គហណេ បន កតេ អនវជ្ជគ្គហណំ ន កត្តព្ពមេវ។ “អវជ្ជបដិបក្ខា អនវជ្ជា”តិ ឯតស្មឹ បន បក្ខេ សុខវិបាកគ្គហណញ្ចាតិ ចោទនំ មនសិ កត្វា អាហ “**តត្ថ អនវជ្ជវចនេនា**”តិអាទិ។ តេន បវត្តិសុខសុខវិបាកតាអត្ថសុទ្ធិវិសុទ្ធវិបាកតាអកុសលអព្យាកតសភាវនិវត្តិវសបច្ចុបដ្ឋានបទដ្ឋានវិសេសទីបនតោ ឯវំ វិបុលប្បយោជនត្តា បទទ្វយបរិគ្គហោតិ ទស្សេតិ។ **សុខ-**សទ្ទស្ស ឥដ្ឋបរិយាយតា វិយ “និព្ពានបរមំ សុខំ (ធ. ប. ២០៣-២០៤), សុខា វិរាគតា លោកេ (ឧទា. ១១), តេសំ វូបសមោ សុខោ”តិអាទីសុ (ទី. និ. ២.២២១, ២៧២) សង្ខារទុក្ខូបសមបរិយាយតាបិ វិជ្ជតិ, តំអវិបាកតាយ បន ឥធ សុខវិបាកភាវោ ន សក្កា វត្តុន្តិ ទស្សេន្តោ អាហ “**សង្ខា…បេ…. នត្ថី**”តិ។ ឥទំ វុត្តំ ហោតិ – តេភូមកកុសលានម្បិ វិវដ្ដសន្និស្សយភាវេន បវត្តិសភាវត្តា កិញ្ចាបិ សព្ពេ កុសលា សង្ខារទុក្ខូបសមសុខនិប្ផាទកា សម្ភវន្តិ, យថាវុត្តសុខស្ស បន អវិបាកភាវតោ ន ឯតេន បទេន កុសលានំ សុខវិបាកតា សម្ភវតីតិ។ វិបក្កភាវមាបន្នេសុ អរូបធម្មេសុ និរុឡ្ហត្តា **វិបាក**-សទ្ទស្ស “**យទិ បនា**”តិ សាសង្កំ វទតិ។

យថាសម្ភវន្តិ សហ អវជ្ជេនាតិ សាវជ្ជា, គរហិតព្ពភាវយុត្តា។ តេន នេសំ គរហិតព្ពសភាវំ ទស្សេតិ។ អញ្ញេបិ អត្ថិ ទុក្ខភាវេន គរហិតព្ពសភាវា អកុសលវិបាកាតិ សាវជ្ជវចនមត្តេន តេសម្បិ អកុសលតាបត្តិទោសំ ទិស្វា តំ បរិហរិតុំ **ទុក្ខវិបាកវចន**មាហ។ **អវជ្ជ**-សទ្ទោ វា រាគាទីសុ ឯកន្តាកុសលេសុ និរុឡ្ហោតិ តំសហវត្តិធម្មានំ ឯវ សាវជ្ជភាវេ កុសលាព្យាកតេហិ អកុសលានំ វិសេសោ សាវជ្ជវចនេនេវ ទស្សិតោ។ អព្យាកតេហិ បន វិសិដ្ឋំ កុសលាកុសលានំ សាធារណំ សវិបាកតាលក្ខណន្តិ តស្មឹ លក្ខណេ វិសេសទស្សនត្ថំ ទុក្ខវិបាកលក្ខណំ វុត្តំ។ ឥតោ បរំ “ទុក្ខោ វិបាកោ ឯតេសន្តិ ទុក្ខវិបាកា”តិអាទិនា សុខវិបាកអនវជ្ជកុសលបទានំ ឋានេ ទុក្ខវិបាកសាវជ្ជអកុសលបទានិ ឋបេត្វា យថាវុត្តនយេន អត្ថោ វេទិតព្ពោ ។ យោជនា ច សាវជ្ជវចនេន អកុសលានំ បវត្តិទុក្ខតំ ទស្សេតិ, ទុក្ខវិបាកវចនេន វិបាកទុក្ខតំ។ បុរិមញ្ហិ អត្តនោ បវត្តិសភាវវសេន លក្ខណវចនំ, បច្ឆិមំ កាលន្តរេ វិបាកុប្បាទនសមត្ថតាយាតិ។ តថា បុរិមេន អកុសលានំ អវិសុទ្ធសភាវតំ ទស្សេតិ, បច្ឆិមេន អវិសុទ្ធវិបាកតំ។ បុរិមេន ច អកុសលេ កុសលសភាវតោ និវត្តេតិ, បច្ឆិមេន អព្យាកតសភាវតោ សវិបាកត្តទីបកត្តា បច្ឆិមស្ស។ បុរិមេន វា អវជ្ជវន្តតាទស្សនតោ កិច្ចដ្ឋេន រសេន អនត្ថជននរសតំ ទស្សេតិ, បច្ឆិមេន សម្បត្តិអត្ថេន អនិដ្ឋវិបាករសតំ។ បុរិមេន ច ឧបដ្ឋានាការដ្ឋេន បច្ចុបដ្ឋានេន សំកិលេសបច្ចុបដ្ឋានតំ, បច្ឆិមេន ផលដ្ឋេន ទុក្ខវិបាកបច្ចុបដ្ឋានតំ។ បុរិមេន ច អយោនិសោមនសិការំ អកុសលានំ បទដ្ឋានំ បកាសេតិ។ តតោ ហិ តេ សាវជ្ជា ជាតាតិ។ បច្ឆិមេន អកុសលានំ អញ្ញេសំ បទដ្ឋានភាវំ វិភាវេតិ។ តេ ហិ ទុក្ខវិបាកស្ស ការណំ ហោតីតិ។ ឯត្ថ ច **ទុក្ខ**-សទ្ទោ អនិដ្ឋបរិយាយវចនន្តិ វេទិតព្ពំ។ អនិដ្ឋចតុក្ខន្ធវិបាកា ហិ អកុសលា, ន ទុក្ខវេទនាវិបាកាវ។ **វិបាក**-សទ្ទស្ស ផលបរិយាយភាវេ បន និស្សន្ទវិបាកេន អនិដ្ឋរូបេនបិ ទុក្ខវិបាកតា យោជេតព្ពា។ វិបាកធម្មតាបដិសេធវសេន អព្យាកតានំ អវិបាកលក្ខណាតិ លក្ខណំ វុត្តន្តិ តទត្ថំ ទស្សេន្តោ “**អវិបាការហសភាវា**”តិ អាហ។ **ឯវំបការាន**ន្តិ អភិញ្ញាទិកេ សង្គណ្ហាតិ។

ឆហិ បទេហិ តិកេសុ, ចតូហិ ទុកេសុ យថាក្កមំ ឆ ចត្តារោ អត្ថា វុត្តា។ **ឆក្កភាវោ ន ភវិស្សតី**តិ ឯតេន ចតុក្កភាវាភាវោ ទស្សិតនយត្តា ចោទិតោយេវាតិ ទដ្ឋព្ពំ។ **អត្ថភេទោ ឧបបជ្ជតី**តិ កស្មា ឯវំ វុត្តំ, ននុ តីហិ ធម្មសទ្ទេហិ វុច្ចមានោ សភាវធារណាទិអត្ថេន អភិន្នោ ឯវ សោ អត្ថោតិ? ន, ជាតិអាទិភេទេន ភេទសព្ភាវតោ។ ភេទកា ហិ ជាតិអាទយោ។ **មាសបទត្ថតាយា**តិ មាស-សទ្ទាភិធេយ្យភាវេន។ **តព្ពចនីយភិន្នត្ថាន**ន្តិ តេហិ កាលសទ្ទាទីហិ វត្តព្ពានំ វិសិដ្ឋត្ថានំ។ ឥទំ វុត្តំ ហោតិ – “យថា កាលសទ្ទាទិអភិធេយ្យានំ កាលាទិអត្ថានំ ភិន្នសភាវានម្បិ មាស-សទ្ទាភិធេយ្យភាវេន អភេទោ, ឯវំ ជាតិអាទិភេទេន ភិន្នានម្បិ តេសំ តិណ្ណំ ទ្វិន្នញ្ច អត្ថានំ ធម្ម-សទ្ទាភិធេយ្យភាវេន នត្ថិ ភេទោ”តិ។ **វិនិ...បេ.... មានា**តិ ធម្ម-សទ្ទស្ស រូបាភេទេបិ ភេទការណមាហ។ ភិន្នជាតិយត្ថវចនីយតាយ ហិ តស្សេវត្ថភេទោតិ។

សាធេតុន្តិ ពោធេតុំ។ ហោតុ អសម្ភិន្នោ, កា នោ ហានីតិ កទាចិ វទេយ្យាតិ អាសង្កាយ អាហ “**បុព្ពា...បេ.... នាម ហោន្តី**”តិ។ **សោ ចា**តិ សភាវធារណបច្ចយធរិយមានតាសង្ខាតោ អត្ថោ ន សក្កា វត្តុន្តិ យថាវុត្តស្ស អភាវស្ស អបេក្ខាវុត្តិតាយ វុត្តំ។ ន ហិ អបេក្ខាវុត្តិនោ អន្តរេន អបេក្ខិតព្ពំ លភន្តិ។ សតិបិ សភាវធារណាទិអត្ថសាមញ្ញេ កុសលជាតិអាទិវិសិដ្ឋស្សេវ តស្ស ឥធ អធិប្បេតត្តា ឯកត្ថតា ន អនុញ្ញាតាតិ វុត្តំ, វចនសិលេសវសេន វា។ **អថ វា**តិអាទិនា តិណ្ណំ ធម្មសទ្ទានំ អភាវត្ថំ អសម្បដិច្ឆន្តោ នានត្ថតាភាវទោសំ បរិហរតិ។

ញាបកហេតុភាវតោ ឧបបត្តិ ឥធ ការណន្តិ វុត្តាតិ អាហ “**ការណំ នាម យុត្តី**”តិ។ **បុនវុត្តី**តិអាទិនា ននុ “កុសលាទីនម្បិ ឯកត្ថំ អាបជ្ជតី”តិ វុត្តត្តា ឯកត្ថាបត្តិបិ វត្តព្ពាតិ ? សច្ចំ វត្តព្ពា, សា បន អភាវាបត្តិយំ ឯវ អន្តោគធា នានត្ថាភាវចោទនាសាមញ្ញេន។ ភេទាភេទនិពន្ធនត្តា វិសេសនវិសេសិតព្ពភាវស្ស សោ អច្ចន្តមភិន្នេសុ និយមេន នត្ថីតិ វិសេសនវិសេសិតព្ពាភាវេន អច្ចន្តាភេទំ ទស្សេតិ, ន បន អច្ចន្តំ អភិន្នេសុយេវ វិសេសនវិសេសិតព្ពាភាវំ។ អថ វា អច្ចន្តំ អភិន្នេសុ អវិរុដសទ្ទត្ថវិវរណត្ថំ បវត្តា។ កស្មា? វិសេសនវិសេសិតព្ពាភាវតោតិ ឯវំ យោជនា កាតព្ពា។ អមិត្តំ អភិភវិតុំ សក្កុណាតីតិ **សក្កោ**, ឥន្ទតីតិ **ឥន្ទោ**, បុរិមេ ទទាតីតិ **បុរិន្ទទោ**តិ ឯវំ កិរិយាគុណាទិបរិគ្គហវិសេសេន។

ភេទាភេទវន្តេសូតិ វិសេសសាមញ្ញវន្តេសុ។ **នីល**-សទ្ទោ ហិ ឧប្បលសទ្ទសមាយោគោ រត្តុប្បលសេតុប្បលាទិឧប្បលជាតិសាមញ្ញតោ វិនិវត្តេត្វា នីលគុណយុត្តមេវ ឧប្បលជាតិវិសេសំ ជោតេតិ។ **ឧប្បល**-សទ្ទោបិ នីល-សទ្ទសមាយុត្តោ ភមរង្គារកោកិលាទិគតនីលគុណសាមញ្ញតោ អវច្ឆិន្ទិត្វា ឧប្បលវត្ថុគតមេវ នីលគុណំ បកាសេតីតិ វិសេសត្ថសាមញ្ញត្ថយុត្តតា បទទ្វយស្ស ទដ្ឋព្ពា។ ឥមិនា នយេន ឥតរត្រាបិ ភេទាភេទវន្តតា យោជេតព្ពា។ **តាយ តាយ អនុមតិយា**តិ តេន តេន សង្កេតេន។ **តេ តេ វោហារា**តិ អច្ចន្តំ អភិន្នេ អត្ថេ បរិយាយភាវេន អច្ចន្តំ ភិន្នេ យថាសកំ អត្ថវិវរណភាវេន ភេទាភេទវន្តេ វិសេសនវិសេសិតព្ពភាវេន តា តា សមញ្ញា បញ្ញត្តិយោ សិទ្ធាតិ អត្ថោ ។ **សមានេ**តិ ឯកស្មឹ។ **កុសលាទិភាវ**ន្តិ កុច្ឆិតសលនាទិភាវំ។ អភិធានត្ថោបិ ហិ អនវជ្ជសុខវិបាកាទិអភិធេយ្យត្ថោ វិយ សភាវធារណាទិសាមញ្ញត្ថំ វិសេសេតីតិ។

ឯត្ថាហ “កឹ បន ការណំ តិកា ឯវ បឋមំ វុត្តា, ន ទុកា, តិកេសុបិ កុសលត្តិកោវ, ន អញ្ញោ”តិ? វុច្ចតេ – សុខគ្គហណតោ អប្បភេទតោ ច តិកា ឯវ បឋមំ វុត្តា។ យស្មា តិកេហិ ពោធិតេ កុសលាទិភេទេ តព្ពិភាគភិន្នា ហេតុអាទយោ វុច្ចមានា សុវិញ្ញេយ្យា ហោន្តិ។ តថា ហិ “តយោ កុសលហេតូ”តិអាទិនា កុសលាទិមុខេន ហេតុអាទយោ វិភត្តា, កតិបយភេទា ច តិកា ទ្វាវីសតិបរិមាណត្តា។

តេសុ បន សព្ពសង្គហអសង្ករអាទិកល្យាណភាវេន បឋមំ កុសលត្តិកំ វុត្តំ។ និរវសេសា ហិ រូបារូបធម្មា កុសលត្តិកេន សង្គហិតា, ន តថា វេទនាត្តិកាទីហិ។ ននុ វិបាកត្តិកាទីហិបិ និរវសេសា ធម្មា សង្គហិតាតិ? សច្ចមេតំ, តេសុ បន អនវជ្ជសាវជ្ជធម្មា ន អសង្ករតោ វុត្តា យថា កុសលត្តិកេ។ ននុ ច សំកិលិដ្ឋសំកិលេសិកត្តិកាទីសុបិ តេ អសង្ករតោ វុត្តាតិ? ឯវមេតំ, តេ បន អកល្យាណភូតេ បាបធម្មេ អាទឹ កត្វា វុត្តា, ន ឯវមយំ។ អយំ បន កល្យាណភូតេ បុជ្ជភវបរិនិព្ពុតិនិប្ផាទកេ បុញ្ញធម្មេ អាទឹ កត្វា វុត្តោ។ ឥតិ ភគវា សណ្ហសុខុមំ រូបារូបទេសនំ អារភន្តោ សព្ពសង្គហអសង្ករអាទិកល្យាណគុណយោគតោ បឋមំ កុសលត្តិកំ ទេសេតិ, កិញ្ច តទញ្ញត្តិកានំ សុខគ្គហណតោ។ តថា ហិ កុសលត្តិកមុខេន “កាមាវចរកុសលតោ ចត្តារោ សោមនស្សសហគតចិត្តុប្បាទា”តិអាទិនា វេទនាត្តិកាទយោ វិភត្តាតិ។

កុសលត្តិកេបិ ច បធានបាសំសឧភយហិតភាវតោ កុសលា ធម្មា បឋមំ វុត្តា។ កុសលា ហិ ធម្មា សុខវិបាកត្តា សព្ពសង្ខតធម្មានំ ឧត្តមា អវជ្ជវិធមនតោ វិញ្ញុប្បសត្ថា ឥធលោកបរលោកេសុ អត្ថាវហា និស្សរណាវហា ច, តស្មា បធានាទិភាវេន បឋមំ វុត្តា, តប្បដិបក្ខត្តា តទនន្តរំ អកុសលា, តទុភយវិបរីតសភាវា តទនន្តរំ អព្យាកតា វុត្តា។ កុសលវសេន វា អស្សាទោ, អកុសលវសេន អាទីនវោ, អព្យាកតធម្មេសុ និព្ពានវសេន និស្សរណន្តិ ឥមិនា អស្សាទាទិក្កមេន, កុសលេសុ បតិដ្ឋាយ បណ្ឌិតា អកុសលេ បជហន្តា អព្យាកតធម្មភូតមគ្គផលំ និព្ពានញ្ច សច្ឆិករោន្តីតិ ឥមិនា វា បដិបត្តិក្កមេន អយមនុបុព្ពី ឋបិតាតិ វេទិតព្ពា។

កស្មា បនេត្ថ សេក្ខត្តិកាទីសុ វិយ សរូបតោ បុរិមបទទ្វយបដិក្ខេបវសេន តតិយបទំ ន វុត្តំ “នេវកុសលានាកុសលា”តិ? វិសេសទីបនត្ថំ។ យថា ហិ សេក្ខាសេក្ខសភាវេសុ ធម្មេសុ កោចិបិ ធម្មោ តទុភយសភាវេន កេនចិបិ បរិយាយេន កទាចិ អព្យាករណីយោ នាម នត្ថីតិ សេក្ខត្តិកេ បទទ្វយបដិក្ខេបវសេន “នេវសេក្ខា នាសេក្ខា”ត្វេវ វុត្តំ, ន ឯវំ ឥធ។ ឥធ បន កុសលសភាវា ឯវ ធម្មា អត្តផលុប្បត្តិយា តថា ន ព្យាករណីយា ហោន្តីតិ ឥមស្ស វិសេសស្ស ទីបនត្ថំ “អព្យាកតា”តិ វុត្តំ។ វចនមត្តេ ឯវ វា ឥទំ នានាករណំ “អព្យាកតា នេវកុសលា នាកុសលា”តិ ព្យាកត-សទ្ទេន កុសលាកុសលានំ ពោធិតត្តាតិ។

ឯត្ថ ច អកុសលេសុ តណ្ហាយ សព្ពាកុសលេហិ, តេភូមកកុសលាកុសលេហិ វា សមុទយសច្ចំ, តំតំអវសិដ្ឋតេភូមកធម្មេហិ ទុក្ខសច្ចំ, លោកុត្តរកុសលេន មគ្គសច្ចំ, អវសិដ្ឋអព្យាកតវិសេសេន និរោធសច្ចំ ទស្សិតំ ហោតិ។ តត្ថ សមុទយេន អស្សាទោ, ទុក្ខេន អាទីនវោ, មគ្គនិរោធេហិ និស្សរណំ។ កិញ្ចាបិ នាមរូបបរិច្ឆេទភាវតោ សភាវធម្មនិទ្ទារណបធានា អភិធម្មកថា, តេសំ បន កុសលាទិវិសេសេ និទ្ទារិតេ តស្ស ឧបសម្បាទេតព្ពតាទិបិ អត្ថតោ វុត្តមេវ ហោតិ។ អកុសលានំ ធម្មានំ បហានាយ កុសលានំ ធម្មានំ ឧបសម្បទាយ “សព្ពបាបស្ស អករណំ, កុសលស្ស ឧបសម្បទា”តិ (ធ. ប. ១៨៣; ទី. និ. ២.៩០) ឯវមាទិវចនតោ ហិ កុសលាទីនំ ឧបសម្បាទនាទិទស្សនបរំ ភគវតោ សាសនំ, តស្មា កុសលានំ ឧបសម្បាទនំ អកុសលានំ បហានញ្ច ឧបាយោ, អព្យាកតវិសេសស្ស សច្ឆិកិរិយា ផលំ, កុសលាទីនំ ឧបសម្បាទនាទិអត្ថា ទេសនា អាណត្តីតិ អយំ **ទេសនាហារោ**។

អារោគ្យដ្ឋេន អនវជ្ជដ្ឋេន កោសល្លសម្ភូតដ្ឋេន ច កុសលា, តប្បដិបក្ខតោ អកុសលា, តទុភយវិបរីតតោ អព្យាកតា, សភាវធារណាទិអត្ថេន ធម្មាតិ អនុបទវិចិននំ **វិចយោ ហារោ**។

បុជ្ជភវផលបរិនិព្ពុតិនិប្ផត្តិ កុសលេហីតិ យុជ្ជតិ សុខវិបាកត្តា, អបាយទុក្ខសំសារទុក្ខុប្បត្តិ អកុសលេហីតិ យុជ្ជតិ អនិដ្ឋផលត្តា, តទុភយផលានំ អនុប្បត្តិ អព្យាកតេហីតិ យុជ្ជតិ អវិបាកធម្មត្តាតិ អយំ **យុត្តិ ហារោ**។

កុសលា ធម្មា សុខវិបាកស្ស បទដ្ឋានំ, អកុសលា ទុក្ខវិបាកស្ស, អព្យាកតា កុសលា កុសលាព្យាកតធម្មានន្តិ អយំ **បទដ្ឋានោ ហារោ**។

កុសលគ្គហណេន យេ អនវជ្ជសុខវិបាកា សុខាយ វេទនាយ សម្បយុត្តា អទុក្ខមសុខាយ វេទនាយ សម្បយុត្តា វិបាកធម្មធម្មា អនុបាទិន្នុបាទានិយា អនុបាទិន្នអនុបាទានិយា…បេ… អរណា ធម្មា, តេ

ពោធិតា ភវន្តិ កុសលលក្ខណេន ឯកលក្ខណត្តា។ តថា អកុសលគ្គហណេន យេ សាវជ្ជទុក្ខវិបាកា សុខាយ វេទនាយ សម្បយុត្តា ទុក្ខាយ វេទនាយ សម្បយុត្តា អទុក្ខមសុខាយ វេទនាយ សម្បយុត្តា វិបាកធម្មធម្មា អនុបាទិន្នុបាទានិយា សំកិលិដ្ឋសំកិលេសិកា...បេ.... សរណា ធម្មា, តេ ពោធិតា ភវន្តិ អកុសលលក្ខណេន ឯកលក្ខណត្តា។ តថា អព្យាកតគ្គហណេន យេ អវិបាការហា សុខាយ វេទនាយ សម្បយុត្តា ទុក្ខាយ វេទនាយ សម្បយុត្តា អទុក្ខមសុខាយ វេទនាយ សម្បយុត្តា វិបាកា ធម្មា នេវវិបាកនវិបាកធម្មធម្មា ឧបាទិន្នុបាទានិយា អនុបាទិន្នុបាទានិយា អនុបាទិន្នអនុបាទានិយា...បេ.... អរណា ធម្មា, តេ ពោធិតា ភវន្តិ អព្យាកតលក្ខណេន ឯកលក្ខណត្តាតិ អយំ **លក្ខណោ ហារោ**។

"កុច្ឆិតេ បាបធម្មេ សលយន្តី"តិអាទិនា និរុត្តិ វេទិតព្ពា, កុសលាទិមុខេន រូបារូបធម្មេ បរិគ្គហេត្វា វិសុទ្ធិបរម្បរាយ "កថំ នុ ខោ សត្តា អនុបាទិសេសនិព្ពានភាគិនោ ភវេយ្យុំ"ន្តិ អយមេត្ថ ភគវតោ អធិប្បាយោ, និទានំ អសាធារណតោ កុសលាទិភេទេន ពុជ្ឈនកសត្តា។ សាធារណតោ បន បាកដមេវ។ បឋមំ កុសលត្តិកស្ស ទេសនា វិចារិតាយេវាតិ អយំ **ចតុព្យូហោ ហារោ**។

កុសលគ្គហណេន កល្យាណមិត្តបរិគ្គហោ យោនិសោមនសិការបរិគ្គហោ ច។ តត្ថ បឋមេន សកលំ ព្រហ្មចរិយមាវត្តតិ, ទុតិយេន ច យោនិសោមនសិការមូលកា ធម្មា។ អកុសលគ្គហណេន វុត្តវិបរិយាយេន យោជេតព្ពំ។ អព្យាកតគ្គហណេន បន សកលសំកិលេសវោទានបក្ខោ យថារហមាវត្តតីតិ អយំ **អាវត្តោ ហារោ**។

តត្ថ កុសលា ភូមិតោ ចតុធា វិភត្តា, សម្បយុត្តបវត្តិអាការាទិតោ បន អនេកធា។ អកុសលា ភូមិតោ ឯកធា វិភត្តា, សម្បយុត្តាទិតោ អនេកធា។ អព្យាកតា បន វិបាកកិរិយរូបនិព្ពានវសេន ចតុធា ភូមិសម្បយុត្តាទិតោ អនេកធា ច វិភត្តាតិ អយំ **វិភត្តិ ហារោ**។

កុសលា ធម្មា អកុសលានំ តទង្គាទិប្បហានាយ វីតិក្កមាទិប្បហានាយ ច សំវត្តន្តិ, អកុសលា ធម្មា កុសលានំ អនុបសម្បជ្ជនាយ, អព្យាកតេសុ អសង្ខតធាតុ សព្ពសង្ខតនិស្សរណាយាតិ អយំ **បរិវត្តោ ហារោ**។

កុសលា អនវជ្ជា បុញ្ញានីតិ បរិយាយវចនំ, អកុសលា សាវជ្ជា អបុញ្ញានីតិ បរិយាយ វចនំ, អព្យាកតា អវិបាការហា នេវអាចយគាមី នអបចយគាមិនោតិ បរិយាយវចនន្តិ អយំ **វេវចនោ ហារោ**។

កុសលាទយោ "យស្មឹ សមយេ"តិអាទិនា បភវភូមិវេវចនបញ្ញត្តិវសេន យថាសម្ភវំ បរិញ្ញាទិបញ្ញត្តិវសេន ច បញ្ញត្តាតិ អយំ **បញ្ញត្តិ ហារោ**។

អកុសលានំ កុច្ឆិតានំ បាបធម្មានំ សលនំ កុសានំ វិយ កុសានំ វា រាគាទីនំ លវនំ ឯវំធម្មតាតិ អយំ បដិច្ចសមុប្បាទមុខេន អវតរណំ, តថា កុសេន លាតព្ពា កោសល្លសម្ភូតា ចាតិ បច្ចយបដិពទ្ធវុត្តិតាយ បដិច្ចសមុប្បាទ...បេ.... អវតរណំ, បច្ចយបដិពទ្ធវុត្តិតាយ វា អាទិអន្តវន្តា អនិច្ចន្តិកា ចាតិ អនិច្ចតាមុខេន អវតរណំ, អនិច្ចតា ឯវ ឧទយព្ពយបដិបីឡិតតាយ ទុក្ខាតិ ទុក្ខតាមុខេន អវតរណំ, និស្សត្តនិជ្ជីវដ្ឋេន ធម្មាតិ អព្យាបារតោ សុញ្ញតាមុខេន អវតរណំ, ឯវំ កុសលាតិ ចត្តារោ ខន្ធា ទ្វាយតនានិ ទ្វេ ធាតុយោតិអាទិនា ខន្ធាយតនធាតាទិមុខេនបិ អវតរណំ វេទិតព្ពំ។ ឥមិនា នយេន អកុសលាព្យាកតេសុបិ អវតរណំ ទស្សេតព្ពន្តិ អយំ **អវតរណោ ហារោ**។

កុសលាតិ អារម្ភោ, ធម្មាតិ បទសុទ្ធិ, នោ អារម្ភសុទ្ធិ។ តថា អកុសលា ធម្មា អព្យាកតាតិ, ធម្មាតិ បន បទសុទ្ធិ អារម្ភសុទ្ធិ ចាតិ អយំ **សោធនោ ហារោ**។

ធម្មាតិ សាមញ្ញតោ អធិដ្ឋានំ, តំ អវិកប្បេត្វា វិសេសវចនំ កុសលាកុសលាព្យាកតាតិ។ តថា កុសលា ធម្មាតិ សាមញ្ញតោ អធិដ្ឋានំ, តំ អវិកប្បេត្វា កាមាវចរំ សោមនស្សសហគតន្តិអាទិ វិសេសវចនំ។ អកុសលា ធម្មាតិអាទីសុបិ ឯសេវ នយោតិ អយំ **អធិដ្ឋានោ ហារោ**។

កុសលានំ ធម្មានំ នវមោ ខណោ ចត្តារិ ច សម្បត្តិចក្កានិ យោនិសោមនសិការោ ឯវ វា ហេតុ, វុត្តវិបរិយាយេន អកុសលានំ ធម្មានំ ហេតុ, កុសលាកុសលា ធម្មា យថាសម្ភវំ អព្យាកតានំ ធម្មានំ ហេតូតិ អយំ **បរិក្ខារោ ហារោ**។

កុសលាតិ បរិញ្ញេយ្យគ្គហណញ្ចេវ ភាវេតព្ពគ្គហណញ្ច។ អកុសលាតិ បរិញ្ញេយ្យគ្គហណញ្ចេវ បហាតព្ពគ្គហណញ្ច។ អព្យាកតាតិ បរិញ្ញេយ្យគ្គហណញ្ចេវ សច្ឆិកាតព្ពគ្គហណញ្ច។ ធម្មាតិ បរិញ្ញាទីនំ បវត្តនាការគ្គហណំ។ តេន បរិញ្ញេយ្យប្បហានភាវនាសច្ឆិករណានិ ទីបិតានីតិ តទង្គាទិវិតិក្កមាទិប្បហានានិ លោកិយលោកុត្តរា ច ភាវនា ទស្សិតាតិ អយំ **សមារោបនោ ហារោ**។

កាមញ្ចេតំ អវិសេសតោ សភាវធម្មកថនំ, វិសេសវន្តោ បន ធម្មា វិសេសតោ និទ្ទាវិតា។ តថា ហិ ចិត្តេនេវ សមយោ និយមិតោ, តស្មា កុសលគ្គហណេន វិសេសតោ សាធិដ្ឋានោ សមថោ វិបស្សនា ច ទស្សិតាតិ។ តថា តប្បដិបក្ខតោ អកុសលគ្គហណេន សាធិដ្ឋានា តណ្ហា អវិជ្ជា ច , អព្យាកតគ្គហណេន សបរិវារា ចេតោវិមុត្តិ បញ្ញាវិមុត្តិ ចាតិ អយំ **នន្ទិយាវត្តស្ស នយស្ស ភូមិ**។

តថា កុសលគ្គហណេន មូលភាវវិសេសតោ តីណិ កុសលមូលានិ, តេសុ ច អទោសេន សីលក្ខន្ធោ, អលោភេន សមាធិក្ខន្ធោ, អមោហេន បញ្ញាក្ខន្ធោ នីយតិ។ តថា អកុសលគ្គហណេន តីណិ អកុសលមូលានិ, តេសុ ច លោភេន តទេកដ្ឋា អកុសលា ធម្មា។ តថា ទោសមោហេហិ តំតទេកដ្ឋា។ អព្យាកតគ្គហណេន អប្បណិហិតានិមិត្តសុញ្ញតា នីយន្តីតិ អយំ **តិបុក្ខលស្ស នយស្ស ភូមិ**។

តថា កុសលគ្គហណេន យតោ កោសល្លតោ សម្ភូតា កុសលា, តំ បញ្ញិន្ទ្រិយំ។ តំសហជាតា តទុបនិស្សយា ច សទ្ធាហនុស្សហនាបិលាបាវិក្ខេបា សទ្ធិន្ទ្រិយាទីនិ។ តេហិ ច សព្ពេ សទ្ធម្មា ពោធិតា ភវន្តិ។ អកុសលគ្គហណេន អកោសល្លបដិច្ឆាទិតាទីនវេសុ កាយវេទនាចិត្តធម្មេសុ សុភសុខនិច្ចអត្តាភិនិវេសភូតា ចត្តារោ វិបល្លាសា។ អព្យាកតគ្គហណេន យថាវុត្តឥន្ទ្រិយបច្ចយានិ យថាវុត្តវិបល្លាសប្បហានភូតានិ ច ចត្តារិ សាមញ្ញផលានិ ពោធិតានីតិ អយំ **សីហវិក្កីឡិតស្ស នយស្ស ភូមី**តិ ឥមេ តយោ អត្ថនយា។

តេហិ ច សិទ្ធេហិ ទ្វេ កម្មនយាបិ សិទ្ធា ហោន្តីតិ។ អយំ តិកោ សព្ពធម្មសង្គហិតសព្ពភាគិយោ វេទិតព្ពោតិ ឥទំ **សាសនបដ្ឋានំ**។

អយំ តាវ នេត្តិនយេន កុសលត្តិកវណ្ណនា។

ឯវំ វេទនាត្តិកាទីសុបិ យថាសម្ភវំ ចតុសច្ចនិទ្ធារណាទិវិធិនា សោឡស ហារា បញ្ច នយា និទ្ទិសិតព្ពា, អតិវិត្ថារភយេន បន ន វិត្ថារយាម។ សក្កា ហិ ឥមិនា នយេន តេសុ តេសុ តិកទុកេសុ តំតំហារនយយោជនានុរូបធម្មនិទ្ធារណវសេន តេ តេ ហារនយា វិញ្ញុនា និទ្ទិសិតុន្តិ។

២. តញ្ច សុខិន្ទ្រិយំ **សុខវេទនា ឯវ ហោតិ** សាមញ្ញស្ស ភេទបរិយាទានតោ, ភេទស្ស ច សាមញ្ញបរិច្ចាគតោតិ អធិប្បាយោ។ យស្មា បន វិសេសសាមញ្ញានិ អវយវសមុទាយា វិយ អញ្ញមញ្ញតោ ភិន្នានិ, តស្មា “**ន បន…បេ…. សមានត្ថត្តា**”តិ វុត្តំ។ ឥទានិ តមេវ នេសំ ភិន្នតត្ថំ “**អយញ្ហិ**”តិអាទិនា វិវរតិ។ **តន្តិ** សុខហេតូនំ ការណំ។ តេន សុខស្ស ការណំ សុខហេតុ, សុខស្ស ការណការណំ សុខមូលន្តិ ទស្សេតិ។ **សុខហេតូន**ន្តិ ឯត្ថ **ហេតុ**-សទ្ទេន ការណភាវសាមញ្ញតោ ហេតុបច្ចយា សង្គហិតាតិ អាហ “**បុញ្ញបស្សទ្ធិអាទីន**”ន្តិ។ ឯត្ថ ច សុខមូលសុខហេតូសុ ផលូបចារេន, សុខារម្មណសុខបច្ចយដ្ឋានេសុ សុខសហចរិយាយ, អព្យាបជ្ជនិព្ពានេសុ ទុក្ខាបគមភាវេន សុខបរិយាយោ វុត្តោតិ ទដ្ឋព្ពោ។ **ឥដ្ឋាសូ**តិ សុខុបេក្ខានំ វិបរិណាមាញ្ញាណសង្ខារទុក្ខតាយ អនិដ្ឋភាវេបិ អត្ថីតិ វិសេសេតិ។ ឧបេក្ខមេវ វា អបេក្ខិត្វា វិសេសនំ កតំ។ សា ហិ អកុសលវិបាកភូតា អនិដ្ឋាបិ អត្ថីតិ។ **ឯវមាទីសូ**តិ **អាទិ**-សទ្ទេន “សោវគ្គិកំ សុខវិបាក”ន្តិ (ទី. និ. ១.១៦៣) ឯវមាទី សង្គណ្ហាតិ។ ឥដ្ឋបរិយាយោ ហិ ឯត្ថ សុខ-សទ្ទោតិ។

សង្ខារទុក្ខាទីសូតិ ឯត្ថ **អាទិ**-សទ្ទេន “ឋិតិសុខំ វិបរិណាមទុក្ខំ, អកុសលំ កាយកម្មំ ទុក្ខុទ្រយំ ទុក្ខវិបាក”ន្តិអាទិកេ សង្គណ្ហាតិ។ យថាក្កមំ សុខវេទនា ទុក្ខអនិដ្ឋបរិយាយោ ហិ ឯត្ថ ទុក្ខ-សទ្ទោតិ។ ទុក្ខវេទនា ទុក្ខវត្ថុអាទីសុ ទុក្ខសទ្ទប្បវត្តិ វុត្តនយេនេវ យោជេតព្ពា។ វិបាកាវិបាកភេទាយ សព្ពាយបិ សុខវេទនាយ វសេន លក្ខណស្ស វុត្តត្តា តទុភយានុកូលមត្ថំ វិវរន្តោ “**សភាវតោ**”តិអាទិមាហ។ តត្ថ វិបាកា សភាវតោ ឥដ្ឋស្ស អនុភវនលក្ខណា។ ឥតរា សភាវតោ សង្កប្បតោ ច ឥដ្ឋស្ស ឥដ្ឋាការស្ស វា អនុភវនលក្ខណាតិ ទដ្ឋព្ពំ។

អសមានបច្ចយេហិ ឯកជ្ឈំ ឧប្បត្តិតោ សមានបច្ចយេហិ ឯកជ្ឈំ ឧប្បត្តិ សាតិសយាតិ ឧក្កំសគតិវិជាននវសេន “**សមានបច្ចយេហិ សហុប្បត្តិកាតិ អត្ថោ**”តិ វុត្តំ។ អថ វា ឧប្បជ្ជនំ ឧប្បាទោ, ឧប្បជ្ជតិ ឯតស្មាតិ ឧប្បាទោតិ ទុវិធោបិ ឧប្បាទោ ឯកុប្បាទោតិ ឯត្ថ ឯកសេសនយេន សង្គហិតោតិ ឥមិនា អធិប្បាយេន

“សមា…បេ…. អត្ថោ”តិ វុត្តំ សិយា។ **តេន តានិ ឯកវត្ថុកានី**តិ ឯតស្ស ច “កប្បេន្តស្សា”តិអាទិនា សម្ពន្ធោ។ តត្ថ បុរិមវិកប្បេ ឯកំ វត្ថុ និស្សយោ ឯតេសន្តិ យោជនា, ន ឯកំយេវ វត្ថូតិ។ ឯកេកភូតស្ស ភូតត្តយនិស្សិតត្តា ចតុភូតនិស្សិតត្តា ច ឧបាទារូបានំ។ ទុតិយវិកប្បេ បន ឯកំយេវ វត្ថុ ឯតេសុ និស្សិតន្តិ យោជនា។ និស្សយនិស្សិតតាសង្ខាតឧបការោបកត្តព្ពភាវទីបនំ ឯកវត្ថុកវចនន្តិ ទុតិយវិកប្បេ មហាភូតវសេន យោជនា កតា។ ឥតរថា **ឯកំ វត្ថុ ឯតេសូ**តិ សមាសត្ថភាវេន ឧបាទារូបានម្បិ បរិគ្គហោ វត្តព្ពោ សិយា។ **បញ្ចវិញ្ញាណសម្បដិច្ឆនាន**ន្តិ ឥទំ និទស្សនន្តិ ទដ្ឋព្ពំ។ កិរិយមនោធាតុចក្ខុវិញ្ញាណាទយោបិ ហិ ឯការម្មណភិន្នវត្ថុកា ចាតិ បាកដោយមត្ថោតិ។ **សន្តីរណាទីន**ន្តិ **អាទិ**-សទ្ទេន វោដ្ឋព្ពនជវនតទារម្មណានិ សង្គយ្ហន្តិ, ឯតានិ ច សម្បដិច្ឆនាទីនិ ចុតិអាសន្នានិ ឥធាធិប្បេតានីតិ ទដ្ឋព្ពំ។ តានិ ហិ តទុទ្ធំ កម្មជរូបស្ស អនុប្បត្តិតោ ឯកស្មិំយេវ ហទយវត្ថុស្មិំ វត្តន្តិ, ឥតរានិ បន បុរិមបុរិមចិត្តក្ខណុប្បន្នេ ហទយវត្ថុស្មិំ ឧត្តរុត្តរានិ បវត្តន្តីតិ។ ឆសុ វា វត្ថូសុ ឯកំ ហទយវត្ថុយេវ វត្ថុ ឯតេសន្តិ ឯវំ បន អត្ថេ សតិ ចុតិអាសន្នតោ ឥតរេសំ សម្បដិច្ឆនាទីនំ គហណំ សិយាតិ ញាតព្ពំ។

ឯត្ថាហ – “កស្មា បនេត្ថ កុសលត្តិកានន្តរំ វេទនាត្តិកោវ វុត្តោ”តិ? កិស្មិំ បន វុច្ចមានេ អយមនុយោគោ ន សិយា, អបិច អវយវានំ អនេកភេទតាទស្សនត្ថា តិកន្តរទេសនា។ សម្មាសម្ពុទ្ធេន ហិ កុសលត្តិកេន សព្ពធម្មានំ តិធា វិភាគំ ទស្សេត្វា បុន តទវយវានំ កុសលាទីនម្បិ អនេកភេទភិន្នតំ ទស្សេន្តេន តេសំ វេទនាសម្បយោគវិភាគវិភាវនត្ថំ “សុខាយ វេទនាយ សម្បយុត្តា”តិ វុត្តំ។ កុសលា ហិ ធម្មា សិយា សុខាយ វេទនាយ សម្បយុត្តា, សិយា អទុក្ខមសុខាយ វេទនាយ សម្បយុត្តា។ អកុសលា ធម្មា សិយា សុខាយ វេទនាយ សម្បយុត្តា, សិយា ទុក្ខាយ វេទនាយ សម្បយុត្តា, សិយា អទុក្ខមសុខាយ វេទនាយ សម្បយុត្តា, តថា អព្យាកតា សម្បយោគារហាតិ។ ឯវំ កុសលាទិធម្មានំ បច្ចេកំ វេទនាភេទេន វិភាគទស្សនត្ថំ កុសលត្តិកានន្តរំ វេទនាត្តិកំ វត្វា ឥទានិ សុខសម្បយុត្តាទីនំ បច្ចេកំ វិបាកាទិភេទភិន្នតំ ទស្សេតុំ វេទនាត្តិកានន្តរំ វិបាកត្តិកោ វុត្តោ។ សុខសម្បយុត្តា ហិ ធម្មា សិយា វិបាកា, សិយា វិបាកធម្មធម្មា, សិយា នេវវិបាកនវិបាកធម្មធម្មា។ តថា អទុក្ខមសុខសម្បយុត្តា, ទុក្ខសម្បយុត្តា បន សិយា វិបាកា, សិយា វិបាកធម្មធម្មាតិ ឥមិនា នយេន អវសេសត្តិកានំ ទុកានញ្ច តស្ស តស្ស អនន្តរវចនេ បយោជនំ វិភាវេតព្ពំ។

៣. វិបាកនិរុត្តិញ្ច លភន្តីតិ តេសុ វិបាកសទ្ទស្ស និរុឡ្ហត្តំ ទស្សេតិ។ **សុក្កកណ្ហាទី**តិ **អាទិ**-សទ្ទេន អកណ្ហអសុក្កជស្សាទិភាវោ បរិគ្គហិតោ។ សតិ បន បាក-សទ្ទស្ស ផលបរិយាយភាវេ រូបំ វិយ ន និហីនោ បក្កំ វិយ វិសិដ្ឋោ បាកោតិ **វិបាកោ**តិ ឯវំ វា ឯត្ថ អត្ថោ ទដ្ឋព្ពោ។ **សព្យាបារតា**តិ សឧស្សាហតា។ **សន្តានេ សព្យាបារតា**តិ ឯតេន ចិត្តប្បយោគសង្ខាតេន កិរិយាភាវេន វិបាកធម្មានំ សន្តានវិសេសមាហ “យតោ យស្មិំ ចិត្តុប្បាទេ កុសលាកុសលា ចេតនា, តំសន្តានេ ឯវ តស្សា វិបាកុប្បត្តី”តិ។ ឯត្ថ ច “សព្យាបារតា”តិ ឯតេន អាវជ្ជនទ្វយំ វិបាកញ្ច និវត្តេតិ, “អនុបច្ឆិន្នាវិជ្ជាតណ្ហាមានេ”តិ ឥមិនា អវសិដ្ឋំ កិរិយំ និវត្តេតិ។ ឧភយេនបិ អនុសយសហាយសឧស្សាហតាលក្ខណា វិបាកធម្មធម្មាតិ ទស្សេតិ។ លោកុត្តរកុសលានម្បិ ហិ អនុសយា ឧបនិស្សយា ហោន្តិ, យតោ “កតមេ ធម្មា កុសលា? យស្មិំ សមយេ លោកុត្តរំ…បេ…. តស្មិំ សមយេ អវិជ្ជាបច្ចយា សង្ខារា”តិអាទិនា (វិភ. ៣៤២) អរិយមគ្គចេតនាយ អវិជ្ជាឧបនិស្សយតា បដិច្ចសមុប្បាទវិភង្គេ បកាសិតា។ និរុស្សាហសន្តភាវលក្ខណា វិបាកា, ឧភយវិបរីតលក្ខណា នេវវិបាកនវិបាកធម្មធម្មាតិ។

អភិញ្ញាទិកុសលានន្តិ **អាទិ**-សទ្ទេន “អហោសិ កម្មំ នាហោសិ កម្មវិបាកោ”តិ (បដិ. ម. ១.២៣៤) ឥមិនា តិកេន សង្គហិតំ គតិឧបធិកាលបយោគាភាវេន អវិបាកំ ទិដ្ឋធម្មវេទនីយំ ឧបបជ្ជវេទនីយញ្ច សង្គណ្ហាតិ។ អបរាបរិយវេទនីយំ បន សំសារប្បវត្តិយំ អហោសិកម្មាទិភាវំ ន ភជតិ។ **ភាវនាយ បហាតព្ពាទី**តិ **អាទិ**-សទ្ទេន ទស្សនេន បហាតព្ពំ សង្គណ្ហាតិ។ ឧភយម្បិ “វិបាកានុប្បាទនេ”តិ វចនតោ គតិឧបធិកាលបយោគាភាវេន អនុប្បន្នវិបាកមេវ អធិប្បេតំ ភាវនាយ បហាតព្ពស្សបិ បវត្តិវិបាកស្ស អនុជាននតោ។ យេសំ បន ភាវនាយ បហាតព្ពា អវិបាកា, តេសំ មតេន **អាទិ**-សទ្ទេន ទស្សនេន បហាតព្ពស្ស អហោសិកម្មន្តិ ឯវំបការស្សេវ បរិគ្គហោតិ វេទិតព្ពំ។

៤. “កថមាទិន្នា”តិ អយម្បិ បញ្ហោ លព្ភតិ។ “ផលភាវេនា”តិ ហិ អាទានប្បការវចនំ។ កេសញ្ចិ គោត្រភុបច្ចវេក្ខណាទីនំ ឧបេតកិរិយភូតានំ តំកត្តុភូតានញ្ច អត្ថានំ ឧបេតព្ពសម្ពន្ធភាវតោ តទភិធាយិនោបិ សទ្ទា សម្ពន្ធា ឯវាតិ **“ឧបេតសទ្ទសម្ពន្ធិនា”**តិ វុត្តំ។ **ឧបេត**ន្តិ ហិ ឧបេតព្ពត្តេ វុច្ចមានេ អវស្សំ ឧបេតកិរិយា ឧបេតា ច ញាយតីតិ។ “រូបធាតុយា ខោ បន, គហបតិ, យោ ឆន្ទោ យោ រាគោ យា នន្ទី យា តណ្ហា យេ ឧបយុបាទានា, ចេតសោ អធិដ្ឋានា អភិនិវេសា អនុសយា”តិអាទីសុ “ឧបយោ”តិ តណ្ហាទិដ្ឋិយោ អធិប្បេតាតិ អាហ **“ឧបយ…បេ…. ទិដ្ឋីហី”**តិ។ **យថាសម្ភវ**ន្តិ “អារម្មណករណវសេនា”តិអាទិនា អដ្ឋកថាយំ វុត្តអត្ថេសុ យោ យោ សម្ភវតិ យោជេតុំ, សោ សោតិ អត្ថោ។ **ន វចនានុបុព្ពេនា**តិ “កឹ បន តំ

ឧបេត”ន្តិអាទិនា វុត្តវចនានុបុព្វេន ន យោជេតព្ពោ។ **សព្ពបច្ចយុប្បន្នាន**ន្តិ សព្ពតេភូមកបច្ចយុប្បន្នានំ។ **នាបជ្ជតិ** សាមញ្ញជោតនាយ វិសេសេ អវដ្ឋានតោ វិសេសត្ថិនា ច វិសេសោ អនុបយុជ្ជតីតិ តំ បន វិសេសំ វុត្តប្បការំ និយមេត្វា ទស្សេតុំ **“ពោធនេយ្យា”**តិអាទិ វុត្តំ។

ឧបេតំ ទីបេតីតិ យថា “បាចរិយោ”តិ ឯត្ថ បគតោ អាចរិយោ បាចរិយោតិ **ប**-សទ្ទោ បគតំ ទីបេតិ, ឯវំ **ឧប**-សទ្ទោ ឧបេតំ ទីបេតិ ឯវំ, ន ចេត្ថ គតាទិអត្ថានំ ឯកន្តេន បច្ចត្តវចនយោគោ ឥច្ឆិតោតិ។ **អតិសទ្ទោ វិយា**តិ ច ឥទំ សសាធនកិរិយាទីបនសាមញ្ញេន វុត្តន្តិ ទដ្ឋព្ពំ។ **បច្ចយភាវេនា**តិ ឯតេន បុរិមនិព្ពត្តិំ វិសេសេតិ។ តេន សហជាតស្សាបិ ឧបាទានស្ស សង្គហោ កតោ ហោតិ។ សហជាតោបិ ហិ ធម្មោ បច្ចយភូតោ បុរិមនិប្ផន្នោ វិយ វោហរីយតិ យថា “ឯកំ មហាភូតំ បដិច្ច តយោ មហាភូតា”តិ, “ឯកំ ខន្ធំ បដិច្ច តយោ ខន្ធា”តិ (បដ្ឋា. ១.១.៥៣) ច។ **ធាតុកថាយំ បកាសិត**ន្តិ “ឧបបត្តិភវោ បញ្ចហិ ខន្ធេហិ ឯកាទសហាយតនេហិ សត្តរសហិ ធាតូហិ សង្គហិតោ។ កតិហិ អសង្គហិតោ។ ន កេហិចិ ខន្ធេហិ ឯកេនាយតនេន ឯកាយ ធាតុយា អសង្គហិតោ”តិ (ធាតុ. ៦៧) ឯវមាទី សន្ធាយាហ។ **តស្មា ឯវា**តិ ឧបាទិន្នសទ្ទានបេក្ខត្តា ឯវ។ **អវិសេសេត្វា**តិ ឧបាទិន្នានុបាទិន្នវិសេសំ អកត្វា។ ឧបាទានានំ អារម្មណភាវានតិវត្តនតោ ឧបាទានេហិ ឧបាទាតព្ពាតិ វា **ឧបាទានិយា**, ឧបាទាតុំ វា អរហន្តីតិ **ឧបាទានិយា**, ឧបាទានេ និយុត្តាតិ វា **ឧបាទានិយា ក**-ការស្ស **យ**-ការំ កត្វាតិ ឯវមេត្ថ អត្ថោ ទដ្ឋព្ពោតិ។

៥. វិពាធនំ បីឡនំ កិលមនំ **ឧបតាបោ** បរិឡាហោ អប្បស្សទ្ធិភាវោ។ **វិទូសិតា មលីនា** ច យតោ កេចិ អកិលេសសភាវាបិ អនិដ្ឋផលា គារយ្ហា ច ជាតា។

៦. “សីលមត្តកំ, បរំ វិយ មត្តាយា”តិអាទីសុ មត្តា-សទ្ទស្ស បមាណវាចកតា ទដ្ឋព្ពា។ មរិយាទវាចកោ វា មត្តា-សទ្ទោ។ វិចារោ ហេត្ថ ឈានង្គេសុ ហេដ្ឋិមមរិយាទោ, ន បឋមជ្ឈានឧបចារជ្ឈានេសុ វិយ វិតក្កោ។ សា បន វិចារមរិយាទតា វិតក្កាភាវេន ឯតេសំ ជាតាតិ អវិតក្កគ្គហណំ កតំ។ ឥទំ វុត្តំ ហោតិ – អវិតក្កា ហុត្វា វិចារមរិយាទឈានង្គេសុ វិចារហេដ្ឋិមកោដិកាតិ។ អថ វា ព្លសទត្ថោ **មត្តា**-សទ្ទោ “មត្តាសុខបរិច្ចាគា”តិអាទីសុ (ធ. ប. ២៩០) វិយ។ អយញ្ហេត្ថ អត្ថោ – វិតក្ករហិតា ភាវនាយ អតិសុខុមភូតវិចារវន្តា ព្លសំ វិចារា ច អវិតក្កវិចារមត្តាតិ។ ន ហិ ឥតោ បរំ វិចារោ អត្ថីតិ។ យទិ វិតក្កវិសេសរហិតា វិចារមត្តា, ឯវំ សន្តេ អវិតក្កវចនំ កិមត្ថិយន្តិ អាហ **“វិចារមត្តវចនេនា”**តិអាទិ។ យទិ វិចារមត្តតោ អញ្ញេសម្បិ អវិតក្កានំ អត្ថិភាវជោតនត្ថំ អវិតក្កវចនំ, អវិតក្កា ច វិចារមត្តា អវិចារាតិ និវត្តេតព្ពា គហេតព្ពា ច, ឯវំ សតិ វិចារមត្តា វិសេសនំ, អវិតក្កា វិសេសិតព្ពាតិ វិចារមត្តាវិតក្កាតិ វត្តព្ពន្តិ ចោទនំ មនសិ កត្វា អាហ **“វិសេសនវិសេសិតព្ពភាវោ”**តិអាទិ។ **យថាកាម**ន្តិ វត្តុឥច្ឆានុរូបំ ។ យេន យេន ហិ បការេន ធម្មេសុ និវត្តេតព្ពគហេតព្ពភាវា លព្ភន្តិ, តេន តេន បការេន វិសេសនវិសេសិតព្ពភាវោ សម្ភវតីតិ។ បទានំ អនុក្កមោ **បទានុក្កមោ**។

អវិតក្កា សវិតក្កា ច សវិចារា អវិចារា ចាតិ អវិតក្កាសវិចារា សវិតក្កា អវិចារាតិ យោជេតព្ពំ។ ឧភយេកទេសទស្សនម្បិ ឧភយទស្សនន្តិ អធិប្បាយេន **“យទិ សវិតក្កសវិចារា”**តិអាទិ វុត្តំ។ **ឥតរម្បិ បកាសេតុ**ន្តិ ឥទំ យថា សវិតក្កសវិចារេសុ ចិត្តុប្បាទេសុ វិតក្កោ អវិតក្កសវិចារតាយ “អវិតក្កវិចារមត្តោ”តិ វុត្តោ, ឯវំ យថាវុត្តចិត្តុប្បាទេសុ វិចារោ “សវិតក្កអវិចារោ”តិ សក្កា វិញ្ញាតុន្តិ ឥមមត្ថំ សន្ធាយ វុត្តំ។ **វិតក្កាភាវេន ឯតេ វិចារមត្តា**តិ អយម្បិ អត្ថោ វិសេសនិវត្តិអត្ថំយេវ **មត្តា**-សទ្ទំ គហេត្វា វុត្តោ។ **វិចារមត្តា**តិ ហិ វិចារមត្តវន្តោតិ វិញ្ញាយមានត្តា តទញ្ញវិសេសវិរហសាមញ្ញតោ និវត្តេត្វា វិតក្កវិសេសវិរហសង្ខាតេ **អវិតក្ក**-សទ្ទោ សន្និធាបិតោ វិសេសេតិ ទុតិយជ្ឈានធម្មេតិ។ យថាហ **“ន វិចារតោ”**តិអាទិ។

៧. វេទយមានាតិ អនុភវមានា។ **សុខាការេ**តិ ឥដ្ឋាការេ, ឥដ្ឋានុភវនាការេ វា។ **ឧទាសិនា**តិ នតិអបនតិរហិតា។ **សុខទុក្ខានំ អវិរុទ្ធា** តេសំ ព្យវធាយិកាភាវតោ។ សុខទុក្ខានិ វិយ ហិ សុខទុក្ខានំ អនន្តរំ បវត្តនតោ ព្យវធាយិកាភូតា ន តេហិ វិរុជ្ឈតិ, ន បន សុខទុក្ខានិ អនន្តរាបវត្តិតោ។ “ឧបបត្តិតោ ឥក្ខតីតិ ឧបេក្ខា”តិ អយំ បនត្ថោ ឥធ **ឧបេក្ខា**-សទ្ទស្ស សព្ពុបេក្ខាបរិយាទានតោ ន វុត្តោ។ ន ហិ លោភសម្បយុត្តាទិឧបេក្ខា ឧបបត្តិតោ ឥក្ខតីតិ។ **តស្មា**តិ យស្មា បីតិសហគតាយេវ ន សុខសហគតា, សុខសហគតាបិ ន បីតិសហគតា ឯវាតិ បីតិសហគតា សុខសហគតា ច អញ្ញមញ្ញំ ភិន្នា, តស្មា។ សតិបិ សុខសហគតានំ យេភុយ្យេន បីតិសហគតភាវេ យេន សុខេន សមន្នាគតា សុខសហគតា ឯវ ហោន្តិ, ន បីតិសហគតា, តំ សុខំ និប្បីតិកសុខន្តិ អយំ វិសេសោ ឥមិនា តិកេន ទស្សិតោតិ ឥមមត្ថំ វិភាវេន្តោ **“បីតិសហគតាតិ វត្វា”**តិអាទិមាហ។

សិទ្ធោតិ សាវសេសំ និរវសេសញ្ច សុខបីតិយោ សង្គហេត្វា បវត្តេហិ បឋមទុតិយបទេហិ យោ បីតិសហគតោ ធម្មវិសេសោ, តំ សុខំ, យោ ច សុខសហគតោ ធម្មវិសេសោ, សា បីតីតិ សតិបិ អញ្ញមញ្ញំ សំសដ្ឋភាវេ

បទន្តរសង្គហិតភាវទីបនតោសិទ្ធោ ញាតោ វិទិតោតិ អត្ថោ។ “ចតុត្ថជ្ឈានសុខំ អតិបណីតសុខន្តិ ឱឡារិកង្គតោ នីហរិត្វា តស្ស បណីតភាវំ ទស្សេតុំ អយំ តិកោ វុត្តោ”តិ កេចិ វទន្តិ, តទេតំ សព្ពេសំ សុខវេទនាសម្បយុត្តធម្មានំ តថ **“សុខសហគតា”**តិ វុត្តត្តា វិចារេតព្ពំ។ តថា ហិ “សុខភូមិយំ កាមាវចរេ”តិអាទិនា (ធ. ស. ១២៨៣) “កាមាវចរកុសលតោ ចត្តារោ សោមនស្សសហគតចិត្តុប្បាទា”តិអាទិនា (ធ. ស. ១៥៩៨) ច និទ្ទេសោ បវត្តោតិ។

៨. និព្ពានារម្មណត្តំ សន្ធាយាហ, ន និព្ពានបដិវិជ្ឈនំ, ឥតរថា គោត្រភុស្ស ទស្សនភាវាបត្តិ អចោទនីយា សិយាតិ អធិប្បាយោ។ ននុ ច ទិស្វា កត្តព្ពកិច្ចករណេន សោតាបត្តិមគ្គោវ ទស្សនន្តិ ឧក្កំសគតិវិជាននេន និព្ពានស្ស បដិវិជ្ឈនមេវ ទស្សនន្តិ គោត្រភុស្ស ទស្សនភាវាបត្តិ ន ចោទេតព្ពាវាតិ? ន, ទស្សនសាមញ្ញស្សេវ សុយ្យមានត្តា ទស្សនកត្តព្ពកិច្ចករណានញ្ច ភេទេន វុត្តត្តា។ តត្ថ យទិបិ “បញ្ញាយ ចស្ស ទិស្វា អាសវា បរិក្ខីណា ហោន្តី”តិអាទីសុ (ម. និ. ២.១៨២) វិយ អភិន្នកាលស្សបិ ភិន្នកាលស្ស វិយ ភេទោបចារទស្សនតោ ភេទវចនំ យុត្តំ, ទស្សនវិសេសេ បន អធិប្បេតេ ទស្សនសាមញ្ញវចនំ ន កត្តព្ពន្តិ ទស្សនសាមញ្ញមត្តំ គហេត្វា ចោទនា កតាតិ **“និព្ពានារម្មណត្តំ សន្ធាយាហា”**តិ វុត្តំ។ ទុតិយតតិយមគ្គានម្បិ ធម្មចក្ខុបរិយាយសព្ភាវតោ **“ភាវនាភាវំ អប្បត្តា”**ន្តិ វុត្តំ។ តត្ថ **ភាវនា** វឌ្ឍនា។ សា ច ពហុលំ ឧប្បត្តិយា ហោតីតិ អាហ **“បុនប្បុនំ និព្ពត្តនេនា”**តិ។ **តថា ហិ សតី**តិ “ឧភយបដិក្ខេបវសេនា”តិ បទស្ស ទស្សនភាវនាបដិក្ខេបវសេនាតិ អត្ថេ សតិ។ ននុ លោកិយសមថវិបស្សនាបិ យថាពលំ កាមច្ឆន្ទាទីនំ បហាយកា, តត្រ កថមិទំ វុត្តំ, ន ច អញ្ញោ បហាយកោ អត្ថីតិ ចោទនំ សន្ធាយាហ **“អញ្ញេហី”**តិអាទិ។

៩. អប្បហាតព្ពហេតុមត្តេសូតិ អប្បហាតព្ពហេតុកមត្តេសុ។ សព្ពោ កុសលាព្យាកតធម្មោ **យថាធិប្បេតត្ថោ។ សមាសោ ន ឧបបជ្ជតិ** អសមត្ថភាវតោ។ **យេស**ន្តិ យេ តតិយរាសិភាវេន វុត្តា ធម្មា, អត្ថោ តេសំ។ **ឧភិន្ន**ន្តិ វិសុំ វិសុំ យោជេតព្ពតាយ ទ្វេ បហាតព្ពហេតុសទ្ទាតិ កត្វា វុត្តំ។ **ឯត**ន្តិ “នេវទស្សនេន ន ភាវនាយ បហាតព្ពោ ហេតុ ឯតេសំ អត្ថី”តិ ឯតំ វចនំ។ **តេហិ** ទស្សនភាវនាបទេហិ **យុត្តេន** បហាតព្ពហេតុកបទេន។ **ឯវញ្ច កត្វា**តិ ឯវំ ទស្សនភាវនាបទេហិ បហាតព្ពហេតុកបទស្ស វិសុំ វិសុំ យោជនតោ។ ឯវញ្ហិ បុរិមបទទ្វយ...បេ.... ទស្សនមេតំ ហោតីតិ។ **ឯវ**ន្តិ ទស្សនភាវនាហិ នបហាតព្ពោ ហេតុ ឯតេសន្តិ ឯវំ អត្ថេ សតិ។ “ហេតុ...បេ.... សិយា”តិ ឯតស្ស “បុរិមស្មិញ្ហិ អត្ថេ”តិអាទិនា អហេតុកានំ អគ្គហិតភាវទស្សនវសេន អត្ថំ វត្វា ឥទានិ “អថ វា”តិអាទិនា ទុតិយស្សេវ អត្ថស្ស យុត្តភាវំ វិភាវេន្តោ **“គហេតព្ពត្ថស្សេវា”**តិអាទិមាហ។ សោ ហិ “ឯវមត្ថោ គហេតព្ពោ”តិ វុត្តត្តា គហេតព្ពត្ថោ។

១០. អញ្ញថាតិ អារម្មណករណមត្តេ អធិប្បេតេ។ កថំ បនេតំ ជានិតព្ពំ **“អារម្មណំ កត្វា**តិ ឯតេន ចតុកិច្ចសាធកំ អារម្មណករណំ វុច្ចតី”តិ? សាមញ្ញជោតនាយ វិសេសេ អវដ្ឋានតោ អរិយមគ្គធម្មានំយេវ ច អបចយគាមិភាវតោ។ “ចត្តារោ មគ្គា អបរិយាបន្នា អបចយគាមិនោ”តិ (ធ. ស. ១០២១) ហិ វុត្តំ។ តេនេវាហ “អរិយមគ្គានំ ឯតំ អធិវចន”ន្តិ។ ឯតេនេវ វា វិសេសុបលក្ខណហេតុភូតេន វចនេន យថាវុត្តោ អារម្មណករណវិសេសោ វិញ្ញាយតិ។ ឧក្កំសគតិវិជាននេន វា អយមត្ថោ វេទិតព្ពោ។ **បច្ចវេក្ខណាទីន**ន្តិ វោទានាទយោ សង្គណ្ហាតិ។ **ហេតុភាវេនា**តិ សម្បាបកហេតុភាវេន។ ញាបកោ ការកោ សម្បាបកោតិ តិវិធោ ហិ ហេតុ, តថា ញាបេតព្ពាទិភាវេន ផលំ។ យថា និរយាទិមនុស្សភាវាទិគាមិបដិបទាភាវតោ អកុសលលោកិយកុសលចិត្តុប្បាទា “អាចយគាមិនោ ធម្មា”តិ វុត្តា, ន មិច្ឆាទិដ្ឋិអាទិលោកិយសម្មាទិដ្ឋិអាទិធម្មា ឯវ, ឯវំ និព្ពានគាមិបដិបទាភាវតោ លោកុត្តរកុសលចិត្តុប្បាទា “អបចយគាមិនោ”តិ ទដ្ឋព្ពា, ន អរិយមគ្គធម្មា ឯវាតិ ឥមមត្ថំ ទស្សេន្តោ អាហ **“បុរិមបច្ឆិមាន”**ន្តិអាទិ។ តត្ថ អរិយមគ្គស្សេវ និព្ពានគាមិបដិបទាភាវោ បរិព្យត្តោតិ តស្សេវ អបចយគាមិភាវោ យុត្តោ, តទនុវត្តកត្តា បន សេសធម្មេ សង្គហេត្វា វុត្តំ។ អបចយេ ទុក្ខបរិជាននាទិនា សាតិសយំ គមនំ យេសន្តេ អបចយគាមិនោតិ “មគ្គា ឯវ អបចយគាមិនោ”តិ វុត្តំ។ **បុរិមបច្ឆិមាន**ន្តិ ច ឥមស្មឹ តិកេ បឋមបទទុតិយបទសង្គហិតានំ អត្ថានន្តិ អត្ថោ។ “ជយំ វេរំ បសវតិ (ធ. ប. ២០១), ចរំ វា យទិ វា តិដ្ឋ”ន្តិអាទីសុ (ឥតិវុ. ៨៦, ១១០; សុ. និ. ១៩៥) វិយ សានុនាសិកោ អាចយ-សទ្ទោតិ **“អនុនាសិកលោបោ កតោ”**តិ វុត្តំ។ ឯត្ថ ច “អាចិន”ន្តិ វត្តព្ពេ “អាចយ”ន្តិ ព្យត្តយវសេន វុត្តន្តិ ទដ្ឋព្ពំ។ **អាចយា ហុត្វា គច្ឆន្តី**តិ ឯតេន អបចិនន្តីតិ អបចយា, អបចយា ហុត្វា គច្ឆន្តិ បវត្តន្តីតិ អយមត្ថោ នយតោ ទស្សិតោតិ ទដ្ឋព្ពំ។

១១. លោកិយេសុ អសេក្ខភាវានាបត្តិ ទដ្ឋព្ពាតិ កស្មា ឯវំ វុត្តំ, ននុ –

“សិក្ខតីតិ ខោ ភិក្ខុ តស្មា សេក្ខោតិ វុច្ចតិ។ កិញ្ច សិក្ខតិ, អធិសីលម្បិ សិក្ខតិ អធិចិត្តម្បិ សិក្ខតិ អធិបញ្ញម្បិ សិក្ខតិ។ សិក្ខតីតិ ខោ ភិក្ខុ តស្មា សេក្ខោតិ វុច្ចតិ (អ. និ. ៣.៨៦)។ យោបិ កល្យាណបុថុជ្ជនោ អនុលោមបដិបទាយ បរិបូរការី សីលសម្បន្នោ ឥន្ទ្រិយេសុ គុត្តទ្វារោ ភោជនេ មត្តញ្ញូ

ជាគរិយានុយោគមនុយុត្តោ បុព្ពរត្តាបររត្តំ ពោធិបក្ខិយានំ ធម្មានំ ភាវនានុយោគមនុយុត្តោ វិហរតិ ‘អជ្ជ វា ស្វេ វា អញ្ញតរំ សាមញ្ញផលំ អធិគមិស្សាមី’តិ, សោបិ សិក្ខតីតិ សេក្ខោ”តិ –

វចនតោ យថាវុត្តកល្យាណបុថុជ្ជនស្សបិ សីលាទិធម្មា សេក្ខាតិ វុច្ចន្តីតិ? ន, បរិយាយភាវតោ។ និប្បរិយាយេន ហិ សេក្ខាសេក្ខភាវោ យថាសម្ភវំ មគ្គផលធម្មេសុ ឯវាតិ លោកិយេសុ សេក្ខភាវាសង្កាភាវតោ អសេក្ខភាវានាបត្តិ វុត្តា។ តេនេវាហ **“សីលសមាធី”**តិអាទិ។ អរហត្តផលធម្មាបិ សិក្ខាផលភាវេន បវត្តនតោ ហេដ្ឋិមផលធម្មា វិយ សិក្ខាសុ ជាតាតិអាទិអត្ថេហិ សេក្ខា សិយុំ, ហេដ្ឋិមផលធម្មាបិ វា សិក្ខាផលភាវេន បវត្តនតោ អរហត្តផលធម្មា វិយ អសេក្ខាតិ ចោទនំ មនសិកត្វា **“បរិនិដ្ឋិតសិក្ខាកិច្ចត្តា”**តិ វុត្តំ, តថា **“ហេដ្ឋិមផលេសុ បនា”**តិអាទិ។ “តំ ឯវ សាលឹ ភុញ្ជាមិ, សា ឯវ តិត្តិរី, តានិ ឯវ ឱសធានី”តិអាទីសុ តំសទិសេសុ តព្ពោហារោ ទដ្ឋព្ពោ។ ឯតេន ច សេក្ខសទិសា អសេក្ខា យថា “អមនុស្សោ”តិ វុត្តំ ហោតីតិ អញ្ញោ។ អញ្ញត្ថ “អវិជ្ជ”ន្តិអាទីសុ វុទ្ធិអត្ថេបិ អ-ការោ ទិស្សតីតិ វុទ្ធិប្បត្តា សេក្ខា អសេក្ខាតិ អយម្បិ អត្ថោ វុត្តោ។

១២. កិលេសវិក្ខម្ភនសមត្ថតាយាតិ ឥទំ និទស្សនមត្តំ ទដ្ឋព្ពំ។ វិតក្កាទិវិក្ខម្ភនសមត្ថតាបិ ហេត្ថ លព្ភតីតិ។ អកុសលវិទ្ធំសនរសត្តា វា កុសលានំ តត្ថ សាតិសយកិច្ចយុត្តតំ បរិត្តធម្មេហិ មហគ្គតានំ បកាសេតុំ “កិលេសវិក្ខម្ភនសមត្ថតាយា”តិ វុត្តំ។ **វិបាកកិរិយេសុ ទីឃសន្តានតាវ**, ន កិលេសវិក្ខម្ភនសមត្ថតា វិបុលផលតា ចាតិ អត្ថោ។ “វិបុលំ ផលំ វិបុលផល”ន្តិ ឯវំ បន អត្ថេ គយ្ហមានេ វិបាកេសុបិ វិបុលផលតា លព្ភតេវ។ សោបិ ឯកសេសនយេន អដ្ឋកថាយំ វុត្តោតិ វេទិតព្ពោ។ **មហន្តេហិ គតា បដិបន្នា**តិ អយំ បនត្ថោ តិណ្ណម្បិ សាធារណោតិ។ គុណតោ អយំ ឯត្តកោតិ សត្តានំ បមាណំ ករោន្តា វិយ បវត្តន្តីតិ ឱឡារិកា កិលេសា **“បមាណករា”**តិ វុត្តា។ តេហិ បរិតោ ខណ្ឌិតា បរិច្ឆិន្នាតិ **បរិត្តា**។ សតិបិ កេហិចិ បរិច្ឆិន្នត្តេ មហាបមាណភាវេន គតា បវត្តាតិ **មហគ្គតា** ។ បរិច្ឆេទករានំ កិលេសានំ សុខុមានម្បិ អគោចរភាវតោ តេហិ ន កថញ្ចិបិ បរិច្ឆិន្នា វីតិក្កន្តាតិ **អបរិច្ឆិន្នា អប្បមាណា**, យតោ តេ “អបរិយាបន្នា”តិបិ វុច្ចន្តិ។

១៤. តិត្តិ ន ជនេន្តិ សន្តតរតាយ អសេចនកភាវតោ។ ឯត្ថ ច “បមាណករេហី”តិអាទិកោ អត្ថវិកប្បោ “អតប្បកត្តេនា”តិអាទិកាយ ហីនត្តិកបទវណ្ណនាយ បរតោ ពហូសុ បោត្ថកេសុ លិខីយតិ, យថាឋានេ ឯវ បន អានេត្វា វត្តព្ពោ។

១៥. លោកិយសាធុជនេហិបិ អតិជិគុច្ឆនីយេសុ អានន្តរិយកម្មនត្ថិកវាទាទីសុ បវត្តិ វិនា វិបល្លាសពលវភាវេន ន ហោតីតិ **“វិបរិយាសទឡ្ហតាយា”**តិ វុត្តំ។ **ឯតេនា**តិ “វិបាកទានេ សតី”តិអាទិនា សតិបិ កាលនិយមេ វិបាកុប្បាទនេ សាសង្កវចនេន។ **តស្មា**តិ យស្មា យថាវុត្តនយេន និយតតាយ អតិប្បសង្គោ ទុន្និវារោ, តស្មា។ **ពលវតា…បេ…. បវត្តី**តិ ឯតេន អសមានជាតិកេន អនិវត្តនីយវិបាកតំ, សមានជាតិកេន ច វិបាកានុប្បាទនេបិ អនន្តរំ វិបាកុប្បាទនសមត្ថតាយ អវិហន្តព្ពតំ អនន្តរិកានំ ទស្សេតិ។ យតោ តេសំ វិបាកធម្មតា វិយ សភាវសិទ្ធា **និយតានន្តរិយតា។ អញ្ញស្ស…បេ…. ទានតោ**តិ ឥមិនាបិ អសមានជាតិកាទីហិ អនិវត្តនីយផលតំ ឯវ វិភាវេតិ។

ចោទកោ អធិប្បាយំ អជានន្តោ “នន្វ”តិអាទិនា អតិប្បសង្គមេវ ចោទេតិ។ ឥតរោ “នាបជ្ជតី”តិអាទិនា អត្តនោ អធិប្បាយំ វិវរតិ។ **ឯកន្តេ**តិ អវស្សម្ភាវិនិ។ **សន្និយតត្តា**តិ សម្បាទនេ ជននេ និយតភាវតោ។ ឧបរតា អវិបច្ចនសភាវាសង្កា យេសុ តានិ ឧបរតាវិបច្ច…បេ…. សង្កានិ, តព្ភាវោ **ឧប…បេ.… សង្កត្តំ**, តស្មា។ “**ន សមត្ថតាវិឃាតត្តា**តិ ពលវតាបិ អានន្តរិយេន អនុបហន្តព្ពតំ អាហ។ **ឧបត្ថម្ភកានិ** អនុពលប្បទាយកានិ ហោន្តិ ឧប្បត្តិយា សន្តានស្ស វិសេសិតត្តា។ តេន នេសំ វិបាកានុប្បាទនេបិ អមោឃវុត្តិតំ អាហ។

១៦. មគ្គកិច្ចំ បរិញ្ញាទិ។ អដ្ឋង្គិកមគ្គសម្មាទិដ្ឋិមគ្គសម្បយុត្តាលោភាទោសសង្ខាតេហិ មគ្គហេតូហិ មគ្គសម្បយុត្តខន្ធសេសមគ្គង្គសម្មាទិដ្ឋីនំ សហេតុកភាវទស្សនតោ តិណ្ណំ នយានំ **អសង្គហិតសង្គណ្ហនវសេនា**តិ វុត្តំ។ **ហេតុពហុតាវសេនា**តិ ពហុហេតុកស្ស បឋមនយស្ស អនន្តរំ ពហុហេតុកតាសាមញ្ញេន **និក្ខេបកណ្ឌបាឡិយំ** តតិយំ វុត្តនយោ ឥធ **អដ្ឋកថាយំ** ទុតិយំ វុត្តោ។ យថាសកំ បច្ចយេហិ បវត្តមានេសុ និរីហកេសុ ធម្មេសុ កេសញ្ចិ អនុវត្តនីយភាវោ ន កេវលំ ធម្មសភាវតោយេវ, អថ ខោ បុរិមធម្មានំ បវត្តិវិសេសេនបិ ហោតីតិ អាហ **“បុព្ពាភិសង្ខារវសេនា”**តិ។ បវត្តិវិសេសោ ហិ បុរិមបុរិមានំ ចិត្តចេតសិកានំ ឧត្តរុត្តរេសុ វិសេសាធានំ ភាវនាបុព្ពាភិសង្ខារោតិ។ **អនុវត្តយមានោ**តិ គរុការយមានោ។ **ឧទាហរណវសេនា**តិ និទស្សនវសេន, ន និរវសេសទស្សនវសេន។ **យស្មា បនា**តិអាទិនា យថាវុត្តំ អត្ថំ បាឋន្តរេន សាធេតិ។ តត្ថ ហិ

អធិបតិបច្ចយស្ស បច្ចនីយេ ឋិតត្តា មគ្គោ អធិបតិ មគ្គាធិបតីតិ អយមត្ថោ លព្ភតីតិ។ **សមានសទ្ទត្ថវសេនា**តិ សតិបិ អញ្ញបទត្ថសមានាធិករណសមាសត្ថភេទេ មគ្គាធិបតិសទ្ទត្ថភេទាភាវំ សន្ធាយ វុត្តំ។

១៧. ឧប្បន្ន-សទ្ទោ ឧប្បាទាទីំ បដិបជ្ជមានោ, បត្វា វិគតោ ចាតិ ទុវិធេសុ អត្ថេសុ ឧភយេសម្បិ វាចកោ, ន បុរិមានំយេវាតិ តមត្ថំ ទស្សេតុំ **"អនុប្បន្នា"**តិអាទិមាហ។ តត្ថ **ឧប្បន្នភាវោ** ឧប្បាទាទិប្បត្តតា។ តេន អតីតាបិ សង្គហិតា ហោន្តិ។ តេនេវាហ **"សព្ពោ ឧប្បន្នភាវោ"**តិ។ **ឧប្បន្នធម្មភាវោ** "ឧប្បន្នា ធម្មា"តិ បទេន គហិតធម្មភាវោ, វត្តមានធម្មភាវោតិ អត្ថោ។ យោ វា ឧប្បាទាទិប្បត្តោ អត្តនោ ច សភាវំ ធារេតិ បច្ចយេហិ ច ធារីយតិ, សោ ឧប្បន្នធម្មោតិ បច្ចុប្បន្នភាវោ **ឧប្បន្នធម្មភាវោ**តិ ឯវមេត្ថ អត្ថោ ទដ្ឋព្ពោ។ ឧប្បន្នធម្មេ វត្វា "អនុប្បន្នា"តិ វចនំ ន យថាធិគតបដិសេធនន្តិ កថមិទំ បច្ចេតព្ពន្តិ អាហ **"យទិ ហិ"**តិអាទិ។ កេចិ បនេត្ថ "ឧប្បន្នាតិ បទេន អតីតាបិ សង្គហិតា។ យទិ ន សង្គហិតា, និព្ពានំ វិយ តេបិ នវត្តព្ពាតិ វត្តព្ពំ សិយា , ន ច តថា វុត្ត"ន្តិ វទន្តិ, តំ បន តេសំ មតិមត្តមេវ។ អយំ បន តិកោ ទ្វិន្នំ អទ្ធានំ វសេន បូរេត្វា ទស្សិតោតិ អដ្ឋកថាយំ វក្ខតីតិ។ ឯវំ សន្តេ កស្មា អតីតា នវត្តព្ពាតិ ន វុត្តាតិ? ធម្មវសេន អសង្គហិតត្តាភាវតោ។ ធម្មវសេន ហិ អសង្គហិតំ និព្ពានំ តត្ថ នវត្តព្ពំ ជាតំ, ន ច និយោគតោ អតីតា នាម ធម្មា កេចិ អត្ថិ, យេ តេជ អសង្គហិតត្តា នវត្តព្ពា សិយុន្តិ។ ផលនិព្ពត្តិតោ ការណស្ស បុរេតរំ និព្ពត្តិ តេជ បរិនិដ្ឋិតសទ្ទេន វុច្ចតិ, ន តស្ស ហុត្វា វិគតភាវោតិ អាហ **"អនាគតេ វា"**តិ។ យតោ មេត្តេយ្យស្ស ភគវតោ ឧប្បជ្ជនកផលម្បិ "ឧប្បាទី"តិ វុច្ចតិ។

២០. យស្ស ឈានា វុដ្ឋហិត្វាតិអាទិនា "តេនានន្ទា"តិអាទិបាឡិយា ហេដ្ឋាបាឡី អត្ថវសេន ទស្សេតិ។ អយញ្ហិ តត្ថ បាឡិ –

> "កថញ្ចានន្ទ , ភិក្ខុ អជ្ឈត្តមេវ ចិត្តំ សណ្ឋបេតិ សន្និសាទេតិ ឯកោទិំ ករោតិ សមាទហតិ។ តេជានន្ទ, ភិក្ខុ វិវិច្ចេវ…បេ… ចតុត្ថំ ឈានំ ឧបសម្បជ្ជ វិហរតិ។ ឯវំ ខោ…បេ… សមាទហតិ។ សោ អជ្ឈត្តំ សុញ្ញតំ មនសិ ករោតិ, តស្ស អជ្ឈត្តំ សុញ្ញតំ មនសិករោតោ សុញ្ញតាយ ចិត្តំ ន បក្ខន្ទតិ…បេ… មុច្ចតិ។ ឯវំ សន្តមេតំ, អានន្ទ, ភិក្ខុ ឯវំ សម្បជានាតិ អជ្ឈត្តំ ខោ មេ សុញ្ញតំ មនសិករោតោ អជ្ឈត្តំ សុញ្ញតាយ ចិត្តំ ន បក្ខន្ទតិ…បេ… មុច្ចតីតិ, តេតិហ តត្ថ សម្បជានោ ហោតិ។ សោ ពហិទ្ធា សុញ្ញតំ…បេ… អជ្ឈត្តពហិទ្ធា សុញ្ញតំ…បេ… សោ អានេញ្ជំ មនសិ ករោតិ, តស្ស អានេញ្ជំ មនសិករោតោ អានេញ្ជាយ ចិត្តំ ន បក្ខន្ទតិ…បេ… មុច្ចតីតិ, តេតិហ តត្ថ សម្បជានោ ហោតិ។ តេនានន្ទ, ភិក្ខុនា"តិ (ម. និ. ៣.១៨៨)។

តត្ថ **អជ្ឈត្តសុញ្ញតាទីសូ**តិ អជ្ឈត្តំ ពហិទ្ធា អជ្ឈត្តពហិទ្ធា ច សុញ្ញតាយ អានេញ្ជេ ច។ **បឋមជ្ឈានាទិសមាធិនិមិត្តេ**តិ បាទកភូតបឋមជ្ឈានាទិសមាធិនិមិត្តេ។ អបគុណបាទកជ្ឈានតោ វុដ្ឋិតស្ស ហិ អជ្ឈត្តំ សុញ្ញតំ មនសិករោតោ តត្ថ ចិត្តំ ន បក្ខន្ទតិ។ តតោ "បរស្ស សន្តានេ នុ ខោ កថ"ន្តិ ពហិទ្ធា មនសិ ករោតិ, តត្ថបិ ន បក្ខន្ទតិ។ តតោ "កាលេន អត្តនោ សន្តានេ, កាលេន បរស្ស សន្តានេ នុ ខោ កថ"ន្តិ អជ្ឈត្តពហិទ្ធា មនសិ ករោតិ, តត្ថបិ ន បក្ខន្ទតិ។ តតោ ឧភតោភាគវិមុត្តោ ហោតុកាមោ "អរូបសមាបត្តិយំ នុ ខោ កថ"ន្តិ អានេញ្ជំ មនសិ ករោតិ, តត្ថបិ ន បក្ខន្ទតិ។ "តេទានិ មេ ចិត្តំ ន បក្ខន្ទតី"តិ វិស្សដ្ឋវីរិយេន ន ភវិតព្ពំ, បាទកជ្ឈានមេវ បន សាធុកំ បុនប្បុនំ មនសិ កាតព្ពំ, ឯវមស្ស វុត្តំ ឆិន្ទតោ ផរសុម្ហិ អវហន្តេ បុនប្បុនំ និសិតនិសិតំ ការេត្វា ឆិន្ទន្តស្ស ឆិជ្ជេ ផរសុ វិយ កម្មដ្ឋានេ មនសិការោ វហតីតិ ទស្សេតុំ **"តស្មីយេវា"**តិអាទិ វុត្តន្តិ។

អត្តតោ ច អសមានត្តាតិ តេទំ កស្មា វុត្តំ។ ននុ យេសុ អត្ថេសុ អជ្ឈត្ត-សទ្ទោ វត្តតិ, តេ សព្ពេ ទស្សេត្វា តេជាធិប្បេតត្ថនិទ្ធារណត្ថំ អត្តទ្វារវសេនេតំ វុត្តំ។ ចក្ខាទីសុ ច អជ្ឈត្តិក-សទ្ទោ អជ្ឈត្តានំ អព្ភន្តរតាវិសេសមុបាទាយ បវត្តតិ, យតោ តេ អជ្ឈត្តអជ្ឈត្តាតិ វុច្ចន្តិ។ អបិច "ឆ អជ្ឈត្តិកានី"តិ តេទំ អជ្ឈត្តិក-សទ្ទស្ស ចក្ខាទីនំ អជ្ឈត្តភាវវិភាវនសញ្ញាវតោ តេជ ឧទាហរណវសេន វុត្តំ។ តេនេវ ហិ អដ្ឋកថាយំ អជ្ឈត្តិកទុកេ "អជ្ឈត្តាវ អជ្ឈត្តិកា"តិ វុត្តំ។ ឯវញ្ច សតិ ន ឯត្ថ សទ្ទតោ អសមានតាបិ សិយា, តស្មាយេវ យថាវុត្តចោទនំ វិសោធេន្តោ **"អយំ បនេត្ថា"**តិអាទិមាហ។ **តេនា**តិ តស្មា។ **តំវាចកស្សា**តិ អជ្ឈត្តជ្ឈត្តវាចកស្ស **សក្កា វត្តុំ** តទត្ថស្ស អជ្ឈត្តភាវសញ្ញាវតោ។

"ន ខោ, អានន្ទ, ភិក្ខុ សោភតិ សង្គណិការាមោ សង្គណិការតោ សង្គណិការាមតំ អនុយុត្តោ"តិអាទិនា (ម. និ. ៣.១៨៦) បព្ពជិតាសារុប្បស្ស នេក្ខម្មសុខាទិនិកាមលាភិតាយ អភាវស្ស ច ទស្សនេន សង្គណិការាមតាយ, "នាហំ, អានន្ទ, ឯកំ រូបម្បិ សមនុបស្សាមិ, យត្ថ រត្តស្ស យថាភិរតស្ស រូបស្ស វិបរិណាមញ្ញថាភាវា

ន ឧប្បជ្ជេយ្យុំ សោកបរិ...បេ.... ឧបាយាសា”តិ (ម. និ. ៣.១៨៦) ឯវំ រូបាទិរតិយា ច អាទីនវំ វត្វា សចេ កោចិ ទុប្បញ្ញជាតិកោ បព្ពជិតោ វទេយ្យ “សម្មាសម្ពុទ្ធោ ខេត្តេ បរិឌ្ឍា គារិយោ វិយ អម្ហេយេវ គណតោ នីហរតិ, ឯកីភាវេ និយោជេតិ, សយំ បន រាជរាជមហាមត្តាទីហិ បរិវុតោ វិហរតី”តិ, តស្ស វចនោកាសុបច្ឆេទនត្ថំ ចក្កវាឡបរិយន្តាយ បរិសាយ មជ្ឈេ និសិន្នោបិ តថាគតោ ឯកកោវាតិ ទស្សនត្ថំ “អយំ ខោ បនា”តិ ទេសនា អារទ្ធាតិ អាហ “**តប្បដិបក្ខវិហារទស្សនត្ថ**”ន្តិ។ តត្ថ **សព្ពនិមិត្តាន**ន្តិ រូបាទីនំ សង្ខតនិមិត្តានំ ។ **អជ្ឈត្ត**ន្តិ វិសយជ្ឈត្តំ។ **សុញ្ញត**ន្តិ អនត្តានុបស្សនានុភាវនិព្ពត្តផលសមាបត្តឹ។ តេនេវាហ **“អជ្ឈត្ត”**ន្តិអាទិ។ តត្ថ ទុតិយេ វិកប្បេ **ឋាន**-សទ្ទោ ការណបរិយាយោ ទដ្ឋព្ពោ។ **សច្ចកសុត្តេនា**តិ មហាសច្ចកសុត្តេន។ តត្ថ ហិ –

> “អភិជានាមិ ខោ បនាហំ, អគ្គិវេស្សន, អនេកសតាយ បរិសាយ ធម្មំ ទេសេតា, អបិស្សុ មំ ឯកមេកោ ឯវំ មញ្ញតិ ‘មមេវារព្ភ សមណោ គោតមោ ធម្មំ ទេសេតី’តិ។ ន ខោ បនេតំ, អគ្គិវេស្សន, ឯវំ ទដ្ឋព្ពំ។ យាវទេវ វិញ្ញាបនត្ថាយ តថាគតោ បរេសំ ធម្មំ ទេសេតីតិ។ សោ ខោ អហំ, អគ្គិវេស្សន, តស្សាយេវ កថាយ បរិយោសានេ តស្មិំយេវ បុរិមស្មិំ សមាធិនិមិត្តេ អជ្ឈត្តមេវ ចិត្តំ សណ្ឋបេមិ សន្និសាទេមិ, ឯកោទឹ ករោមិ, សមាទហាមិ ‘យេន សុទំ និច្ចកប្បំ វិហរាមី”តិ (ម. និ. ១.៣៨៧) –

អាគតន្តិ។

២២. អញ្ញេហិ អនិទស្សនេហិ អញ្ញំ វិយ កត្វា យថា “សិលាបុត្តកស្ស សរីរ”ន្តិ។ **ធម្មសភាវសាមញ្ញេនា**តិអាទិនា កិញ្ចាបិ រូបាយតនតោ អញ្ញោ និទស្សនភាវោ នាម នត្ថិ, ធម្មសភាវោ បន អត្ថិ។ តតោ ច រូបាយតនស្ស វិសេសោ និទស្សនភាវេន កតោតិ តទញ្ញធម្មវិសេសករោ និទស្សនភាវោ រូបាយតនតោ អនញ្ញោបិ អញ្ញោ វិយ កត្វា ឧបចរិតោតិ ទស្សេតិ។ **អត្ថវិសេសោ** សាមញ្ញវិសេសត្ថភេទោ។ **សយំ សម្បត្តានំ** ផោដ្ឋព្ពធម្មានំ, **និស្សយវសេន សម្បត្តានំ** ឃានជិវ្ហាកាយានំ គន្ធរសានញ្ច, តតោ អសម្បត្តានំ។ **អញ្ញមញ្ញបតនំ** អញ្ញមញ្ញស្ស យោគ្យទេសេ អវដ្ឋានំ, **យេន** បដិហននភាវេន។ **ព្យាបារាទី**តិ ចិត្តកិរិយាវាយោធាតុវិប្ផារវសេន អក្ខិបដលាទីនំ ហេដ្ឋា ឧបរិ ច សំសីទនលង្ឃនាទិប្បវត្តិមាហ។ **វិការុប្បត្តិ** វិសទិសុប្បត្តិ, វិសយស្ស ឥដ្ឋានិដ្ឋភាវេន អនុគ្គហោ ឧបឃាតោ ចាតិ អត្ថោ។

តិកមាតិកាបទវណ្ណនា និដ្ឋិតា។

ទុកមាតិកាបទវណ្ណនា

១-៦. សមានទេសគ្គហណានំ ឯកស្មឹយេវ វត្ថុស្មឹ គហេតព្ពានំ, ឯកវត្ថុវិសយានំ វា។ អថ វា សមានទេសានំ ឯកវត្ថុកត្តា សមានគហេតព្ពភាវានំ ឯកុប្បាទិតោតិ អត្ថោ។ យេ ធម្មា ហេតុសហគតា, តេ ហេតូហិ សហ សង្គយ្ហន្តិ។ យោ ច តេសំ សហេតុកភាវោ, សោ សហជាតាទីហិ ហេតូហិ កតោតិ កត្វា វុត្តំ “**សមា...បេ.... សញ្ញាវ**”ន្តិ។ **អាទិ**-សទ្ទេន ចេត្ថ សុប្បតិដ្ឋិតភាវសាធនាទិហេតុព្យាបារេ បរិគ្គណ្ហាតិ។ **ឯកីភាវូបគមន**ន្តិ ឯកកលាបភាវេន បវត្តមានានំ ចិត្តចេតសិកានំ សំសដ្ឋតាយ សមូហយនភាវេន ទុវិញ្ញេយ្យនានាករណតំយេវ សន្ធាយ វុត្តំ។ **ធម្មនានត្តាភាវេបី**តិ សភាវត្ថភេទាភាវេបិ។ **បទត្ថនានត្តេនា**តិ នានាបទាភិធេយ្យតាភេទេន។ ឯតេន បការន្តរាបេក្ខំ ទុកន្តរវចនន្តិ ទស្សេតិ។ អនេកប្បការា ហិ ធម្មា។ តេនេវ “សព្ពេ ធម្មា សព្ពាការេន ពុទ្ធស្ស ភគវតោ ញាណមុខេ អាបាថំ អាគច្ឆន្តី”តិ (មហានិ. ១៥៦; ចូឡនិ. មោឃរាជមាណវបុច្ឆានិទ្ទេស ៨៥) វុត្តំ។ អយញ្ច អត្ថោ តិកេសុបិ ទដ្ឋព្ពោ។ យេសំ វិនេយ្យានំ យេហិ បការវិសេសេហិ ធម្មានំ វិភាវនេ កតេ បដិវេធោ ហោតិ, តេសំ តប្បការភេទេហិ ធម្មានំ វិភាវនំ។ យេសំ បន យេន ឯកេនេវ បការេន វិភាវនេ បដិវេធោ ហោតិ, តេសម្បិ តំ វត្វា ធម្មិស្សរត្តា តទញ្ញនិរវសេសប្បការវិភាវនញ្ច ទេសនាវិលាសោតិ អាហ “**ទេសេតព្ពប្បការជាននេ**”ន្តិអាទិ។ ននុ ឯកេន បការេន ជានន្តស្ស តទញ្ញប្បការវិភាវនំ អផលំ ហោតីតិ? ន ហោតិ បដិសម្ភិទាប្បភេទស្ស ឧបនិស្សយត្តា។ តេ បការា ឯតេសន្តិ តប្បការា, តព្ភាវោ **តប្បការតា**។ តមិនា ធម្មានំ វិជ្ជមានស្សេវ បការវិសេសស្ស វិភាវនំ ទេសនាវិលាសោតិ ទស្សេតិ។

អញ្ញត្ថាបីតិ “អហេតុកា ចេវ ធម្មា ន ច ហេតូ”តិអាទីសុ។ យថា បឋមទុកេកទេសេ គហេត្វា ទុតិយតតិយទុកេហិ សទ្ធឹ ឆដ្ឋទុកនយេ យោជនា “ហេតូ ធម្មា សហេតុកាបិ អហេតុកាបី”តិអាទយោ តយោ ទុកា លព្ភន្តិ, ឯវំ ទុតិយតតិយទុកេកទេសេ គហេត្វា បឋមទុកេន សទ្ធឹ យោជនាយ “សហេតុកា ធម្មា ហេតូបិ ន ហេតូបិ, អហេតុកា ធម្មា ហេតូបិ ន ហេតូបិ, ហេតុសម្បយុត្តា ធម្មា ហេតូបិ ន ហេតូបិ, ហេតុវិប្បយុត្តា ធម្មា ហេតូបិ ន ហេតូបី”តិ ចត្តារោ ទុកា លព្ភន្តិ, តេ បន វុត្តនយេនេវ សក្កា ទស្សេតុន្តិ ន ទស្សិតាតិ ទដ្ឋព្ពា។ អថ វា បាឡិយំ វុត្តេហិ ចតុត្ថបញ្ចមេហិ អដ្ឋកថាយំ ទស្សិតេហិ បុរិមេហិ ទ្វីហិ និទ្ទានាករណតោ ឯតេ ន វុត្តា។ សន្និវេសវិសេសមត្តមេវ ហេត្ថ វិសេសោតិ។ តេនេវ ហិ និទ្ទានត្ថត្តា បាឡិយំ អាគតទុកេសុ យថានិទ្ទាវិតទុកានំ យថាសម្ភវំ អវរោធនេន អវុត្តតំ ទស្សេតុំ “**ឯតេសុ បនា**”តិអាទិមាហ។

អថ វា “ឯតេន វា គតិទស្សនេនា”តិអាទិនា វក្ខមាននយេន “ហេតូ ចេវ ធម្មា អហេតុកា ចា”តិអាទីនំ សម្ភវន្តានំ ទុកានំ សង្គហេ សតិ ឯតេសម្បិ សង្គហោ សិយា។ យតោ វា ទុកតោ បទំ និទ្ធារេត្វា ទុកន្តរំ វុច្ចតិ, តេន សតិ ច នានត្តេ ទុកន្តរំ លព្ភតិ, ន ចេត្ថ កោចិ វិសេសោ យថាវុត្តទុកេហីតិ សំវណ្ណនាសុ ន ទស្សិតន្តិ ទដ្ឋព្ពំ។ ឯត្ថ ច យថា សហេតុកទុកតោ ហេតុសម្បយុត្តទុកស្ស, ហេតុសហេតុកទុកតោ ច ហេតុហេតុសម្បយុត្តទុកស្ស បទត្ថមត្តតោ នានត្តំ, ន សភាវត្ថតោ។ ឯវំ សន្តេបិ សហេតុកហេតុសហេតុកទុកេ វត្វា ឥតរេបិ វុត្តា, ឯវំ ហេតុសម្បយុត្តហេតុហេតុសម្បយុត្តទុកាទីហិ សភាវត្ថនានត្តាភាវេបិ បទត្ថនានត្តសម្ភវតោ ធម្មនានត្តាភាវេបិ បទត្ថនានត្តេន ទុកន្តរំ វុច្ចតីតិ វុត្តត្តា “ហេតុសហគតា ធម្មា, ន ហេតុសហគតា ធម្មា, ហេតុសហជាតា ធម្មា, ន ហេតុសហជាតា ធម្មា។ ហេតុសំសដ្ឋា ធម្មា, ហេតុវិសំសដ្ឋា ធម្មា។ ហេតុសមុដ្ឋានា ធម្មា, ន ហេតុសមុដ្ឋានា ធម្មា។ ហេតុសហភុនោ ធម្មា, ន ហេតុសហភុនោ ធម្មា”តិអាទីនំ, តថា “ហេតូ ចេវ ធម្មា ហេតុសហគតា ចា”តិអាទីនំ, “ន ហេតូ ខោ បន ធម្មា ហេតុសហគតាបិ, ន ហេតុសហគតាបី”តិអាទីនញ្ច សម្ភវន្តានំ អនេកេសំ ទុកានំ សង្គហោ អនុញ្ញាតោ វិយ ទិស្សតិ។ តថា ហិ វក្ខតិ “ឯតេន វា គតិទស្សនេនា”តិអាទិ។ ឯវំ អាសវគោច្ឆកាទីសុបិ អយមត្ថោ យថាសម្ភវំ វត្តព្ពោ។ ធម្មានំ វា សភាវកិច្ចាទីពោធេតព្ពាការញ្ច យាថាវតោ ជានន្តេន ធម្មសាមិនា យត្តកា ទុកា វុត្តា, តត្តកេសុ ឋាតព្ពំ។ អទ្ធា ហិ តេ ទុកា ន វត្តព្ពា, យេ ភគវតា ន វុត្តាតិ វេទិតព្ពំ។ ន ហេតុហេតុសម្បយុត្តទុកោ ឆដ្ឋទុកេន និទ្ទានត្ថោតិ អធិប្បាយោ។ **តេសូ**តិ បឋមទុកតតិយទុកេសុ។ យទិ ទុកន្តរេហិ ទុកន្តរបទេហិ ច សមានត្ថត្តា ឯតេសំ ទុកានំ ទុកន្តរបទានញ្ច អវចនំ , ឯវំ សតិ ឆដ្ឋទុកេ បឋមបទម្បិ ន វត្តព្ពំ ចតុត្ថទុកេ ទុតិយបទេន សមានត្ថត្តា។ តថា ច ឆដ្ឋទុកោយេវ ន ហោតីតិ ចោទនំ សន្ធាយាហ “**ចតុត្ថទុកេ**”តិអាទិ។ **ទុកបូរណត្ថ**ន្តិ តទំ សមានត្ថតំយេវ សន្ធាយ វុត្តំ, ទេសនាវិសេសោ បន វិជ្ជតិយេវ។ អត្ថន្តរតាភាវេបិ បការភេទហេតុកំ ទុកន្តរវចនន្តិ ទស្សិតោ ហិ អយមត្ថោតិ។ **ឯតេន គតិទស្សនេនា**តិ អត្ថវិសេសាភាវេបិ ឆដ្ឋទុកបូរណសង្ខាតេន នយទស្សនេន។ **បឋមទុកេ...បេ.... ទស្សិតោ** បាឡិយំ វុត្តេហិ ចតុត្ថបញ្ចមេហិ, អដ្ឋកថាយំ ទស្សិតេហិ បុរិមេហិ ទ្វីហិ, ឥធ ទស្សិតេហិ ចតូហិ។ **តេសូ**តិ ទុតិយតតិយទុកេសុ។ **បឋមទុកបក្ខេបេន ទស្សិតោ** បាឡិយំ ឆដ្ឋទុកេន ឥតរត្រ ច ឥតរទុកេហីតិ វេទិតព្ពំ។

៧-១៣. បច្ចយភាវមត្តេន...បេ.... អត្ថិតន្តិ ឯតេន ន បដិលទ្ធត្តតាសង្ខាតា សសភាវតាវ អត្ថិតា, អថ ខោ បដិបក្ខេន អនិរោធោ អប្បហីនតា អនិប្ផាទិតផលតា ការណាសមុគ្ឃាតេន ផលនិព្ពត្តនារហតា ចាតិ ឥមមត្ថំ ទស្សេតិ។ តថា ហិ “ឥមស្មឹ សតិ ឥទំ ហោតី”តិ ឯត្ថ “សតី”តិ ឥមិនា វចនេន យេន វិនា យំ ន ហោតិ, តំ អតីតាទិបិ ការណំ សង្គហិតមេវាតិ។ តេនេវាហ **“ន សហេតុ...បេ.... កាលានមេវា”**តិ។ **សមេ...បេ.... ទីបេតិ** សមេច្ច សម្ភូយ បច្ចយេហិ កតន្តិ **សង្ខត**ន្តិ។ **អយមេតេសំ វិសេសោ**តិ អយំ បច្ចយនិព្ពត្តានំ បច្ចយវន្តតា អនេកបច្ចយនិប្ផាទិតតា ច ទុកទ្វយេ បុរិមបទត្ថានំ ភេទោ, ឥតរេសំ បន បុរិមបទសង្គហិតធម្មវិធុរសភាវតាយាតិ។ **អវិនិ...បេ.... ឋបនតោ**តិ “ឯត្តកា”តិ បភេទបរិច្ឆេទនិទ្ធារណវសេន អភិធម្មមាតិកាយំ ធម្មានំ អវុត្តត្តា វុត្តំ។ សុត្តន្តមាតិកាយំ បន និទ្ធារិតសរូបសង្ខាវិសេសត្តា វិនិច្ឆិតត្ថបរិច្ឆេទាយេវ អវិជ្ជាទយោ វុត្តាតិ។ **“បថវីអាទិ រូប”**ន្តិ ឯតស្មឹ អត្ថវិកប្បេ អនេកហេតុកេសុ ចិត្តុប្បាទេសុ ហេតូនំ សហេតុកភាវោ វិយ សព្ពេសំ បថវីអាទីនំ រូបិភាវោ សិទ្ធោតិ អាហ **“បុរិម...បេ.... បជ្ជតី”**តិ។ ន ហិ តេសុ និយតោ កត្ថចិ សំសាមិភាវោតិ។ អនិច្ចានុបស្សនាយ វា លុជ្ជតិ ឆិជ្ជតិ វិនស្សតីតិ គហេតព្ពោ លោកោតិ តំគហណរហិតានំ លោកុត្តរានំ នត្ថិ លោកតា។ **តេនេវា**តិ ទុក្ខសច្ចភាវេន បរិញ្ញេយ្យភាវេនាតិ អត្ថោ។

ទុកពហុតា អាបជ្ជតីតិ កស្មា វុត្តំ, ននុ វីសតិ ទុកា វិភត្តា, “អវុត្តោបិ យថាលាភវសេន វេទិតព្ពោ”តិ ច វក្ខតីតិ ទុកពហុតា ឥច្ឆិតា ឯវាតិ? សច្ចមេតំ, តំយេវ បន ទុកពហុតំ អនិច្ឆន្តោ ឯវមាហ។ អបិច ទុកពហុតា អាបជ្ជតិ, សា ច ខោ វិញ្ញាណភេទានុសារិនី, តត្រាបិ កាមាវចរកុសលតោ ញាណសម្បយុត្តានិ, តថា មហាកិរិយតោ មនោទ្វារាវជ្ជនន្តិ ឯវំបការានំ សព្ពធម្មារម្មណវិញ្ញាណានំ អនាមសនតោ ន ព្យាបិនីតិ ទស្សេតិ **“ទុកពហុតា”**តិអាទិនា។ អព្យាបិភាវេ បន ទោសំ ទស្សេន្តោ **“តថា ច...បេ.... សិយា”**តិ អាហ។ **និទ្ទេសេន ច វិរុទ្ធ**ន្តិ “យេ តេ ធម្មា ចក្ខុវិញ្ញេយ្យា, ន តេ ធម្មា សោតវិញ្ញេយ្យា”តិអាទិនា រូបាយតនាទីនំ បច្ចេកចក្ខុវិញ្ញាណាទិនា កេនចិ វិញ្ញេយ្យតំ, សោតវិញ្ញាណាទិនា កេនចិ នវិញ្ញេយ្យតញ្ច ទស្សេន្តេន និក្ខេបរាសិនិទ្ទេសេន “ទ្វិន្នម្បិ បទានំ អត្ថនានត្តតោ ទុកោ ហោតី”តិ ឥទំ វចនំ វិរុទ្ធំ, តថា អត្ថុទ្ធារនិទ្ទេសេនបិ អត្ថតោ ន សមេតីតិ អត្ថោ។ **តត្ថា**តិ តស្សំ និក្ខេបរាសិសំវណ្ណនាយំ។ យោ ច បដិសេធោ កតោ អត្ថនានត្តតោ ទុកំ ទស្សេតុន្តិ អធិប្បាយោ។ **ន ហិ សម...បេ.... សេធេតុ**ន្តិ ឯតេន “យេ តេ ធម្មា ចក្ខុវិញ្ញេយ្យា, ន តេ ធម្មា សោតវិញ្ញេយ្យា”តិ ឯត្តកេសុ និទ្ទេសបទេសុ ទុកបទទ្វយប្បវត្តិ បាឡិតោ ឯវ វិញ្ញាយតីតិ ទស្សេតិ។

តថេវាតិ ឧភិន្នំ កេចិន-សទ្ទានំ អនិយមតោ ចក្ខុសោតាទិនិស្សយវោហារេន ចក្ខុសោតវិញ្ញាណាទិកោ ភិន្នសភាវោយេវ ធម្មោ អត្ថោតិ ទស្សនវសេន។ រូបាយតនមេវ ហិ ចក្ខុសោតវិញ្ញាណេហិ វិញ្ញេយ្យាវិញ្ញេយ្យភាវតោ “កេនចិ វិញ្ញេយ្យំ កេនចិ នវិញ្ញេយ្យ”ន្តិ ច វុច្ចតីតិ។ យទិ ឯវំ ឥមស្មិម្បិ បក្ខេ ទុកពហុតា អាបជ្ជតីតិ ចោទនំ មនសិ កត្វា អាហ **“ន ចេត្ថា”**តិអាទិ។ **វិញ្ញាតព្ពភេទេនា**តិ វិញ្ញាតព្ពវិសេសេន, វិញ្ញេយ្យេកទេសេនាតិ អត្ថោ។ **ទុកភេទោ**តិ ទុកវិសេសោ, កេនចិ វិញ្ញេយ្យទុកោ, តប្បភេទោយេវ វា។ **សមត្តោ** បរិយត្តោ បរិបុណ្ណោតិ អត្ថោ។ **យត្តកា វិញ្ញាតព្ពា តត្តកា ទុកា**តិ ទុកភេទាបជ្ជនប្បការទស្សនំ។ **ឯវញ្ច សតី**តិអាទិនា ឥមិស្សា សំវណ្ណនាយ លទ្ធគុណំ ទស្សេតិ។ “យេ តេ ធម្មា ចក្ខុវិញ្ញេយ្យា, ន តេ ធម្មា សោតវិញ្ញេយ្យា”តិ រូបាយតនស្សេវ វុត្តត្តា អត្ថភេទាភាវតោ កថមយំ ទុកោ ហោតីតិ អាហ **“វិញ្ញាណនានត្តេនា”**តិអាទិ។ យទិ បន សព្ពវិញ្ញាតព្ពសង្គហេ ទុកោសមត្តោ ហោតិ, និក្ខេបរាសិនិទ្ទេសោ កថំ នីយតីតិ អាហ **“ឯតស្ស បនា”**តិអាទិ។

ឯត្ថ បន យថា វិញ្ញាណនានត្តេន វិញ្ញាតព្ពំ ភិន្ទិត្វា ទុកេ វុច្ចមានេ សតិបិ វិញ្ញាតព្ពានំ ពហុភាវេ យត្តកា វិញ្ញាតព្ពា, តត្តកា ទុកាតិ នត្ថិ ទុកពហុតា ទុកសង្គហិតធម្មេកទេសេសុ ទុកបទទ្វយប្បវត្តិទស្សនភាវតោ។ ឯវំ ទ្វិន្នម្បិ បទានំ អត្ថនានត្តេន ទុកេ វុច្ចមានេបិ យត្តកានិ វិញ្ញាណានិ, តត្តកា ទុកាតិ នត្ថិ ទុកពហុតា ទុកសង្គ...បេ.... ភាវតោ ឯវ។ ន ហិ ឯកំយេវ វិញ្ញាណំ “កេនចិ កេនចី”តិ វុត្តំ, កិន្តុ អបរម្បីតិ សព្ពវិញ្ញាណសង្គហេ ទុកោ សមត្តោ ហោតិ, ន ច កត្ថចិ ទុកស្ស បច្ឆេទោ អត្ថិ ឥន្ទ្រិយវិញ្ញាណានំ វិយ មនោវិញ្ញាណស្សបិ វិសយស្ស ភិន្នត្តា។ ន ហិ អតីតារម្មណំ វិញ្ញាណំ អនាគតាទិអារម្មណំ ហោតិ, អនាគតារម្មណំ វា អតីតាទិអារម្មណំ, តស្មា យថាលទ្ធវិសេសេន វិសិដ្ឋេសុ មនោវិញ្ញាណភេទេសុ តស្ស តស្ស វិសយស្ស អាលម្ពនានាលម្ពនវសេន ទុកបទទ្វយប្បវត្តិ ន សក្កា និវារេតុំ។ តេនេវ ច អដ្ឋកថាយំ “មនោវិញ្ញាណេន បន កេនចិ វិញ្ញេយ្យញ្ចេវ អវិញ្ញេយ្យញ្ចាតិ អយមត្ថោ អត្ថិ, តស្មា សោ អវុត្តោបិ យថាលាភវសេន វេទិតព្ពោ”តិ ភូមិភេទវសេន យថាលាភំ ទស្សេស្សតិ។ “វវត្ថានាភាវតោ”តិ ឥទម្បិ អនាមដ្ឋវិសេសំ មនោវិញ្ញាណសាមញ្ញមេវ គហេត្វា វុត្តំ។ បាឡិ បន ឥន្ទ្រិយវិញ្ញាណេហិ នយទស្សនវសេន អាគតាតិ ទដ្ឋព្ពំ។ ឯវញ្ច កត្វា ឥមិស្សាបិ អត្ថវណ្ណនាយ “កេនចី”តិ បទំ អនិយមេន សព្ពវិញ្ញាណសង្គាហកន្តិ សិទ្ធំ ហោតិ, និទ្ទេសេន ច ន កោចិ វិរោធោ។ ចក្ខុវិញ្ញេយ្យនសោតវិញ្ញេយ្យភាវេហិ ទុកបទទ្វយប្បវត្តិ ទស្សិតា, ន បន ចក្ខុវិញ្ញេយ្យាចក្ខុវិញ្ញេយ្យភាវេហិ វិសេសការណាភាវតោ។ កិញ្ច “យេ វា បនា”តិ បទន្តរសម្បិណ្ឌនតោបិ “យេ តេ ធម្មា ចក្ខុវិញ្ញេយ្យា...បេ.... ន តេ ធម្មា ចក្ខុវិញ្ញេយ្យា”តិ (ធ. ស. ១១០១) ឯត្តាវតា ទុកបទទ្វយប្បវត្តិ ទស្សិតាតិ វិញ្ញាយតិ។ បទន្តរភាវទស្សនត្ថោ

ហិ យេវាបន-សទ្ទោ យថា “យេ កេចិ កុសលា ធម្មា, សព្ពេ តេ កុសលមូលា។ យេ វា បន កុសលមូលា, សព្ពេ តេ ធម្មា កុសលា”តិអាទីសុ (យម. ១.មូលយមក.១)។ អញ្ញថា “យេ តេ ធម្មា ចក្ខុវិញ្ញេយ្យា, ន តេ ធម្មា សោតវិញ្ញេយ្យា។ យេ តេ ធម្មា សោតវិញ្ញេយ្យា, ន តេ ធម្មា ចក្ខុវិញ្ញេយ្យា”តិ បាឡិ អភវិស្ស។ យំ បន វទន្តិ “យេ តេ ធម្មា ចក្ខុវិញ្ញេយ្យា...បេ.... ន តេ ធម្មា ចក្ខុវិញ្ញេយ្យាតិ ឥមិនា អត្ថេនោ ទ្វេ ទុកា វុត្តា ហោន្តី”តិ, តទបិ ចក្ខុវិញ្ញេយ្យាចក្ខុវិញ្ញេយ្យតំ សោតវិញ្ញេយ្យាសោតវិញ្ញេយ្យតញ្ច សន្ធាយ វុត្តំ, ន បន “ចក្ខុវិញ្ញេយ្យនសោតវិញ្ញេយ្យតំ សោតវិញ្ញេយ្យនចក្ខុវិញ្ញេយ្យតញ្ចា”តិ ទដ្ឋព្ពំ។ ឯតេន បាឡិបដិសេធនញ្ច និវារិតំ ទដ្ឋព្ពំ បដិសេធនស្សេវ អភាវតោ។ តថា យស្ស អារម្មណស្ស វិជាននភាវេន យោ អត្ថោ វុច្ចមានោ អនិយមទស្សនត្ថំ “កេនចី”តិ វុត្តោ, សោយេវ តតោ អញ្ញស្ស អវិជាននភាវេន វុច្ចមានោ អនិយមទស្សនត្ថំ បុន “កេនចី”តិ វុត្តោតិ តទត្ថទស្សនេ តេនេវាតិ អយំ បទត្ថោ ន សម្ភវតីតិ ន សក្កា វត្តុន្តិ។ ឯវមេត្ថ យថា អដ្ឋកថា អវដ្ឋិតា, តថា អត្ថោ យុជ្ជតីតិ វេទិតព្ពំ។

១៤-១៩. សន្តានស្ស អជញ្ញមលីនភាវករណតោ កណ្ហកម្មវិបាកហេតុតោ ច អបរិសុទ្ធត្តា “**អសុចិភាវេន សន្ទន្តី**”តិ វុត្តំ។ **តត្ថា**តិ វណេ។ **បគ្ឃរណក...បេ.... សទ្ទោ**តិ ឯតេន អាសវោ វិយ អាសវោតិ អយម្បិ អត្ថោ ទស្សិតោតិ ទដ្ឋព្ពំ។ **គោត្រភុ...បេ.... វុត្តានី**តិ ឯតេន គោត្រភុគ្គហណំ ឧបលក្ខណំ យថា “កាកេហិ សប្បិ រក្ខិតព្ព”ន្តិ ទស្សេតិ។ គោត្រភុសទិសា គោត្រភូតិ បន អត្ថេ សតិ គុណប្បធានត្តានំ ឯកេន សទ្ទេន អវចនីយត្តា វោទានាទយោវ វុត្តា ភវេយ្យុំ។ អថ វា **គោត្រភូ**តិ ឯកសេសេន សាមញ្ញេន វា អយំ និទ្ទេសោតិ វេទិតព្ពំ។ អភិវិធិវិសយំ អវធិន្តិ វិភត្តិ បរិណាមេត្វា វត្តព្ពំ។

សម្បយុត្តេហិ អាសវេហិ **តំសហិតតា** អាសវសហិតតា។ ឥទំ វុត្តំ ហោតិ – យថា សហេតុកានំ សម្បយុត្តេហិ ហេតូហិ សហេតុកតា, ន ឯវំ សាសវាតិ វុត្តធម្មានំ សម្បយុត្តេហិ អាសវេហិ សាសវតា, អថ ខោ វិប្បយុត្តេហីតិ។ ទុកន្តរេ អវុត្តបទភាវោយេវេត្ថ ទុកយោជនាយ ញាយាគតតា។ យទិ ឯវំ ហេតុគោច្ឆកេ កថន្តិ អាហ “**ហេតុគោច្ឆកេ បនា**”តិអាទិ។ **បឋមេ ទុកេ ទុតិយស្ស បក្ខេបេ ឯកោ**តិ ចតុត្ថទុកមាហ។ **បឋមេ ទុកេ តតិយស្ស បក្ខេបេ ទ្វេ**តិ “អាសវា ចេវ ធម្មា អាសវវិប្បយុត្តា ច, អាសវវិប្បយុត្តា ចេវ ធម្មា នោ ច អាសវា”តិ ឥមិនា សទ្ធិំ បញ្ចមទុកមាហ។ **បឋមស្ស ទុតិយេ ទុកេ បក្ខេបេ ឯកោ**តិ “នោ អាសវា ធម្មា សាសវាបិ អនាសវាបី”តិ អយមេកោ។ **តតិយេ បឋមស្ស បក្ខេបេ ទ្វេ**តិ “អាសវា ធម្មា អាសវសម្បយុត្តាបិ អាសវវិប្បយុត្តាបិ, នោ អាសវាធម្មា អាសវសម្បយុត្តាបិ អាសវវិប្បយុត្តាបី”តិ ឥមេ ទ្វេ។ **តតិយេ ទុតិយស្ស បក្ខេបេ ឯកោ**តិ “សាសវា ធម្មា អាសវសម្បយុត្តាបិ អាសវវិប្បយុត្តាបី”តិ ឯកោ។ **ទុតិយេ តតិយស្ស បក្ខេបេ ឯកោ**តិ ឆដ្ឋទុកមាហ។ **តីហី**តិ ចតុត្ថបញ្ចមឆដ្ឋេហិ។ **ឥតរេ**តិ តទវសិដ្ឋា បញ្ច។ តេ បន បឋមេ តតិយទុកទុតិយបទបក្ខេបេ ឯកោ, ទុតិយេ បឋមទុកទុតិយបទបក្ខេបេ ឯកោ, តតិយេ បឋមស្ស ឯកេកបទបក្ខេបេ ទ្វេ, តតិយេ ទុតិយទុកបឋមបទបក្ខេបេ ឯកោតិ ឯវំ វេទិតព្ពា។ “សាសវា ធម្មា អាសវាបិ នោ អាសវាបិ។ អាសវសម្បយុត្តា ធម្មា អាសវាបិ នោ អាសវាបិ។ អាសវវិប្បយុត្តា ធម្មា អាសវាបិ នោ អាសវាបី”តិ ឯតេសម្បិ, “អាសវសហគតា ធម្មា នោ អាសវសហគតា ធម្មា”តិ ឯវមាទីនញ្ច អគ្គហណេ ការណំ គហណនយោ ច បុព្ពេ វុត្តនយេនេវ វេទិតព្ពំ។

ឯស នយោតិ យោ ឯស បឋមទុកេ ទុតិយទុកបក្ខេបាទិកោ ឧបាយោ ឥធ អាសវគោច្ឆកេ វុត្តោ, ឯស នយោ សំយោជនគោច្ឆកាទីសុ ទុកន្តរនិទ្ទារណេតិ អត្ថោ។ តត្ថ បាឡិយំ អនាគតទុកា សំយោជនគោច្ឆកេ តាវ “សំយោជនា ចេវ ធម្មា សំយោជនវិប្បយុត្តា ច, សំយោជនវិប្បយុត្តា ចេវ ធម្មា នោ ច សំយោជនា, សំយោជនា ធម្មា សំយោជនសម្បយុត្តាបិ សំយោជនវិប្បយុត្តាបិ, នោ សំយោជនា ធម្មា សំយោជនសម្បយុត្តាបិ សំយោជនវិប្បយុត្តាបិ, នោ សំយោជនា ធម្មា សំយោជនិយាបិ អសំយោជនិយាបិ, សំយោជនិយា ធម្មា សំយោជនសម្បយុត្តាបិ សំយោជនវិប្បយុត្តាបី”តិ បញ្ច។ ឯវំ គន្ថឱឃយោគឧបាទានគោច្ឆកេសុ បច្ចេកំ បញ្ច។ នីវរណគោច្ឆកេ បន នីវរណានំ នីវរណវិប្បយុត្តភាវាភាវតោ “នោ នីវរណា ធម្មា នីវរណិយាបិ អនីវរណិយាបិ, នោ នីវរណា ធម្មា នីវរណសម្បយុត្តាបិ នីវរណវិប្បយុត្តាបិ, នីវរណិយា ធម្មា នីវរណសម្បយុត្តាបិ នីវរណវិប្បយុត្តាបី”តិ តយោ។ តថា បរាមាសគោច្ឆកេ “នោ បរាមាសា ធម្មា បរាមដ្ឋាបិ អបរាមដ្ឋាបិ, នោ បរាមាសា ធម្មា បរាមាសសម្បយុត្តាបិ បរាមាសវិប្បយុត្តាបិ, បរាមដ្ឋា ធម្មា បរាមាសសម្បយុត្តាបិ បរាមាសវិប្បយុត្តាបី”តិ។ កិលេសគោច្ឆកេ “នោ កិលេសា ធម្មា សំកិលេសិកាបិ អសំកិលេសិកាបិ, នោ កិលេសា ធម្មា សំកិលិដ្ឋាបិ អសំកិលិដ្ឋាបិ, នោ កិលេសា ធម្មា កិលេសសម្បយុត្តាបិ កិលេសវិប្បយុត្តាបិ, សំកិលេសិកា ធម្មា សំកិលិដ្ឋាបិ អសំកិលិដ្ឋាបិ, សំកិលេសិកា ធម្មា កិលេសសម្បយុត្តាបិ កិលេសវិប្បយុត្តាបិ, អសំកិលិដ្ឋា ធម្មា សំកិលេសិកាបិ អសំកិលេសិកាបី”តិ ឆ ទុកាតិ ឯវំ វេទិតព្ពា។ សេសំ វុត្តនយមេវ។

២០-២៥. **បច្ចយភាវេនា**តិ សំយោជនត្តំ ទស្សេតិ។ យថាសកំ បច្ចយភាវោ ឯវ ហិ កាមរាគាទីនំ វដ្ដសំយោជនន្តិ។ យទិ ឯវំ កថំ កាមរាគាទីនំយេវ សំយោជនភាវោតិ អាហ "**សតិបី**"តិអាទិ។ **អញ្ញេសន្តិ** សំយោជនេហិ អញ្ញេសំ កិលេសាភិសង្ខារាទីនំ។ **តប្បច្ចយភាវេ**តិ តេសំ កិលេសកម្មវិបាកវដ្ដានំ បច្ចយភាវេ។ ឱរម្ភាគិយុទ្ធំភាគិយភាវេន សង្គហិតា បរិច្ឆិន្នា **ឱរ...បេ.... សង្គហិតា**, តេហិ កាមរាគាទីហិ វិសេសបច្ចយភូតេហិ។ កាមកម្មភវាទីនំ កាមូបបត្តិភវាទិនិប្ផាទនេបិ និយមោតិ កត្វា អាហ "**តំតំ...បេ.... ហោតី**"តិ។ តេន សំយោជនានំ ភាវេ យថាវុត្តនិយមានំ កម្មូបបត្តិភវានំ ភាវំ ទស្សេត្វា តទភាវេ អភាវំ ទស្សេន្តោ "**ន ចា**"តិអាទិមាហ។ **ពន្ធនំ** អសេរិភាវករណំ អនុពន្ធនាទយោ វិយ។ **គន្ថករណំ** អវច្ឆិន្នតាករណំ។ **ចក្កលកំ** បាទបុញ្ឆនរជ្ជុមណ្ឌលំ។ **ន ចោទេតព្ពន្តិ** បញ្ញាចក្ខុនា បចុរជនស្ស បស្សិតុំ អសក្កុណេយ្យត្តា យថាវុត្តវិសេសស្ស សទ្ទេយ្យតំ អាហ។ តិវិធោ ហិ អត្ថោ កោចិ បច្ចក្ខសិទ្ធោ យោ រូបាទិធម្មានំ បច្ចត្តវេទនីយោ អនិទ្ទិសិតព្ពាការោ, សព្ពធម្មានំ សភាវលក្ខណន្តិ វុត្តំ ហោតិ។ កោចិ អនុមានសិទ្ធោ យោ ឃដាទីសុ បដាទីសុ ច បសិទ្ធេន បច្ចយាយត្តភាវេន ឃដបដ-សទ្ទាទីនំ អនិច្ចតាទិអាការោ, កោចិ ឱកប្បនសិទ្ធោ យោ បចុរជនស្ស អច្ចន្តមទិដ្ឋោ សទ្ធាវិសយោ សគ្គនិព្ពានាទិ។ តត្ថ យស្ស សត្ថុនោ វចនំ បច្ចក្ខសិទ្ធេ អនុមានសិទ្ធេ ច អត្ថេ ន វិសំវាទេតិ អវិបរីតប្បវត្តិយា, តស្ស វចនេន សទ្ទេយ្យត្ថសិទ្ធីតិ តថារូបោ ច ភគវាតិ "**ធម្មានំ សភាវ...បេ.... ន ចោទេតព្ពា**"ន្តិ វុត្តំ។ ឯស នយោ តតោ បរេសុបិ ឯវរូបេសុ។

២៦-៣៧. យថា សរភេហិ អតិក្កមិតព្ពា បព្ពតរាជិ សរភនិយា, ឯវំ ឱឃនិយាតិ សទ្ទសិទ្ធីតិ អាហ "**តេនា**"តិអាទិ។

៥០-៥៤. វិបរិយេសគ្គាហោ បរាមសនន្តិ "បរតោ"តិ ឯត្ថ ន ធម្មសភាវតោ អញ្ញថាមត្ថំ បរន្តិ អធិប្បេតំ, អថ ខោ តព្ពិបរិយាយោតិ អាហ "**បរតោតិ និច្ចាទិតោ**"តិ។

៥៥-៦៨. យទិ សភាវតោ អវិជ្ជមានំ, កថមារម្មណភាវោតិ អាហ "**វិចិត្តសញ្ញាយ សញ្ញិត**"ន្តិ, បរិកប្បនាមត្តសិទ្ធន្តិ អត្ថោ។ ទុវិញ្ញេយ្យនានត្តតាយ និរន្តរភាវូបគមនំ សំសដ្ឋភាវោតិ "**សុវិញ្ញេយ្យនានត្តត្តា ន សំសដ្ឋតា**"តិ វុត្តំ។ **តេសំ** អរូបក្ខន្ធានំ។ **ឥតរេហិ** រូបនិព្ពានេហិ។ កឹ បន ការណំ សមានុប្បាទនិរោធានំ ឯកកលាបភូតានំ អរូបធម្មានមេវ អញ្ញមញ្ញំ សំសដ្ឋតា វុច្ចតិ, ន បន តថាភូតានម្បិ រូបធម្មានន្តិ អាហ "**ឯស ហិ តេសំ សភាវោ**"តិ។ តេន យទិបិ កេចិ អរូបធម្មា វិសុំ អារម្មណំ ហោន្តិ, ទន្ធប្បវត្តិកត្តា បន រូបធម្មានំយេវ សុវិញ្ញេយ្យនានត្តំ, ន អរូបធម្មានន្តិ តេសំ សំសដ្ឋភាវោ តទភាវោ ច ឥតរេសំ សភាវសិទ្ធោតិ ទស្សេតិ។ សម្ពោហយនតាយ វា ទុព្ពិភាគតរត្តា នត្ថិ អរូបធម្មានំ វិសុំ អារម្មណភាវោតិ ទុវិញ្ញេយ្យនានត្តត្តា តេសំយេវ សំសដ្ឋតា។ **អមុញ្ចិត្វា** តទធីនវុត្តិតាយ **គហេតព្ពតោ** ពុទ្ធិយា។

៨៣-១០០. កាមតណ្ហា **កាមោ** ឧត្តរបទលោបេន យថា រូបភវោ រូបំ។ ឯវំ សេសេសុបិ។ **អារម្មណករណវសេនា**តិ ឯតេន កាមរូបារូបតណ្ហានំ វិសយភាវោ យថាក្កមំ កាមរូបារូបាវចរតាយ ការណន្តិ ទស្សេតិ។ អវស្សញ្ចេតមេវំ សម្បដិច្ឆិតព្ពំ, អញ្ញថា កាមាវចរាទិភាវោ អបរិបុណ្ណវិសយោ សិយា។ យទិ ហិ អាលម្ពិតព្ពធម្មវសេន ភូមិបរិច្ឆេទោ, ឯវំ សតិ អនារម្មណានំ សង្គហោ ន សិយា។ អថ វិបាកទានវសេន, ឯវម្បិ អវិបាកានំ សង្គហោ ន សិយា, តស្មា អារម្មណករណវសេន បរិយាបន្នានំ ភូមិបរិច្ឆេទោ កាតព្ពោ។ ឯវញ្ហិ សតិ កាមាវចរាទិភាវោ បរិបុណ្ណវិសយោ សិយា។ តេនេវាហ "**ឯវញ្ហិ សតី**"តិអាទិ។ អបរិយាបន្នានំ បន លោកតោ ឧត្តិណ្ណភាវេន អនុត្តរភូមិតា។ **អកាមាវចរាទិតា នាបជ្ជតី**តិ អព្យាបិតទោសំ បរិហរតិ, **កាមាវចរាទិតា នាបជ្ជតី**តិ អតិព្យាបិតទោសំ។ ននុ ច ឥមស្មឹ បក្ខេ កាមតណ្ហា កតមា, កាមាវចរធម្មារម្មណា តណ្ហា, កាមាវចរធម្មា កតមេ, កាមតណ្ហាវិសយាតិ ឥតរីតរនិស្សយតា ទោសោតិ? ន, អវីចិអាទិឯកាទសោកាសនិន្នតាយ កិញ្ចិ តណ្ហំ កាមតណ្ហាភាវេន គហេត្វា តំសភាវាយ វិសយភាវេន កាមាវចរធម្មានំ ឧបលក្ខេតព្ពត្តា។

ឥទានិ យថាវុត្តមត្ថំ បាឋេន សមត្ថេន្តោ "**និក្ខេបកណ្ឌេបី**"តិអាទិមាហ។ តត្ថ ហិ កាមតណ្ហាយ អាលម្ពិតព្ពត្តា កាមធាតុបរិយាបន្នធម្មា ច កាមភវសង្ខាតេ កាមេ ឱគាឡ្ហា ហុត្វា ចរន្តិ, នាញ្ញត្ថាតិ **ឯត្ថាវចរា**តិ វុត្តន្តិ។ វិសេសត្ថិនា វិសេសោ អនុបយុជ្ជតីតិ ឥមមត្ថំ ទស្សេន្តោ អាហ "**លោកស្ស វសេន បរិយាបន្ននិច្ចយតោ**"តិ។ តេន លោកិយធម្មេសុ បរិយាបន្ន-សទ្ទស្ស និរុឡ្ហតំ ទស្សេតិ ភគវតោ តទុច្ចារណានន្តរំ វិនេយ្យានំ តទត្ថូបដិបត្តិតោ។ បរិច្ឆេទកាបេក្ខា បរិច្ឆិន្នតាតិ "**បរិច្ឆេទការិកាយ តណ្ហាយា**"តិ វុត្តំ។ សា ហិ ធម្មានំ កាមាវចរាទិភាវំ បរិច្ឆិន្ទតិ។ **បរិ**-សទ្ទោ ចេត្ថ "ឧបាទិន្នា"តិអាទីសុ ឧប-សទ្ទោ វិយ សសាធនំ កិរិយំ ទីបេតីតិ អយមត្ថោ វុត្តោតិ ទដ្ឋព្ពំ។

និយ្យានករណសីលា **និយ្យានិកា** យថា "អប្បបភក្ខនសីលោ អាបូបិកោ"តិ, និយ្យានសីលា ឯវ វា។ រាគ ទោសមោហាវ គហិតាតិ ញាយតិ, តតរថា បហានេកដ្ឋតាវចនំ និប្បយោជនំ សិយា។ "រណោហតា ន ជោតន្តិ, ចន្ទសូរិយា សតារកា"តិអាទីសុ រណ-សទ្ទស្ស រេណុបរិយាយតា ទដ្ឋព្ពា។ សម្បហារបរិយាយត្ថោ យុទ្ធ-សទ្ទស្ស សម្បហារោ ច បហរិតព្ពាធារោតិ អកុសលសេនាវ "សរណា"តិ វុត្តា។ **ទុក្ខាទីន**ន្តិ ផលភូតានំ ទុក្ខវិឃាត ឧបាយាសបរិឡាហានំ សភាគភូតាយ ច មិច្ឆាបដិបទាយ។ **តន្និព្ពត្តកសភាវានំ អកុសលាន**ន្តិ ឯតេន សព្ពេសម្បិ អកុសលានំ សរណតំ ទស្សេតិ។

អភិធម្មទុកមាតិកាបទវណ្ណនា និដ្ឋិតា។

សុត្តន្តិកទុកមាតិកាបទវណ្ណនា

១០១-១០៨. ***វិជ្ជាសភាគតាយ*** , ន សង្កប្បាទយោ វិយ វិជ្ជាយ ឧបការកភាវតោ។ "**អភេជ្ជំ...បេ.... វុហតី**"តិ ឧភយម្បិ អនវសេសប្បហានមេវ សន្ធាយ វុត្តំ។ កិញ្ចាបិ ហិ ហេដ្ឋិមមគ្គេហិបិ បហីយមានា កិលេសា តេន តេន ឧិធិនា អនវសេសមេវ បហីយន្តិ, យេ បន អវសិដ្ឋា ភិន្ទិតព្ពា, តេ លោភាទិកិលេសភាវសាមញ្ញតោ បុន វិរូឡា វិយ ហោន្តិ។ អរហត្តមគ្គេ បន ឧប្បន្នេ ន ឯវំ អវសិដ្ឋភាវតោ។ **តទុបចារេន** និស្សយវោហារេន។ កុសលេហិ តាបេតព្ពាតិ វា **តបនិយា,** តទង្គាទិវសេន ពាធិតព្ពា បហាតព្ពាតិ អត្ថោ។ **សមានត្ថានិ** អធិវចនាទីនំ សង្ខាទិភាវតោ។ "សព្ពេវ ធម្មា អធិវចនបថា"តិអាទិនា អធិវចនាទីនំ វិសយភាវេ ន កោចិ ធម្មោ វជ្ជិតោ, វចនភាវោ ឯវ ច អធិវចនាទីនំ វក្ខមានេន នយេន យុជ្ជតីតិ អធិប្បាយេនាហ "**សព្ពញ្ច វចនំ អធិវចនាទិភាវំ ភជតី**"តិ។

១០៩-១១៨. អញ្ញំ អនបេក្ខិត្វា សយមេវ អត្តនោ នាមករណសភាវោ នាមករណដ្ឋោតិ, តេន អរូបធម្មានំ វិយ ឱបបាតិកនាមតាយ បថវីអាទីនម្បិ នាមភាវោ សិយាតិ អាសង្កាយ និវត្តនត្ថំ "**នាមន្តរានាបជ្ជនតោ**"តិ អាហ។ ន ហិ វិនា បថវីអាទិនាមេនបិ រូបធម្មា វិយ កេសាទិនាមេហិ វិនា វេទនាទិនាមេហិ អញ្ញេន នាមេន អរូបធម្មា បិណ្ឌាការតោ វោហរីយន្តីតិ។ យំ បន បរស្ស នាមំ ករោតិ, តស្ស អញ្ញាបេក្ខំ នាមករណន្តិ នាមករណសភាវតា នត្ថីតិ សាមញ្ញនាមាទិករណានំ នាមភាវោ នាបជ្ជតិ។ យស្ស ចញ្ញេហិ នាមំ ករីយតិ, តស្ស នាមករណសភាវតាយ អភាវោយេវាតិ នត្ថិ នាមភាវោ។ យេ បន អនាបន្នានាមន្តរា សភាវសិទ្ធនាមា ច, តេ វេទនាទយោវ នាមំ នាមាតិ ទស្សេន្តោ "**អត្តនាវា**"តិអាទិមាហ។ ផស្សាទីនំ អារម្មណាភិមុខតា តំ អគ្គហេត្វា អប្បវត្តិយេវាតិ ទស្សេតុំ "**អវិនាភាវតោ**"តិ វុត្តំ។ **អធិវចនសម្ផស្សោ** មនោសម្ផស្សោ, សោ នាមមន្តរេន គហេតុំ អសក្កុណេយ្យតាយ បាកដោតិ និទស្សនភាវេន វុត្តោ។ **រុប្បនសភាវេនា**តិ និទស្សនមត្តំ ទដ្ឋព្ពំ។ បកាសកប កាសិតព្ពភាវេនបិ ហិ វិនាបិ នាមេន រូបធម្មា បាកដា ហោន្តីតិ។ អថ វា បកាសកបកាសិតព្ពភាវោ វិសយិ វិសយភាវោ ចក្ខុរូបាទីនំ សភាវោ, សោ រុប្បនសភាវេ សាមញ្ញេ អន្តោគធោតិ ទដ្ឋព្ពំ។

១១៩-១២៣. **តតោ បុព្ពេ បរិកម្ម**ន្តិអាទិនា សមាបត្តិវុដ្ឋានកុសលតា វិយ សមាបត្តិកុសលតាបិ ឈានលាភីនំយេវ ហោតីតិ វុត្តំ វិយ ទិស្សតិ។ "តតរេសម្បិ អនុស្សវវសេន សមាបត្តីនំ អប្បនាបរិច្ឆេទបញ្ញា លព្ភតី"តិ វទន្តិ។ "ឯវំ សីលវិសោធនាទិនា សមាបត្តី អប្បេតីតិ ជាននកបញ្ញា សហ បរិកម្មេន អប្បនាបរិច្ឆេទជាននកបញ្ញា"តិ កេចិ។ **វុដ្ឋានេ កុសលភាវោ** វុដ្ឋានវសិតា។ **បុព្ពេ**តិ សមាបជ្ជនតោ បុព្ពេ។

១២៤-១៣៤. សោភនេ រតោ សុរតោ, តស្ស ភាវោ សោរច្ចន្តិ អាហ "**សោភនកម្មរតតា**"តិ។ សុដ្ឋុ វា ឱរតោ វិរតោ សោរតោ , តស្ស ភាវោ សោរច្ចន្តិ។ អយំ បនត្ថោ អដ្ឋកថាយំ វុត្តោ ឯវ។ **អប្បដិសង្ខានំ** មោហោ។ **កុសលភាវនា** ពោធិបក្ខិយធម្មានំ វឌ្ឍនា។ **សញ្ញាណំ** ឧបលក្ខណំ។ **សវិគ្គហំ** សពិម្ពកំ។ **ឧបលក្ខេតព្ពាការំ** ធម្មជាតំ, អារម្មណំ វា។ **អវិក្ខេបោ**តិ ចិត្តវិក្ខេបបដិបក្ខោ។ ឧជុវិបច្ចនីកតាយ ហិ បហានវុដ្ឋានេន ច អវិក្ខេបោ វិក្ខេបំ បដិក្ខិបតិ, បវត្តិតុំ ន ទេតីតិ។

១៣៥-១៤២. **ការណសីលំ** លោកិយំ។ **ផលសីលំ** លោកុត្តរំ តេន សិជ្ឈតីតិ កត្វា, លោកិយស្សបិ វា សីលស្ស ការណផលភាវោ បុព្ពាបរភាវេន ទដ្ឋព្ពោ។ **សម្បន្នសមុទាយស្ស** បរិបុណ្ណសមូហស្ស។ **អកុសលា សីលា** អកុសលា សមាចារា។ **សីលសម្បទា** សីលសម្បត្តិ សីលគុណាតិ អត្ថោ។ **សហោត្តប្បំ ញាណ**ន្តិ ឱត្តប្បស្ស ញាណប្បធានតំ អាហ, ន បន ញាណស្ស ឱត្តប្បសហិតតាមត្តំ។ ន ហិ ឱត្តប្បរហិតំ ញាណំ អត្ថីតិ។ **អធិមុត្តតា** អភិរតិវសេន និរាសង្កាបវត្តិ។ **និស្សជតា** វិសំយុត្តតា។ ឯត្ថ ច អធិមុត្តតានិស្សជតាវចនេហិ តទុភយបរិយាយា ទ្វេ វិមុត្តិយោ ឯកសេសនយេន ឥធ "វិមុត្តី"តិ វុត្តាតិ ទស្សេតិ។ តថា ហិ វុត្តំ "ចិត្តស្ស ច អធិមុត្តិ និព្ពានញ្ច"តិ។ ឧប្បជ្ជតិ

ឯតេនាតិ ឧប្បាទោ, ន ឧប្បាទោតិ **អនុប្បាទោ**, តព្ភូតេ អនុប្បាទបរិយោសានេ វិមោក្ខន្តេ អនុប្បាទស្ស អរិយមគ្គស្ស កិលេសានំ វា អនុប្បជ្ជនស្ស បរិយោសានេតិ ឋានផលេហិ អរិយផលមេវ ឧបលក្ខីយតីតិ ទដ្ឋព្ពំ។

មាតិកាបទវណ្ណនា និដ្ឋិតា។

កាមាវចរកុសលបទភាជនីយវណ្ណនា

១. **អប្បេតុ**ន្តិ និគមេតុំ។ “បទភាជនីយំ ន វុត្ត”ន្តិ បទភាជនីយាវចនេន អប្បនាវរោធំ សាធេត្វា បទភាជនីយាវចនស្ស ការណំ វទន្តោ **“សរូបេនា”**តិអាទិមាហ។ តត្ថ “ផស្សោ ហោតី”តិអាទីសុ ហោតិ-សទ្ទោ អត្ថិ-សទ្ទេន អនានត្ថោតិ អធិប្បាយេន វុត្តំ **“ទុតិយេន ហោតិ-សទ្ទេនា”**តិ។ បុព្ពេ អដ្ឋកថាធិប្បាយេន វត្វា យថាវុត្តស្ស បាឡិប្បទេសស្ស អប្បនាវរោធោ សមត្ថិតោតិ អត្តនោ អធិប្បាយំ ទស្សេន្តោ **“សង្ខេបេនា”**តិអាទិមាហ។

ញាតុំ ឥច្ឆិតោតិ លក្ខណស្ស បុច្ឆាវិសយតំ ទស្សេតុំ វុត្តំ។ **យេន កេនចី**តិ ទស្សនាទិវិសេសយុត្តេន, ឥតរេន វា។ អវត្ថាវិសេសោ ហិ ញាណស្ស ទស្សនតុលនតីរណានិ។ **“អទិដ្ឋត”**ន្តិអាទីសុ អាហាតិ យោជេតព្ពំ, សព្ពត្ថ ច លក្ខណស្សាតិ។ តញ្ចេត្ថ អធិកតន្តិ។ **អទិដ្ឋំ ជោតីយតិ ឯតាយា**តិ ឯតេន ទិដ្ឋំ សំសន្ទតិ ឯតាយាតិ ទិដ្ឋសំសន្ទនា។ វិមតិ ឆិន្ទតិ ឯតាយាតិ វិមតិច្ឆេទនាតិ ឯតាសម្បិ សទ្ទត្ថោ នយតោ ទស្សិតោ, អត្ថតោ បន សព្ពាបិ តថាបវត្តំ វចនំ, តទុប្បាទកោ វា ចិត្តុប្បាទោតិ វេទិតព្ពំ។

អញ្ញមញ្ញតោ បភិជ្ជតីតិ បភេទោ, វិសេសោ, តេន **បភេទេន។ ធម្មានំ ទេសន**ន្តិ កិញ្ចាបិ សមយភូមិជាតិ អារម្មណសភាវាទិវសេន អនវសេសប្បភេទបរិគ្គហតោ និទ្ទេសទេសនាវ វត្តុំ យុត្តា, តថាបិ កុសលាទិមាតិកាបទសង្គហិតវិសេសោយេវ ឥធ បភេទោតិ អធិប្បេតោតិ វុត្តំ **“បភេទ…បេ…. ទេសនំ អាហា”**តិ។ តេនេវាហ **អដ្ឋកថាយំ** “កុសល…បេ…. ទីបេត្វាតិ ផស្សោ ហោតិ…បេ…. អវិក្ខេបោ ហោតី”តិ (ធ. ស. អដ្ឋ. ធម្មុទ្ទេសវារ ផស្សបញ្ចមករាសិវណ្ណនា)។ “ផស្សោ ផុសនា”តិអាទិនា ច បភេទវន្តោវ សាតិសយំ និទ្ទិដ្ឋា, ន បន មាតិកាយំ វុត្តប្បភេទោតិ បភេទវន្តទស្សនំ និទ្ទេសោ។ **ឥទំ វុត្តំ ហោតី**តិអាទិនា “បភេទេ…បេ…. ទស្សនត្ថ”ន្តិ ឥមស្ស វាក្យស្ស បិណ្ឌត្ថមាហ។ យទិ ធម្មា ឯវ បុច្ឆិតព្ពា វិស្សជ្ជេតព្ពា ច, កស្មា កុសលាតិ បភេទវចនន្តិ អាហ **“តេ បនា”**តិអាទិ។ ន ហិ បភេទេហិ វិនា បភេទវន្តោ អត្ថីតិ។ “ឥមេ ធម្មា កុសលា”តិ ឯតេន “ផស្សោ ហោតី”តិ, “ផស្សោ ផុសនា”តិ ច អាទិនា ឧទ្ទិដ្ឋនិទ្ទិដ្ឋានំ ធម្មានំ កុសលភាវោ វិស្សជ្ជិតោ ហោតីតិ ឥមិនា អធិប្បាយេន **“ឥមេ ធម្មា កុសលាតិ វិស្សជ្ជនេបី”**តិ អាហ។ **ឥមស្មិញ្ហី**តិ **ហិ**-សទ្ទោ ការណត្ថោ។ តេន យស្មា ធម្មាវ ទេសេតព្ពា, តេ ច កុសលា…បេ…. ភេទា ទេសេតព្ពា , តស្មាតិ ឯវំ វា យោជនា។ **ធម្មានមេវា**តិ អវធារណផលំ ទស្សេតិ **“អវោហារទេសនាតោ”**តិ។ **អត្ថានញ្ចា**តិ **ច**-សទ្ទេន “ផស្សោ ផុសនា”តិ ឯវមាទិសភាវនិរុត្តី យថាវុត្តធម្មាទិញាណញ្ច សង្គណ្ហាតិ។ “ឥតិ ឯវំ អយំ បវត្តេតព្ពោ និវត្តេតព្ពោ ចា”តិ តថា តថា វិធេតព្ពភាវោ ឥតិកត្តព្ពតា, តាយ យុត្តោ **ឥតិ…បេ…. យុត្តោ** , តស្ស វិធេតព្ពស្សាតិ អត្ថោ, **វិសេសនត្ថា** បភេទស្សាតិ អធិប្បាយោ។

ឥតិកត្តព្ពតាយុត្តស្ស វិសេសិតព្ពត្តា **ឧទ្ទេសោ ធម្មប្បធានោ**, តស្មា តត្ថ ធម្មស្ស វិសេសិតព្ពត្តា “កុសលា ធម្មា”តិ អយំ បទានុក្កមោ កតោ។ **បុច្ឆា សំសយិតប្បធានា** អនិច្ឆិតនិច្ឆយនាយ បវត្តេតព្ពត្តា។ តេន សព្ពធម្មេសុ សមុគ្ឃាដិតវិចិកិច្ឆានុសយានម្បិ បុច្ឆា ទេសេតព្ពបុគ្គលគតសំសយាបត្តី អត្តនិ អារោបេត្វា សំសយាបន្នេហិ វិយ បវត្តីយតីតិ ទស្សេតិ។ កាមាវចរាទិភេទោ វិយ កុសលាទិភាវេន កុសលាទិភេទោ ធម្មភាវេន និយតោតិ ធម្មាតិ វុត្តេ និច្ឆយាភាវតោ “កុសលា នុ ខោ អកុសលា នុ ខោ”តិអាទិនា សំសយោ ហោតីតិ អាហ **“កុសលាទិភេទោ បន សំសយិតោ”**តិ។ ធម្មភាវោ បន កុសលាទីសុ ឯកន្តិកត្តា និច្ឆិតោយេវាតិ វុត្តំ **“ន ច ធម្មភាវោ សំសយិតោ”**តិ។ តេន សំសយិតោ និច្ឆេតព្ពភាវេន បធានោ ឯត្ថ កុសលភាវោ, ន តថា ធម្មភាវោតិ ធម្មា កុសលាតិ វុត្តន្តិ ទស្សេតិ។

ចិត្តុប្បាទសមយេតិ ចិត្តស្ស ឧប្បជ្ជនសមយេ។ “អថ វិជ្ជមានេ”តិ ឯត្ថ អថ-សទ្ទស្ស អត្ថមាហ **“បច្ឆា”**តិ។ ភោជនគមនាទីហិ សមយេកទេសនានត្តំ ទស្សេត្វា អវសេសនានត្តំ ទស្សេតុំ **“សមវាយាទី”**តិ វុត្តំ។ **វិសេសិតា**តិ ឯតេន “និយមិតា”តិ បទស្ស អត្ថំ វិវរតិ, តស្មា យថាវុត្តចិត្តវិសេសិតព្ពតោ សមយតោតិ អត្ថោ។ **យថាធិប្បេតាន**ន្តិ កាមាវចរាទិវិសេសយុត្តានំ។ “តស្មឹ សមយេ”តិ ចិត្តុប្បត្តិយា វិសេសិតព្ពោបិ សមយោ យេន ចិត្តេន ឧប្បជ្ជមានេន វិសេសីយតិ, តស្សេវ ចិត្តស្ស “យស្មឹ សមយេ”តិ ឯត្ថ សយំ វិសេសនភាវំ អាបជ្ជតិ។ តថា “តស្មឹ សមយេ”តិ ឯត្ថ វិសេសនភូតំ ចិត្តំ អត្តនា វិសេសិតព្ពសមយស្ស ឧបការត្ថំ “យស្មឹ សមយេ…បេ…. ចិត្ត”ន្តិ វិសេសិតព្ពភាវំ អាបជ្ជតិ។ ឧបការោតិ ច អញ្ញមញ្ញំ អវច្ឆេទការច្ឆិន្ទិតព្ពភាវោតិ ទដ្ឋព្ពំ។ បុរិមធម្មានំ ភង្គសមកាលំ, ភង្គានន្តរមេវ វា បច្ឆិមធម្មានំ ឧប្បត្តិ **បុរិមបច្ឆិមានំ និរន្តរតា** កេនចិ អនន្តរិតតា។ យាយ ភាវបក្ខស្ស ពលវភាវេន បដិច្ឆាទិតោ វិយ ហុត្វា អភាវបក្ខោ ន បញ្ញាយតីតិ តទេវេតន្តិ គហណវសេន បច្ចុប្បន្នោ វិបរិយេសិតោ, សោយមត្ថោ អលាតចក្កេន សុបាកដោ ហោតិ។ តេនេវាហ **“ឯកីភូតានមិវា”**តិ ។

ឯកសមូហវសេន ឯកីភូតានមិវ បវត្តិ **សមូហឃនតា**, ទុព្ពិញ្ញេយ្យកិច្ចភេទវសេន ឯកីភូតានមិវ បវត្តិ **កិច្ចឃនតា**តិ យោជនា។ ឯត្ថ ច បច្ចយបច្ចយុប្បន្នភាវេន បវត្តមានានំ អនេកេសំ ធម្មានំ កាលសភាវព្យាបារម្មណេហិ ទុព្ពិញ្ញេយ្យភេទតាយ ឯកីភូតានមិវ គហេតព្ពតា យថាក្កមំ សន្តតិឃនតាទយោតិ ទដ្ឋព្ពំ។

សហការីការណសន្និជ្ឈំ សមេតីតិ **សមយោ**, សមវេតីតិ អត្ថោតិ **សមយ**-សទ្ទស្ស សមវាយត្ថតំ ទស្សេន្តោ “**បច្ចយសាមគ្គិ**”ន្តិ អាហ។ សមេតិ សមាគច្ឆតិ ឯត្ថ មគ្គព្រហ្មចរិយំ តទាធារបុគ្គលេហីតិ **សមយោ**, ខណោ។ សមេន្តិ ឯត្ថ, ឯតេន វា, សមាគច្ឆន្តិ ធម្មា សហជាតធម្មេហិ ឧប្បាទាទីហិ វាតិ **សមយោ**, កាលោ។ ធម្មប្បវត្តិមត្តតាយ អត្ថតោ អភូតោបិ ហិ កាលោ ធម្មប្បវត្តិយា អធិករណំ ករណំ វិយ ច បរិកប្បនាមត្តសិទ្ធេន រូបេន វោហរីយតីតិ។ សមំ, សហ វា អវយវានំ អយនំ បវត្តិ អវដ្ឋានន្តិ **សមយោ**, សមូហោ យថា “សមុទាយោ”តិ។ អវយវសហាវដ្ឋានមេវ ហិ សមូហោ។ បច្ចយន្តរសមាគមេ ឯតិ ផលំ ឯតស្មា ឧប្បជ្ជតិ បវត្តតិចាតិ **សមយោ**, ហេតុ យថា “សមុទយោ”តិ។ សមេតិ សម្ពន្ធោ ឯតិ សវិសយេ បវត្តតិ, សម្ពន្ធា វា អយន្តិ ឯតេនាតិ **សមយោ**, ទិដ្ឋិ។ ទិដ្ឋិសំយោជនេន ហិ សត្តា អតិវិយ ពជ្ឈន្តីតិ។ សមយនំ សង្គតិ សមោធានន្តិ **សមយោ**, បដិលាភោ។ សមស្ស និរោធស្ស យានំ, សម្មា វា យានំ អបគមោ អប្បវត្តីតិ **សមយោ**, បហានំ។ អភិមុខភាវេន សម្មា ឯតព្ពោ អភិសមេតព្ពោ អធិគន្តព្ពោតិ អវិបរីតោ សភាវោ **អភិសមយោ**។ អភិមុខភាវេន សម្មា វា ឯតិ គច្ឆតិ ពុជ្ឈតីតិ **អភិសមយោ**, អវិរាធេត្វា ធម្មានំ អវិបរីតសភាវាវពោធោ។ ឯត្ថ ច ឧបសគ្គានំ ជោតកមត្តត្តា តស្ស តស្ស អត្ថស្ស វាចកោ **សមយ**-សទ្ទោ ឯវាតិ សឧបសគ្គោបិ វុត្តោ។ **តានេវា**តិ បីឡនាទីនេវ។ **វិប្ផារិកតា** សេវិភាវេន កិរិយាសុ ឧស្សាហនបរិនិប្ផន្នោ។

កេសុចីតិ អកុសលវិបាកាទីសុ។ ខណស្ស អសម្ភវោ តេន វិនាភាវោតិ អាហ “**ននូ**”តិអាទិ។ **ធម្មេនេវា**តិ វិសេសន្តររហិតេន។ តំយេវ ហិ អវធារណេន និវត្តិតំ វិសេសំ ទស្សេតិ “**ន តស្ស បវត្តិត្តា**”តិអាទិនា។ **យថា វា តថា វា**តិ កាលេន លោកោ បវត្តតិ និវត្តតីតិ វា កាលោ នាម ភាវោ វត្តនលក្ខណោ ភាវានំ បវត្តិឱកាសទាយកោតិ វា យេន តេន បការេន។ ឥធ ឧត្តមហេតុនោ សម្ភវោ ឯវ នត្ថីតិ ហេតុហេតុសាធារណហេតូយេវ បដិសេធេតិ។ **តប្បច្ចយតំ** អនេកបច្ចយតំ។

បកតិស្សរវាទគ្គហណំ និទស្សនមត្តំ ទដ្ឋព្ពំ។ បជាបតិបុរិសកាលវាទាទយោបិ “**ឯកការណវាទោ**”តិ។ **វា-**សទ្ទេន វា តេសម្បិ សង្គហោ ទដ្ឋព្ពោ។ **អវយវ**...**បេ**.... **ទាយោ វុត្តោ** អវយវធម្មេន សមុទាយស្ស អបទិសិតព្ពត្តា, យថា “សមំ ចុណ្ណំ, អលង្កតោ ទេវទត្តោ”តិ ច។ **អនិប្ផាទនំ** និប្ផាទនាភាវោ អហេតុភាវោ។ និប្ផាទេតុំ អសមត្ថស្ស បន បច្ចយន្តរានំ សហស្សេបិ សមាគតេ នត្ថេវ សមត្ថតាតិ អាហ “**និប្ផាទនសមត្ថស្សា**”តិ។ ឯត្ថ ច សហការីការណាយត្តា ផលុប្បាទនា បច្ចយធម្មានំ អញ្ញមញ្ញាបេក្ខាតិ វុត្តាតិ អបេក្ខា វិយាតិ អបេក្ខា ទដ្ឋព្ពា។

និព្យាបារេសុ អព្យាវដេសុ។ **ឯកេកស្មិ**ន្តិ អដ្ឋកថាយំ អាមេឌិតវចនស្ស លុត្តនិទ្ទិដ្ឋតំ ទស្សេតិ។ សតិ ច អាមេឌិតេ សិទ្ធោ ពហុភាវោតិ។ អន្វសតំ បស្សតីតិ ច បច្ចត្តវចនំ និទ្ទារណេ ភុម្មវសេន បរិណាមេត្វា “**អន្វសតេ**”តិ អាហ។ តថា ឯកេកស្មិន្តិ ឥមិនា វិសុំ អសមត្ថតា ជោតិតាតិ អន្វសតំ បស្សតីតិ សមុទិតំ បស្សតីតិ អត្ថតោ អយមត្ថោ អាបន្នោតិ អាហ “**អន្វសតំ សហិតំ បស្សតីតិ អធិប្បាយោ**”តិ។ **អញ្ញថា**តិ យថារុតវសេន អត្ថេ គយ្ហមានេ។ យស្មា **អសា**...**បេ**.... **សិទ្ធោ** សិរិកុព្ពហនាទីសុ, តស្មា នាយមត្ថោ សាធេតព្ពោ។ ឥទានិ តស្សត្ថស្ស សុបាកដភាវេន អសាធេតព្ពតំ ទស្សេន្តោ “**វិសុ**”ន្តិអាទិមាហ។

ឯតេនុបាយេនាតិ យោយំ ខណសង្ខាតោ សមយោ កុសលុប្បត្តិយា ទុល្លភភាវំ ទីបេតិ។ **អត្តនោ ទុល្លភតាយា**តិ ឯត្ថ ខណត្ថោ វា សមយ-សទ្ទោ ខណសង្ខាតោ សមយោតិ អត្ថោ វុត្តោ។ ឯតេន ឧបាយភូតេន នយភូតេន។ **យោជនា កាតព្ពា**តិ ឯត្ថាយំ យោជនា – **សមវាយ**...**បេ**.... **វុត្តី ទីបេតិ** សយំ បច្ចយសាមគ្គិភាវតោ, សមវាយត្ថោ វា សមយ-សទ្ទោ សមវាយសង្ខាតោ សមយោ។ សោ យាយ បច្ចយសាមគ្គិយា សតីតិ ឥមស្ស អត្ថស្ស បកាសនវសេន ធម្មានំ អនេកហេតុតោ វុត្តី ទីបេតិ។ **កាល**...**បេ**.... **បរិត្តតំ ទីបេតិ** អត្តនោ អតិបរិត្តតាយ។ **សមូហ**...**បេ**.... **សហុប្បត្តី ទីបេតិ** សយំ ធម្មានំ សមុទាយភាវតោ។ **ហេតុ**...**បេ**.... **វុត្តិតំ ទីបេតិ** សតិ ឯវ អត្តនិ អត្តនោ ផលានំ សម្ភវតោតិ។ អត្ថបក្ខេ ច សទ្ទបក្ខេ ច យស្មិំ អតិបរិត្តេ កាលេ យស្មិំ ធម្មសមុទាយេ យម្ហិ ហេតុម្ហិ សតីតិ ឯតស្ស អត្ថស្ស ញាបនវសេន តទាធារាយ តទធីនាយ ច កុសលធម្មប្បវត្តិយា ទុប្បដិវិជ្ឈតំ អនេកេសំ សហុប្បត្តី បរាធីនប្បត្តិញ្ច ទីបេតីតិ។

ទទ្ទឡ្ហធម្មា ធនុគ្គហាតិ ទទ្ទឡ្ហធនុនោ ឥស្សាសា។ **ទទ្ទឡ្ហធនុ** នាម ទ្វិសហស្សថាមំ វុច្ចតិ។ **ទ្វិសហស្សថាម**ន្តិ ច យស្ស អារោបិតស្ស ជិយាពទ្ធោ លោហសីសាទីនំ ភារោ ទណ្ឌេ គហេត្វា យាវ កណ្ឌប្បមាណា ឧក្ខិត្តស្ស បថវិតោ មុច្ចតិ។ **សិក្ខិតា**តិ ទសទ្វាទសវស្សានិ អាចរិយកុលេ ឧគ្គហិតសិប្បា។ **កតហត្ថា**តិ ធនុស្មិំ ចិណ្ណវសីភាវា។ កោចិ

សិប្បមេវ ឧក្កណ្ឋាតិ, កតហត្ថោ ន ហោតិ, ឥមេ បន ន តថាតិ ទស្សេតិ។ **កតុបាសនា**តិ រាជកុលាទីសុ ទស្សិតសិប្បា។ **ចតុទ្ទិសា បិតា អស្សូ**តិ ឯកស្មឹយេវ បទេសេ ថម្ភំ វា រុក្ខំ វា យំ កិញ្ចិ ឯកំយេវ និស្សាយ ចតុទ្ទិសាភិមុខា ឋិតា សិយុន្តិ អត្ថោ។ **ឯវំ វុត្តជវនបុរិសស្សា**តិ ន ឯវរូបោ បុរិសោ កោចិ ភូតបុព្ពោ អញ្ញត្រ ពោធិសត្តេន។ សោ ហិ ជវនហំសកាលេ ឯវរូបមកាសិ។ សុត្តេ បន អភូតបរិកប្បនវសេន ឧបមាមត្តំ អាហដំ។ **តប្បរភាវា**តិ តប្បរភាវតោ ហេតុសង្ខាតស្ស សមយស្ស បរាយត្តវុត្តិទីបនេ ឯកន្តព្យាវដសភាវតោតិ អត្ថោ។ យេ បន "តប្បរភាវោ"តិ បឋន្តិ, តេសំ បច្ចយាយត្តវុត្តិទីបនតោ តប្បរភាវោ ហេតុសង្ខាតស្ស សមយស្ស, តស្មា តស្ស បរាយត្តវុត្តិទីបនតា វុត្តាតិ យោជនា។ សមុទាយាយត្តតាទីបនេ តប្បរោ, តទេកទេសាយត្តតាទីបនេ តប្បរោ ន ហោតីតិ អាហ "**អតប្បរភាវតោ**"តិ។

ននុ ច តំ តំ ឧបាទាយ បញ្ញត្តោ កាលោ វោហារមត្តកោ, សោ កថំ អាធារោ តត្ថ វុត្តធម្មានន្តិ អាហ "**កាលោបិ ហី**"តិអាទិ។ យទិ កិរិយាយ កិរិយន្តរលក្ខណំ ភាវេនភាវលក្ខណំ, កា បនេត្ថ លក្ខណកិរិយាតិ អាហ "**ឥហាបី**"តិអាទិ។ **លក្ខណភូតភាវយុត្តោ**តិ **ឥតិ**-សទ្ទោ ហេតុអត្ថោ។ ឥទំ វុត្តំ ហោតិ – យស្មា សត្តាសង្ខាតាយ លក្ខណកិរិយាយ យុត្តោ សមយោ, តស្មា តត្ថ ភូមិនិទ្ទេសោតិ។

ឧទ្ទានតោតិ យទិ សង្ខេបតោតិ អត្ថោ។ ននុ ច អវសិដ្ឋកិលេសាទយោ វិយ កិលេសកាមោបិ អស្សាទេតព្ពតាយ វត្ថុកាមេ សមវរុទ្ធោ ញាណំ វិយ ញេយ្យេតិ សង្ខេបតោ ឯកោយេវ កាមោ សិយាតិ អនុយោគំ សន្ធាយាហ "**កិលេសកាមោ**"តិអាទិ។ **សហិតស្សា**តិ វិសយវិសយិភាវេន អវដ្ឋិតស្ស។ "ឧទ្ទានតោ ទ្វេ កាមា"តិ កិញ្ចាបិ សព្ពេ កាមា ឧទ្ទិដ្ឋា, "ចតុន្នំ អបាយាន"ន្តិអាទិនា បន វិសយស្ស វិសេសិតត្តា ឱរម្ភាគិយកិលេសភូតោ កាមរាគោ ឥធ កិលេសកាមោតិ គហិតោតិ "**តេនា**"តិអាទិមាហ។ ចោទកោ តស្ស អធិប្បាយំ អជានន្តោ "**ននុ ចា**"តិអាទិនា អនុយុញ្ជតិ។ ឥតរោ បន "**ពាហលកិលេសស្សា**"តិអាទិនា អត្តនោ អធិប្បាយំ វិវរតិ។

កាមាវចរធម្មេសុ វិមានកប្បរុក្ខាទិប្បការេសុ បរិត្តកុសលាទីសុ វា។ ននុ ច "ចតុន្នំ អបាយាន"ន្តិ វិសយស្ស វិសេសិតត្តា រូបារូបធាតុគ្គហណស្ស អសម្ភវោយេវាតិ? ន, "ឧទ្ទានតោ ទ្វេ កាមា"តិ និរវសេសតោ កាមានំ ឧទ្ទិដ្ឋត្តា។ ឧទ្ទិដ្ឋេបិ ហិ កាមសមុទាយេ យថា តទេកទេសោវ គយ្ហតិ, តំ ទស្សេតុំ "**ទុវិធោ**"តិអាទិមាហ។ **កាមរាគោ** បញ្ចកាមគុណិកោ រាគោ។ **កាមតណ្ហា** កាមាវចរធម្មវិសយា តណ្ហា។ **និរោធតណ្ហា** ឧច្ឆេទទិដ្ឋិសហគតោ រាគោ។ **ឥធា**តិ ឯកាទសវិធេ បទេសេ។ យទិ អនវសេសប្បវត្តិ អធិប្បេតា, "ទុវិធោបេសោ"តិ ន វត្តព្ពំ វត្ថុកាមេកទេសស្ស ឥធ អប្បវត្តនតោតិ អនុយោគេន យេភុយ្យភាវតោ អនវសេសោ វិយ អនវសេសោតិ វា អត្ថោ គហេតព្ពោតិ ទស្សេន្តោ "**វត្ថុកាមោបី**"តិអាទិមាហ។ អនវសេសសទិសតា ចេត្ថ សភាវភិន្នស្ស កស្សចិ អនវសេសតោ។ **ឯវញ្ច កត្វា**តិ កិលេសកាមវត្ថុកាមានំ អនវសេសបរិបុណ្ណភាវេន អភិលក្ខិតត្តាតិ អត្ថោ។ **ចាសទ្ទស្ស វស្សត្តំ កត**ន្តិ កាមាវចរសទ្ទេ ហេតុកត្តុអត្ថោ អន្តោនីតោតិ ទស្សេតិ។

វិសយេតិ វត្ថុស្មឹ អភិធេយ្យត្ថេតិ អត្ថោ។ **និមិត្តវិវហេ**តិ ឯតេន រុឡ្ហីសុ កិរិយា វិភាគករណាយ, ន អត្ថកិរិយាយាតិ ទស្សេតិ។ **កុសលភាវ**ន្តិ ជាតកពាហិតិកសុត្តអភិធម្មបរិយាយេន កថិតំ កុសលត្តំ។ **តស្សា**តិ សុខវិបាកភាវស្ស។ **តស្ស បច្ចុបដ្ឋានតំ វត្ថុកាមតាយា**តិ ឯតេន "អនវជ្ជសុខវិបាកលក្ខណ"ន្តិ ឯត្ថ សុខសទ្ទោ ឥដ្ឋបរិយាយោ វុត្តោតិ ទស្សេតិ។ សញ្ញាបញ្ញាកិច្ចំ សញ្ញាណករណបដិវិជ្ឈនានិ, តទុភយវិធុរា អារម្មណូបលទ្ធិ "វិជានាតី"តិ ឥមិនា វុច្ចតីតិ អាហ "**សញ្ញា…បេ…. គហណ**"ន្តិ។ ននុ ច ផស្សាទិកិច្ចតោបិ វិសិដ្ឋកិច្ចំ ចិត្តន្តិ? សច្ចមេតំ, សោ បន វិសេសោ ន តថា ទុរវពោធោ, យថា សញ្ញាបញ្ញាវិញ្ញាណានន្តិ សញ្ញាបញ្ញាកិច្ចវិសិដ្ឋលក្ខណតាយ វិញ្ញាណលក្ខណមាហ។ អនន្តរធម្មានំ បគុណពលវភាវស្ស ការណភាវេន បវត្តមានោ សន្តានំ ចិនោតិ នាម។ តថាបវត្តិ ច អាសេវនបច្ចយភាវោតិ អាហ "**អាសេវនបច្ចយភាវេន ចិនោតី**"តិ។

ចិត្តកតមេវាតិ អភិសង្ខារវិញ្ញាណកតមេវ។ **នានត្តាទីនំ វវត្ថាន**ន្តិ ឯត្ថ វវត្ថានំ បច្ចេកំ យោជេតព្ពំ។ **វវត្ថានំ** បរិច្ឆេទោ អសង្ករភាវោ។ តេន ច ធម្មោ និច្ឆិតោ នាម ហោតីតិ អាហ "**និច្ឆិតតា**"តិ។ **លិង្គនានត្តាទីនី**តិ ឯត្ថ ឥត្ថិបុរិសសណ្ឋានវសេន លិង្គនានត្តំ។ ទេវមនុស្សតិរច្ឆានាទិវសេន ឥត្ថិលិង្គស្ស បុថុត្តំ, តថា បុរិសលិង្គស្ស។ ទេវាទិភេទេ ឥត្ថិលិង្គេ បច្ចេកំ នានត្តកាយតាសង្ខាតស្ស អញ្ញមញ្ញវិសទិសសភាវស្ស ទេសាទិភេទភិន្នស្ស ច វិសេសស្ស វសេន បភេទោ វេទិតព្ពោ។ តថា បុរិសលិង្គេ។ លិង្គនិព្ពត្តកស្ស វា កម្មស្ស យថាវុត្តនានត្តាទិវសេន លិង្គស្ស នានត្តាទីនិ យោជេតព្ពានិ។ លិង្គនានត្តាទីសុ បវត្តត្តា សញ្ញាទីនំ នានត្តាទីនិ។ តេនេវាហ "កម្មនានត្តាទីហិ និព្ពត្តានិ ហិ តានី"តិ។ អបទាទិនានាករណទស្សនេន លិង្គនានត្តំ ទស្សិតំ។ តស្មិញ្ច ទស្សិតេ សញ្ញានានត្តាទយោ ទស្សិតា ឯវាតិ អាវត្តតិ ភវចក្កន្តិ ទស្សេន្តោ អាហ "**អនាគ…បេ…. ឃដេន្តោ**"តិ។ ឥត្ថិលិង្គបុរិសលិង្គាទិ វិញ្ញាណាធិដ្ឋិតស្ស រូបក្ខន្ធស្ស សន្និវេសវិសេសោ។ សញ្ញាសីសេន ចត្តារោ ខន្ធា

វុត្តា។ វោហារវចនេន ច បញ្ចន្នំ ខន្ធានំ វោហរិតព្ពភាវេន បវត្តិ ទីបិតា, យា សា តណ្ហាទិដ្ឋិអភិនិវេសហេតូតិ ឥមមត្ថំ ទស្សេន្តោ “**លិង្គាទិ…បេ…. ឃោសានានី**”តិ អាហ។

“យេ កេចិ, ភិក្ខវេ, ធម្មា អកុសលា អកុសលភាគិយា, សព្ពេតេ មនោបុព្ពង្គមា”តិ (អ. និ. ១.៥៦-៥៧), “មនោបុព្ពង្គមា ធម្មា”តិ (ធ. ប. ១, ២) ច ឯវមាទិវចនតោ ចិត្តហេតុកំ កម្មន្តិ អាហ “**កម្មញ្ហិ ចិត្តតោ និព្ពត្ត**”ន្តិ។ **យថាសង្ខ្យន្តិ** កម្មតោ លិង្គំ លិង្គតោ សញ្ញាតិ អត្ថោ។ ន បុរិមវិកប្បេ វិយ កម្មតោ លិង្គសញ្ញា លិង្គតោ លិង្គសញ្ញាតិ ឧភយតោ ឧភយប្បវត្តិទស្សនវសេន។ “ភេទំ គច្ឆន្តិ ឥត្ថាយំ បុរិសោតិ វា”តិ ភេទស្ស វិសេសិតត្តា ឥត្ថាទិភាវេន វោហរិតព្ពភាវោ ឥធ ភេទោតិ “**ឥត្ថិបុរិសាទិវោហារំ គច្ឆន្តី**”តិ វុត្តំ។ **អទ្ធទ្វយវសេនា**តិ អតីតបច្ចុប្បន្នទ្ធទ្វយវសេន។ គុណាភិព្យាបនំ កិត្តីតិ អាហ “**បត្ថដយសត**”ន្តិ។ កម្មនានាករណេន វិនា កម្មនិព្ពត្តនានាការណាភាវតោ “**កម្មជេហិ…បេ…. នានាករណ**”ន្តិ វុត្តំ។ **អវិបច្ចនោកាសោ** អដ្ឋានភូតា, គតិកាលោបិ វា។ កាមាវចរំ អភិសង្ខារវិញ្ញាណំ រូបធាតុយា ចក្ខុវិញ្ញាណាទី ជនេត្វា អនោកាសតាយ តទារម្មណំ អជនេន្តំ ឯត្ថ និទស្សេតព្ពំ។ ឯកច្ចចិត្តករណស្ស អធិប្បេតត្តា ចក្ខាទិវេកល្លេន ចក្ខុវិញ្ញាណាទីនំ អជនកំ កម្មវិញ្ញាណំ អវសេសបច្ចយវិកលេ អនោគជំ ទដ្ឋព្ពំ។ តទបិ **កាលគតិបយោគាទី**តិ **អាទិ**-សទ្ទេន សង្គហិតន្តិ។ ឯត្ថ ច “សហការីការណវិកលំ វិបាកស្ស អច្ឆន្នំ ឱកាសមេវ ន លភតិ, ឥតរំ វិបាកេកទេសស្ស លទ្ធោកាសន្តិ, ឥទមេតេសំ នានត្ត”ន្តិ វទន្តិ, តំ វិបាកស្ស ឱកាសលាភេ សតិ សហាយការណវិកលតាវ នត្ថីតិ អធិប្បាយេន វុត្តំ។

ភវតុ តាវ ភវិត្វា អបគតំ ភូតាបគតំ, អនុភវិត្វា អបគតំ បន កថន្តិ អាហ “**អនុភូតភូតា**”តិអាទិ។ តេន **អនុភូត**-សទ្ទេន យោ អត្ថោ វុច្ចតិ, តស្ស **ភូត**-សទ្ទោយេវ វាចកោ, ន **អនុ**-សទ្ទោ, **អនុ**-សទ្ទោ បន ជោតកោតិ ទស្សេតិ។ សាខាភង្គសទិសា ហិ និបាតោបសគ្គាតិ។ កិរិយាវិសេសកត្តញ្ច ឧបសគ្គានំ អនេកត្ថត្តា ធាតុសទ្ទានំ តេហិ វត្តព្ពវិសេសស្ស ជោតនភាវេនេវ អវច្ឆិន្ទនន្តិ យត្តកា ធាតុសទ្ទេន អភិធាតព្ពា អត្ថវិសេសា, តេសំ យំ សាមញ្ញំ អវិសេសោ, តស្ស វិសេសេ អវដ្ឋាបនំ តស្ស តស្ស វិសេសស្ស ជោតនមេវាតិ អាហ “**សាមញ្ញ…បេ…. វិសេសីយតី**”តិ។ **អនុភូត**-សទ្ទោ ពហុលំ កម្មត្ថេ ឯវ ទិស្សតីតិ តស្ស ឥធ កត្តុអត្ថវាចិតំ ទស្សេតុំ “**អនុភូតសទ្ទោ ចា**”តិអាទិមាហ។ សតិបិ សព្ពេសំ ចិត្តុប្បាទានំ សវេទយិតភាវតោ អារម្មណានុភវនេ, សវិបល្លាសេ បន សន្តានេ ចិត្តាភិសង្ខារវសេន បវត្តិតោ អព្យាកតេហិ វិសិដ្ឋោ កុសលាកុសលានំ សាតិសយោ វិសយានុភវនាការោតិ អយមត្ថោ ឥធាធិប្បេតោតិ ទស្សេន្តោ “**វត្តុំ អធិប្បាយវសេនា**”តិ អាហ។ **ភូតាបគតភាវាភិធានាធិប្បាយេនា**តិ កុសលាកុសលស្ស អាកឌ្ឍនុបាយមាហ។

ឧប្បតិតកិច្ចនិប្ផាទនតោ ឧប្បតិតសទិសត្តា “**ឧប្បតិត**”ន្តិ វុត្តំ។ **ឧប្បជ្ជិតុំ អារទ្ធោ**តិ អនាគតស្សាបិ តស្សេវ ឧប្បន្ន-សទ្ទេន វុត្តតាយ ការណមាហ។ ឯត្ថ ច វជ្ជនាទិវសេន អារម្មណរសានុភវនំ សាតិសយន្តិ អកុសលញ្ច កុសលញ្ច ឧប្បជ្ជិត្វា និរុទ្ធតាសាមញ្ញេន “សព្ពសង្ខតំ ភូតាបគត”ន្តិ វុត្តំ។ សម្មោហវិនោទនិយំ បន “វិបាកានុភវនវសេន តទារម្មណំ។ អវិបក្កវិបាកស្ស សព្ពថា អវិគតត្តា ភវិត្វា វិគតតាមត្តវសេនកម្មញ្ច ភូតាបគត”ន្តិ វុត្តំ។ តេនេវ តត្ថ ឱកាសកតុប្បន្នន្តិ វិបាកមេវាហ។ ឥធ បន កម្មម្បីតិ។ អារម្មណករណវសេន ភវតិ ឯត្ថ កិលេសជាតន្តិ **ភូមី**តិ វុត្តា ឧបាទានក្ខន្ធា។ **អគ្គិអាហិតោ វិយា**តិ ភូមិលទ្ធន្តិ វត្តព្ពតាយ ឧបាយំ ទស្សេតិ។ **ឯតេនា**តិ កម្មំ។ **ឯតស្សា**តិ វិបាកោ វុត្តោតិ ទដ្ឋព្ពំ។

អវិក្ខម្ភិតត្តាតិ អវិនោទិតត្តា។ **សភូមិយ**ន្តិ សកភូមិយំ។ **វិច្ឆិន្ទិត្វា**តិ បុន ឧប្បជ្ជិតុំ អទត្វា។ **ខណត្តយេក ទេសគតំ ខណត្តយគតន្តិ វុត្ត**ន្តិ យថាវុត្តស្ស ឧទាហរណស្ស ឧបចារភាវមាហ។ តេន ឧប្បន្នា ធម្មា បច្ចុប្បន្នា ធម្មាតិ ឥទមេត្ថ ឧទាហរណំ យុត្តន្តិ ទស្សេតិ។ **បធានេនា**តិ បធានភាវេន។ **ទេសនាយ ចិត្តំ បុព្ពង្គម**ន្តិ លោកិយធម្មេ ទេសេតព្ពេ ចិត្តំ បុព្ពង្គមំ កត្វា ទេសនា ភគវតា ឧចិតាតិ ទស្សេតិ។ **ធម្មសភាវំ វា សន្ធាយា**តិ លោកិយធម្មានំ អយំ សភាវោ យទិទំ តេ ចិត្តជេដ្ឋកា ចិត្តបុព្ពង្គមា បវត្តន្តីតិ ទស្សេតិ។ តេន តេសំ តថា ទេសនាយ ការណមាហ, សព្ពេ អកុសលា ធម្មា ចិត្តវជ្ជាតិ អត្ថោ។ **កេចី**តិ បទការា។ **ផស្សាទយោបី**តិ **បិ**-សទ្ទេន វាគាទយោ សម្បិណ្ឌេតិ។ កាលភេទាភាវេបិ បច្ចយភាវេន អបេក្ខិតោ ធម្មោ បុរិមនិប្ផន្នោ វិយ វោហរីយតីតិ អាហ “**បឋមំ ឧប្បន្នោ វិយា**”តិ។ អនុបចរិតមេវស្ស បុព្ពង្គមភាវំ ទស្សេតុំ “**អនន្តរបច្ចយមន**”ន្តិអាទិ វុត្តំ។ “ខីណា ភវនេត្តី”តិអាទិវចនតោ (ទី. និ. ២.១៥៥; នេត្តិ. ១១៤) នេត្តិភូតាយ តណ្ហាយ យុត្តំ ចិត្តំ នាយកន្តិ អាហ “**តណ្ហាសម្បយុត្តំ វា**”តិ។

“យំ តស្មិំ សមយេ ចេតសិកំ សាត”ន្តិ និទ្ទិដ្ឋត្តា សោមនស្សវេទនា សាតសភាវាតិ អាហ “**សភាវវសេន វុត្ត**”ន្តិ។ និប្បរិយាយេន **មធុរ**-សទ្ទោ រសវិសេសបរិយាយោ, ឥដ្ឋភាវសាមញ្ញេន ឥធ ឧបចារេន វុត្តោតិអាហ “**មធុរំ វិយា**”តិ។ បរមត្ថតោ តណ្ហាវិនិមុត្តោ នន្ទិរាគោ នន្ទិរាគភាវោ វា នត្ថីតិ “**ន ឯត្ថ សម្បយោគវសេន សហគតភាវោ អត្ថី**”តិ, “**នន្ទិរាគសហគតា**”តិ ច វុច្ចតិ។ តេន វិញ្ញាយតិ “សហគតសទ្ទោ តណ្ហាយ នន្ទិរាគភាវំ

ជោតេតី”តិ។ អវត្ថាវិសេសវាចកោ វា សហ-សទ្ទោ “សនិទស្សនា”តិអាទីសុ វិយ, សព្ពាសុបិ អវត្ថាសុ នន្ទិរាគសភាវាវិជហនទីបនវសេន នន្ទិរាគភាវំ គតា នន្ទិរាគសហគតាតិ តណ្ហា វុត្តា។ គត-សទ្ទស្ស វា “ទិដ្ឋិគត”ន្តិអាទីសុ វិយ អត្ថន្តរាភាវតោ នន្ទិរាគសភាវា តណ្ហា “**នន្ទិរាគសហគតា**”តិ វុត្តា, នន្ទិរាគសភាវាតិ អត្ថោ។ **ឥធាបី**តិ ឥមិស្សំ អដ្ឋកថាយំ។ **ឥមស្មិម្បិ បទេ**តិ “សោមនស្សសហគត”ន្តិ ឯតស្មិម្បិ បទេ។ **អយមេវត្ថោ**តិ សំសដ្ឋោ ឯវ។ **យថាទស្សិតសំសដ្ឋសទ្ទោ**តិ អត្ថុទ្ធារប្បសង្គេន បាឡិតោ អដ្ឋកថាយ អាគតសំសដ្ឋសទ្ទោ។ **សហជាតេ**តិ សហជាតត្ថេ។

កាលវិសេសានបេក្ខោ កម្មសាធនោ **អាភដ្ឋ**-សទ្ទោ ភាសិតបរិយាយោតិ ទស្សេន្តោ អាហ “**អភាសិតព្ពតា អនាភដ្ឋតា**”តិ។ **បាឡិយ**ន្តិ ឥមិស្សា បឋមចិត្តុប្បាទបាឡិយំ។ **អភាសិតត្តា ឯវា**តិ អសង្ខារិកភាវស្ស អវុត្តត្តា ឯវ។ ការណបរិយាយត្តា វត្ថុសទ្ទស្ស បច្ចយភាវសាមញ្ញតោ ទ្វារភូតធម្មានម្បិ សិយា វត្ថុបរិយាយោតិ អាហ “**ទ្វារំ វត្ថូតិ វុត្ត**”ន្តិ។ តេន វត្ថុ វិយ វត្ថូតិ ទស្សេតិ។ មនោទ្វារភូតា ធម្មា យេភុយ្យេន ហទយវត្ថុនា សហ ចរន្តីតិ **ទ្វារេន...បេ.... ហទយវត្ថុ វុត្ត**ន្តិ អាហ យថា “កុន្តា បចរន្តី”តិ។ **សកិច្ចភាវេនា**តិ អត្តនោ កិច្ចភាវេន, កិច្ចសហិតតាយ វា។ **អញ្ញោសាធារណោ**តិ **ស**-សទ្ទស្ស អត្ថមាហ។ សកោ ហិ រសោ សរសោតិ។

អនន្តរចិត្តហេតុកត្តា ចិត្តស្ស ឯកសមុដ្ឋានតា វុត្តា, សហជាតចិត្តផស្សហេតុកត្តា ចេតសិកានំ ទ្វិសមុដ្ឋានតា។ “ចិត្តសមុដ្ឋានា ធម្មា, ផុដ្ឋោ ភិក្ខវេ វេទេតិ, ផុដ្ឋោ សញ្ជានាតិ, ផុដ្ឋោ ចេតេតី”តិ (សំ. និ. ៤.៩៣) ហិ វុត្តំ។

សុខុមរជាទិរូបន្តិ អណុតជ្ជារិរូបមាហ។ បរមាណុរូបេ បន វត្តព្ពមេវ នត្ថិ។ **វត្ថុបរិត្តតាយា**តិ ឯតេន អនេកកលាបគតានិ ពហូនិយេវ រូបាយតនានិ សមុទិតានិ សំហច្ចការិតាយ សិវិកុព្ពហនញាយេន ចក្ខុវិញ្ញាណស្ស អារម្មណបច្ចយោ, ន ឯកំ កតិបយានិ វាតិ ទស្សេតិ។ ននុ ច ឯវំ សន្តេ ចក្ខុវិញ្ញាណំ សមុទាយារម្មណំ អាបជ្ជតីតិ? នាបជ្ជតិ សមុទាយស្សេវ អភាវតោ។ ន ហិ បរមត្ថតោ សមុទាយោ នាម កោចិ អត្ថិ។ វណ្ណាយតនមេវ ហិ យត្តកំ យោគ្យទេសេ អវដ្ឋិតំ, សតិ បច្ចយន្តរសមាយោគេ តត្តកំ យថាវុត្តេន ញាយេន ចក្ខុវិញ្ញាណស្ស អារម្មណបច្ចយោ ហោតិ អវិកប្បកត្តា តស្ស។ តទភិនិហដំ បន មនោវិញ្ញាណំ អនេកក្ខត្តុំ ឧប្បជ្ជមានំ បុរិមសិទ្ធកប្បនាវសេន សមូហាការេន សណ្ឋានាទិអាការេន ច បវត្តតីតិ កឹ ចក្ខុវិញ្ញាណស្ស ឯកំ វណ្ណាយតនំ អារម្មណំ, ឧទាហុ អនេកានីតិ ន ចោទេតព្ពមេតំ។ ន ហិ បច្ចក្ខវិសយេ យុត្តិមគ្គនា យុត្តា។ កិញ្ច ភិយ្យោ អច្ឆរាសង្ឃាតក្ខណេន អនេកកោដិសង្ខាយ ចិត្តុប្បត្តិយា បវត្តនតោ ចិត្តស្ស លហុបរិវត្តិតាយ សមានេបិ យេដសរាវាទិវណ្ណានំ យោគ្យទេសាវដ្ឋានេ បុរិមមនសិការានុរូបំ “យេដោ”តិ វា “សរាវោ”តិ វា បឋមំ តាវ ឯកោ មនោវិញ្ញាណសន្តានេន បរិច្ឆិជ្ជតិ, បច្ឆា ឥតរោ ចក្ខុវិញ្ញាណវីថិយា ព្យវហិតេនាតិ អវិសេសវិទុតាយ បន យេដសរាវាទិពុទ្ធិយា អភេទាបត្តិបរិកប្បនាតិ។ ឰទិសីបេត្ថ ចោទនា អចោទនាតិ ទដ្ឋព្ពា។ **ខណបរិត្តតាយា**តិ បពន្ធក្ខណស្ស ឥត្តរតាយ។ បពន្ធវសេន ហិ បច្ចេកំ រូបារូបធម្មា វិរោធិអវិរោធិបច្ចយសមាយោគេ លហុំ ទន្ធញ្ច និរុជ្ឈនតោ បរិត្តកាលា ទីឃកាលា ច ហោន្តិ, សភាវលក្ខណវសេន បន ឯកបរិច្ឆេទា ឯវាតិ។ យថា ច រូបាយតនំ, ឯវំ ឥតរានិបិ។ សទ្ទាទយោបិ ហិ វត្ថុបរិត្តតាទិភាវេន លព្ភន្តីតិ។ **អច្ឆាសន្នាទិតាយា**តិ **អាទិ**-សទ្ទេន អនាវដ្ឋនំ កេនចិ បដិច្ឆន្នតាតិ ឯវមាទី សង្គណ្ហាតិ។ វិសយិធម្មំ វិសេសតោ សិនោតិ ពន្ធតីតិ វិសយោតិ អនញ្ញត្ថភាវាបេក្ខោ វិសយោតិ អាហ “**វិសយោ អនញ្ញត្ថភាវេនា**”តិ។ ន ហិ ចក្ខុវិញ្ញាណាទយោ រូបាយតនាទិតោ អញ្ញស្មឹ អារម្មណេ បវត្តន្តីតិ។ គាវោ ចរន្តិ ឯត្ថាតិ គោចរោ, គោចរោ វិយាតិ គោចរោតិ សម្ពហុលចារិតាបេក្ខោ គោចរោតិ អាហ “**គោចរោ តត្ថ ចរណេនា**”តិ។ ពាហុលក្ខំ ចក្ខុវិញ្ញាណាទីហិ រូបាទយោ គយ្ហន្តិ, ន តថា មនោវិញ្ញាណេនាតិ។ **តេស**ន្តិ មនោវិញ្ញាណេន គយ្ហមានានំ រូបាយតនាទីនំ។ “វចនស្ស អនុបបត្តិតោ”តិ កស្មា វុត្តំ, ននុ បញ្ចទ្វារេ បវត្តមនោវិញ្ញាណធាតុំ សន្ធាយ តេសំ គោចរវិសយំ បច្ចនុភោតីតិ វចនំ ឧបបជ្ជតិយេវាតិ? ន, និយមាភាវតោ។ ន ហិ បញ្ចទ្វារាភិនិហដំយេវ មនោ ឥធ “មនោ”តិ វុត្តន្តិ និយមហេតុ អត្ថីតិ, ឯតំយេវ វា ចោទនំ មនសិ កត្វា ទិព្ពចក្ខុញាណាទិគ្គហណំ កតំ។ **ឯវវណ្ណោ**តិអាទិវចនតោ បុព្ពេនិវាស អតីតានាគតំសញាណាទយោបិ ឥធ សម្ភវន្តិ។ **ឥតរថា**តិ រូបំ សទ្ទន្តិអាទិនា។

ភោជន ...បេ.... ឧស្សាហាទីហីតិ ឥទំ យាយ កម្មញ្ញតាយ រូបកាយស្ស កល្លតា ហោតិ, តស្សា បច្ចយនិទស្សនំ។ ភោជនេ ហិ សម្មាបរិណតេ សប្បាយេ ច ឧតុភោជនេ សម្មាបយុត្តេ សម្មាបយោគសង្ខាតេ កាយិកចេតសិកវីរិយេ ច សមារទ្ធេ លហុតាទិសព្ភាវេន កាយោ កម្មក្ខមោ ហោតិ សព្ពកិរិយានុកូលោតិ។ អថ វា **ភោជន...បេ.... ឧស្សាហាទីហី**តិ ឥទំ កាយស្ស កល្យតាយ វិយ ឧបទ្ទុតតាយបិ ការណវចនំ។ វិសមភោជនាបរិណាមាទិតោ ហិ កាយស្ស ឧបទ្ទវករា វាតាទយោ ឧប្បជ្ជន្តីតិ។ **អនុវត្តន្តស្សា**តិ បទំ “ជយំ វេរំ បសវតី”តិអាទីសុ (ធ. ប. ២០១) វិយ ហេតុអត្ថវសេន វេទិតព្ពំ។ ជាគរណនិមិត្តញ្ហិ ឥធ អនុវត្តនំ អធិប្បេតន្តិ។ អថ វា **អនុវត្តន្តស្សា**តិ ឥទំ បកតិយា ទិដ្ឋាទិវសេន អាបាថគមនុបនិស្សយានំ កល្យតាទិនិព្ពត្តានំ កាយិក

សុខាទីនំ សម្ភវទស្សនំ។ កាយកល្យតាទី អននុវត្តន្តស្ស ហិ យថាវុត្តឧបនិស្សយាភោគាភាវេន វុត្តប្បការំ អាបាថគមនំ ន សិយាតិ។ យថានុភូតេ រូបាទិវិសយេ ចិត្តស្ស បបនំ អាវជ្ជនំ ចិត្តបណិទហនំ។ យថានុភូតេន រូបាទិនា សទិសំ អសទិសំ សម្ពន្ធញ្ច សទិសាសទិសសម្ពន្ធំ, តស្ស ទស្សនាទិ សទិសាសទិសសម្ពន្ធទស្សនាទិ, ចិត្តបណិទហនញ្ច សទិសាសទិស...បេ.... ទស្សនាទិ ច **ចិត្ត...បេ.... ទស្សនាទយោ** តេ បច្ចយាតិ យោជេតព្ពំ។ **ធាតុក្ខោភាទីតិ អាទិ**-សទ្ទេន ទេវតូបសំហារាទី សង្គណ្ហាតិ។ **តំសទិសតា** ទិដ្ឋសុតសទិសតា។ **តំសម្បយុត្តតា** ទិដ្ឋសុតបដិពទ្ធតា។ **កេនចិ វុត្តេ**តិ តមិនា សទ្ធាយ អនុស្សវនិព្ពត្តតំ អាហ។ **អាការវិចារណ**ន្តិ តេសំ តេសំ អត្ថានំ ឧបដ្ឋានាការវិចារណំ។ **កត្ថចិ** អត្ថេ។

និយមិតស្សាតិ កុសលមេវ មយា ឧប្បាទេតព្ពន្តិ ឯវំ និយមិតស្ស។ បសាទសិនេហាភាវោ ទោស ពហុលតាយ ហោតីតិ **លូខបុគ្គលា ទោសពហុលា**តិ អាហ។

អាយតនភាវតោតិ ការណភាវតោ។

វិជ្ជមានវត្ថុស្មិន្តិ ឯតេន "វិនាបិ ទេយ្យធម្មបរិច្ចាគេន ចិត្តប្បាទមត្តេនេវ ទានមយំ កុសលំ ឧបចិតំ ហោតី"តិ កេសញ្ចិ អតិធាវនំ និវត្តិតំ ហោតីតិ។

ធម្មសវនស្ស ឃោសនំ **ធម្មសវនឃោសនំ។ តស្សា**តិ "សទ្ទទានំ ទស្សាមី"តិ សទ្ទវត្ថូនំ ឋានករណភេរិអាទីនំ សសទ្ទប្បវត្តិករណស្ស។ **ចិន្តនំ** តថា តថា ចិត្តប្បាទនំ។ **អញ្ញត្ថា**តិ សុត្តេសុ។ **អបរត្ថា**តិ អភិធម្មបទេសុ។ **អបរិយាបន្នា**តិ បទស្ស អត្ថវណ្ណនា "បរិភោគរសោ"តិអាទិកាយ អត្ថវណ្ណនាយ បរតោ ពហូសុ បោត្ថកេសុ លិខីយតិ, យថាឋានេយេវ បន អានេត្វា វត្តព្ពា។ តត្ថ បរមត្ថតោ អវិជ្ជមានត្តា លក្ខណបញ្ញត្តិយោ អញ្ញាយត នត្តា ឆ អជ្ឈត្តិកាយតនានិ អសង្គហិតា ធម្មាយតនេនាតិ យោជេតព្ពំ។

"ឯកទ្វារិកកម្មំ អញ្ញស្មឹ ទ្វារេ ឧប្បជ្ជតី"តិ កស្មា វុត្តំ, ននុ រូបាទីសុ ឯការម្មណំ ចិត្តំ យថា ន អញ្ញារម្មណំ ហោតិ ចិត្តវិសេសស្ស អធិប្បេតត្តា, ឯវំ កម្មវិសេសេ អធិប្បេតេ កាយទ្វារាទីសុ ឯកទ្វារិកកម្មំ អញ្ញស្មឹ ទ្វារេ ន ឧប្បជ្ជតិ តត្ថេវ បរិយោសិតត្តា, អថ កម្មសាមញ្ញំ អធិប្បេតំ, រូបាទីសុ ឯការម្មណន្តិ ឥទំ ឧទាហរណំ ន សិយាតិ? ន, អសទិសភាវវិភាវនវសេន ឧទាហដត្តា, ឥតរថា មនោវិញ្ញាណភូតំ ឥទំ ចិត្តំ ឆសុបិ វិសយេសុ ប វត្តនតោ អនិពទ្ធារម្មណន្តិ អារម្មណំ សទិសូទាហរណភាវេន វុច្ចេយ្យ អារម្មណំ វិយ ទ្វារម្បិ អនិពទ្ធន្តិ។ យស្មា បន សតិបិ កម្មានំ ទ្វារន្តរចរណេ យេភុយ្យេន វុត្តិយា តព្ពហុលវុត្តិយា ច ទ្វារកម្មានំ អញ្ញមញ្ញំ វវត្ថានំ វុច្ចតិ, តស្មា បាណាតិបាតាទិភាវសាមញ្ញេន កម្មំ ឯកត្តនយវសេន គហេត្វា តស្ស វចីទ្វារាទីសុ បវត្តិសព្ភាវតោ កម្មស្ស អនិពទ្ធត្តាតិ វុត្តន្តិ អាហ "**កាយទ្វារាទីសុ ឯកទ្វារិកកម្មំ អញ្ញស្មឹ ទ្វារេ ន នុប្បជ្ជតី**"តិ។ រូបាទីសុ បន ឯការម្មណំ ចិត្តំ តេនេវារម្មណេន បរិច្ឆិន្នន្តិ វិសិដ្ឋមេវ គហិតន្តិ អារម្មណមេវ និពទ្ធន្តិ វុត្តន្តិ ចិត្តវិសេសោ ឯវ គហិតោ, ន ចិត្តសាមញ្ញំ។ "ននុ ច រូបារម្មណំ វា...បេ.... ធម្មារម្មណំ វា យំ យំ វា បនា"តិ អារម្មណម្បិ អនិយមេនេវ វុត្តន្តិ? សច្ចមេតំ, តត្ថ បន យំ រូបាទីសុ ឯការម្មណំ ចិត្តំ, តំ តេន វិនា នប្បវត្តតិ, កម្មំ បន កាយទ្វារិកាទិភេទំ វចីទ្វារាទីសុ ន នប្បវត្តតីតិ ឥមស្ស វិសេសស្ស ជោតនត្ថំ បាឡិយំ អារម្មណមេវ គហិតំ, ទ្វារំ ន គហិតន្តិ ឥមមត្ថំ ទស្សេតិ "**អារម្មណមេវ និពទ្ធ**"ន្តិអាទិនា។ **វចីទ្វារេ ឧប្បជ្ជមានម្បិ** បាណាតិបាតាទីតិ អត្ថោ។

កាមាវចរកុសលំ

កាយកម្មទ្វារកថាវណ្ណនា

កម្មទ្វារានន្តិអាទិនា បកាសេតព្ពស្ស សរូបំ បកាសនុបាយញ្ច ទស្សេតិ។ **និយតរូបរូបវសេនា**តិ ធម្មសង្គហេ និទ្ទិដ្ឋនិយតរូបរូបវសេន។ អញ្ញថា កម្មសមុដ្ឋានិកកាយេ ហទយវត្ថុបិ គហេតព្ពំ សិយា។ ឯក សន្តតិបរិយាបន្នោ ឧបាទិន្នកកាយោ ឥធ គហិតោតិ ចក្ខាយតនាទីតិ វុត្តេសុ ឯកោ ភាវោ ហទយវត្ថុ ច គហិតន្តិ ន សក្កា វត្តុំ "ចក្ខាយតនាទីនិ ជីវិតបរិយន្តានី"តិ សន្និវេសស្ស វិភាវិតត្តា។

វិប្ផន្ទមានវណ្ណគ្គហណានន្តរំ វិញ្ញត្តិគ្គហណស្ស ឥច្ឆិតត្តា ចលនាការាវ វាយោធាតុ វិញ្ញត្តិវិការសហិតាតិ កទាចិ អាសង្កេយ្យាតិ តន្និវត្តនត្ថំ "**បឋមជវនសមុដ្ឋិតា**"តិ អាហ។ **ទេសន្តរុប្បត្តិហេតុភាវេន ចាលេតុ**ន្តិ ឯតេន ទេសន្តរុប្បត្តិ ចលនំ, តំនិមិត្តេ ច កត្តុភាវោ ឧបចរិតោតិ ទស្សេតិ, អញ្ញថា ខណិកតា អព្យាបារតា ច ធម្មានំ ន សម្ភវេយ្យាតិ។ **តទភិមុខភាវវិការវតី**តិ តំទិសមភិមុខោ តទភិមុខោ, តស្ស ភាវោ តទភិមុខភាវោ,

សោ ឯវ វិការោ, តំសមង្គិនី វាយោធាតុ តទភិមុខភាវវិការវតី។ ឥទានិ តទភិមុខភាវវិការស្ស វិញ្ញត្តិភាវំ ទស្សេន្តោ អាហ “**អធិប្បាយសហភាវី**”តិអាទិ។ **ឯវញ្ច កត្វា**តិអាទិនា ឥមិស្សា អត្ថវណ្ណនាយ លទ្ធគុណំ ទស្សេតិ។ តត្ថ **អាវជ្ជនស្សា**តិ មនោទ្វារាវជ្ជនស្ស។ **យតោ ពាត្តឹសា**តិអាទិនា តស្ស វិញ្ញត្តិសមុដ្ឋាបកតា ន សក្កា បដិសេធេតុន្តិ ទស្សេតិ។

បច្ចយោ ភវិតុំ សមត្ថោតិ ឯតេន យថាវុត្តវាយោធាតុយា ថម្ភនចលនសង្ខាតកិច្ចនិប្ផាទនេ តស្ស អាការវិសេសស្ស សហការីការណភាវមាហ។ អនិទស្សនសប្បដិឃតាទយោ វិយ មហាភូតានំ អវត្ថាវិសេសមត្តំ សោ អាការវិសេសោតិ បរមត្ថតោ ន កិញ្ចិ ហោតីតិ “**បរមត្ថតោ អភាវំ ទស្សេតី**”តិ អាហ។ បរមត្ថតោ ចិត្តសមុដ្ឋានភាវោ បដិសេធិតោ។ កម្មសមុដ្ឋានាទិភាវស្ស បន សម្ភវោយេវ នត្ថីតិ យថាវុត្តវិការស្ស បរមត្ថតោ សព្ភាវេ នកុតោចិសមុដ្ឋិតត្តា អប្បច្ចយត្តំ អាបន្នំ។ ន ហិ រូបំ អប្បច្ចយំ អត្ថិ, អប្បច្ចយត្តេ ច សតិ និច្ចភាវោ អាបជ្ជតិ, ន ច និព្ពានវជ្ជោ អត្ថោ សភាវធម្មោ និច្ចោ អត្ថិ។ **ចិត្តសមុដ្ឋានភាវោ វិយា**តិ វិញ្ញត្តិយា ចិត្តសមុដ្ឋានឧបាទារូបភាវោ ឧបចារសិទ្ធោតិ ទស្សេតិ។

វិញ្ញត្តិយា ករណភូតាយ។ **យំ ករណ**ន្តិ យំ ចិត្តកិរិយំ ចិត្តព្យាបារំ។ **វិញ្ញត្តិយា វិញ្ញាតត្ត**ន្តិ ឥទមេស ការេតីតិ យទេតំ អធិប្បាយវិភាវនំ, ឯតំ វិញ្ញត្តិវិការរហិតេសុ រុក្ខចលនាទីសុ ន ទិដ្ឋំ, ហត្ថចលនាទីសុ បន ទិដ្ឋំ, តស្មា វិប្ផន្ទមានវណ្ណវិនិមុត្តោ កោចិ វិការោ អត្ថិ កាយិកករណសង្ខាតស្ស អធិប្បាយស្ស ញាបកោតិ វិញ្ញាយតិ។ ញាបកោ ច ហេតុ ញាបេតព្ពមត្ថំ សយំ ញាតោយេវ ញាបេតិ, ន សព្ភាវមត្តេនាតិ វណ្ណគ្គហណានន្តរំ វិការគ្គហណម្បិ វិញ្ញាយតិ។ តថា ហិ វិសយភាវមាបន្នោ ឯវ សទ្ទោ អត្ថំ បកាសេតិ, នេតរោ។ តេនេវាហ “**ន ហិ វិញ្ញត្តី**”តិអាទិ។ យទិ បន ចិត្តជរូបានំ ចលនាការោ វិញ្ញត្តិ, ចក្ខុវិញ្ញាណស្ស វិប្ផន្ទមានវណ្ណារម្មណត្តា តេនបិ សា គហិតា សិយាតិ អាសង្កាយ និវត្តនត្ថំ អាហ “**ចក្ខុវិញ្ញាណស្សា**”តិអាទិ។

តាលបណ្ណាទិរូបានីតិអាទិនាបិ វិញ្ញត្តិយា វិញ្ញាតព្ពតំ មនោវិញ្ញាណេនេវ ច វិញ្ញាតព្ពតំ ទស្សេតិ។ សញ្ញានាតិ ឯតេនាតិ សញ្ញាណំ, តស្ស ឧទកាទិនោ សញ្ញាណំ តំសញ្ញាណំ, តស្ស អាការោ តំសញ្ញាណាការោ, ឧទកាទិសហចារិប្បការោ ច សោ តំសញ្ញាណាការោ ចាតិ **ឧទកា...បេ.... ការោ**, តំ **គហេត្វា** ជានិត្វា។ **តទាការស្សា**តិ ឧទកាទិញាបនាការស្ស។ យទិ យថាវុត្តវិការគ្គហណំយេវ ការណំ អធិប្បាយគ្គហណស្ស, អថ កស្មា អគ្គហិតសង្កេតស្ស អធិប្បាយគ្គហណំ ន ហោតីតិ? ន កេវលំ វិការគ្គហណមេវ អធិប្បាយគ្គហណស្ស ការណំ, កិញ្ចរហីតិ អាហ “**ឯតស្ស បនា**”តិអាទិ។

អថ បនាតិអាទិនា វិញ្ញត្តិយា អនុមានេន គហេតព្ពតំ ទស្សេតិ។ **សាធិប្បាយ...បេ.... នន្តរ**ន្តិ អធិប្បាយសហិតវិការេន សហជាតវណ្ណាយតនគ្គហណសង្ខាតស្ស ចក្ខុទ្វារិកវិញ្ញាណសន្តានស្ស អនន្តរំ។ **អធិប្បាយគ្គហណស្សា**តិ អធិប្បាយវវត្ថាបកស្ស តតិយវារេ ជវនស្ស។ **អធិប្បាយសហភូ វិការាភាវេ អភាវតោ**តិ ឯតេន យថាវុត្តវិការំ អធិប្បាយគ្គហណេន អនុមិនោតិ។ **ឯវំ សតី**តិអាទិនា យថានុមិតមត្ថំ និគមនវសេន ទស្សេតិ។ តត្ថ **ឧទកាទិគ្គហណេនេវា**តិ តាលបណ្ណាទីនំ វណ្ណគ្គហណានន្តរេន បុរិមសិទ្ធសម្ពន្ធានុគ្គហិតេន ឧទកាទីនំ តត្ថ អត្ថិភាវវិជាននេនេវ។ យថា តាលបណ្ណាទីនំ ឧទកាទិសហចារិប្បការតំ សញ្ញាណាការោ វិញ្ញាតោយេវ ហោតិ នានន្តរិយកត្តា, ឯវំ វិប្ផន្ទមានវណ្ណគ្គហណានន្តរេន បុរិមសិទ្ធសម្ពន្ធានុគ្គហិតេន គន្តុកាមតាទិអធិប្បាយវិជាននេនេវ វិញ្ញត្តិ វិញ្ញាតា ហោតិ តទភាវេ អភាវតោតិ ឧបមាយោជនា។

សភាវភូតន្តិ អន្វត្ថភូតំ។ **ទ្វិធា**តិ វិញ្ញាបនតោ វិញ្ញេយ្យតោ ច។ កាយវិញ្ញត្តិយា តថាបវត្តមានាយ ចេតនាសង្ខាតស្ស កម្មស្ស កាយកម្មភាវោ និប្ផជ្ជតិ តាយ ឧបលក្ខិតព្ពត្តា, ន បន ចតុវីសតិយា បច្ចយេសុ កេនចិ បច្ចយភាវតោតិ ទស្សេន្តោ “**តស្មិំ ទ្វារេ សិទ្ធា**”តិអាទិមាហ។ តេន វចីទ្វារុប្បន្នាបិ បាណាតិបាតាទយោ សង្គហិតាតិ តេសំ សង្គហិតភាវំ ទស្សេតិ។ អថ វា កាយទ្វារុប្បន្នាយ កាយកម្មភូតាយ ចេតនាយ វសេន “**តេន ទ្វារេន វិញ្ញាតព្ពភាវតោ**”តិ វុត្តំ, តស្សាយេវ ទ្វារន្តរុប្បន្នាយ វសេន “**តេន ទ្វារេន នាមលាភតោ**”តិ។ មនោទ្វារាវជ្ជនស្សបិ វិញ្ញត្តិសមុដ្ឋាបកភាវោ និច្ឆិតោតិ “**ឯកាទសន្នំ កិរិយចិត្តាន**”ន្តិ អាហ។

ទ្វារន្តរចារិនោតិ ទ្វារន្តរភាវេន បវត្តនកា។ **ទ្វារសម្ភេទា**តិ ទ្វារានំ សង្ករណតោ។ ទ្វារានញ្ហិ ទ្វារន្តរភាវប្បត្តិយា សតិ កាយទ្វារស្ស វចីទ្វារាទិភាវោ, វចីទ្វារស្ស ច កាយទ្វារាទិភាវោ អាបជ្ជតីតិ តំតំទ្វារុប្បន្នកម្មានម្បិ សង្ករោ សិយា។ តេនាហ “**កម្មសម្ភេទោបី**”តិ។ ឯវំ សតិ កាយកម្មំ...បេ.... វវត្ថានំ ន សិយា។ យទិ កម្មានិ កម្មន្តរចារីនិ ហោន្តិ, កាយកម្មាទិកស្ស វចីកម្មាទិកភាវាបត្តិតោ “កម្មសម្ភេទា ទ្វារសម្ភេទោបី”តិ កាយកម្មំ កាយកម្មទ្វារន្តិ អញ្ញមញ្ញវវត្ថានំ ន សិយាតិ ឥមមត្ថមាហ “**កម្មានម្បិ កម្មន្តរចរណេ ឯសេវ នយោ**”តិ។ កម្មន្តរចរណំ កម្មន្តរូបលក្ខណតា។ តេនេវាហ “**ទ្វារភាវេនា**”តិ។ **ទ្វារន្តរចរណំ** ទ្វារន្តរុប្បត្តិ។ **ទ្វារេ**តិ អត្តនោ

ទ្វារេ។ **អញ្ញស្មិន្តិ** ទ្វារន្តរេ។ **កម្មានីតិ** តំតំទ្វារិកកម្មានិ។ **អញ្ញានីតិ** អញ្ញទ្វារិកកម្មានិ។ **ទ្វារេ ទ្វារានិ ន ចរន្តីតិ** ទ្វារន្តរភាវេន នប្បវត្តន្តិ, ទ្វារន្តរំ វា ន សង្កមន្តិ។ កិញ្ចាបិ វិញ្ញត្តិយា ចតុវីសតិយា បច្ចយេសុ យេន កេនចិ បច្ចយេន ចេតនាយ បច្ចយភាវោ នត្ថិ, តថា បន វិញ្ញត្តិយា បវត្តមានាយ ឯវ បាណាតិបាតាទិ ហោតិ, នាញ្ញថាតិ សិយា វិញ្ញត្តិយា ហេតុភាវោ ចេតនាយាតិ វុត្តំ **"ទ្វារេហិ ការណភូតេហី"**តិ។ កាយកម្មំ វចីកម្មន្តិ កម្មវវត្ថានស្សេវ វា ការណភាវំ សន្ធាយ **"ទ្វារេហិ ការណភូតេហី"**តិ វុត្តំ។ យទិបិ "ទ្វារេហិ កម្មានី"តិ វុត្តំ, "អញ្ញមញ្ញំ វវត្ថិតា"តិ បន វុត្តត្តា កម្មេហិបិ ទ្វារានិ វវត្ថិតានីតិ អយមត្ថោបិ សិទ្ធោយេវាតិ ទស្សេតុំ **"ន កេវល"**ន្តិអាទិ វុត្តំ។ **អទ្វារចារីហីតិ** ទ្វារានំ សយំ វវត្ថិតភាវមាហ, ន បន អវវត្ថានំ, វវត្ថានមេវាតិ អធិប្បាយោ។ ឥទានិ តំ វវត្ថានំ វិភាវេតិ **កម្មានបេក្ខាតិ**អាទិនា។ តត្ថ សមយនិយមិតេន ចិត្តេន សមយោ វិយ ទ្វារនិយមិតេហិ កម្មេហិ ទ្វារានិ និយមិតានីតិ អយំ សង្ខេបត្ថោ។

ឯវំសភាវត្តាតិ ទ្វារភូតេហិ កាយាទីហិ ឧបលក្ខណីយសភាវត្តា។ **អាណត្តិ...បេ.... មានស្សាតិ** កាយវចីកម្មានំ វចីកាយវិញ្ញត្តីហិ បកាសេតព្ពតំ អាហ។ **កាយាទីហីតិ** កាយវចីវិញ្ញត្តីហិ។ **តស្មាតិ** យស្មា ទ្វារន្តរេ ចរន្តានិបិ កម្មានិ សកេន ទ្វារេន ឧបលក្ខិតានេវ ចរន្តិ, តស្មា។ **នាបិ កម្មំ ទ្វារស្សាតិ** យស្មិំ ទ្វារន្តរេ កម្មំ ចរតិ, តស្ស ទ្វារស្ស អនត្តនិយស្ស។ **តំតំទ្វារមេវាតិ** សកទ្វារមេវ។ **កម្មស្សាតិ** សកសកកម្មស្ស។ យទិ កម្មេហិ ទ្វារានិ វវត្ថិតានិ, "កម្មស្ស អនិពទ្ធត្តា"តិ ឥទំ កថំ នីយតីតិ អាហ **"បុព្ពេ បនា"**តិអាទិ។

សាតិ វិញ្ញត្តិ។ **តស្សាតិ** កម្មស្ស។ **កេនចិ បការេនាតិ** ចតុវីសតិយា បច្ចយប្បការេសុ កេនចិ បការេន។ **តំសហជាតាតិ** ឯតេន កាយវិញ្ញត្តិយា សព្ភាវេយេវ កាយកម្មស្ស សព្ភាវោ, នាញ្ញថាតិ បរិយាយេន វិញ្ញត្តិយា កម្មស្ស ការណភាវំ វិភាវេតិ។ តេនេវាហ **"ឧប្បត្តិដ្ឋានភាវេន វុត្តា"**តិ។ **យថាវុត្តនិយមេនាតិ**អាទិនា កម្មស្ស ឧប្បត្តិដ្ឋានភាវេ ព្យភិចារាភាវមាហ។ តត្ថ **យថាវុត្តនិយមេនាតិ** អដ្ឋកថាយំ វុត្តប្បការេន វវត្ថានយុត្តិសង្ខាតេន និយមេន។ **ទ្វារចរណោតិ** អញ្ញទ្វារចរណោ។

កាយកម្មទ្វារកថាវណ្ណនា និដ្ឋិតា។

វចីកម្មទ្វារកថាវណ្ណនា

ចតូហិ អង្គេហីតិ ឯត្ថ "សុភាសិតំយេវ ភាសតិ, នោ ទុព្ភាសិតំ។ ធម្មំយេវ, បិយំយេវ, សច្ចំយេវ ភាសតិ, នោ អលិក"ន្តិ (សំ. និ. ១.២១៣; សុ. និ. សុភាសិតសុត្ត) យានិ អង្គានិ សុត្តេ វុត្តានិ, តេសំ ចេតនាសភាវំ ទស្សេតុំ **"សុភាសិតភាសនា"**តិអាទិ វុត្តំ។ **តថាបវត្តាតិ** សុភាសិតភាសនាទិភាវេន បវត្តា។ **សហ សម្ភូតត្តាតិ** សហេវ ឧប្បន្នត្តា។ ន ហិ វចីវិញ្ញត្តិ សទ្ទរហិតា អត្ថិ។ តថា ហិ **"យា តាយ វាចាយ វិញ្ញត្តី"**តិ វុត្តំ។ "វាចាគិរា ព្យប្បថោ"តិអាទិនា (ធ. ស. ៦៣៦) នាតិសុខុមំយេវ សទ្ទវាចំ វត្វា "យា តាយ វាចាយ វិញ្ញត្តី"តិ, តាយ សទ្ទឹ យោជេត្វា វចីវិញ្ញត្តិយា វុត្តត្តា រូបាយតនំ វិយ វត្ថុបរិត្តតាទិនា សទ្ទាយតនម្បិ អនិន្ទ្រិយគោចរោ អត្ថីតិ ច អធិប្បាយេន **"យា តាយ...បេ.... វិញ្ញាយតី"**តិ អាហ។

ឥទានិ អវិសេសេន ចិត្តសមុដ្ឋានសទ្ទស្ស សោតវិញ្ញាណារម្មណតា បាឡិយំ វុត្តាតិ វិតក្កវិប្ផារសទ្ទោ ន សោតវិញ្ញេយ្យោតិ មហាអដ្ឋកថាវាទស្ស បាឡិយា វិរោធំ ទស្សេតុំ **"ចិត្តសមុដ្ឋាន"**ន្តិអាទិ វុត្តំ។ ឯវំ សង្គហការស្ស អធិប្បាយេ ឋត្វា មហាអដ្ឋកថាវាទស្ស បដិសេធេតព្ពតំ ទស្សេត្វា ឥទានិ អត្តនោ អធិប្បាយេ ឋត្វា តំ បរិហរិតុំ **"មហាអដ្ឋកថាយំ បនា"**តិអាទិមាហ។ សង្ឃដ្ដនាការេន បវត្តានំ ភូតានំ សទ្ទស្ស និស្សយភាវតោ សង្ឃដ្ដនេន សហេវ សទ្ទោ ឧប្បជ្ជតិ។ **តប្បច្ចយភាវោតិ** ឧបាទិន្នកឃដ្ដនស្ស បច្ចយភាវោ។ ចិត្តជបឋវីធាតុយា ឧបាទិន្នកឃដ្ដនេ បច្ចយោ ភវិតុំ សមត្ថោ ចិត្តសមុដ្ឋានមហាភូតានំ ឯកោ អាការវិសេសោ អត្ថិ។ តទាការត្តា ហិ តេសំ បឋវីធាតុ ឧបាទិន្នកំ ឃដ្ដេតីតិ ឥមមត្ថំ វុត្តានុសារេន វេទិតព្ពត្តា "វុត្តនយេនេវ វេទិតព្ពោ"តិ វត្វា តមេវ វុត្តនយំ **"តព្ពិការាន"**ន្តិអាទិនា វិភាវេតិ។ តត្ថ អញ្ញមញ្ញស្ស បច្ចយភាវោ តប្បច្ចយភាវោ វុត្តោតិ អត្ថោ។ **អញ្ញម្បិ សព្ពំ វិធានន្តិ** "ន ចិត្តសមុដ្ឋានាតិ ឯតេន បរមត្ថតោ អភាវំ ទស្សេតី"តិអាទិនា អត្តនា វុត្តវិធានំ។ អដ្ឋកថាយំ បន វុត្តវិធានំ "ហេដ្ឋា វុត្តនយេនេវ វេទិតព្ព"ន្តិ អដ្ឋកថាយំ វុត្តមេវាតិ។

អត្តនោ អត្តនោ បច្ចុប្បន្នស្ស ទេសន្តរេ បារម្បរិយេន ឧប្បាទនំ **ទេសន្តរុប្បាទនបរម្បរតា។ លទ្ធាសេវនេនាតិ** លទ្ធបុព្ពាភិសង្ខារេន។ **ចិត្តេនេវាតិ** បឋមចិត្តេនេវ។ "សត្ត ជវនានិ សត្ត អក្ខរានិ និព្ពត្តេន្តីតិ វាទំ បដិក្ខិបិត្វា ឯកជវនវារបរិយាបន្នានិ ចិត្តានិ ឯកមក្ខរំ និព្ពត្តេន្តី"តិ វទន្តិ។ កិញ្ចាបិ បឋមចិត្តេនបិ ឃដ្ដនា និប្ផជ្ជតិ, ឯកស្សេវ បន ពហុសោ បវត្តនេន អត្ថិ កោចិ វិសេសោតិ បុរិមជវនសមុដ្ឋិតាហិ ឃដ្ដនាហិ បដិលទ្ធាសេវនេន សត្តមជវនេន សមុដ្ឋិតា ឃដ្ដនា បរិព្យត្តមក្ខរំ និព្ពត្តេតីតិ ឧបត្ថម្ភនំ នត្ថីតិ ន សក្កា វត្តុំ។

លទ្ធាភិសង្ខារេន បន បឋមចិត្តេនបិ យដ្ឋនា ពលវតី ហោតីតិ អដ្ឋកថាយំ “ឧបត្ថម្ភនកិច្ចំ នត្ថិ”តិ វុត្តំ សិយា, សព្ពមេតំ វីមំសិត្វា គហេតព្ពំ។

វចីកម្មទ្វារកថាវណ្ណនា និដ្ឋិតា។

មនោកម្មទ្វារកថាវណ្ណនា

“សព្ពាយបិ កាយវចីវិញ្ញត្តិយា កាយវចីទ្វារភាវោ វិយ សព្ពស្សបិ ចិត្តស្ស មនោទ្វារភាវោ សម្ភវតី”តិ ទស្សេនត្ថំ អដ្ឋកថាយំ “អយំ នាម មនោ មនោទ្វារំ ន ហោតីតិ ន វត្តព្ពោ”តិ វត្វា តំទ្វារវន្តធម្មទស្សនត្ថំ “អយំ នាម ចេតនា”តិអាទិ វុត្តន្តិ អាហ **“យស្ស ទ្វារំ មនោ, តំ ទស្សនត្ថំ វុត្ត”**ន្តិ។ យថា បន តិវិធចតុព្ពិធកាយវចីកម្មានំ ទ្វារភាវតោ កាយកម្មទ្វារវចីកម្មទ្វារានិ វុត្តានិ, ឯវំ មនោកម្មន្តិ វុត្តអភិជ្ឈាទីនំ ទ្វារភាវតោ វដ្ដហេតុភូតលោកិយកុសលាកុសលសម្បយុត្តមនោ ឯវ មនោកម្មទ្វារន្តិ សន្និដ្ឋានំ កតន្តិ ទដ្ឋព្ពំ។ ចេតនាយ អត្តនោ កិច្ចំ អារទ្ធាយ សម្បយុត្តាបិ តំ តំ សកិច្ចំ អារភន្តីតិ សា នេ សកិច្ចេ បវត្តេតិ នាម, តថា បវត្តេន្តី ច សម្បយុត្តេ ឯកស្មឹ អារម្មណេ អវិប្បកិណ្ណេ ករោតិ ព្យាបារេតិ ចាតិ វុច្ចតិ, តថា សម្បយុត្តានំ យថាវុត្តំ អវិប្បកិណ្ណករណំ សម្បិណ្ឌនំ អាយូហនំ ព្យាបារាបាទនំ ព្យាបារណំ ចេតយនន្តិ អាយូហនចេតយនានំ នានត្តំ ទស្សេន្តោ **“ផស្សាទិធម្មេហី”**តិអាទិមាហ។ **តថាករណ**ន្តិ យថា ផស្សាទយោ សកសកកិច្ចេ បសុតា ភវន្តិ, តថា ករណំ។ តេនេវ យថាវុត្តេន អវិប្បកិណ្ណព្យាបារណាការេន សម្បយុត្តានំ ករណំ បវត្តនន្តិ ទដ្ឋព្ពំ។ **កម្មក្ខយករត្តា**តិ កម្មក្ខយករមនស្ស កម្មទ្វារភាវោ ន យុជ្ជតីតិ អធិប្បាយោ។ យតោ “កម្មបថកថា លោកិយា ឯវា”តិ វទន្តិ។

មនោកម្មទ្វារកថាវណ្ណនា និដ្ឋិតា។

កម្មកថាវណ្ណនា

សមានកាលាបិ ការណផលកិរិយា បុព្ពាបរកាលា វិយ វត្តុំ យុត្តាយេវ។ សេយ្យថាបិ បដិច្ចសមុប្បាទេ “ចក្ខុញ្ច បដិច្ច រូបេ ច ឧប្បជ្ជតិ ចក្ខុវិញ្ញាណ”ន្តិ ទស្សេតុំ **“អថ វា”**តិអាទិមាហ។ **ចោបនកិរិយ**ន្តិ វិញ្ញត្តិទ្វយំ អាហ។ តស្សា ហិ ចិត្តសមុដ្ឋានកាយសទ្ទវាចាហិ កាយវចីវិញ្ញត្តីហិ ឯវ វា បុរិមបុរិមាហិ បវត្តេតព្ពត្តា “កាយវាចាហិ ចោបនកិរិយំ ករោតី”តិ វុត្តំ តព្ពិការានំ ភូតានំ តថាបវត្តនតោ។ អថ វា **កាយវាចាហី**តិ កាយវចីវិញ្ញត្តីហិ ។ **ចោបនកិរិយ**ន្តិ រូបកាយស្ស ថម្ភនចលនកិរិយំ ឧបាទិន្នកឃដ្ដនកិរិយញ្ច។ ឯសា ហិ កិរិយា “រូបកាយំ ថម្ភេតុំ ចាលេតុំ បច្ចយោ ភវិតុំ សមត្ថោ”តិ, “ឧបាទិន្នកឃដ្ដនស្ស បច្ចយភូតោ”តិ ច វុត្តត្តា កាយវចីវិញ្ញត្តីហិ និប្ផជ្ជតីតិ។ ឯវញ្ច កត្វា “ចោបនកិរិយានិស្សយភូតា កាយវាចា”តិ, “កាយាទីហិ ករណភូតេហិ ចោបនាភិជ្ឈាទិកិរិយំ ករោន្តិ វាសិអាទីហិ វិយ ឆេទនាទិ”ន្តិ ច ឥទម្បិ វចនំ សមត្ថិតំ ភវតិ។ ន កេវលំ ធរមានតាវ សព្ពាវោ, អថ ខោ មគ្គេន អសមុច្ឆិន្នតាបីតិ ទស្សេន្តោ **“អនិរោធិតេវា”**តិ អាហ។ អសមុច្ឆិន្នតា ច កាយាទីនំ តទុបនិស្សយកិលេសាសមុច្ឆេទេនេវាតិ ទដ្ឋព្ពំ។ “កាយាទីហិ ករណភូតេហិ ចោបនាភិជ្ឈាទិកិរិយំ ករោន្តី”តិ ឯតេន ចោបនាភិជ្ឈាទិកិរិយានិព្ពត្តិទ្វារេន ចេតនានិព្ពត្តិយេវ វុត្តាតិ ឥមិនា អធិប្បាយេន **“ឯវញ្ច…បេ…. យុជ្ជន្តី”**តិ អាហ។ ឯវញ្ច កត្វា **កាយេ សតិ វាចាយ សតី**តិអាទិវចនំ អនុលោមិតំ ហោតិ។ **យាយ ចេតនាយា**តិ ករណនិទ្ទេសោ បន កាយាទីនំ ចោបនាភិជ្ឈាទិកិរិយាយ ច ចេតនាហេតុកត្តទស្សនត្ថំ វុត្តោតិ។

សភាវតោ ឧបការកតោ មគ្គេ សតិ សព្ពាវតោ ច ពោជ្ឈង្គា មគ្គេ អន្តោគធាតិ អាហ **“ន ច ន សក្កា”**តិអាទិ។

កម្មបថំ អប្បត្តានម្បិ តំតំទ្វារេ សំសន្ទនន្តិ យថា កម្មបថំ បត្តានំ, ឯវំ កម្មបថំ អប្បត្តានម្បិ សតិបិ ទ្វារន្តរុប្បត្តិយំ យថាសកំ ទ្វារេហេវ នាមគ្គហណន្តិ វទន្តិ, ឯវំ សតិ អដ្ឋកថាយ វិរោធោ។ ទុតិយត្ថស្ស ច អភាវោ សិយា, តស្មា **តំតំទ្វារេ សំសន្ទន**ន្តិ យស្មឹ យស្មឹ ទ្វារេ កម្មបថំ អប្បត្តា អកុសលចេតនាទយោ បវត្តា, តាសំ តេន តេនេវ ទ្វារេន នាមគ្គហណំ។ តំ បន តំតំទ្វារបក្ខិកភាវករណតោ តត្ថ អវរោធនន្តិ វុត្តំ។ យថា ហិ កម្មបថំ បត្តា កាយកម្មាទិសង្ខាតា ចេតនា ទ្វារន្តរេ ឧប្បន្នាបិ កាយកម្មាទិនាមមេវ លភន្តិ, ន ឯវំ កម្មបថំ អប្បត្តា។ តា បន យត្ថ យត្ថ ទ្វារេ ឧប្បជ្ជន្តិ, តេន តេនេវ ទ្វារេន កាយទុច្ចរិតំ វចីទុច្ចរិតន្តិអាទិនាមំ លភន្តិ។ ឯវំ នាមគ្គហណមេវ ហិ តេសំ តំតំទ្វារបក្ខិកករណំ វុត្តំ។ តេនេវ ហិ **អដ្ឋកថាយំ** “កិញ្ចាបិ វចីទ្វារេ ចោបនប្បត្តំ កម្មបថំ, អប្បត្តតាយ បន កាយកម្មំ ន ហោតិ, កេវលំ វចីទុច្ចរិតំ នាម ហោតី”តិ វុត្តំ។

សតិបិ បាណាតិបាតាទិចេតនាយ វចីទ្វារាទីសុ បវត្តិយំ យថាវុត្តយេភុយ្យតព្ពហុលវុត្តិយា កាយកម្មាទិភាវវវត្ថាបនំ កាយាទិកស្ស តំតំទ្វារភាវវវត្ថាបនញ្ច **កម្មទ្វារភេទនំ**។ តញ្ហិ កម្មទ្វារានំ អសំកិណ្ណភាវេន បតិដ្ឋាបនំ។ យំ សន្ធាយ “អាណត្តិសមុដ្ឋិតេសូ”តិ **អដ្ឋកថាយំ** វក្ខតិ។ កេចិ បន “ឯកេកស្មឹ ទ្វារេ អនេកេសំ កម្មានំ បវត្តិទស្សនម្បិ ទ្វារសំសន្ទន”ន្តិ វទន្តិ។ យថា បវត្តោ ព្យាបាទោ កម្មបថោ ហោតិ, តំ ទស្សេតុំ **“ឥមេ សត្តា ហញ្ញន្តូ”**តិ បវត្តិ ព្យាបាទស្ស ទស្សិតា។ កាយទ្វារិកចេតនាយ សហការីការណភាវតោ **កាយកម្មវោហារលាភា**, អភិជ្ឈាទីនំ បរសន្តកស្ស អត្តនោ បរិណាមនវសេន “ឥមេ សត្តា ហញ្ញន្តូ”តិអាទិនា ច អប្បវត្តត្តា **មនោកម្មវោហារវិរហា**, អចេតនាសភាវតោ វា បាណាតិបាតាទិវសេន អព្ពោហារិកា, បាណាតិបាតាទិភាវេន ន វត្តព្ពាតិ អត្ថោ។ **ឯត្ថា**តិ អព្ពោហារិកភាវេ។

ទសវិធា ឥទ្ធិ...បេ.... តព្ពា វិត្ថារេនាតិ អធិប្បាយោ។

តេនាធិប្បេតន្តិ “អកុសលំ វចីកម្មំ មនោទ្វារេ សមុដ្ឋាតី”តិ វទន្តេន អធិប្បេតំ។ **“ន ឧបោសថក្ខន្ធកេ វុត្ត”**ន្តិ កស្មា វុត្តំ, ននុ តេន ឧបោសថក្ខន្ធកតោ សុត្តំ អាហដន្តិ? កិញ្ចាបិ អាហដំ, តត្ថ អវុត្តោយេវ បន សោ តេន វុត្តោតិ គហិតោតិ ទស្សេន្តោ **“តត្ថ អវុត្តមេវា”**តិអាទិមាហ។

“សុគតិទុគ្គតីសុ ឧបបជ្ជនំ សុកតទុក្កដកម្មតោ ន ហោតិ, ខន្ធសិវាទីហិ បន ហោតីតិ គហេត្វា ‘នត្ថិ ទិន្ន’ន្តិអាទិនា បរាមសន្តស្ស វសេន **‘មិច្ឆាទិដ្ឋិ...បេ.... បរិភណ្ឌាទីនិ ករោតី’**តិ វុត្ត”ន្តិ វទន្តិ។ **អភិជ្ឈាទិបធានត្តា**តិ ឯតេន វិជ្ជមានេសុបិ ព្យាបាទាទីសុ យទា កាយវចីទ្វារេសុ ចេតនា ពលវតី ហោតិ, ន តថា ឥតរេ, តទា បធានភាវតោ ចេតនា កាយកម្មំ វចីកម្មន្តិ ច វោហារំ លភតិ។ សោ ខោ បនស្សា បធានភាវោ បាណាតិបាតាទិសិទ្ធិយា វិញ្ញាយតិ។ យទា បន តេសុយេវ ទ្វារេសុ អភិជ្ឈាទយោ ពលវន្តោ ហោន្តិ, ន តថា ចេតនា, តទា តត្ថ វិជ្ជមានាបិ ចេតនា អបធានភាវតោ កាយកម្មំ វចីកម្មន្តិ ច វោហារំ ន លភតិ។ អភិជ្ឈាទយោ បន បធានភាវតោ សតិបិ កាយង្គវាចង្គចោបនេ សកេន វវត្ថានេន មនោកម្មន្វេវ វុច្ចន្តីតិ ទស្សេតិ។ យេ បន “តីសុបិ ទ្វារេសុ កម្មបថភាវេន អប្បត្តិយា ទ្វារត្តយេបិ កម្មបថប្បត្តមនោកម្មេន សហ បវត្តិយា ច ចេតនា ឯត្ថ កម្មន្តិ ន វុច្ចតី”តិ វទន្តិ, តេហិ អភិជ្ឈាទីនំ បធានសភាវំយេវ សន្ធាយ វុត្តំ សិយា។ អថ វា ចេតនាយ និប្បរិយាយកម្មភាវតោ បរិយាយកម្មេ អនវរោធេតព្ពត្តា **“អព្ពោហារិកា”**តិ វុត្តំ។ អត្តនោ សភាវេនេវ បន សា ឯត្ថាបិ កម្មន្តិ វុច្ចតិ។ យថាហ “ចេតនាហំ, ភិក្ខវេ, កម្មំ វទាមី”តិអាទិ (កថា. ៥៣៩)។ **អដ្ឋកថាយញ្ច** “តស្មឹ ទ្វារេ សិទ្ធា ចេតនា”តិអាទិនា ចេតនាយេវ បធានំ កត្វា វុត្តំ។ តេនេវាហ **“សភាវេនេវ សា មនោកម្ម”**ន្តិអាទិ។ អថ វា កម្មបថប្បត្តអភិជ្ឈាទីហិ កាយវចីទ្វារេ សហជាតា ចេតនា កាយវចីកម្មវសេន អព្ពោហារិកា ចេតនាសង្ខាតមនោកម្មត្តាតិ។ យទិ អភិជ្ឈាទយោ បធានា, ន ចេតនា, ឯវំ សតិ អភិជ្ឈាទយោ ចេត្ថ កម្មំ, ន ចេតនា, អភិជ្ឈាទិបក្ខិកា វា សា សិយាតិ អនុយោគំ មនសិ កត្វា អាហ **“តិវិធា, ភិក្ខវេ”**តិអាទិ។ “ចេតនាបិ...បេ.... មនោទ្វារេ ឯវ សមុដ្ឋហន្តី”តិ ឥទំ មនោទ្វារេ ចេតនាយ អភិជ្ឈាទីហិ មនោកម្មភាវេ និព្ពិសេសភាវទស្សនន្តិ កត្វា **“ចេតនា...បេ.... អធិប្បាយោ”**តិ អាហ។ ចេតនា ចេតនាកម្មំ, អភិជ្ឈាទយោ ចេតនាសម្បយុត្តកម្មន្តិ ឯត្តកមេវ ហិ ឯត្ថ វិសេសោតិ។ ឯត្ថ ច ចេតនាយ កាយវចីកម្មភាវោ សិយាតិ អាសង្កាយ អភាវតោ មនោទ្វារេ អកុសលកាយវចីកម្មានំ អនុប្បត្តិតោ ច អព្ពោហារិកាតិ ន វុត្តន្តិ ទដ្ឋព្ពំ។

វិរតិវិសិដ្ឋាតិ វិរតិតោ ចេតនាយ បធានភាវមាហ។ តត្ថ “តិវិធា, ភិក្ខវេ, កាយសញ្ចេតនា”តិអាទិនា (កថា. ៥៣៩) អាគមម្ហិ **“បាណាតិបាតាទិបដិបក្ខភូតា”**តិ យុត្តិ ទស្សេតិ។ យស្មា ច បដ្ឋានេ ចេតនាវ “កម្មបច្ចយោ”តិ វុត្តា, ន វិរតិ, អភិជ្ឈាទយោ វា, តស្មា និប្បរិយាយេន កម្មំ “ចេតនា”តិ អនភិជ្ឈាទយោ “ចេតនាបក្ខិកា វា”តិ វុត្តាតិ វេទិតព្ពំ។ អសង្ករតោ កម្មទ្វារានិ វវត្ថបេន្តោ **“រក្ខតី”**តិ, វិបរិយាយេន **“ភិន្ទតី”**តិ វុត្តោតិ រក្ខណភិន្ទនានិ អនាសេត្វា នាសេត្វា ច កថនន្តិ វុត្តានីតិ។

កម្មកថាវណ្ណនា និដ្ឋិតា។

តតិយោ វិកប្បោ បឋមចតុត្ថវិញ្ញាណទ្វារេសុយេវ លព្ភតិ, ន ឥតរត្ថ “សោតំ ឃាន”ន្តិអាទិនា អវុត្តត្តា, ឥតរថាបិ វា អវិភត្តិកេ និទ្ទេសេ លព្ភតិ។ យតោ សំវរវសេន បាតិមោក្ខសីលំ បវត្តតិ, តំ ទុស្សីល្យន្តិ អាហ **“ទុស្សីល្យំ បាណាតិបាតាទិចេតនា”**តិ។ ឥតរា សំវរវិនិមុត្តា អភិជ្ឈាទោមនស្សយុត្តា តប្បធានា វា អកុសលធម្មា **សតិបដិបក្ខា អកុសលា ធម្មា** ។ អារម្មណេ ចិត្តវោស្សគ្គវសេន បវត្តោ អកុសលចិត្តុប្បាទោ **បមាទោ**។ វីរិយបនោទនភាវតោ ថិនមិទ្ធំ **“កោសជ្ជ”**ន្តិ វុត្តំ, ថិនមិទ្ធប្បធានោ វា ចិត្តុប្បាទោ។

អសុទ្ធតាតិ អកេវលតា អញ្ញេន សម្មិស្សតា។ ទ្វារញ្ហិ ទ្វារន្តរិកកម្មស្ស ទ្វារំ ហោន្តំ តេន មិស្សិតំ វិយ ហោតិ។ តេនេវាហ “**មុសាវាទាទិនោបិ កាយទ្វារេ បវត្តិសព្ភាវា**”តិ។ កេចិ បន “អវិញ្ញេយ្យមានន្តរានំ ទ្វារន្តរចិត្តានំ អន្តរន្តរា អប្បវត្តិតោ សុទ្ធន្តិ វុត្ត”ន្តិ វទន្តិ, តំ អនេកស្សាបិ ជវនវារស្ស កាយកម្មាទិភាវេន បពន្ធនវសេន បវត្តិ អត្ថីតិ កត្វា វុត្តំ។ **អវិសុទ្ធំ ហោតី**តិ អកុសលកាយកម្មាទិភាវេន អវដ្ឋារេត្វា អសំវរំ វត្វា បុន តស្សេវ វាចាអសំវរទ្វារាទីសុ ឧប្បត្តិវចនំ កាយទ្វារូបលក្ខិតោ អសំវរោ ទ្វារន្តរេ បវត្តោបិ កាយទ្វារិកោ ឯវាតិ ឯវំ សំវណ្ណនាយ សតិ ន វិរុជ្ឈតីតិ អត្ថោ។ ឥទានិ តំ អវិរុជ្ឈនាការំ “**អសំវរោ ហិ**”តិអាទិនា វិភាវេតិ។ **សទ្វារេ**តិ អត្តនោ ទ្វារេ។ **អសំវរោ ទ្វារន្តរេ ឧប្បជ្ជមានោបិ សទ្វារវសេន ឧប្បន្នោតិ វុច្ចតី**តិ ឯតេន វាចាអសំវរទ្វារេ ឧប្បន្នោបិ កាយិកោ អសំវរោ ចោបនកាយអសំវរទ្វារវសេន ឧប្បន្នោត្វេវ វុត្តោតិ ទដ្ឋព្ពំ។ ឯស នយោ ឥតរត្ថាបិ។ **កម្មំ អញ្ញទ្វារេ**តិ កម្មស្ស ទ្វារន្តរចរណំ បាកដន្តិ កត្វា វុត្តំ។

ឯវំ សតីតិ ចោបនសង្ខាតេ កាយអសំវរទ្វារេ អសំវរោតិ ឯត្តកេ ឯវ គហិតេ។ កម្មបថភាវប្បត្តស្សេវ កម្មភាវោ អដ្ឋកថាយំ វុត្តោតិ អាហ “**កម្មបថភាវប្បត្តតាយ វចីមនោកម្ម**”ន្តិ។ **សេស**ន្តិ ទ្វារន្តរានុបលក្ខិតំ។ **តថា ន វុច្ចតី**តិ កាយកម្មន្តិ ន វុច្ចតីតិ អត្ថោ។ **តត្ថេវ វក្ខមា**តិ កម្មបថសំសន្ទនេ វក្ខាម។ “សោ ហិ កាយទ្វារេ ចោបនប្បត្តោ អកុសលំ កាយកម្មំ ហោតី”តិអាទិនា (ធ. ស. អដ្ឋ. កម្មបថសំសន្ទនកថា) “ចោបនកាយអសំវរទ្វារវសេន ឧប្បន្នោ អកុសលំ កាយកម្មមេវ ហោតី”តិអាទិនា ច វចីកម្មាទីនញ្ច កម្មបថប្បត្តានំ អសំវរភូតានំ កាយកម្មាទិភាវេ អាបន្នេ “ចតុព្ពិធំ វចីទុច្ចរិតំ អកុសលំ វចីកម្មមេវ ហោតី”តិអាទិនា អបវាទេន និវត្តិ ទដ្ឋព្ពាតិ ឯវំ វក្ខមានតំ សន្ធាយាហ។ **អន្តោគធតា ទដ្ឋព្ពា** បច្ចយសន្និស្សិតអាជីវបារិសុទ្ធិសីលានំ ញាណវីរិយេហិ សាធេតព្ពត្តាតិ អធិប្បាយោ។

អកុសលកម្មបថកថាវណ្ណនា

សរសេន អត្តនោ សភាវេន។ យាយ ចេតនាយ បវត្តមានស្ស ជីវិតិន្ទ្រិយស្ស បច្ចយភូតេសុ មហាភូតេសុ ឧបក្កមករណហេតុ តំមហាភូតបច្ចយា ឧប្បជ្ជនកមហាភូតា នុប្បជ្ជិស្សន្តិ, សា តាទិសបយោគសមុដ្ឋាបិកា ចេតនា បាណាតិបាតោ នាម។ លទ្ធុបក្កមានិ ហិ ភូតានិ ន បុរិមភូតានិ វិយ វិសទានីតិ សមានជាតិយានំ ភូតានំ ការណំ ន ហោន្តីតិ។ ឯកស្សាបិ បយោគស្ស សហសា និប្ផាទនវសេន កិច្ចសាធិកាយ ពហុក្ខត្តុំ បវត្តជវនេហិ លទ្ធាសេវនាយ ច សន្និដ្ឋាបកចេតនាយ វសេន បយោគស្ស មហន្តភាវោ។ សតិបិ កទាចិ ខុទ្ទកេ ចេវ មហន្តេ ច បាណេ បយោគស្ស សមភាវេ មហន្តំ ហនន្តស្ស ចេតនា តិព្ពតរា ឧប្បជ្ជតីតិ វត្ថុស្ស មហន្តភាវោតិ តទុភយំ ចេតនាយ ពលវភាវេនេវ ហោតីតិ អាហ “**បយោគ…បេ…. ភាវតោ**”តិ។ **យថាវុត្តបច្ចយវិបរិយាយេបី**តិ បយោគវត្ថុអាទិបច្ចយានំ អមហត្តេបិ។ **តំតំបច្ចយេហី**តិ គុណវន្តតាទិបច្ចយេហិ។ ឯត្ថ ច ហន្តព្ពស្ស គុណវន្តតាយ មហាសាវជ្ជតា វត្ថុមហន្តតាយ វិយ ទដ្ឋព្ពា។ កិលេសានំ ឧបក្កមានំ ទ្វិន្នញ្ច មុទុតាយ តិព្ពតាយ ច អប្បសាវជ្ជតា មហាសាវជ្ជតា ច យោជេតព្ពា។ បាណោ បាណសញ្ញិតា វធកចិត្តញ្ច បុព្ពភាគសម្ភារា, ឧបក្កមោ វធកចេតនាសមុដ្ឋាបិតោ, បញ្ចសម្ភារវតី បាណាតិបាតចេតនាតិ សា បញ្ចសម្ភារវិនិមុត្តា ទដ្ឋព្ពា។ ឯស នយោ អទិន្នាទានាទីសុបិ។

មន្តបរិជប្បនេន បរស្ស សន្តកហរណំ **វិជ្ជាមយោ,** វិនា មន្តេន បរសន្តកស្ស កាយវចីបយោគេហិ អាកឌ្ឍនំ តាទិសឥទ្ធិយោគេន **ឥទ្ធិមយោ** បយោគោតិ អទិន្នាទានស្សាបិ ឆ បយោគា សាហត្ថិកាទយោ វេទិតព្ពា។

អភិភវិត្វា វីតិក្កមនេ មិច្ឆាចារោ មហាសាវជ្ជោ, ន តថា ឧភិន្នំ សមានច្ឆន្ទភាវេ។ “**ចត្តារោ សម្ភារា**តិ វុត្តត្តា អភិភវិត្វា វីតិក្កមនេ សតិបិ មគ្គេនមគ្គបដិបត្តិអធិវាសនេ បុរិមុប្បន្នសេវនាភិសន្ធិបយោគាភាវតោ មិច្ឆាចារោ ន ហោតិ អភិភុយ្យមានស្សា”តិ វទន្តិ។ សេវនចិត្តេ សតិ បយោគាភាវោ ន បមាណំ ឥត្ថិយា សេវនប្បយោគស្ស យេភុយ្យេន អភាវតោ។ បុរិសស្សេវ ហិ យេភុយ្យេន សេវនប្បយោគោ ហោតីតិ ឥត្ថិយា បុរេតរំ សេវនចិត្តំ ឧបដ្ឋាបេត្វា និបន្នាយបិ មិច្ឆាចារោ ន សិយាតិ អាបជ្ជតិ, តស្មា បុរិសស្ស វសេន ឧក្កំសតោ ចត្តារោ សម្ភារា វុត្តាតិ ទដ្ឋព្ពំ។ អញ្ញថា ឥត្ថិយា បុរិសកិច្ចករណកាលេ បុរិសស្សាបិ សេវនប្បយោគាភាវតោ មិច្ឆាចារោ ន សិយាតិ។ កេចិ បន “អត្តនោ រុចិយា បវត្តិតស្ស តីណិ អង្គានិ, ពលក្ការេន បវត្តិតស្ស តីណីតិ សព្ពានិ អត្ថហិតគ្គហណេន ចត្តារី”តិ វទន្តិ, វីមំសិត្វា គហេតព្ពំ។

ទុដ្ឋចិត្តស្ស អមរណាធិប្បាយស្ស ផរុសកាយវចីបយោគសមុដ្ឋាបិកា ផរុសចេតនា **ផរុសវាចា**។ មរណាធិប្បាយេ បន សតិ អត្ថសិទ្ធិតទភាវេសុ បាណាតិបាតា ព្យាបាទា ច ហោន្តីតិ។ យំ បតិ ផរុសវាចា បយុជ្ជតិ, តស្ស សម្មុខាវ សីសំ ឯតិ។ “បរម្មុខេបិ ផរុសវាចា ហោតី”តិ វទន្តិ។

យទិ ចេតនាយ សព្ពទា កម្មបថភាវាភាវតោ អនិយតោ កម្មបថភាវោតិ កម្មបថរាសិម្ហិ អវចនំ, ននុ អភិជ្ឈាទីនម្បិ កម្មបថំ អប្បត្តានំ អត្ថិតាយ អនិយតោ កម្មបថភាវោតិ តេសម្បិ កម្មបថរាសិយំ អវចនំ អាបជ្ជតីតិ? នាបជ្ជតិ, កម្មបថតាតំសភាគតាហិ តេសំ តត្ថ វុត្តត្តា។ យទិ ឯវំ ចេតនាបិ តត្ថ វត្តព្ពា សិយាតិ? សច្ចមេតំ, សា បន បាណាតិបាតាទិកាតិ បាកដោ តស្សា កម្មបថភាវោតិ ន វុត្តំ សិយា។ ចេតនាយ ហិ "ចេតនាហំ, ភិក្ខវេ, កម្មំ វទាមិ,""តិវិធា, ភិក្ខវេ, កាយសញ្ចេតនា អកុសលំ កាយកម្ម"ន្តិអាទិវចនេហិ កម្មភាវោ ទីបិតោ។ កម្មំយេវ ច សុគតិទុគ្គតីនំ តទុប្បជ្ជនសុខទុក្ខានញ្ច បថភាវេន បវត្តំ កម្មបថោតិ វុច្ចតីតិ បាកដោ តស្សា កម្មបថភាវោ។ អភិជ្ឈាទីនំ បន ចេតនាសមីហនភាវេន សុចរិតទុច្ចរិតភាវោ, ចេតនាជនិតតំពន្ធតិភាវេន សុគតិទុគ្គតិតទុប្បជ្ជនសុខទុក្ខានំ បថភាវោ ចាតិ ន តថា បាកដោ កម្មបថភាវោតិ តេ ឯវ កម្មបថរាសិភាវេន វុត្តា។ អតថាជាតិយត្តា វា ចេតនា តេហិ សទ្ធឹ ន វុត្តា សិយា។ វិចារេត្វា គហេតព្ពំ។

បាណាតិបាតាទីនំ អារម្មណានេវ តព្ពិរតិអារម្មណានីតិ **បញ្ច សិក្ខាបទា បរិត្តារម្មណា ឯវា**តិ វចនេន អទិន្នាទានាទីនំ សត្តារម្មណតាវចនស្ស វិរោធំ ចោទេតិ។ តថា ហិ វក្ខតិ "វីតិក្កមិតព្ពតោយេវ ហិ វេរមណិ នាម ហោតី"តិ។ **សយមេវ បរិហរិស្សតី**តិ **សិក្ខាបទវិភង្គេ** បញ្ហបុច្ឆកវណ្ណនំ សន្ធាយ វទតិ។ តត្ថ ហិ "យស្មា សត្តោតិ សង្ខ្យំ គតេ សង្ខារេយេវ អារម្មណំ ករោតិ, តស្មា បរិត្តារម្មណាតិ វុច្ចន្តី"តិ វុត្តំ។

ទុគ្គតតាទីនីតិ **អាទិ**-សទ្ទេន "អលទ្ធាលាភោ លទ្ធវិនាសោ តច្ឆិតានំ ភោគានំ កិច្ចបដិលាភោ រាជាទីហិ សាធារណភោគតា ទុក្ខវិហារោ សាសង្កវិហារោ"តិ ឯវមាទយោ សង្គហិតា។ កេចិ បន "ទិដ្ឋេវ ធម្មេ ភោគជានិអាទយោ និស្សន្ទផល"ន្តិ វទន្តិ។

កុសលកម្មបថកថាវណ្ណនា

តាសញ្ច វិរតីនំ ចេតនាសម្បយុត្តត្តា ចេតនាទ្វារេន សុគតិទុគ្គតិតទុប្បជ្ជនសុខទុក្ខានំ បថភាវោ យុត្តោតិ អធិប្បាយោ។

កម្មបថសំសន្ទនកថាវណ្ណនា

តថាតិ កម្មបថប្បត្តានំ។ **កេចី**តិ ធម្មសិរិត្ថេរំ សន្ធាយាហ។ សោ ហិ កម្មបថប្បត្តានមេវ ទុស្សីល្យាទីនំ សុសីល្យាទីនញ្ច កម្មបថេហិ អត្ថតោ នានត្តាភាវទស្សនំ, តេសំ វា ផស្សទ្វារាទីហិ អវិរោធភាវេន ទីបនំ កម្មបថសំសន្ទនន្តិ វទតិ។ **កម្មបថតា នត្ថី**តិ ឯតេន យថាវុត្តានំ អសំវរសំវរានំ តេសំ វាទេ កម្មបថសំសន្ទនេ អសង្គហិតតំ ទស្សេតិ។ យេ បន សង្គហំ លភន្តិ, តេសំ គហណេ បយោជនាភាវំ ទស្សេតុំ **"តិវិធ…បេ…. ទស្សនេនា"**តិ វុត្តំ។ ឯវំ បុរិមបក្ខេ សង្ខេបតោ ទោសំ វត្វា ទុតិយបក្ខេបិ វត្តុំ **"ន ច ទុច្ចរិតាន"**ន្តិអាទិមាហ។ តេន យេ ទុច្ចរិតសុចរិតអសំវរសំវរា អនុចរិយន្តិ, តេសំ កាយកម្មាទិតា វិធីយតីតិ ទស្សេតិ។ "បញ្ចផស្សទ្វារវសេន ឧប្បន្នោ អសំវរោ អកុសលំ មនោកម្មមេវ ហោតី"តិអាទិនា ហិ វុត្តន្តិ។ **យទិ ចា**តិអាទិនា អនវសេសបរិយាទានាភាវមាហ។ **ឧប្បត្តិ ន វត្តព្ពា**តិ កម្មបថ…បេ…. វទន្តេហិ "មនោកម្មំ ឆផស្សទ្វារវសេន ឧប្បជ្ជតី"តិ ន វត្តព្ពន្តិ អត្ថោ។ អថ វា យទិ កម្មបថប្បត្តានេវ ទុស្សីល្យាទីនិ កាយកម្មាទិនាមេហិ អដ្ឋកថាយំ វុត្តានីតិ ឯវំ វទន្តេហិ អដ្ឋកថាចរិយេហិ មនោកម្មស្ស ឆផស្សទ្វារវសេន ឧប្បត្តិ ន វត្តព្ពាតិ អត្ថោ។ **តំតំកម្មភាវស្ស វុត្តត្តា**តិ "តិវិធំ កាយទុច្ចរិតំ អកុសលំ កាយកម្មមេវ ហោតី"តិអាទី (វិភ. ៩១៣) សន្ធាយាហ។

កម្មន្តរម្បិ តំទ្វារិកកម្មមេវ សិយាតិ បាណាតិបាតាទិកស្ស វចីកម្មាទិភាវមាសង្កតិ។ **តស្មា**តិ យស្មា កេសញ្ចិ អសំវរានំ សំវរានញ្ច កម្មបថតា នត្ថិ, កាយទុច្ចរិតាទីនញ្ច កម្មបថេហិ នានត្តាភាវទស្សនេន បយោជនំ នត្ថិ, ន ច ទុច្ចរិតាទីនំ ផស្សទ្វារានំ វសេន ឧប្បត្តិ ទីបិតា, ន ចាយំ វិធិ និរវសេសសង្គាហិកា, កម្មានញ្ច សង្ករោ អាបជ្ជតិ, អដ្ឋកថាយញ្ច បុព្ពាបរវិរោធោ, តស្មាតិ អត្ថោ។ **សមាននាមតា** កាយកម្មាទិតា។ **សាមញ្ញនាមាវិជហនំ** កាយកម្មាទិភាវាវិជហនំ។ **ឧភយេស**ន្តិ កម្មបថាកម្មបថានំ។ **ឧប្បត្តិបរិយាយវចនាភាវតោ**តិ ឯតេន ផស្សទ្វារអសំវរទ្វារាទីនំ តំទ្វារិកកម្មានញ្ច អត្ថតោ នានត្តាភាវេបិ តថា តថា បវត្តទេសនាវសេន តេ វិចារិតាតិ ទស្សេតិ។ "អកុសលំ កាយកម្មំ បញ្ចផស្សទ្វារវសេន ន ឧប្បជ្ជតី"តិអាទិកោ ទុតិយវិនិច្ឆយោ។

កាយេ វាចាយ ច…បេ…. សិទ្ធិតោតិ ឯតេន ចោបនប្បត្តំ អកុសលំ មនោកម្មំ ចោបនំ អប្បត្តតោ វិសេសេត្វា ទស្សេតុំ **"កាយវចីកម្ម"**ន្តិ វុត្តំ, ន បន កាយវចីកម្មភាវតោតិ ទស្សេតិ។ តេន កាយវចីគហណំ យថាវុត្តចោបនប្បត្តំ ឯវ វិភាវេតីតិ ទដ្ឋព្ពំ។ តេនេវាហ – "ចោបនប្បត្តំ អកុសលំ កាយទ្វារេ វចីទ្វារេ ច មនោកម្មំ

ហោតី”តិ។ **តំ**-សទ្ទេ វុត្តេ **យំ**-សទ្ទោ អព្យភិចារិតសម្ពន្ធតាយ វុត្តោយេវ ហោតីតិ កត្វា “**យំ ឧប្បជ្ជតី**”តិ វុត្តំ។ **ឧប្បាទមត្តបរិច្ឆិន្នេនា**តិ ឆផស្សទ្វារិកកម្មេនាតិ អត្ថោ។ **មត្ត**-សទ្ទេន វិសេសនិវត្តិអត្ថេន មនោកម្មតាវិសេសំ និវត្តេតិ។ **និយមស្ស ឯវ**-សទ្ទស្ស **អកតត្តា** “កាយវចីកម្មមេវ ហោតី”តិ អវុត្តត្តា។ ឥទានិ និយមាករណេន លទ្ធគុណំ ទស្សេន្តោ “**ន បន សព្ពម្បី**”តិអាទិមាហ។

“និយមស្ស អកតត្តា”តិអាទិ **បុរិមនយោ**តិ អធិប្បេតោ។ វត្តុអធិប្បាយានុរោធិនី សទ្ទប្បវត្តីតិ សមាសបទេ ឯកទេសោបិ អាកឌ្ឍីយតិ អធិការវសេនាតិ អធិប្បាយេន “**កម្ម-សទ្ទមត្តេន សម្ពន្ធំ កត្វា**”តិ វុត្តំ។ **យំ បន វទន្តី**តិអាទិនា ឯត្ថ បទការមតស្ស អយុត្តតំ ទស្សេតិ។ តត្ថ **ចេតនាបក្ខិកាន**ន្តិ កាយវចីកម្មភូតចេតនាបក្ខិកានំ។ **សតន្តិ** សមានានំ។ **តំតំទ្វារកម្មបថានញ្ចា**តិ ឥទំ ឥមស្ស ចិត្តស្ស កម្មបថភាវេន បវត្តំ កាលំ សន្ធាយ វុត្តំ, ន សព្ពទា, កម្មបថភាវេនេវ បវត្តនតោ។ **ច**-សទ្ទេន វា អកម្មបថសង្គហោ ទដ្ឋព្ពោ។ អថ វា តំតំទ្វារា ច តំតំទ្វារកម្មបថា ច តំតំទ្វារកម្មបថាតិ “តំតំទ្វារា”តិ បទេន អកម្មបថានំ សំវរានំ សង្គហោ ទដ្ឋព្ពោ។ **តេន សភាវេនា**តិ មនោកម្មស្ស ទ្វារភាវេន, ន អត្តនោតិ អធិប្បាយោ។ **ឯវមិធាបី**តិ ចិត្តជនិតោ ចិត្តសម្បយុត្តស្ស កម្មស្ស ទ្វារភាវោ ចិត្តេបិ ឧបចរិតោតិ អត្ថោ។ **វត្តព្ពមេវ នត្ថិ** អនន្តរបច្ចយភូតមនោរហិតស្ស ចិត្តស្ស អភាវតោតិ។

ទ្វារកថាវណ្ណនា និដ្ឋិតា។

កមាភាវនិយមាភាវេ **សព្ពារម្មណតាទី**តិ **អាទិ**-សទ្ទេន សង្គណ្ហាតិ។ **ន ហិ…បេ…. អត្ថី**តិ បធានេ អសម្ភវតោ អប្បធានំ អធិករីយតីតិ ទស្សេតិ។

ធម្មុទ្ទេសវារកថា

ផស្សបញ្ចមករាសិវណ្ណនា

“តស្មិំ សមយេ ផស្សោ ហោតី”តិអាទិកាយ បាឡិយា ផស្សាទីនំ កាមាវចរតាទិទស្សនេ ន តប្បរភាវោ, សភាវទស្សនេ ឯវ បន តប្បរភាវោតិ ទស្សេតិ “**ន ហិ ផស្សាទីន**”ន្តិអាទិនា។

ចិត្តកិរិយាភាវេនាតិ ចិត្តព្យាបារភាវេន។ ផស្សស្ស សម្បជ្ជនមុប្បជ្ជនមេវ។ **សន្និបតិតប្បវត្តិយា បច្ចយោ ហោតី**តិ ឯតេន ចិត្តារម្មណសន្និបាតការណំ ផស្សោ ចិត្តារម្មណសន្និបាតោតិ វុត្តោតិ ទស្សេតិ។ ផស្សោ ហិ ចិត្តស្ស អារម្មណេ ផុសនាការេនេវ បវត្តិតោ តស្ស អារម្មណេ សន្និបតិតប្បវត្តិយា បច្ចយោតិ ច វុច្ចតិ។ សាចស្ស ផុសនាការប្បវត្តិ សាខគ្គេ ឋិតំ ទិស្វា ភូមិសណ្ឋិតស្ស អវិរកបុរិសស្ស ជង្ឃចលនំ, អម្ពិលអម្ពបក្កាទី ខាទន្តំ ទិស្វា មុខេ ខេឡុប្បត្តិ, ទយាលុកស្ស បរំ ហញ្ញមានំ ទិស្វា សរីរកម្បនន្តិ ឯវមាទីសុ បរិព្យត្តា ហោតិ។ **តព្ពិសេសភូតា រូបធម្មា**តិ យថា បដិហននវសេន អញ្ញមញ្ញំ អាសន្នតរំ ឧប្បជ្ជមានេសុ រូបធម្មវិសេសេសុ សង្ឃដ្ដនបរិយាយោ, ឯវំ ចិត្តារម្មណានំ វិសយករណវិសយភាវប្បត្តិ បដិហននាការេន ហោតិ។ សោ ច ចិត្តនិស្សិតោ ធម្មវិសេសោ សង្ឃដ្ដនបរិយាយេន វុត្តោ, យទាហ “**ឯវ**”ន្តិអាទិ។ កេចិ បន “សង្ឃដ្ដនរសោ ផស្សោ បញ្ចទ្វារិកោវ, ន ឥតរោ វត្ថារម្មណសង្ឃដ្ដនាភាវតោ”តិ វទន្តិ, តំ ន យុជ្ជតិ ឧបចារសិទ្ធត្តា សង្ឃដ្ដនស្ស។ ឥតរថា បញ្ចទ្វារិកស្សបិ តំ ន សម្ភវេយ្យាតិ។ ឥន្ទ្រិយមនសិការេសុ យថាបវត្តមានេសុ តំតំអារម្មណេ វិញ្ញាណំ ឧប្បជ្ជតិ, តេសំ តថាបវត្តិយេវ **វិញ្ញាណស្ស វិសយភាវករណំ**។

“យំ ខោ, ភិក្ខវេ, ឥមេ បញ្ច កាមគុណេ បដិច្ច ឧប្បជ្ជតិ សុខំ សោមនស្សំ, អយំ វុច្ចតិ កាមានំ អស្សាទោ”តិអាទិវចនតោ (អ. និ. ៩.៣៤) សុខវេទនាវ អស្សាទោតិ អាហ “**អស្សាទភាវតោ**”តិ។ **ផុសនាទិភាវេន អារម្មណគ្គហណំ ឯកទេសានុភវន**ន្តិ អនុបចរិតមេវ ផស្សាទីនំ អនុភវនកិច្ចមាហ។

និមិត្តេនាតិ នីលាទិនា ទីឃាទិនា ច និមិត្តេន។ **ឯតេនុបាយេនា**តិ យថា ញាណប្បធានេ ចិត្តុប្បាទេ សញ្ញា ញាណមនុវត្តតិ, ឯវំ សមាធិប្បធានេ សមាធិន្តិ ទស្សេតិ។

បពន្ធតីតិ បដ្ឋបេតិ សម្បយុត្តធម្មេ សកសកកិច្ចេ បដ្ឋបេតិ។ តេនេវ ហិ តទត្ថំ វិវរន្តោ “**បវត្តេតី**”តិ អាហ។

វិជ្ជមានតាវាចី **ហោតិ**-សទ្ទោ, វិជ្ជមានតា ច សង្ខតធម្មានំ ឧប្បជ្ជនេន វិនា នត្ថីតិ “ចិត្តំ ន តថា អត្ថតោ នុប្បជ្ជតី”តិ វុត្តំ។ តេន យស្មា ចិត្តំ ន នុប្បជ្ជតិ ឧប្បជ្ជតិ ឯវ, តស្មា ចិត្តំ ហោតីតិ វុត្តន្តិ អយមេត្ថ អដ្ឋកថាយ អត្ថោ។ ឯវមវដ្ឋិតេ **ហោតិ-ឧប្បជ្ជតិ**-សទ្ទានំ សមានត្ថត្តេន ន កិញ្ចិ បយោជនំ ទិស្សតិ។ អថ វា ភវនំ នាម សត្តា, សត្តា ច ឧប្បាទាទិនា សមង្គិតាតិ ផស្សាទីនំ ខណត្តយបរិយាបន្នតា “ផស្សោ ហោតី”តិអាទីសុ **ហោតិ**-សទ្ទេន វុត្តា។ តត្ថ យោ ភាវោ ឧប្បាទសមង្គី, ន សោ ន ហោតិ នាម, តស្មា **ឧប្បជ្ជតិ**-សទ្ទេន វុច្ចមានស្ស អត្ថស្ស **ហោតិ**-សទ្ទវចនីយតា ន ន សម្ភវតិ។ **ឧប្បន្នំ ហោតី**តិ ឯត្ថ បន កិញ្ចាបិ **ឧប្បន្ន**-សទ្ទេនេវ ឧប្បាទាទិសមង្គិតា វុច្ចតិ, តព្ភាវានតិវត្តិ បន **ហោតិ**-សទ្ទេន វុត្តា ខណត្តយវីតិវត្តេបិ **ឧប្បន្ន**-សទ្ទស្ស វត្តនតោ, តស្មា ន ឯត្ថ **ឧប្បជ្ជតិ**-សទ្ទេន សមានត្ថតាសព្ភាវទស្សនំ វិយ ឧប្បជ្ជតិទស្សនម្បិ វិរុជ្ឈតិ បាកដករណភាវតោ។ ឥតរថា “ចិត្តំ ឧប្បន្នំ ហោតី”តិ ឥមិនាវ ចិត្តស្ស វិជ្ជមានភាវោ ទស្សិតោតិ កី បុន វិជ្ជមានភាវទស្សនេនាតិ ន ន សក្កា វត្តុំ, សមយវវត្ថានវសេន សវិសេសំ វុត្តម្បិ ចិត្តំ ផស្សាទីហិ សហុប្បត្តិយា សុដ្ឋុតរំ និព្ពិសេសន្តិ ទស្សេតុំ ចិត្តស្ស បុន វចនំ។ ឧទ្ទិដ្ឋធម្មានំយេវ ចេត្ថ និទ្ទេសវារេ វិភជនំ, ន វិភង្គេ វិយ បាឡិយា អារុឡ្ហសព្ពបទានន្តិ “ឧទ្ទេសវារេ សង្គណ្ហនត្ថំ និទ្ទេសវារេ វិភជនត្ថ”ន្តិ អយម្បិ អត្ថោ និច្ចលោ។ តថា ហិ “យស្មិំ សមយេ រូបូបបត្តិយា មគ្គំ ភាវេតី”តិអាទីសុ មគ្គាទយោ ន វិភត្តា។ អបិច អធិបតិភាវេន ឥន្ទ្រិយេសុ វិយ ផស្សវេទនាសញ្ញាចេតនាហិ សហ សព្ពចិត្តុប្បាទសាធារណរាសិយំ គហេតព្ពត្តា សមយវវត្ថានេ វុត្តម្បិ ចិត្តំ ផស្សបញ្ចមកេ វុត្តន្តិ ទដ្ឋព្ពំ។

ឈានង្គរាសិវណ្ណនា

វិតក្កនន្តិ វិតក្កនកិរិយា, សា ច វិតក្កស្ស អត្តនោ បច្ចយេហិ បវត្តិមត្តមេវាតិ ភាវនិទ្ទេសោ វសវត្តិភាវនិវារណាយ ហោតិ។ យស្មិំ អារម្មណេ ចិត្តំ អភិនិរោបេតិ, តំ តស្ស គហណយោគ្យំ ករោន្តោ វិតក្កោ អាកោដេន្តោ វិយ បរិវត្តេន្តោ វិយ ច ហោតីតិ តស្ស អាកោដនលក្ខណតា បរិយាហននរសតា ច វុត្តា។ ឥទញ្ច លក្ខណំ កិច្ចសន្និស្សិតំ កត្វា វុត្តំ។ ធម្មានញ្ហិ សភាវវិនិមុត្តា កាចិ កិរិយា នាម នត្ថិ, តថា គហេតព្ពាការោ។ ពោធនេយ្យជនានុរោធេន បន បរមត្ថតោ ឯកសភាវោបិ សភាវធម្មោ បរិយាយវចនេហិ វិយ សមារោបិតរូបេហិ ពហូហិ បការេហិ បកាសីយតិ។ ឯវញ្ហិ សោ សុដ្ឋុ បកាសិតោ ហោតីតិ។

វិប្ផារោ នាម វិតក្កស្ស ថិនមិទ្ធបដិបក្ខោ អារម្មណេ អនោលីនតា អសង្កោចោ, សោ បន អភិនិរោបនភាវតោ ចលនំ វិយ ហោតីតិ អធិប្បាយេន “**វិប្ផារវាតិ វិចលនយុត្តោ**”តិ វុត្តំ។ **ឧបចារប្បនាសុ សន្តានេន បវត្តិយ**ន្តិ ឯតេន យថា អបុព្ពារម្មណេ បឋមាភិនិបាតភូតោ វិតក្កោ វិប្ផារវា ហោតិ, ន តថា ឯកស្មិំយេវ អារម្មណេ និរន្តរំ អនុប្បពន្ធវសេន បវត្តិយំ, នាតិវិប្ផារវា បន តត្ថ ហោតិ សន្និសិន្នភាវតោតិ ទស្សេតិ។ តេនេវាហ “**និច្ចលោ ហុត្វា**”តិអាទិ។

“បីតិសុខេន អភិសន្ទេតី”តិអាទិវចនតោ (ទី. និ. ១.២២៦; ម. និ. ១.៤២៧) បីតិយា ផរណំ កាយវិសយន្តិ យថា តំ ហោតិ, តំ ទស្សេតុំ “**បណីតរូបេហី**”តិ វុត្តំ។

វិសារស្ស ព្យគ្គភាវស្ស បដិបក្ខោ សភាវោ អវិសារោ, ន វិសារាភាវមត្តំ។ អវិសារាវិក្ខេបានំ សមាធានភាវតោ អត្ថតោ វិសេសាភាវេបិ សមុខេន សម្បយុត្តមុខេន ច ឧភយំ វុត្តន្តិ ទស្សេតុំ “**អវិសា…បេ…. វិក្ខេបោ**”តិ វុត្តំ។ **វិសេសតោ**តិ អតិសយេនាតិ វា អត្ថោ គហេតព្ពោ។ សុខញ្ហិ សមាធិស្ស វិសេសការណំ “សុខិនោ ចិត្តំ សមាធិយតី”តិ (ទី. និ. ៣.៣៥៩; អ. និ. ៣.៩៦; ៦.១០; ១១.១២) វចនតោ។

ឥន្ទ្រិយរាសិវណ្ណនា

តត្ថាតិ សទ្ទហនសង្ខាតេ អធិមោក្ខលក្ខណេ។ **បុគ្គលោ សទ្ទហតី**តិ ឥមិនាបិ សទ្ធាយ អាហិតវិសេសានំ តំសម្បយុត្តធម្មានំ សទ្ទហនកិរិយាយ កត្តុភាវមេវ វិភាវេតិ។ អវយវព្យាបារោ ហិ សមុទាយេ វោហរីយតីតិ។ ន កេវលំ បសាទនីយវត្ថុស្មិំ អប្បសាទនាការប្បវត្តមេវ អកុសលំ អស្សទ្ធិយំ, អថ ខោ អប្បសាទនីយវត្ថុស្មិំ បសាទនាការប្បវត្តម្បីតិ ទស្សេតុំ “**មិច្ឆាធិមោក្ខោ**”តិ វុត្តំ។ តេន បូរណាទីសុ បសាទស្ស អស្សទ្ធិយតមាហ។ **បសាទភូតោ**តិ ឯតេន អប្បសាទភូតំ អស្សទ្ធិយំ និវត្តេតិ។ **វត្ថុគតោ**តិ ឥមិនា មិច្ឆាធិមោក្ខំ។ “បសាទភូតោ និច្ឆយោ”តិ ឥមិនា បន វិភាវិតមេវត្ថំ បាកដំ ករោន្តោ “**ន យេវាបនកាធិមោក្ខោ**”តិ អាហ។ អកាលុស្សិយំ បសាទោ, តំ បន អសង្ខោភភាវតោ “**អនាវិលភាវោ**”តិ វុត្តំ។ តញ្ហិ សម្បយុត្តេសុ វិទហន្តី សទ្ធា អកាលុស្សិយបច្ចុបដ្ឋានា។ **ឯវមេត**ន្តិ អធិមុច្ចនាការេន បន គហេតព្ពត្តា អធិមុត្តិបច្ចុបដ្ឋានា។ **ពុទ្ធាទិវត្ថូនី**តិ ឯត្ថ ឥធលោកបរលោកកម្មផលសម្ពន្ធាបិ សង្គហិតាតិ ទដ្ឋព្ពំ។ “សទ្ធាហត្ថោ, មហានាម, អរិយ

សារកោ”តិ, “សទ្ធីធ វិត្តំ បុរិសស្ស សេដ្ឋ”ន្តិ (សំ. និ. ១.២៤៦; សុ. និ. ១៨៤), “សទ្ធា ពីជំ តបោ វុដ្ឋី”តិ (សំ. និ. ១.១៩៧; សុ. និ. ៧៧) ឯវមាទិវចនតោ កុសលធម្មានំ អាទានាទីសុ ហត្ថាទយោ វិយ សទ្ធា ទដ្ឋព្ពា។

> “ឥធ ភិក្ខុនា កម្មំ កត្តព្ពំ ហោតិ។ តស្ស ឯវំ ហោតិ ‘កម្មំ ខោ មេ កត្តព្ពំ ភវិស្សតិ, កម្មំ ខោ បន មេ ករោន្តស្ស ន សុករំ ពុទ្ធានំ សាសនំ មនសិ កាតុំ, ហន្ទាហំ វីរិយំ អារភាមិ អប្បត្តស្ស បត្តិយា អនធិគតស្ស អធិគមាយ អសច្ឆិកតស្ស សច្ឆិកិរិយាយា’”តិ (ទី. និ. ៣.៣៣៥) –

អាទិកា អនុរូបបច្ចវេក្ខណា។

តំមូលកានីតិ គន្តព្ពមគ្គាទិមូលកានិ។ ឯត្ថ ច **មគ្គោ គន្តព្ពោ ហោតី**តិអាទយោ អដ្ឋកថាយំ ទស្សនវសេនេវ វុត្តា, ន បាឡិយំ អាគតានុក្កមេនាតិ ទដ្ឋព្ពំ។

ករណាទិកាលេ វិយ ចិរកតាទិអារម្មណំ វិភូតំ កត្វា បវត្តន្តី សតិ តំ ឧបគន្ត្វា តិដ្ឋន្តី អនិស្សជ្ជន្តី ច ហោតិ។ យំ អារម្មណំ សម្មុដ្ឋំ, តំ បិលវិត្វា គតំ វិយ ចលិតំ វិយ ច ហោតិ, តប្បដិបក្ខភាវេន បន អសម្មុដ្ឋន្តិ ឥមមត្ថំ ទស្សេន្តោ **“ឧទកេ អលាពុ វិយា”**តិអាទិមាហ។ តត្ថ **សារណា**ន្តិ ឯតេន “សរន្តិ តាយា”តិ ឥមមេវត្ថំ វិភាវេតិ។ សរណកិរិយាយ ហិ បវត្តមានានំ ធម្មានំ តត្ថ អាធិបច្ចភាវេន សតិ បច្ចយោ។ តស្សា ហិ តថា បច្ចយភាវេ សតិ តេ ធម្មា សារិតា អសម្មុដ្ឋកតា អបិលាវិតាហោន្តីតិ។ “ឥមេហិ នាម ហេតូហិ បច្ចយេហិ ច ឯតេ ធម្មា សម្ភវន្តី”តិ **សម្ភវតោ**។ “ឥមំ នាម ផលំ និព្ពត្តេន្តី”តិ **ផលតោ** ធម្មា ឧប្បជ្ជនេន វិបច្ចនេន ច និប្ផន្នា នាម ហោន្តីតិ។ **វត្ថុភូតា**តិ អារម្មណភូតា។

សតិបិ សព្ពេសំ សារម្មណធម្មានំ អារម្មណគ្គហណេ ន ចិត្តំ វិយ បរេ បរិច្ឆិជ្ជគាហិនោតិ **“បរិច្ឆិន្នោបលទ្ធិវសេន ជានាតី”**តិ ចិត្តំ វុត្តំ។ ចេតសិកេសុ ហិ កេចិ វិសយំ បរិច្ឆិជ្ជ គហេតុំ ន សក្កោន្តិ, កេចិ បន បរិច្ឆេទមត្តេយេវ តិដ្ឋន្តិ, ន វិញ្ញាណំ វិយ វិសយំ គណ្ហន្តីតិ យេ អាសង្កិតព្ពា, តេសុ តទភាវំ ទស្សេន្តោ **“ន សញ្ញា…បេ… វិជ្ជនវសេនា”**តិ អាហ។

បីតិយា ច សោមនស្សភាវោ អាបជ្ជតីតិ ឥទំ បីតិ ច សោមនស្សញ្ច បីតិសោមនស្សន្តិ បីតិសោមនស្សានំ តុល្យយោគំ សន្ធាយ វុត្តំ។ សោមនស្សស្សេវ បន “អាជញ្ញរថោ”តិ វិយ បីតិយុត្តំ សោមនស្សំ បីតិសោមនស្សន្តិ បធានភាវោ ឥច្ឆិតោតិ ន បីតិយា សោមនស្សភាវប្បត្តិ។ ន ហិ បធានេ វិជ្ជមានេ អប្បធានំ ឧបយុជ្ជតិ, បីតិគ្គហណញ្ចេត្ថ បីតិយុត្តស្ស សោមនស្សស្ស យេភុយ្យេន ភាវតោ បរិព្យត្តកិច្ចតោ ច កតំ, ន ច និប្បីតិកសោមនស្សស្ស អសង្គហោ។ វុឌ្ឍិសទ្ទេសុ កិរិយាយ អនច្ចន្តិកភាវតោ។ បីតិយា បន ឧបលក្ខណភាវេន អយមត្ថោ សុដ្ឋុ យុជ្ជតីតិ ទស្សេន្តោ អាហ **“បីតិឧបលក្ខិតំ វា”**តិអាទិ។

បវត្តំ ឧបាទិន្នក្ខន្ធំ។ **ចិរដ្ឋិតិកំ ហោតី**តិ ឯតេន ន កេវលំ អនុបាលេតព្ពធម្មានំ ខណដ្ឋិតិយាយេវ, អថ ខោ បពន្ធានុបច្ឆេទស្សបិ ជីវិតំ ការណន្តិ ទស្សេតិ។ អញ្ញថា ហិ អាយុក្ខយមរណំ ន យុជ្ជេយ្យាតិ។ **អវិសេសេនា**តិ ការណវិសេសានបេក្ខេន ជីវិតិន្ទ្រិយតាសាមញ្ញេន។ យទិបិ អរូបាសញ្ញភវេសុ រូបារូបធម្មា នប្បវត្តន្តិ, តេហិ បន បុរិមបច្ឆិមភវេសុ ចរិមបឋមធម្មា សមានជាតិយេន អព្យវហិតតាយ និរន្តរាយេវ នាម ហោន្តីតិ **“យាវ បរិនិព្ពានំ អវិច្ឆិន្នំ បវត្តតី”**តិ វុត្តំ។ **អនុបាលនាទិកស្សា**តិ អនុបាលនបវត្តនដ្ឋបនានិយេវ វទតិ។ **ជីវមានវិសេសប្បច្ចយភាវតោ**តិ សហជាតានំ ជីវមានតាវិសេសស្ស បច្ចយភាវតោ។ ឥន្ទ្រិយពទ្ធស្ស ហិ មតរូបតោ កម្មជស្ស ច ឧតុជាទិតោ វិសេសោ ជីវិតិន្ទ្រិយកតោតិ។

មគ្គង្គរាសិវណ្ណនា

អវិបរីតនិយ្យានិកភាវេនាតិ ឥទំ **សម្មា**-សទ្ទស្ស **ទិដ្ឋិ**-អាទិសទ្ទានញ្ច សមានាធិករណតាវសេន ទិដ្ឋិអាទីនំ អវិសេសភូតស្ស និយ្យានិកភាវស្ស សម្មា-សទ្ទេន វិសេសិតព្ពត្តា វុត្តំ។ អវិបរីតត្ថោ ហិ សម្មា-សទ្ទោ, ន និយ្យានិកត្ថោតិ។ អវិបរីតនិយ្យានិកត្ថោ ឯវ វា សម្មា-សទ្ទោ។ អនេកត្ថា ហិ និបាតាតិ។ **ឯវមេវា**តិ អវិបរីតនិយ្យានិកភាវេន។

ពលរាសិវណ្ណនា

បតិស្សវោ វចនសម្បដិគ្គហោតិ អធិប្បាយេន “**សប្បតិស្សវំ បតិស្សវភូតំ តំសភាគញ្ច យំ កិញ្ចិ គារវ**”ន្តិ អាហ។ **តត្ថ តត្ថ បាកដភាវេនា**តិ អជ្ឈត្តភូតេសុ ជាតិយាទីសុ ពាហិទ្ធាភូតេសុ ភិក្ខុអាទីសុ ហិរោត្តប្បានំ អនុរូបបច្ចវេក្ខណវសេន សសម្ភារបថវីអាទីសុ បថវីធាតុអាទីនំ វិយ វិភូតកិច្ចភាវេនាតិ អត្ថោ។

មូលរាសិវណ្ណនា

ឯវញ្ចិ ឧបមាយ សមេតីតិ យថា អសុចិម្ហិ បតិតបុរិសស្ស សតិបិ កាយេន អល្លីយនេ ភាវោ អនល្លីនោ, ឯវំ អលោភោបិ អារម្មណករណវសេន គហិតេបិ អារម្មណេ អលគ្គភាវេន អនល្លីនភាវោ អនល្លីនាការោ ឯវ បវត្តតិ។ ឯវំសភាវោ ហិ សោ ធម្មោតិ។ កិញ្ចិ ទុស្សីល្យំ ទោសសមុដ្ឋានំ សព្ពម្បិ ទុស្សីល្យំ ទោសូបនិស្សយន្តិ “**ទោសសមុដ្ឋានតំ ទោសូបនិស្សយតញ្ចា**”តិ វុត្តំ។ តេន អទោសោ ទោសស្សេវ ឧជុវិបច្ចនីកោ, តំមុខេន ទុស្សីល្យស្សាតិ ទស្សេតិ។

តត្ថ ជាតានំ ធម្មានំ អនតិវត្តនដ្ឋេន...បេ.... អាសេវនដ្ឋេន ភាវនាតិ យោ សោ ឯកត្តុបគតោ បឋមជ្ឈានាទិអប្បនាចិត្តុប្បាទោ អាសន្នូបចារាហិតវិសេសោ នីវរណាទិបរិបន្ថវិសុទ្ធិយា វិសុទ្ធោ, តទាវរណវិសយវិរហេន ច សមប្បវត្តអប្បនាសមាធិសង្ខាតំ មជ្ឈិមំ សមថនិមិត្តំ បដិបន្នោ, ឯវំ បដិបន្នត្តា ឯវ តត្តុបគមនេន តត្ថ ច បក្ខន្ទោ, វិសោធេតព្ពស្ស វិក្ខេបស្ស កិលេសសំសគ្គស្ស ច អភាវតោ វិសោធនសមាធានឯកត្តុបដ្ឋានព្យាបារវិរហេន វិសុទ្ធិសមថបដិបត្តិឯកត្តុបដ្ឋានាការេ អជ្ឈុបេក្ខនោ អភិព្យត្តរូបាយ សហជាតតត្រមជ្ឈត្តុបេក្ខាយ កិច្ចវសេន ឧបេក្ខានុព្រូហិតោ, តស្មិំយេវ ជាតា សមាធិបញ្ញាសង្ខាតា យុគនទ្ធធម្មា។ តេ យថា អញ្ញំ អនតិវត្តមានា ហុត្វា បវត្តន្តិ, ឯវំ ភាវនា ព្រូហនា។ តថា យានិ តត្ថ សទ្ធាទីនិ ឥន្ទ្រិយានិ នានាកិលេសេហិ វិមុត្តត្តា វិមុត្តិរសេន ឯករសានិ ហុត្វា បវត្តានិ។ យញ្ច តត្ថ តទុបគំ, តេសំ អនតិវត្តនឯករសភាវានំ អនុច្ឆវិកំ វីរិយំ វាហិយតិ បវត្តីយតិ, យា ចស្ស តស្មិំ ខណេ បវត្តា បគុណពលវភាវាបត្តិសង្ខាតា អាសេវនា។ សព្ពេសំ ឯតេសំ អាការានំ ភាវនា ឧប្បាទនា វឌ្ឍនា, អយំ **តត្ថ ជាតានំ...បេ.... អាសេវនដ្ឋេន ភាវនា** នាម។

យស្មា បនាយំ ភាវនាការោ “បឋមស្ស ឈានស្ស បដិបទាវិសុទ្ធិ អាទី”តិអាទិនាបិ (បដិ. ម. ១.១៥៨) **បាឡិយំ** អាគតោ ឯវ, ញាណេន ច សំកិលេសវោទានេសុ តំ តំ អាទីនវំ អានិសំសញ្ច ទិស្វា តថា តថា និប្ផាទេតព្ពោ, តស្មា “**ឯវំ វុត្តាយ បញ្ញាសាធនាយ ភាវនាយា**”តិ វុត្តំ។ **អប្បវត្តី**តិ យស្មិំ ធម្មេ សតិ យថាវុត្តា ភាវនា នប្បវត្តតិ, សោ ធម្មោ បដិបក្ខភាវនាបរាមសនេន អភាវនាតិ វុត្តោតិ អធិប្បាយោ។ ន ហិ អភាវមត្តស្ស អមោហោ បដិបក្ខោតិ យុជ្ជតីតិ។ **តប្បដិបក្ខភូតា អកុសលា** កាមច្ឆន្ទាទយោ ទដ្ឋព្ពា។ បមាទវិសេសោ វា **អភាវនា**។ សោ ហិ “កុសលានំ វា ធម្មានំ អនាសេវនា អភាវនា អពហុលីកម្ម”ន្តិអាទិនា និទ្ទិដ្ឋោតិ។

ឯកន្តេន អលព្ភនេយ្យទស្សនត្តំ “**ជរាធម្មោ**”តិ វុត្តំ។ តថា ហិ បាឡិយំ “ជាតិធម្មានំ, ភិក្ខវេ, សត្តានំ ឯវំ ឥច្ឆា ឧប្បជ្ជតី”តិអាទិនា (ម. និ. ៣.៣៧៣) ឥច្ឆិតាលាភោ វិភត្តោ។ អលោភានុភាវេន កាយានុបស្សនាយ, អមោហានុភាវេន ចិត្តធម្មានុបស្សនាយ សិទ្ធិ បាកដាយេវាតិ អបាកដំ អទោសានុភាវេន វេទនានុបស្សនាសិទ្ធឹ វិភាវេន្តោ “**សុខវិបរិណាមេ**”តិអាទិមាហ។ អយញ្ច យោជនា អលោភាទីនំ វិសេសបច្ចយតំ សន្ធាយ កតា, អវិសេសេន បន សព្ពេ សព្ពេសំ បច្ចយា។ សភាវតោ សង្កប្បតោ ច ឧប្បន្នស្ស ទុក្ខស្ស អសហនវសេនេវ ឧប្បជ្ជតីតិ ទោសោ តំទស្សនស្ស **អាសន្នបដិបក្ខោ**, ន រាគោ វិយ ទូរបដិបក្ខោ។

កម្មបថរាសិវណ្ណនា

អភិជ្ឈាទយោ វិយ អនភិជ្ឈាទយោបិ ន ឯកន្តំ កម្មបថភូតាយេវាតិ អាហ “**កម្មបថតាតំសភាគតាហី**”តិ។ មនោកម្មបថភាវេន បវត្តនកម្មភាវតោ ហិ ឯតេសំ កម្មបថរាសិភាវេន សង្គហោ, ន សព្ពទា កម្មបថាយេវាតិ។ តេន យោ អញ្ញោបិ ធម្មោ អនិយតោ កម្មបថភាវេន បាកដោ ច, តស្សបិ កម្មបថតាវចនំ ន វិរុជ្ឈតីតិ ទស្សេតិ។

បស្សទ្ធាទិយុគលវណ្ណនា

សមន្តិ សម្មា។ **ចេតិយវន្ទនាទិអត្ថ**ន្តិ ចេតិយវន្ទនាទិហេតុ។ សមថចតុសច្ចកម្មដ្ឋានវសេន តព្ភេទវសេន ច សព្ពកម្មដ្ឋានភាវនាភិយុត្តានំ មុទុមជ្ឈិមតិក្ខិន្ទ្រិយតាទិភេទវសេន សព្ពយោគីនំ ចិត្តស្ស លីនុទ្ធច្ចាទិកាលវសេន សព្ពទា ហិតាហិតធម្មូបលក្ខណភាវតោ យថាសភាវំ បដិវេធភាវតោ ច សតិសម្បជញ្ញានំ បារិ

ពន្ធកហរណភាវនាវជ្ឈានានិ អវិសេសតោ ទដ្ឋព្ពានិ។ យថា អប្បនាកោសល្លេន វិនា សមថោ សមថមន្តរេន យថាភូតាវពោធោ ច នត្ថីតិ នានាក្ខណិកា សមាធិបញ្ញា អញ្ញមញ្ញស្ស វិសេសការណំ, ឯវំ បដិវេធេ ឯកក្ខណិកា បីតិ ទស្សេន្តោ អាហ “**អញ្ញមញ្ញំ និមិត្តភាវេនា**”តិ។ បញ្ញាយ ហិ សាតិសយំ អវភាសិយមានេ វិសយេ សមាធិ ឯកគ្គភាវេន អប្បេតុំ សក្កោតិ, សមាធិម្ហិ ច មជ្ឈិមំ សមថនិមិត្តំ បដិបន្នេ បញ្ញា អារម្មណេសុ វិសទា វហតីតិ។ **សមំ បវត្តា**តិ អញ្ញមញ្ញានតិវត្តនេន សមំ អវិសមំ ឯករសភាវេន បវត្តា។ អញ្ញមញ្ញសហាយភាវូបគមនេន យោគិនោ មនោរថធុរាកឌ្ឍនេ រថធុរាកឌ្ឍនេ វិយ អាជានេយ្យយុគោ យុគលកោ ហុត្វា អញ្ញមញ្ញានតិវត្ត មានេន នទ្ធា ពទ្ធា វិយាតិ វា **យុគនទ្ធា**។ អធិចិត្តមនុយុត្តេហិ វីរិយសមាធយោ សមំ យោជេតព្ពាតិ ឥមស្ស វិសេសស្ស ទស្សនត្ថំ បុព្វេ គហិតាបិ តេ បុន គហិតាតិ ទស្សេតុំ វីរិយសមាធិយោជនត្ថាយាតិ អដ្ឋកថាយំ វុត្តំ។ តំ បន សមាធិវីរិយយោគស្ស វិភាវនំ ហោតីតិ “**យោគវចនត្ថាយាតិ អត្ថោ**”តិ អាហ។

យេវាបនកវណ្ណនា

យថា តថា វាតិ សម្មា មិច្ឆា វា។ **អនធិមុច្ចន្តោ**តិ “ឥទំ ករិស្សាមិ, ឯតំ ករិស្សាមី”តិ ឯវំ បវត្តបុព្ពភាគ សន្និដ្ឋានហេតុកេន បយោគកាលសន្និដ្ឋានេន អនិច្ឆិនន្តោ។ យត្ថ ហិ អនិច្ឆយោ, តត្ថ អប្បដិបត្តិ ឯវាតិ។ **សំសប្បនំ** សំសយោ។ សោ ហិ “អាសប្បនា បរិសប្បនា”តិ វុត្តោ។ អសតិបិ ព្យាបារេ តក្រមជ្ឈត្តតាយ សតិ តំ សម្បយុត្តធម្មា សកសកកិច្ចវសេន អនូនានធិកតាយ អលីនអនុទ្ធតតាយ ច សំវត្តន្តីតិ សា តេសំ តថា បវត្តិយា បច្ចយភូតា ឩនាធិកភាវំ និវារេតិ វិយាតិ **ឩនាធិកនិវារណរសា** វុត្តា។ តថា បវត្តិបច្ចយត្តាយេវ តេសុ ធម្មេសុ មជ្ឈត្តតាតិ ច វុត្តា។

ឈានបទស្សាតិ **ឈាន**សទ្ទស្ស។ **តេសូ**តិ បញ្ចសុ។ **បញ្ច ហិ អង្គានិ ឈានបទស្ស អត្ថោ**តិ ឥទំ សំវណ្ណិយ មានត្ថាយេវ ឥមំ ចិត្តុប្បាទំ សន្ធាយ វុត្តំ។ ន ហិ សព្ពស្មិំ ចិត្តុប្បាទេ បញ្ចេវ ឈានង្គានិ។ **បទសមូហោ** វាក្យំ, **បទកោដ្ឋាសោ វា** ផស្សបញ្ចមកាទិ ធម្មរាសិ។ **វុត្តំ បូរិត**ន្តិ ឆបណ្ណាសាទិតាយ បូរណវសេន។ ផស្សបច្ចយា វេទនា “ផុដ្ឋោ វេទេតិ, ផុដ្ឋោ សញ្ជានាតី”តិអាទិវចនតោ (សំ. និ. ៤.៩៣) ផស្សោ វេទនាទីនំ បច្ចយោ។ យទិបិ ឆន្ទាទយោ យថាវុត្តរាសិកិច្ចាភាវតោ តេសុ ន វុត្តព្ពា, វិសុំ រាសិអន្តរភាវេន បន សរូបតោ វត្តព្ពាតិ ចោទនំ មនសិ កត្វា “**វុត្តានម្បី**”តិអាទិមាហ។

ធម្មុទ្ទេសវារកថាវណ្ណនា និដ្ឋិតា។

កាមាវចរកុសលំ

និទ្ទេសវារកថាវណ្ណនា

២. សន្តេតិ សភាវតោ វិជ្ជមានេ។ ផស្សស្ស វិសយវិសយីនំ សន្និបតនាការេន គហេតព្ពត្តា ផុសនំ វិសយេ ចិត្តស្ស សន្និបតនំ វុត្តំ។ “ចិន្តនដ្ឋេន ចិត្តំ, មននដ្ឋេន មនោ”តិអាទិនា ចិត្តាទិសទ្ទា ចិន្តនាទិព្យាបារមុខេន អត្តនោ អត្ថំ វិភាវេន្តីតិ អាហ “**ចិត្តំ មនោតិអាទីសុ វិយ កិច្ចវិសេសំ អនបេក្ខិត្វា**”តិ។ យថា លោកេ វិកតមេវ វេកតំ, វិសយោ ឯវ វេសយន្តិ វុច្ចតិ, ឯវំ មនោ ឯវ មានសន្តិ សទ្ទមត្តវិសេសោ។ **នីលា**ទិ-សទ្ទា វិយ វត្ថាទីសុ ចិត្តេសុ បរិសុទ្ធភាវនិពន្ធនា **បណ្ឌរ**សទ្ទស្ស បវត្តីតិ តស្ស **គុណវិសេសា**បេក្ខតា វុត្តា។ យថា កាយិកំ សាតន្តិ ឯត្ថ កាយប្បសាទនិស្សិតន្តិ អត្ថោ, ឯវំ **ចេតសិកំ សាត**ន្តិ ឯត្ថ ចេតោនិស្សិតំ សាតន្តិ **និស្សយវិសេសា**បេក្ខតា វុត្តា។ ឯកក្ខណិកា នានាក្ខណិកា ច ចិត្តស្ស ឋិតិ នាម, តស្ស អវត្ថាវិសេសោតិ **អវត្ថាវិសេសា**បេក្ខោ ចិត្តស្ស ឋិតីតិ ឯវំបការោ និទ្ទេសោ។ “ន លុព្ភតី”តិ វុត្តស្ស ចិត្តស្ស, បុគ្គលស្ស វា បវត្តិអាការភាវេន អលុព្ភនាតិ អលោភោ វុត្តោតិ **អញ្ញស្ស កិរិយាភាវវិសេសា**បេក្ខោ **អលុព្ភនា**តិ និទ្ទេសោ។ វុត្តនយេនេវ អលុព្ភិតស្ស ភាវោ **អលុព្ភិតត្ត**ន្តិ អយំ និទ្ទេសោ **អញ្ញស្ស ភាវភូតតាវិសេសា**បេក្ខោ វុត្តោ។ កត្តុករណភាវាទយោ សភាវធម្មានំ អជ្ឈារោបនវសេនេវ សិជ្ឈន្តិ , ភាវនិទ្ទេសោ បន អជ្ឈារោបនានបេក្ខោ, តតោយេវ ច វិសេសន្តរវិនិមុត្តោ វិនិវត្តោ វិសេសតោ និជ្ជីវភាវគិភាវតោ សភាវនិទ្ទេសោ នាម ហោតីតិ ផស្សោតិ ឥទំ ផុសនដ្ឋេន “**ធម្មមត្តទីបនំ សភាវបទ**”ន្តិ វុត្តំ។ អារម្មណំ ផុសន្តស្ស ចិត្តស្ស បវត្តិអាការោ ផុសនព្យាបារោ ហោតីតិ “**ផុសនកិរិយា ផុសនាការោ**”តិ វុត្តំ។ សម្ផុសនាតិ សំ-សទ្ទោ “សមុទយោ”តិអាទីសុ វិយ សមាគមត្ថទីបកោតិ អាហ “**សមាគម ផុសនា**”តិ។ “ផុសាមិ នេក្ខម្មសុខ”ន្តិអាទីសុ (ធ. ប. ២៧២) បដិលាភោបិ ផុសនា សម្ផុសនាតិ ច វុច្ចតីតិ អាហ “**ន បដិលាភសម្ផុសនា**”តិ។

អបរេន វេវចនេន។ ពាហុសច្ចភាវសម្បាទិកាយ បញ្ញាយ **បណ្ឌិច្ច**បរិយាយោ។ សិប្បាយតនាទីសុ ទក្ខតាភូតាយ **កោសល្ល**បរិយាយោ, យត្ថ កត្ថចិ តិក្ខសុខុមាយ **នេបុញ្ញ**បរិយាយោ, សម្មា ធម្មេ បញ្ញាបេន្តិយា **វេភព្យា**បរិយាយោតិ ឯវមាទិនា តេសុ តេសុ បញ្ញាវិសេសេសុ តេ តេ បរិយាយវិសេសា វិសេសេន បវត្តាតិ តេសំ បញ្ញាវិសេសានំ នានាកាលេ លព្ភមានតា វុត្តា, **ឥតរេបិ អនុគតា ហោន្តិ** យេភុយ្យេនាតិ អធិប្បាយោ។ **អត្ថនានត្តេន** បញ្ញាទិអត្ថវិសេសេន។ **កោធោ កុជ្ឈនា កុជ្ឈិតត្ត**ន្តិ ឯវំបការា និទ្ទេសា សភាវាការភាវទីបនវសេន ព្យញ្ជនវសេនេវ វិភាគវចនំ។ បណ្ឌិច្ចន្តិអាទយោ បញ្ញាវិសេសនិពន្ធនត្តា អត្ថវសេន វិភាគវចនន្តិ ឥមមត្ថមាហ "**អថ វា**"តិអាទិនា។ **ឯវមាការោ បនា**តិ បុរិមាការតោ វិសេសោ អត្ថតោ វិភត្តិគមនស្ស ការណំ វុត្តំ។

បដិក្ខិបនំ បដិសេធនំ បដិក្ខេបោ, តស្ស នានត្តំ វិសេសោ បដិក្ខេបនានត្តំ, សទ្ធម្មគរុតាយ បដិក្ខេបោ សទ្ធម្មគរុតាបដិក្ខេបោ, តេន សទ្ធម្មគរុតាបដិក្ខេបេន នានត្តំ **សទ្ធម្មគរុតាបដិក្ខេបនានត្តំ**។ តំ សទ្ធម្មគរុតាបដិក្ខេបនានត្តំ បន កោធគរុតាទិភេទភិន្នន្តិ "**កោធគរុតាទិវិសិដ្ឋេនា**"តិ វុត្តំ។ កោធាទីហិ វិសិដ្ឋោ ភិន្នោ សទ្ធម្មគរុតាយ បដិក្ខេបោ បដិសេធនំ កោធាទិវិសិដ្ឋបដិក្ខេបោ។ កោធគរុតាទិយេវ, តស្ស នានត្តេន **សទ្ធម្មគរុតាបដិបក្ខនានត្តេនា**តិ កោធគរុតា សទ្ធម្មគរុតាយ បដិបក្ខោ។ មក្ខលាភសក្ការគរុតា សទ្ធម្មគរុតាយ បដិបក្ខោតិ សទ្ធម្មគរុតាយ បដិបក្ខភាវវិសេសេន អសទ្ធម្មគរុតា តព្ភាវេន ឯកីភូតាបិ នានត្តំ គតា។ យស្មា បន **កោធោ** អត្ថតោ ទោសោយេវ។ **មក្ខោ** ទោសប្បធានា បរគុណវិទ្ធំសនាការប្បវត្តា អកុសលា ខន្ធា។ តគ្គរុតា ច តេសំ សាទរអភិសង្ខរណវសេន បវត្តនមេវ។ **លាភគរុតា** ចតុន្នំ បច្ចយានំ សក្ការគរុតា, តេសំយេវ សុសង្ខតានំ លទ្ធកាមតា។ តទុភយេសុ ច អាទរកិរិយា តថាបវត្តា ឥច្ឆាយេវ, តស្មា "សទ្ធម្មគរុតាបដិបក្ខនានត្តេន អសទ្ធម្មា នានត្តំ គតា"តិ វុត្តំ។ តថា ហិ ចត្តារោ អសទ្ធម្មា ឥច្ចេវ ឧទ្ទិដ្ឋា។ **អសទ្ធម្មគរុតា**តិ ឯត្ថ ច បុរិមស្មិំ វិកប្បេ "ន សទ្ធម្មគរុតា"តិ សទ្ធម្មគរុតា ន ហោតីតិ អត្ថោ។ ទុតិយស្មិំ សទ្ធម្មគរុតាយ បដិបក្ខោតិ សទ្ធម្មគរុតា ឯវ វា បដិបក្ខោ, តស្ស នានត្តេន **សទ្ធម្មគរុតាបដិបក្ខនានត្តេនា**តិ ឯវមេត្ថ អត្ថោ ទដ្ឋព្វោ។ កោធមក្ខគរុតានញ្ហិ សទ្ធម្មវិសេសា បវត្តិភេទភិន្នា មេត្តា បដិបក្ខោ។ លាភសក្ការគរុតានំ អប្បិច្ឆតា សន្តោសា។ តេន កោធគរុតា ន សទ្ធម្មគរុតាតិ កោធគរុតា កាយចិ សទ្ធម្មគរុតាយ បដិបក្ខោតិ អយមត្ថោ វុត្តោ ហោតិ។ តថា មក្ខគរុតាទីសុបិ។ ឯវញ្ច កត្វា "ចត្តារោ សទ្ធម្មា សទ្ធម្មគរុតា ន កោធគរុតា...បេ.... សទ្ធម្មគរុតា ន សក្ការគរុតា"តិ (អ. និ. ៤.៤៤) អាគតតន្តិបិ សមត្ថិតា ភវតិ។ លោភោ ន ហោតីតិ **អលោភោ** លុព្ភនា ន ហោតីតិ **អលុព្ភនា**តិ ឯវមាទិកោ អលោភោតិអាទីនំ លោភាទិវិសិដ្ឋោ បដិក្ខេបោ "ផស្សោ ផុសនា"តិអាទិកេហិ វិសទិសភាវតោ "**ផស្សាទីហិ នានត្ត**"ន្តិ វុត្តោ។ **ផស្សាទីហី**តិ ចេត្ថ អលុព្ភនាទយោបិ **អាទិ-**សទ្ទេន សង្គហិតាតិ ទដ្ឋព្វំ។ **លោភាទិបដិបក្ខេនា**តិ "លោភបដិបក្ខោ អលោភោ"តិអាទិនា យោជេតព្វំ។ សេសំ បុរិមសទិសមេវ។ អលោភាទោសាមោហានំ វិធុរតាយ បដិបក្ខភាវេន ច លព្ភមានោ អញ្ញមញ្ញវិសទិសោ លោភាទិវិសិដ្ឋបដិក្ខេបភាវេន លោភាទិបដិបក្ខភាវេន ច វិញ្ញាយតីតិ អាហ "**អលោភា...បេ.... យោជេតព្វ**"ន្តិ។ ពហូហិ បការេហិ ទីបេតព្ពត្ថតា **មហត្ថតា**។ **អាទរវសេន** សោតូនំ។

៣. យទិបិ ឯកស្មិំ ខណេ ឯកំយេវ អារម្មណំ ហោតិ, ឆសុបិ បន អារម្មណេសុ ឧប្បត្តិរហត្តា "**តេហិ វា**"តិអាទិ វុត្តំ។ **តស្សា**តិ សាតស្ស សុខស្ស។ **ជាតា**តិ ឯតស្ស អត្ថំ ទស្សេតុំ "**ការណភាវេន ផស្សត្ថំ បវត្តា**"តិ វុត្តំ។ ឥទំ វុត្តំ ហោតិ – យថា ចេតសិកសាតសង្ខាតា សោមនស្សវេទនា សហេវ ឧប្បជ្ជតិ, ឯវំ តទនុរូបផស្សសហិតា ហុត្វា បវត្តា តជ្ជាតិ វុត្តា។ **សាទយតី**តិ អធិគមាសីសាយ អនញ្ញនិន្នំ ករោតិ។

៥. **ន តស្សា តជ្ជតា**តិ តស្សា មនោវិញ្ញាណធាតុយា តស្សារុប្បា "តស្ស ជាតា"តិ វា ឧភយថាបិ តជ្ជតា ន យុជ្ជតិ។ យទិបិ ផស្សោ វិញ្ញាណស្ស វិសេសបច្ចយោ ន ហោតិ, តថាបិ សោ តស្ស បច្ចយោ ហោតិយេវាតិ តស្ស តជ្ជាមនោវិញ្ញាណធាតុសម្ផស្សជតា វត្តព្វាតិ ចោទនំ សន្ធាយាហ "**ន ច តទេវា**"តិអាទិ។ **តេហិ អារម្មណេហិ ជាតា តជ្ជា**តិ ឥមិនាបិ អត្ថេន តជ្ជា មនោវិញ្ញាណធាតុសម្ផស្សជាតិ វត្តុំ ន សក្កា។ វិញ្ញាណស្ស បន តជ្ជតាបញ្ញត្តិ លព្ភតេវ។ តថា ហិ "កឹ វា ឯតេនា"តិអាទិនា ផស្សាទីនំ តថា ទេសេតព្វតំ អាហ។

៧. ចិត្តស្ស អារម្មណេ អានយនាការប្បវត្តោ វិតក្កោ អត្ថតោ អារម្មណំ តត្ថ អាកឌ្ឍន្តោ វិយ ហោតីតិ "**អារម្មណស្ស អាកឌ្ឍនំ វិតក្កន**"ន្តិ វុត្តំ។

៨. អារម្មណស្ស អនុមជ្ជនាការប្បវត្តោ វិចារោ តត្ថ បរិព្ភមន្តោ វិយ សមន្តតោ ចរន្តោ វិយ ច ហោតីតិ "**សមន្តតោ ចរណំ វិចរណ**"ន្តិ វុត្តំ។

១១. **តថា អវដ្ឋានមត្តភាវតោ**តិ បាណវធាទិសាធនអវដ្ឋានមត្តភាវតោ, ន ពលវភាវតោតិ អធិប្បាយោ។

១៤. យេន ធម្មេន ចិត្តេ អារម្មណំ ឧបតិដ្ឋតិ ជោតតិ ច, សោ ធម្មោ ឧបដ្ឋានំ ជោតនន្តិ ច វុត្តោតិ អាហ “**ឧបដ្ឋានំ ជោតនញ្ច សតិយេវា**”តិ។

១៦. **សណ្ហដ្ឋេនា**តិ សុខុមដ្ឋេន។

៣០. **ភាវោ**តិ ហិរិយនំ វទតិ។

៣៣. **ន ព្យាបាទេតព្ពោ**តិ **អព្យាបជ្ជ**-សទ្ទស្ស កម្មត្ថតំ អាហ។

៤២-៤៣. យទិ អនវជ្ជធម្មានំ សីឃសីឃបរិវត្តនសមត្ថតា លហុតា, សាវជ្ជធម្មានំ កថន្តិ អាហ “**អវិជ្ជានីវរណាន**”ន្តិអាទិ។ **តេសំ ភាវោ គរុតា**តិ ឯតេន សតិបិ សព្ពេសំ អរូបធម្មានំ សមានខណត្តេ មោហសម្បយុត្តានំ សាតិសយោ ទន្ធោ បវត្តិអាការោតិ ទស្សេតិ។ សោ បន តេសំ ទន្ធាការោ សន្តានេ បាកដោ ហោតិ។

៤៤-៤៥. អប្បដិឃាតោ អវិលោមនំ។

៤៦-៤៧. **កិលិន្ន**ន្តិ អវស្សុតំ។

៥០-៥១. **បច្ចោសក្កនំ** មាយា យា អច្ចសរាតិបិ វុច្ចតិ។ **អវុមក្ខនំ** វណ្ណលេបនំ។ វេឡ ឯវ ទាតព្ពភាវេន បរិគ្គហិតោ **វេឡុទានំ** នាម។

និទ្ទេសវារកថាវណ្ណនា និដ្ឋិតា។

កោដ្ឋាសវារកថាវណ្ណនា

៥៨-១២០. **តេ**តិ ផស្សបញ្ចមកាទយោ។ **សង្គហគមនេនេវា**តិ សាធារណតាទិនា កេនចិ សទិសតាលេសេន, ន ផស្សាទយោ វិយ វិសុំ ធម្មភាវេនេវាតិ អត្ថោ។ **តថា អវិប្បកិណ្ណត្តា**តិ ផស្សាទយោ វិយ សរូបេន វិសុំ វិសុំ អវុត្តត្តា។ យទិបិ ឆន្ទាទយោ សង្គហសុញ្ញតវារេសុបិ សរូបេន ន វុត្តា, ខន្ធាយតនធាតុរាសីសុ បន សង្គហិតាយេវាតិ ទស្សេតុំ “**យស្មា បនា**”តិអាទិមាហ។ **តំនិទ្ទេសេ**តិ សង្ខារក្ខន្ធនិទ្ទេសេ។ ខន្ធានំ ធាតាយតនភាវេ ព្យភិចារាភាវតោ អខន្ធភាវនិវារណេន អនាយតនាធាតុភាវនិវារណម្បិ ទដ្ឋព្ពំ។ **ន យេវាបនកា បវេតព្ពា**តិ ខន្ធាទិរាសិអន្តោគធតំ សន្ធាយ វុត្តំ។ ឧទ្ទេសាទីសុ បន “យេវាបនាត្វេវ វុត្តានំ តេសំ តថាយេវ សង្គហោ យុត្តោ”តិ អដ្ឋកថាយំ “បវេត្វា យេវាបនកេ”តិ វុត្តំ។ សរូបេន អវុត្តានម្បិ ចិត្តុប្បាទបរិយាបន្នានំ ខន្ធាទិភាវោ ន វារេតព្ពោតិ ន យេវាបនកា បវេតព្ពាតិ វុត្តន្តិ ឧភយេសម្បិ អធិប្បាយោ វេទិតព្ពោ។

អាហារបច្ចយសង្ខាតេនាតិ ឧបត្ថម្ភកបច្ចយសង្ខាតេន។ សោ ច អាហារានំ ឧបត្ថម្ភកភាវោ បាកដោតិ កត្វា វុត្តោ, ន ជនកត្តាភាវតោ។ ឱជដ្ឋមករូបស្ស ហិ វេទនាទីនញ្ច អាហារណតោ តេសំ ជនកត្តំ លព្ភតីតិ។ យទិ ឧបត្ថម្ភកោ ឥធ បច្ចយោតិ អធិប្បេតោ, កពឡីការាហារស្ស តាវ ហោតុ, ឥតរេសំ កថន្តិ អាហ “**យថា ហី**”តិអាទិ ។ **សហជាតាទិបច្ចយេ**តិ សហជាតអញ្ញមញ្ញនិស្សយសម្បយុត្តអត្ថិអវិគតបច្ចយេ វទតិ, មហាចតុក្កំ វា, **ឯកេនាការេនា**តិ រូបារូបានំ ឧបត្ថម្ភកត្តេន ឧបការកភាវមាហ។ សោ ឯវ ច នេសំ អាហរណកិច្ចំ។ “សង្ខារបច្ចយា វិញ្ញាណ”ន្តិ វចនតោ ចេតនាយ វិញ្ញាណស្ស បច្ចយភាវោ សាតិសយោតិ អាហ “**វិញ្ញាណំ វិសេសេនា**”តិ។

យថាគតមគ្គោតិ វុត្តោ ការណផលានំ អភេទូបចារេនាតិ ទដ្ឋព្ពំ, នានាក្ខណិកោ អដ្ឋង្គិកមគ្គោ ឧបនិស្សយោ ឯតស្សាតិ **អដ្ឋង្គិកមគ្គូបនិស្សយោ**។ អរិយមគ្គស្ស យថាគតមគ្គបរិយាយោ វុច្ចមានោ តស្ស យា បុរិមកាលភូតា អភេទោបចារសិទ្ធា អាគមនាវត្ថា តតោ នាតិវិលក្ខណាតិ ឥមមត្ថំ វិភាវេតីតិ អាហ “**បុព្ពភាគ…បេ…. ទីបិតា**”តិ។ វិញ្ញាណស្ស ចិត្តវិចិត្តតា វិជាននភាវវិសេសា ឯវាតិ អាហ “**វិជាននមេវ ចិត្តវិចិត្តតា**”តិ។ **វេទនាក្ខន្ធាទីន**ន្តិ **អាទិ**-សទ្ទេន “ទ្វាយតនានិ ហោន្តី”តិអាទីសុ វុត្តមនាយតនាទយោបិ សង្គណ្ហាតិ។ **តប្បដិក្ខេបោ**តិ តស្ស ជាតិនិទ្ទេសភាវស្ស បដិក្ខេបោ។ **កតោ ហោតី**តិ ឯតេន អាហារិន្ទ្រិយឈានមគ្គផលហេតុយោ យត្តកា ឥមស្មឹ ចិត្តេ លព្ភន្តិ, តេ សព្ពេបិ “ឯកោ វិញ្ញាណាហារោ ហោតី”តិអាទិនា អវុត្តាបិ អត្ថតោ វុត្តាយេវាតិ ទស្សេតិ។ ឯស នយោ អញ្ញត្ថាបិ។

កោដ្ឋាសវារកថាវណ្ណនា និដ្ឋិតា។

សុញ្ញតវារាទិវណ្ណនា

១២១-១៤៥. យថាវុត្តេ សមយេតិ វុត្តប្បការសមូហេ។

១៤៦. ឧស្សាហនំ បេសនំ និយោជនំ។

១៥៦-១៥៩. នាតិសមាហិតាយាតិ នានាវជ្ជនូបចារំ សន្ធាយ វទតិ។ **យេវាបនកេហិបិ និព្ពិសេសតំ ទស្សេតិ** ករុណាមុទិតានម្បិ ឧប្បជ្ជនតោ។

កាយវចីកិរិយា កាយវចីបវត្តិ, វិញ្ញត្តិ ឯវ វា។ **អសមត្តភាវេន**ាតិ បុព្ពភាគភាវេនមាហ។

កាមាវចរកុសលវណ្ណនា និដ្ឋិតា។

រូបាវចរកុសលំ

ចតុក្កនយោ

បឋមជ្ឈានកថាវណ្ណនា

១៦០. ឧត្តរបទលោបំ កត្វា "រូបភវោ រូប"ន្តិ វុត្តោ, "រូបី រូបានិ បស្សតិ (ម. និ. ២.២៤៨; ៣.៣១២; ធ. ស. ២៤៨; បដិ. ម. ១.២០៩), រូបរាគោ"តិអាទីសុ (ធ. ស. ៣៦៣) វិយាតិ ទដ្ឋព្ពំ។ បយោគសម្បាទិតស្ស រូបជ្ឈានស្ស រូបភវាតិក្កមស្សបិ ឧបាយភាវតោ យថា រូបូបបត្តិយា ឯវ មគ្គោតិ អយំ និយមោ ន យុជ្ជតិ, ឯវំ បច្ចយន្តរវិកលតាទីហិ រូបូបបត្តិយា អនភិនិប្ផាទកស្សបិ អត្ថិភាវតោ រូបូបបត្តិយា មគ្គោ ឯវាតិ អយម្បិ និយមោ ន យុជ្ជតិ។ ឯវញ្ច សតិ យទេវ រូបូបបត្តិយា និប្ផាទកំ, តស្សេវ សម្បយុត្តស្ស រូបាវចរកុសលភាវោ, ន អនភិនិប្ផាទកស្សាតិ អយមត្ថោ អាបន្នោតិ ចោទនំ សមុដ្ឋាបេតិ **ន សព្ពស្ស កុសលជ្ឈានស្សា**តិអាទិនា។ តត្ថ សាមញ្ញសទ្ទោបិ អធិការវសេន វិសេសនិទ្ទិដ្ឋោ ហោតីតិ "**កុសលជ្ឈានស្ស មគ្គភាវោ**"តិ វុត្តំ។

រូបូបបត្តិជនកសភាវោ រូបភវវិបច្ចនសភាវោតិ តស្សបិ វិបាកធម្មភាវេ សតិបិ សព្ពកុសលាកុសលសាធារណំ វិបាកធម្មភាវសាមញ្ញំ "វិបាកធម្មភាវោ វិយា"តិ ឧទាហរណភាវេន វុត្តំ។ សាមញ្ញម្បិ ហិ វិសេសតោ ភិន្នំ កត្វា វោហរិយតីតិ។ **សព្ពសមានោ**តិ រូបូបបត្តិយា និប្ផាទកស្ស បច្ចយន្តរវិកលតាទីហិ អនិប្ផាទកស្ស ច សព្ពស្ស យថាធិគតស្ស ឈានស្ស សាធារណោ។ ឯតេន ឧត្តរបទាវធារណស្ស បរិគ្គហិតតំ ទស្សេតិ។ "ឥតោ អញ្ញោ មគ្គោ នាម នត្ថី"តិ ឥមិនាបិ សជាតិយា សាធារណោ អញ្ញជាតិវិនិវត្តិយា អនញ្ញសាធារណោ ឥមស្ស ឈានស្ស រូបូបបត្តិយា ឧបាយភាវោ វុត្តោតិ ទដ្ឋព្ពំ។ **ឥតរេ ទ្វេ** សទ្ធា ហិរី ច។ យទិ បដិបទាយ សាធេតព្ពតោ បុគ្គលបុព្ពង្គមាយ ទេសនាយ ភាវេន្តេន សមយវវត្ថានំ កតំ។ បដិបទារហិតេសុ កថន្តិ អាហ "**កេសញ្ចី**"តិអាទិ។ តត្ថ **កេសញ្ចី**តិ សមថភាវនាយ កតាធិការានំ។ តេសញ្ហិ មគ្គាធិគមនតោ បុព្ពេ អនធិគតជ្ឈានានំ បដិសម្ភិទាទយោ វិយ មគ្គាធិគមេនេវ តានិ សមិជ្ឈន្តិ។

អញ្ញានីតិ អរិយមគ្គសិទ្ធិតោ អញ្ញានិ។ **តេសុបី**តិ អរិយមគ្គេន សិទ្ធត្តា បដិបទារហិតេសុបិ។ ននុ ច អរិយមគ្គសិទ្ធស្សបិ អាគមនវសេន បដិបទា ឧបលព្ភតិយេវ។ ឥតរថា "ន កាមាវចរំ វិយ វិនា បដិបទាយ ឧប្បជ្ជតី"តិ , "ពហុតរំ លោកិយជ្ឈានម្បិ ន វិនា បដិបទាយ ឥជ្ឈតី"តិ ច វចនំ វិរុជ្ឈេយ្យាតិ? ន, យេភុយ្យេន គហណតោ បុគ្គលវិសេសាបេក្ខត្តា ច។ អរិយមគ្គសមិជ្ឈនកញ្ហិ ឈានំ កស្សចិទេវ ហោតិ, តស្មា ឥតរំ ពហុតរំ លោកិយជ្ឈានំ បុថុជ្ជនស្ស អរិយស្ស ច អកតាធិការស្ស ន វិនា បដិបទាយ សិជ្ឈតីតិ តេសំ វសេន វុត្តំ។ អរិយមគ្គសិទ្ធស្សបិ ឈានស្ស វិបាកានំ វិយ កុសលេន អរិយមគ្គេន សទិសត្តាភាវតោ អតព្ពិបាកត្តា ច ន មគ្គាគមនវសេន បដិបទា យុជ្ជតិ, ឯវមស្ស បដិបទាវិរហោ សិទ្ធោ។ ឯវញ្ច កត្វា សុទ្ធិកនវកទេសនាបិ សុដ្ឋនីតា ហោតិ។ តថា ច វក្ខតិ លោកុត្តរកថាយំ "លោកិយជ្ឈានម្បី"តិអាទិ (ធ. ស. មូលដី. ២៧៧)។

វង្កាសយស្ស វិសេសបច្ចយភូតាយ តណ្ហាយ តទនុករណវសេន វិវង្កាសយស្ស វឌ្ឍនន្តិ អាហ "**តណ្ហាសំកិលេសសោធនេន អាសយបោសន**"ន្តិ។ អាសយបោសនន្តិ ច ឈានភាវនាយ បច្ចយភូតា បុព្ពយោគាទិវសេន សិទ្ធា អជ្ឈាសយសម្បទា។ សា បន តណ្ហុបតាបវិគមេន ហោតីតិ អាហ "**តណ្ហាសំកិលេសសោធនេនា**"តិ។

ថិនមិទ្ធាទីនន្តិ ថិនមិទ្ធឧទ្ធច្ចកុក្កុច្ចវិចិកិច្ឆានំ។ **បហាន**ន្តិ បហាយកំ។

តំសទិសេសូតិ មហគ្គតភាវាទិនា បឋមជ្ឈានសមាធិសទិសេសុ។

បីតិសុខវន្តំ ឈានំ បីតិសុខន្តិ វុត្តំ យថា អរិសសោតិ ទស្សេន្តោ **"បីតិសុខ…បេ…. អកាអោ វុត្តោ"**តិ អាហ។ មគ្គស្សបិ វា និព្ពានារម្មណតោ តថលក្ខណូបនិជ្ឈានតា យោជេតព្ពា។ **អសម្មោសធម្ម**ន្តិ អវិនាសភាវំ។

ទុតិយជ្ឈានកថាវណ្ណនា

១៦១-១៦២. ទិដ្ឋាទីនវស្ស តំតំឈានក្ខណេ អនុប្បជ្ជនធម្មតាបាទនំ វូបសមនំ វិរជ្ជនំ បហានញ្ចាតិ ឥធាធិប្បេតវិតក្កាទយោយេវ ឈានង្គភូតា តថា ករិយន្តិ, ន តំសម្បយុត្តផស្សាទយោតិ វិតក្កាទីនំយេវ វូបសមាទិវចនំ ញាយាគតំ។ យស្មា បន វិតក្កាទយោ វិយ តំសម្បយុត្តធម្មាបិ ឯតេន ឯតំ ឱឡារិកន្តិ ទិដ្ឋាទីនវា ឯវ, តស្មា អវិសេសេន វិតក្កាទីនំ តំសហជាតានញ្ច វូបសមាទិកេ វត្តព្ពេ វិតក្កវិចារាទីនំយេវ វូបសមាទិកំ វុច្ចមានំ "អធិករវចនមញ្ញមត្ថំ ពោធេតី"តិ កិញ្ចិ វិសេសំ ទីបេតីតិ តំ ទស្សេន្តោ **"យេហិ វិតក្កវិចារេហី"**តិអាទិមាហ។ វិសុំ វិសុំ បិតានិបិ វិតក្កវិចារសមតិក្កមវចនាទីនិ បហេយ្យង្គនិទ្ទេសតាសាមញ្ញេន ចិត្តេន សម្ពុហតោ គហេត្វា អវយវេន សមុទាយោបលក្ខណំ កតន្តិ ទស្សេន្តោ **"តេសំ…បេ…. តំ ទីបកន្តិ វុត្ត"**ន្តិ អាហ។ ឥទានិ អវយវេន សមុទាយោបលក្ខណំ វិនា វិតក្កវិចារវូបសមវចនេន បីតិវិរាគាទិវចនានំ ស វិសយេ សមានព្យាបារតំ ទស្សេន្តោ **"អថ វា"**តិអាទិមាហ។

តស្មឹ ទស្សិតេតិ "យា សទ្ធា សទ្ទហនា"តិអាទិនា ឈានវិភង្គេ សម្បសាទនេ ទស្សិតេ។ **សមានាធិករណនិទ្ទេសេនេវា**តិ តត្ថេវ វិភង្គេ ឧទ្ទេសបទុទ្ធារាទីសុ សទ្ធាឈានានំ "សម្បសាទន"ន្តិ ឯកាធិករណតាវចនេនេវ។

ឱឡារិកង្គមុខេន **"តទនុធម្មតា សតី"**តិ វុត្តាយ តំតំឈាននិកន្តិយា វិក្ខម្ភនំ វិតក្កវិចារវូបសមវចនាទីហិ បកាសិតន្តិ អាហ **"តណ្ហាប្បហានំ ឯតេសំ វូបសមន"**ន្តិ (វិភ. ៧៩៩)។ យតោ វិតក្កវិចារេសុ វិរត្តភាវទីបកំ វិតក្កវិចារវូបសមវចនន្តិ តទុភយាភាវទីបនំ បុន កតន្តិ ទស្សេតុំ **"យេ ចា"**តិអាទិ វុត្តំ។

តតិយជ្ឈានកថាវណ្ណនា

១៦៣. ***វីរិយំ ឧបេក្ខាតិ វុត្តំ*** "បគ្គហនិគ្គហេសុ ព្យាបារាករណេន ឧបេក្ខិយតី"តិ។ គហណេ មជ្ឈត្តភាវេន សង្ខារេ ឧបេក្ខតីតិ សង្ខារុបេក្ខា, តថាបវត្តា វិបស្សនា បញ្ញា។ តស្សា បន វិសយតោ បភេទោ "អដ្ឋសង្ខារុបេក្ខា"តិអាទិនា (បដិ. ម. ១.៥៧) យស្សំ **បាឡិយំ** វុត្តោ, តំ បាឡិសេសំ ទស្សេន្តោ **"បឋមជ្ឈាន"**ន្តិអាទិមាហ។ តត្ថ **ឧប្បាទ**ន្តិ បុរិមកម្មបច្ចយា ឥធ ឧប្បត្តឹ។ **បវត្ត**ន្តិ តថា ឧប្បន្នស្ស បវត្តឹ។ **និមិត្ត**ន្តិ សព្ពម្បិ សង្ខារគតំ និមិត្តភាវេន ឧបដ្ឋានតោ។ **អាយូហន**ន្តិ អាយតឹ បដិសន្ធិហេតុភូតំ កម្មំ។ **បដិសន្ធិ**ន្តិ អាយតឹ ឧបបត្តឹ។ **គតិ**ន្តិ យាយ គតិយា សា បដិសន្ធិ ហោតិ។ **និព្ពត្តិ**ន្តិ ខន្ធានំ និព្ពត្តនំ។ **ឧបបត្តិ**ន្តិ "សមាបន្នស្ស វា ឧបបន្នស្ស វា"តិ ឯវំ វុត្តំ វិបាកប្បវត្តឹ។ **ជាតិ**ន្តិ ជរាទីនំ បច្ចយភូតំ ភវបច្ចយា ជាតឹ។ **ជរាមរណាទយោ** បាកដា ឯវ។ ឯត្ថ ច ឧប្បាទាទយោ បញ្ចេវ សង្ខារុបេក្ខាញាណស្ស វិសយវសេន វុត្តា, សេសា តេសំ វេវចនវសេន។ "និព្ពត្តិ ជាតី"តិ ឥទញ្ហិ ទ្វយំ ឧប្បាទស្ស ចេវ បដិសន្ធិយា ច វេវចនំ។ "គតិ ឧបបត្តិ ចា"តិ ឥទំ ទ្វយំ បវត្តស្ស។ ជរាទយោ និមិត្តស្សាតិ។

ភូតស្សាតិ ខន្ធបញ្ចកស្ស។ **ឯតេហី**តិ ឈានចិត្តសមុដ្ឋិតរូបេហិ។

ចតុក្កនយវណ្ណនា និដ្ឋិតា។

បញ្ចកនយវណ្ណនា

១៦៧. **អាការភេទ**ន្តិ អាការវិសេសំ។ អនេកាការា ហិ ធម្មា, តេ ច និរវសេសំ យាថាវតោ ភគវតា អភិសម្ពុទ្ធា។ យថាហ – "សព្ពេ ធម្មា សព្ពាការេន ពុទ្ធស្ស ភគវតោ ញាណមុខេ អាបាថំ អាគច្ឆន្តី"តិ (មហានិ. ១៥៦; ចូឡនិ. មោឃរាជមាណវបុច្ឆានិទ្ទេស ៨៥; បដិ. ៣.៥)។ **ទុតិយជ្ឈានបក្ខិកំ** ន បឋមជ្ឈានបក្ខិកន្តិ អធិប្បាយោ។ តេនេវាហ **"បឋមជ្ឈានមេវ ហី"**តិអាទិ។ អត្ថតោ ហិ ចតុក្កបញ្ចកនយា អញ្ញមញ្ញានុប្បវេសិនោ។ បញ្ចកនយេ ទុតិយជ្ឈានំ កឹ សវិចារតាយ បឋមជ្ឈានបក្ខិកំ ឧទាហុ អវិតក្កតាយ ទុតិយជ្ឈានបក្ខិកន្តិ សិយា

អាសង្កាតិ តទាសង្កានិវត្តនត្ថមិទំ វុត្តំ។ **កស្មា**តិអាទិនា តត្ថ ការណមាហ។ សុត្តន្តទេសនាសុ ច ទុតិយជ្ឈានមេវ ភជន្តីតិ សម្ពន្ធោ។ ច-សទ្ទេន ន កេវលំ តជេវ, អថ ខោ សុត្តន្តទេសនាសុបីតិ ទេសនន្តរេបិ យថាវុត្តជ្ឈានស្ស បឋមជ្ឈានបក្ខិកត្តាភាវំ ទស្សេតិ។ ឥទានិ ភជនម្បិ ទស្សេតុំ "**វិតក្កវូបសមា**"តិអាទិ វុត្តំ។ តេន សុត្តន្តេបិ បញ្ចកនយស្ស លព្ភមានតំ ទស្សេតិ។

ននុ ច សុត្តន្តេ ចត្តារិយេវ ឈានានិ វិភត្តានីតិ បញ្ចកនយោ នត្ថិយេវាតិ? ន, "សវិតក្កសវិចារោ សមាធី"តិអាទិនា សមាធិត្តយាបទេសេន បញ្ចកនយស្ស លព្ភមានត្តា។ ចតុក្កនយនិស្សិតោ បន កត្វា បញ្ចកនយោ វិភត្តោតិ តត្ថាបិ បញ្ចកនយោ និទ្ធារេតព្ពោ។ វិតក្កវិចារានំ វូបសមាតិ ហិ វិតក្កស្ស វិចារស្ស វិតក្កវិចារានញ្ច វិតក្កវិចារានន្តិ សក្កា វត្តុំ។ តថា អវិតក្កអវិចារានន្តិ ច វិនា សហ ច វិចារេន វិតក្កប្បហានេន អវិតក្កំ សហ វិនា ច វិតក្កេន វិចារប្បហានេន អវិចារន្តិ អវិតក្កំ អវិចារំ អវិតក្កអវិចារញ្ចាតិ វា តិវិធម្បិ សក្កា សង្គណ្ហិតុំ។

ទុតិយន្តិ ច វិតក្ករហិតេ វិតក្កវិចារទ្វយរហិតេ ច ញាយាគតា ទេសនា។ ទុតិយំ អធិគន្តព្ពត្តា វិចារមត្តរហិតេបិ ទ្វយប្បហានាធិគតសមានធម្មត្តា។ ឯវញ្ច កត្វា បញ្ចកនយនិទ្ទេសេ ទុតិយេ វូបសន្តោបិ វិតក្កោ តំសហាយវិចារវូបសមេន ន សម្មាវូបសន្តោតិ វិតក្កវិចារទ្វយរហិតេ វិយ វិចារវូបសមេនេវ តទុបសមំ សេសធម្មសមានតញ្ច ទស្សេន្តេន "វិតក្កវិចារានំ វូបសមា អជ្ឈត្តំ សម្បសាទនំ ចេតសោ ឯកោទិភាវំ អវិតក្កំ អវិចារំ សមាធិជំ បីតិសុខំ តតិយំ ឈានំ ឧបសម្បជ្ជ វិហរតី"តិ តតិយំ ចតុក្កនយេ ទុតិយេន និព្ពិសេសំ វិភត្តំ។ ទុវិធស្សបិ សហាយវិរហេន អញ្ញថា ច វិតក្កប្បហានេន អវិតក្កត្តំ សមាធិជំ បីតិសុខត្តញ្ច សមានន្តិ សមានធម្មត្តាបិ ទុតិយន្តិ និទ្ទេសោ។ វិចារមត្តម្បិ ហិ វិតក្កវិចារទ្វយរហិតំ វិយ "យស្មិំ សមយេ រូបូបបត្តិយា មគ្គំ ភាវេតិ អវិតក្កវិចារមត្តំ សមាធិជំ បីតិសុខំ ទុតិយំ ឈានំ ឧបសម្បជ្ជ វិហរតី"តិ អវិតក្កំ សមាធិជំ បីតិសុខន្តិ វិភត្តំ។ បឋមជ្ឈានេ វា សហចារីសុ វិតក្កវិចារេសុ ឯកំ អតិក្កមិត្វា ទុតិយម្បិ តត្រដ្ឋមេវ ទោសតោ ទិស្វា ឧភយម្បិ សហាតិក្កមន្តស្ស បញ្ចកនយេ តតិយំ វុត្តំ តតិយំ អធិគន្តព្ពត្តា។ បឋមតោ អនន្តរភាវេន បនស្ស ទុតិយភាវោ ច ឧប្បជ្ជតិ។ កស្មា បនេត្ថ សរូបតោ បញ្ចកនយោ ន វិភត្តោតិ? វិនេយ្យជ្ឈាសយតោ។ យថានុលោមទេសនា ហិ សុត្តន្តទេសនាតិ។

បដិបទាចតុក្កាទិវណ្ណនា

១៧៦-១៨០. **តទនុរូបតា**តិ តស្ស បឋមាទិជ្ឈានស្ស អនុរូបសភាវា។ យថាលទ្ធជ្ឈានំ សន្តតោ បណីតតោ ទិស្វា អស្សាទយមានា និកន្តិ តំសម្បយុត្តា ខន្ធា វា តទារក្ខភូតា សតិយេវ វា តស្ស ឈានស្ស អនុធម្មិកតាយ "តទនុធម្មតា សតី"តិ វុត្តាតិ។ **តទា**តិ យទា បឋមំ អធិគន្ធា យថានិសិន្នោយេវ វិនា បយោគន្តរំ ទុតិយាទីនិ អធិគច្ឆតិ, ឦទិសេ កាលេតិ អត្ថោ។

១៨៦. កុសលជ្ឈានស្ស អធិគតត្តា "សេក្ខា"តិ វុត្តំ។ **ន ហិ តេ ឧប្បាទេន្តិ នាមា**តិ អរិយមគ្គក្ខណេ រូបាវចរជ្ឈានានំ អនុប្បជ្ជមានតំ សន្ធាយាហ។

កសិណកថាវណ្ណនា

២០៣. **អារុប្បុប្បាទកតា ច ទស្សិតា** វិនា អភាវតោ។ ន ហិ តេសំ អារុប្បុប្បាទកតាយ វិនា និរោធបាទកតា អត្ថីតិ។ និម្មិនិតុំ តច្ឆិតស្ស វត្ថុនោ និម្មានវសេន ខិប្បំ និសន្តិ និសាមនំ អាលោចនំ អធិគមោ ឯតស្សាតិ ខិប្បនិសន្តិ។ តព្ភាវោ "ខិប្បនិសន្តិភាវោ"តិ អាហ "**ខិប្បទស្សនំ ខិប្បាភិញ្ញតា**"តិ។

កសិណកថាវណ្ណនា និដ្ឋិតា។

អភិភាយតនកថាវណ្ណនា

២០៤. បដិភាគនិមិត្តភូតំ កសិណារម្មណសង្ខាតំ អាយតនំ ការណំ ឯតស្សាតិ **កសិណាយតនំ,** ឈានំ។ អថ វា អារម្មណស្ស អនវសេសផរណដ្ឋេន កសិណញ្ច តំ អាយតនញ្ច យោគិនោ សុខវិសេសានំ អធិដ្ឋានភាវតោ មនាយតនធម្មាយតនភាវតោ ចាតិ សសម្បយុត្តំ ឈានំ **កសិណាយតនំ**។ តេនេវាហ "សតិបិ អភិភាយតនានំ កសិណាយតនត្តេ"តិ។ ភាវនាយ និមិត្តំ ភាវនានិមិត្តំ, អារម្មណស្ស បរិត្តប្បមាណតា សុវិសុទ្ធនីលាទិតា ច, តទេវ នានត្តំ។ ភាវនា ឯវ វា បុព្ពភាគភូតា ភាវនានិមិត្តំ, តស្ស នានត្តំ ភាវនានិមិត្តនានត្តំ។ បុព្ពភាគភាវនា

ហិ យថាវុត្តវិសេសេ អារម្មណេ បវត្តិអាការវិសេសតោ នានាសភាវាតិ។ កសិណនិមិត្តស្ស អភិភវនកភាវនា និមិត្តនានត្តំ **កសិណ...បេ.... នានត្តំ**, តតោតិ យោជេតព្ពំ។

ឯត្ថ ច បុរិមានិ ចត្តារិ អភិភាយតនានិ ភូតកសិណារម្មណានិ, ភូតកសិណេសុ ច យំ សុវណ្ណំ ទុព្ពណ្ណន្តិ ច ន សក្កា វត្តុំ។ តត្ថ បវត្តិតានិ សព្ពត្ថ វា វណ្ណាភោគរហិតេន បវត្តិតានិ បឋមតតិយាភិភាយតនានីតិ ទុតិយចតុត្ថានិ វណ្ណកសិណារម្មណានិ។ យទិ ឯវំ ទុតិយចតុត្ថេហិ បញ្ចមាទីនំ កោ វិសេសោតិ “បញ្ចមាទីនិ វណ្ណតោ រមណីយតរានិ, ន តថា ឥតរានី”តិ វទន្តិ។ បុរិមានិបិ ចត្តារិ អដ្ឋ កសិណារម្មណានេវ, តស្មា តំ នេសំ មតិមត្តំ “អដ្ឋសុ កសិណេសូ”តិ វុត្តត្តា។ វិមោក្ខេសុ ច បឋមទុតិយវិមោក្ខា អដ្ឋ កសិណារម្មណា។ តតិយោ វណ្ណកសិណារម្មណោ។ បឋមទុតិយាបិ វា វណ្ណកសិណារម្មណា ឯវ “ពហិទ្ធា នីលកសិណាទិរូបានិ ឈានចក្ខុនា បស្សតី”តិ វុត្តត្តា។ អារម្មណមនុញ្ញតាយ ហិ តត្ថ អនិគ្គតិតភាវេន តេសំ បវត្តីតិ។ ឯវំ សន្តេ តតិយស្ស ឥតរេហិ កោ វិសេសោតិ? សុភាការាភោគោ។ តតិយោ ឯវ ហិ សុភន្តិ អាភុជនវសេន បវត្តតិ, ន ឥតរេតិ។

ញាណំ អប្បនាបញ្ញា។ **វិជ្ជមានេបីតិ** **អបិ**-សទ្ទេន អវិជ្ជមានេបីតិ ទស្សេតិ។ **បរិត្តប្បមាណតា អភិភវនស្ស ការណំ** ឥមេសុ ចតូសុ អភិភាយតនេសូតិ អធិប្បាយោ។ ននុ ច សព្ពត្ថ **“សុវណ្ណទុព្ពណ្ណានី”**តិ វចនតោ វណ្ណាភោគសហិតានិយេវ គហិតានីតិ? ន គហិតានីតិ ទស្សេន្តោ **“តត្ថ ចា”**តិអាទិមាហ។ **តត្ថា**តិ អាគមេសុ។ **តថា អប្បមាណានី**តិ វណ្ណាភោគរហិតានិ ច សព្ពានិ អប្បមាណានិ សុវណ្ណទុព្ពណ្ណានីតិ អត្ថោ។ យទិ ឯវំ កថំ វិសិដ្ឋានំ វណ្ណាភោគេន រហិតានំ សហិតានញ្ច ឯកជ្ឈំ មនសិ ករោតិ? ន ឯកជ្ឈំ, វិសុំយេវ បន តេសុ មនសិការោ។ យទិ វិសុំ កថមេកន្តិ? បរិត្តភាវសាមញ្ញតោ។ យទិ ឯវំ “សុវណ្ណទុព្ពណ្ណគ្គហណំ អតិរិច្ចតី”តិ, នាតិរិច្ចតីតិ ទស្សេន្តោ **“អត្ថិ ហិ ឯសោ បរិយាយោ”**តិអាទិមាហ។ តត្ថ យទិទំ វណ្ណាភោគជនិតំ វិសេសំ អគ្គហេត្វា បរិត្តសាមញ្ញេន ឯកត្តំ នេត្វា “បរិត្តានិ អភិភុយ្យា”តិ វត្វា បុន តទន្តោគធធម្មប្បភេទំ វិនេយ្យវសេន ទស្សេតុំ “តានិ ចេ កទាចិ វណ្ណវសេន អាភុជិតានិ ហោន្តិ សុវណ្ណទុព្ពណ្ណានិ អភិភុយ្យា”តិ វត្តព្ពតាយ វណ្ណាភោគរហិតានិ សហិតានិ ច វិសុំ មនសិ កត្វា ឧភយត្ថាបិ វណ្ណាភោគរហិតបរិត្តាភិភវនេ តំ សហិតបរិត្តាភិភវនេ ច បរិត្តាភិភវនស្ស សាមញ្ញំ គហេត្វា ឯកន្តិ វចនំ, ឯសោ បរិយាយោ វិជ្ជតីតិ អយមធិប្បាយោ។

ឯវំ សុត្តន្តាភិធម្មបាឋវិសេសតោ អដ្ឋកថាយ វិរោធាភាវំ ទស្សេត្វា ឥទានិ សុត្តន្តាភិធម្មបាឋានំ អវិរោធំ អធិប្បាយវិភាវនេន ទស្សេតុំ **“តត្ថចា”**តិអាទិមាហ។ ឯវំ អភិធម្មេ វណ្ណាភោគរហិតានិ សហិតានិ ច វិសុំ វុត្តានិ។ សុត្តន្តេ បន “ឧភយានិ ឯកជ្ឈ”ន្តិ វុត្តំ, តំ កថំ វិញ្ញាយតីតិ អាហ **“តទេត”**ន្តិអាទិ។ តត្ថ **អាគតស្សា**តិ សុត្តន្តេ អាគតស្ស។ តត្ថ ហិ “អជ្ឈត្តំ រូបសញ្ញី”តិ អាគតំ។ **អវចនតោ**តិ អភិធម្មេ អវចនតោ។ យទិបិ វិមោក្ខា វិសុំ ទេសិតា, កសិណាយតនភាវោ វិយ បន អភិភាយតនានំ វិមោក្ខកិច្ចតាបិ អត្ថីតិ អភិភាយតនវិមោក្ខានំ ឥធាបិ សង្ករោ ទុន្និវារោតិ ចោទនំ មនសិ កត្វា អាហ **“សព្ពវិមោក្ខកិច្ចសាធារណវចនភាវតោ”**តិ។ តេន យថា អភិភាយតនទេសនាយំ អភិភាយតនកិច្ចានិ និរវសេសតោ វុត្តានិ, ឯវំ វិមោក្ខទេសនាយំ វិមោក្ខកិច្ចានីតិ ឥធ តេសំ អសង្ករោយេវាតិ ទស្សេតិ។

យេ ច យថាវុត្តំ វវត្ថានំ ន សម្បដិច្ឆន្តិ, តេហិ សុត្តន្តាភិធម្មបាឋភេទេ អញ្ញំ ការណំ វត្តព្ពំ សិយា។ កិមេត្ថ វត្តព្ពំ, ននុ អដ្ឋកថាយំ “កស្មា បន យថា សុត្តន្តេ”តិអាទី វត្វា “អជ្ឈត្តរូបានំ អនភិភវនីយតោ”តិ ការណំ វុត្តន្តិ។ ន តំ តស្ស ការណវចនន្តិ ទស្សេន្តោ **“អជ្ឈត្តរូបាន”**ន្តិអាទិមាហ។ តត្ថ **យ**ន្តិ ឥធ សុត្តន្តេ ច “ពហិទ្ធា រូបានិ បស្សតី”តិ (អ. និ. ៨.៦៥) វុត្តវចនំ សន្ធាយាហ។ ពហិទ្ធា រូបានិយេវ ហិ អភិភវនីយានីតិ។ **អញ្ញហេតុក**ន្តិ ទេសនាវិលាសតោ អញ្ញំ អភិភវនីយហេតុ ឯតស្សាតិ អញ្ញហេតុកំ។ អជ្ឈត្តអរូបសញ្ញិតាយ ឯវ, ន សុត្តន្តេ វិយ អជ្ឈត្តរូបសញ្ញិតាយ ចាតិ អត្ថោ។ **អវិភូតត្តា**តិ ឥទំ ញាណុត្តរានំ សហ និមិត្តុប្បាទនេន អប្បនានិព្ពត្តនំ អារម្មណស្ស អភិភវោ ន សុដ្ឋុ វិភូតភាវមន្តរេន សម្ភវតីតិ កត្វា វុត្តំ។ ននុ ច អដ្ឋកថាយំ បាឋទ្វយវិសេសស្ស ទេសនាវិលាសោ ការណភាវេន វុត្តោតិ អាហ **“ទេសនាវិលាសោ ច យថាវុត្តវវត្ថានវសេន វេទិតព្ពោ”**តិ។ ទេសនាវិលាសោ ហិ នាម វិនេយ្យជ្ឈាសយានុរូបំ វិជ្ជមានស្សេវ បរិយាយស្ស វិភាវនំ ន យស្ស កស្សចីតិ។ តត្ថ ច “បរិយាយទេសនត្តា”តិអាទិនា វុត្តប្បការវវត្ថានំ ទេសនាវិលាសនិពន្ធនមាហ។ តថា ចេវ ហិ បុរតោ ទេសនាវិលាសោ វិភាវិតោ។

អភិភាយតនកថាវណ្ណនា និដ្ឋិតា។

វិមោក្ខកថាវណ្ណនា

២៤៨. **តន្តិ** “សសន្តតិបរិយាបន្នរូប”ន្តិ វុត្តកេសាទិវណ្ណមាហ។ តំ បន យស្មា ខលមណ្ឌលាទិ វិយ បរម្បរាយ ឈានស្ស ការណំ, តស្មា **“ឈានស្ស ហេតុភាវេនា”**តិ អាហ។ **យេនា**តិ យថាវុត្តរូបវិសេសេន។ **វិសិដ្ឋេនា**តិ អតិសយប្បត្តេន “រូបូបបត្តិយា”តិអាទីសុ (ធ. ស. ១៦០ អាទយោ; វិភ. ៦២៥) វិយ ឧត្តរបទលោបេន “រូប”ន្តិ វុត្តេន រូបឈានេន។ “វិសិដ្ឋេនា”តិ ឥមិនា ហិ អតិសយរូបយុត្តោ រូបីតិ វុត្តោតិ ទស្សេតិ។ “បឋមំ ឈានំ ឧបសម្បជ្ជ វិហរតិ បថវីកសិណ”ន្តិអាទិនា (ធ. ស. ៤៩៩) **ឈានានមេវ កសិណភាវេន បវត្តា។ សុត្តេ អារម្មណានំ** កសិណភាវេន បវត្តា “បថវីកសិណមេកោ សញ្ជានាតី”តិអាទិនា (ទី. និ. ៣.៣៦០; អ. និ. ១០.២៥)។

វិមោក្ខកថាវណ្ណនា និដ្ឋិតា។

ព្រហ្មវិហារកថាវណ្ណនា

២៥១. អញ្ញាណសម្បយុត្តាបិ វា ឧបេក្ខាវេទនា **អញ្ញាណុបេក្ខា, ឧបេក្ខា**តិ អញ្ញាណសម្បយុត្តា ឧបេក្ខាវេទនា, អញ្ញាណុបេក្ខាតិបិ ឯតាសំយេវ នាមន្តិ (វិភ. អដ្ឋ. ៩៤៧) ហិ **សម្មោហវិនោទនិយំ** វក្ខតីតិ។ អប្បដិភាគនិមិត្តត្តេបិ ឯកំ កតិបយេ វា សត្តេ ឱទិស្ស បវត្តា បរិច្ឆិន្នរូបាទិឧបាទានវិសយេ បវត្តត្តា កថមប្បមាណគោចរាតិ អាហ **“ន ច សម្មុតិសច្ចវសេនា”**តិអាទិ។ ឯវម្បិ យថា នត្ថិ សត្តា ឱបបាតិកាតិ សត្តវសេន បវត្តាយបិ មិច្ឆាទិដ្ឋិយា សង្ខារារម្មណតា វុច្ចតិ ឧបាទានវសេន, ឯវំ សត្តវសេន បវត្តានម្បិ មេត្តាទីនំ សង្ខារារម្មណតាបិ សិយាតិ ចេ? ន, អបរាមសនវសេន បវត្តានំ មេត្តាទីនំ សឧបាទានគ្គហណាសម្ភវតោតិ ទស្សេន្តោ អាហ **“អបរាមាសា”**តិអាទិ។

ព្រហ្មវិហារកថាវណ្ណនា និដ្ឋិតា។

អសុភកថាវណ្ណនា

២៦៣. “ឯកាហមតំ វា ទ្វីហមតំ វា”តិអាទិនា (ទី. និ. ២.៣៧៩; ម. និ. ១.១១២) វុត្តាសុ នវសុ សិវថិកាសុ វណ្ណវសេន បវត្តជ្ឈានំ **សិវថិកាវណ្ណជ្ឈានំ**។ ននុ ចេតស្ស វណ្ណកសិណេហិ គហណំ យុត្តំ, ន អសុភេហីតិ? ន, សិវថិកាវណ្ណំ ឧបមំ កត្វា អត្តនោ កាយេ បដិកូលត្តំ អមុញ្ចិត្វាវ វណ្ណវសេន បវត្តនតោ ។ តេនេវាហ **“បដិកូលមនសិការសាមញ្ញេនា”**តិ។ អយមត្ថោ **សិវថិកាវណ្ណជ្ឈានស្សា**តិ ឯត្ថាបិ យោជេតព្ពោតិ វិភាវេន្តោ **“តម្បី”**តិអាទិមាហ។

អសុភកថាវណ្ណនា និដ្ឋិតា។

រូបាវចរកុសលវណ្ណនា និដ្ឋិតា។

អរូបាវចរកុសលកថាវណ្ណនា

២៦៥. **រូបនិមិត្ត**ន្តិ រូបហេតុ រូបាធិករណំ។ **រូបារូបនិមិត្តេសូ**តិ រូបធម្មេសុ ច បថវីកសិណាទិនិមិត្តេសុ ច។ **តទារម្មណជ្ឈានេសូ**តិ ឯត្ថ **តំ**-សទ្ទេន រូបនិមិត្តំ បច្ចាមសតិ រូបម្បិ វា រូបធម្មារម្មណានម្បិ រូបាវចរជ្ឈានានំ សម្ភវតោ។ **រូបាទីសូ**តិ រូបារូបនិមិត្តតទារម្មណជ្ឈានេសុ រូបបដិពទ្ធធម្មេសុ ច។ **អនាវជ្ជិតុកាមតាទិនា**តិ **អាទិ**-សទ្ទេន អសមាបជ្ជិតុកាមតាទី សង្គណ្ហាតិ។

ចុតិតោ ឧទ្ធំ ឧប្បត្តិរហានំ...បេ.... អនុប្បត្តិធម្មតាបាទនេន សមតិក្កមោតិ ឯតេន សមតិក្កមិតព្ពត្តេន រូបាវចរកុសលានំ រូបាវចរវិបាកកិរិយេហិ វិសេសាភាវំ ទស្សេតិ អនធិគតភាវតោ។ យេសញ្ហិ រូបសញ្ញាទីនំ អរូបភាវនាយ សមតិក្កមាទិកោ លព្ភតិ, តេ ទស្សេតុំ “អរូបភាវនាយ អភាវេ ចុតិតោ ឧទ្ធំ ឧប្បត្តិរហាន”ន្តិ វុត្តន្តិ។ **យា**តិ ឯកន្តរូបនិស្សិតា អវសិដ្ឋបរិត្តវិបាកសញ្ញាទយោ។

អានេញ្ជសន្តសមាបត្តិសុខានុភវនភវវិសេសូបបជ្ជនាទយោ អារុប្បសមាបត្តីនំ អត្ថាតិ អាហ **“រូបសញ្ញា... បេ.... ន អត្ថោ”**តិ។

ឥធ ឧគ្ឃាដិតកសិណវសេន បរិត្តានន្តតា ហោតិ និប្បរិយាយទេសនត្តាតិ អធិប្បាយោ។ យទិ ឯវំ បរិត្តកសិណុគ្ឃាដិតេ កថមាកាសានញ្ចាយតនវចនន្តិ? តត្ថាបិ អនន្តផរណសព្ភាវតោ។ តេនេវាហ

“**អនន្តផរណតាសញ្ញាវេ**”តិ។ យទិ សព្ពត្ថ អនន្តផរណតា អត្ថិ, អថ កស្មា “អនន្តោ អាកាសោ”តិ ន វុត្តន្តិ អាហ “**សមយវវត្ថាបនា**”តិអាទិ។ តត្ថ **បដិបត្តី**តិ ឈានភាវនាការមាហ។

២៦៦. ឧគ្ឃាដភាវោ **ឧគ្ឃាដិមំ**។ យថា បាកិមំ។

២៦៨. អាកាសេ បវត្តិតវិញ្ញាណាតិក្កមតោ តតិយាតិ បទុទ្ធារំ កត្វា យុត្តិតោ អាគមតោ ច តទត្ថំ វិភាវេតុំ “**តទតិក្កមតោ ហី**”តិអាទិមាហ។ អារុប្បសមាបត្តីនំ អារម្មណាតិក្កមេន បត្តព្ពត្តា វិសេសតោ អារម្មណេ ទោសទស្សនំ តទេវ អតិក្កមិតព្ពន្តិ អយំ យុត្តិ, អារម្មណេ បន អតិក្កន្តេ តទារម្មណំ ឈានម្បិ អតិក្កន្តមេវ ហោតិ។ ភាវនាយ អារម្មណស្ស វិគមនំ អបនយនំ វិភាវនា។ **បាឡិយ**ន្តិ វិភង្គេ។ ននុ ច បាឡិយំ “តញ្ញេវ វិញ្ញាណ”ន្តិ អវិសេសេន វុត្តំ “ន អាកាសានញ្ចាយតនវិញ្ញាណ”ន្តិ។ “ន តញ្ញេវវិញ្ញាណន្តិ វិសេសវចនេន អយមត្ថោ សិទ្ធោ”តិ ទស្សេន្តោ “**វិញ្ញាណញ្ចាយតន**”ន្តិអាទិមាហ។

អរូបាវចរកុសលកថាវណ្ណនា និដ្ឋិតា។

តេភូមកកុសលវណ្ណនា

២៦៩. **សត្តហិ មហាវារេហី**តិ បដិច្ចសហជាតបច្ចយនិស្សយសំសដ្ឋសម្បយុត្តបញ្ហាវារេហិ អនុលោមបច្ចនីយអនុលោមបច្ចនីយបច្ចនីយានុលោមាទិនយា **អនុលោមាទិនយា**។ ភាវទ្វាជគោតមាទយោ អដ្ឋចត្តាលីស លោកេ គោត្តានិ មូលភូតានិ, តថា កដ្ឋកលាបាទយោ អដ្ឋចត្តាលីសេវ ចរណានីតិ អាហ “**អដ្ឋចត្តាលីស**”ន្តិអាទិ។ តត្ថ **តេស**ន្តិ ភព្ពាភព្ពានំ។ ទ្វារសីសេន ទ្វារវន្តានិ គយ្ហន្តីតិ អធិប្បាយេនាហ “**តំតំ ទ្វារានិ វា កាយាទីនី**”តិ។ អចិត្តីការេន វា កតំ **ហីនំ**, អជ្ឈុបេក្ខនេន កតំ **មជ្ឈិមំ**, សក្កច្ចកតំ **បណីតំ**។ អាមិសកិញ្ចក្ខាទិហេតុ វា កតំ **ហីនំ**, បុញ្ញផលកាមតាយ កតំ **មជ្ឈិមំ**, កត្តព្ពមិច្ចេវ អរិយភាវេ ឋិតេន កតំ **បណីតំ**។ ភវសម្បត្តិលោភេន វា បវត្តិតំ **ហីនំ**, អលោភជ្ឈាសយេន បវត្តិតំ **មជ្ឈិមំ**, បរហិតាយ បវត្តិតំ **បណីតំ**។ បរិត្តកតំ វា **ហីនំ**, មត្តសោ កតំ **មជ្ឈិមំ**, អធិមត្តសោ កតំ **បណីតំ**។ មហគ្គតេសុ បន បដិលទ្ធមត្តំ **ហីនំ**, នាតិសុភាវិតំ **មជ្ឈិមំ**, សុភាវិតំ វសិប្បត្តំ **បណីតំ**។ ឥមេសុបិ ឯកេកស្ស ហីនាទិកស្ស អាយូហននានត្តាទិវសេន ហីនាទិភេទោ លព្ភតិយេវាតិ ទដ្ឋព្ពំ។ **សម្បយុត្តធម្មានំ វសេនា**តិ យោ ចិត្តប្បភាវិតោ ចិត្តសម្បយុត្តានំ ចិត្តាធិបតេយ្យភាវោ, សោ តំនិមិត្តេ ចិត្តេ ឧបចរិតោតិ ឯវំ វា ឯត្ថ អត្ថោ។

តេភូមកកុសលវណ្ណនា និដ្ឋិតា។

លោកុត្តរកុសលវណ្ណនា

២៧៧. “កេនដ្ឋេន លោកុត្តរ”ន្តិអាទិ បដិសម្ភិទាវចនំ (បដិ. ម. ២.៤៣) អដ្ឋកថាយ អាភតំ, តស្មា តត្ថ “តិវិធោបិ អនុត្តរធម្មោ លោកំ តរតី”តិអាទិនា សង្គហិតោតិ តំ តីហិ បទេហិ យោជេត្វា ទស្សេតុំ “**លោកំ តរតីតិ ឯតេនា**”តិអាទិមាហ។ ឯកេកស្មិំ យោជេតព្ពោ លោកស្ស អន្តគមនាទិតាយ មគ្គាទីសុបិ លព្ភមានត្តា។ មគ្គេយេវ វា តិវិធោបិ អត្ថោ យោជេតព្ពោតិ សម្ពន្ធោ។ **អនតិវត្តនាទី**តិ **អាទិ**-សទ្ទេន ឥន្ទ្រិយានំ ឯករសតា តទុបគវីរិយវាហនំ អាសេវនាតិ ឥមេ តយោ ភាវនាវិសេសេ សង្គណ្ហាតិ។ យស្មា ចេតេ ភាវនាវិសេសា សំកិលេសវោទានេសុ វដ្ដវិវដ្ដេសុ ច តំតំអាទីនវានិសំសទស្សនភូតាយ បុព្ពភាគបញ្ញាយ សម្បាទិតេន ញាណវិសេសេន និប្ផជ្ជន្តិ, តស្មា វុត្តំ “**អញ្ញមញ្ញំ…បេ…. វត្តេតី**”តិ។

និស្សយោ ហោតីតិ រុក្ខោ វិយ សាខាយ អាធារភាវេន វោហរិយតីតិ អត្ថោ។ ផលញាណផលង្គានំ និស្សយវចនំ និស្សយបច្ចយត្តា។ តតោយេវ និស្សយភាវតោ បតិដ្ឋាភាវតោ។ អរិយផលសន្និស្សយេន ហិ អរិយា កតកិច្ចា សុទ្ធា និព្ពិន្ទសព្ពភវាបិ ចិរតរំ លោកេ បរហិតាយ តិដ្ឋន្តិ។ កិលេសានំ ឱធិសោ បជហនកាបិ អរិយមគ្គា អវិសេសេន សព្ពាកុសលានំ សព្ពកុសលបដិបក្ខតាយ អញ្ញមគ្គប្បហាតព្ពេសុបិ កេនចិ បហានាការេន បវត្តន្តីតិ តំ បហានាការំ ទស្សេន្តោ “**ឥតរេសំ វិជ្ជុតោភាសេន វិយ តមស្សា**”តិ អាហ។ យេន **បាឡិយំ** ហេដ្ឋិមមគ្គញាណានំ វិជ្ជូបមតា ទស្សិតា។ យទិ ឯវំ ឧបរិមគ្គវជ្ឈា កិលេសា ឥតរេតិ ឥជាធិប្បេតា។ ន តេសំ សមុច្ឆេទវចនំ យុត្តំ។ ន ហិ ភាវនាយ បហាតព្ពេ ទស្សនមគ្គោ សមុច្ឆិន្ទិតុំ សក្កោតិ។ តថា ច សតិ ទស្សនេន បហាតព្ពា ឯវ តេ សិយុំ។ អថ តទង្គប្បហានំ អធិប្បេតំ, យេន “វិជ្ជុតោភាសេន វិយ តមស្សា”តិ វុត្តំ, តំ បុព្ពភាគវិបស្សនាយ ឯវ សិទ្ធំ ន ច យុត្តំ លោកុត្តរមគ្គោ តទង្គវសេន កិលេសេ បជហតីតិ។ វិក្ខម្ភនេបិ ឯសេវ នយោ, អនុលោមញាណេនេវ តស្ស សាតិសយំ សាធិតត្តា។ អថ បន បឋមមគ្គវជ្ឈា ឯវ កិលេសា ឥតរេតិ

អធិប្បេតា, ឯវំ សន្តេ តេសំ ឥតរភាវោ ន សិយា, ន ច អនបាយគមនីយា នាម កិលេសា ទស្សនេន បហាតព្ពា អត្ថិ, នាបិ បឋមមគ្គវជ្ឈា កិលេសា តេន វិជ្ឈតោភាសេន វិយ តមោ សមុច្ឆិន្និតព្ពាតិ វត្តុំ យុត្តន្តិ ឧបបរិក្ខិតព្ពោយំ “ឥតរេសំ...បេ.... សមុច្ឆេទោ”តិ។ លោកិយជ្ឈានម្បិ **ន វិនា បដិបទាយ ឥជ្ឈតី**តិ ឥទំ អធិប្បាយវសេន នេតព្ពំ នេយ្យត្ថត្តាតិ តំ អធិប្បាយំ វិភាវេន្តោ **“អកតាធិការស្ស”**តិ អាហ។ តេន យថាវុត្តវចនស្ស ច សប្បទេសតំ ទស្សេតិ។ ននុ ច កតាធិការស្ស អរិយស្ស មគ្គេន សមិជ្ឈមានម្បិ ឈានំ មគ្គបដិបទាវសេន បដិបទាសហិតមេវាតិ។ ន វិនា បដិបទាយ ឥជ្ឈតីតិ សក្កា វត្តុំ, តេនេតំ វចនំ និប្បទេសមេវាតិ អនុយោគំ សន្ធាយាហ **“កតាធិការស្ស បនា”**តិអាទិ។ ឥទានិ តស្ស វចនស្ស អធិប្បាយវសេន គហេតព្ពត្ថតា បាឡិតោបិ វិញ្ញាយតីតិ ទស្សេន្តោ អាហ **“យថាវុត្ត...បេ.... កតា”**តិ។

“យោ កោចីតិ អវិសេសវចន”ន្តិ តស្ស អបវាទំ ទស្សេន្តោ **“សកឹ ទ្វិក្ខត្តុ”**ន្តិ អាទិមាហ។ បរិច្ឆិន្ទិត្វា គហណំ បរិជាននំ។ **នាមរូបវវត្ថាបនាទីន**ន្តិ នាមរូបវវត្ថាបនបច្ចយបរិគ្គហលក្ខណបដិវេធនិកន្តិបរិយាទានានំ ។ **កិច្ចសិទ្ធិតោ**តិ នាមរូបវវត្ថាបនាទីនំ កេសញ្ចិ សព្ពេសម្បិ វា កិច្ចសិទ្ធិតោ។ ឯស នយោ ទុតិយវារាទីសុបិ យថាសម្ភវំ។ **សុខសិទ្ធិយម្បី**តិ នាមរូបវវត្ថាបនាទីនំ កិច្ចសិទ្ធិ មគ្គបាតុភាវទន្ធភាវស្ស ការណភាវេ អនេកន្តិកា។ វិបស្សនាសហគតិន្ទ្រិយានំ បន មន្ទតា តស្ស ឯកន្តការណន្តិ ទស្សេតិ។

ឯតទន្តត្តា បដិបទាយាតិ ឯតេន និប្បរិយាយតោ បដិបទាញាណទស្សនវិសុទ្ធិសង្ខាតាយ វិបស្សនាបញ្ញាយ ចិរាចិរប្បវត្តិវសេន មគ្គស្ស ខិប្បទន្ធាភិញ្ញតា វុត្តាតិ ទស្សេតិ។ **បុរិមាន**ន្តិ បុរិមវារានំ, លក្ខណបដិវេធាទីនំយេវ វា។ ហេដ្ឋិមកោដិយា តិក្ខត្តុំ កិលេសវិក្ខម្ភនេ សតិ ទុក្ខាបដិបទាភាវោ, ន តតោ ហេដ្ឋាតិ និច្ឆិតត្តា អាហ **“តិក្ខត្តុំ វិក្ខម្ភនវារគាវសេនា”**តិ។ **តស្ស សុខាបដិបទា វេទិតព្ពា** ឧក្កំសវសេនាតិ អធិប្បាយោ។

យស្មឹ បុគ្គលេ វិសំវាទនភេទនានិដ្ឋានត្ថនិយោជនានំ បវត្តិ, តត្ថ សិនេហវិរហេនេវ តេសំ បវត្តិ, សោ ច បុគ្គលោ អសង្គហិតោ ហោតីតិ មុសាវាទាទីនំ វិសំវាទនាទិកិច្ចតាយ លូខតា ច អបរិគ្គហតា ច វុត្តា។ តប្បដិបក្ខវិរុទ្ធសភាវត្តា សម្មាវាចាយ សិនិទ្ធភាវតា បរិគ្គាហកសភាវតា ។ សទ្ធាវិសេសយោគតោ វា តស្សា សិនិទ្ធភាវោ ទដ្ឋព្ពោ។ **សមុដ្ឋាបេតី**តិ បវត្តេតិ។ ជីវមានោ វា សត្តោ, **សម្បយុត្តធម្មា វា វោទាយ**ន្តិ ឯតេន សយំ វា វោទាយតីតិ វោទានំ។

២៨៥. តណ្ហាទិដ្ឋីហិ **បតិដ្ឋានំ**។ អវសេសកិលេសាភិសង្ខារេហិ **អាយូហនា**។ សស្សតទិដ្ឋិយា **បតិដ្ឋានំ**។ ឧច្ឆេទទិដ្ឋិយា **អាយូហនា**។ លីនវសេន **បតិដ្ឋានំ**។ ឧទ្ធច្ចវសេន **អាយូហនា**។ កាមសុខានុយោគវសេន **បតិដ្ឋានំ**។ អត្តកិលមថានុយោគវសេន **អាយូហនា**។ សព្ពាកុសលាភិសង្ខារវសេន **បតិដ្ឋានំ**។ សព្ពលោកិយកុសលាភិសង្ខារវសេន **អាយូហនា**តិ ឱឃតរណសុត្តវណ្ណនាយំ វុត្តេសុ បការន្តរេសុ ឥធ អវុត្តានំ វសេនបិ បតិដ្ឋានាយូហនា វេទិតព្ពា។

អថ វា កិលេសគ្គហណេន តណ្ហាសស្សតទិដ្ឋិសព្ពាកុសលាភិសង្ខារា គហិតា តំសភាគតាយ តទេកដ្ឋតាយ ច។ តថា អភិសង្ខារគ្គហណេន អវសេសកិលេសឧច្ឆេទទិដ្ឋិសព្ពលោកិយកុសលាភិសង្ខារា។ លីនុទ្ធច្ចកាមសុខត្តកិលមថានុយោគានំ វិសុំ វុត្តត្តា តេហិ ន យោជេតព្ពន្តិ កិលេសាភិសង្ខារវសេន បតិដ្ឋានាយូហនេ វត្វា តណ្ហាទិដ្ឋីនំ តត្ថ វិសេសបច្ចយតំ ទីបេតុំ តទុភយវសេនបិ យោជនា កតា។ នយទស្សនំ វា ឯតំ តត្ថ ទដ្ឋព្ពំ។ ឯវមិតរេបិ បការា យោជេតព្ពាតិ ។ “ចតូហិ, ភិក្ខវេ, អង្គេហិ សមន្នាគតោ បុគ្គលោ”តិអាទីសុ (ម. និ. ៤.១១២, ១១៤) **អង្គ**-សទ្ទស្ស ការណត្ថតា ទដ្ឋព្ពា។

២៩៩. មុសាវាទាទីនិ ភាសមានោ ករោតិ នាម កឹ វក្ខមានំ កិរិយំ, កា បន សាតិ? មុសាវាទាទិកិរិយាតិ វិទិតោវាយមត្ថោ។ ឯវំ វា ឯត្ថ យោជនា ទដ្ឋព្ពា។

៣០១. **និប្ផាទិតបច្ចយាន**ន្តិ ចីវរាទិបច្ចយានំ។ **កុហនវត្ថូនី**តិ បាបិច្ឆតំ និស្សាយ លូខចីវរាទិសេវនវសេន “យោ តេ វិហារេ វសតិ, សោ អរហា”តិអាទិនា (បារា. ២២៤) អត្តានំ អរិយគុណសាមន្តំ កត្វា ភណនវសេន វិសេសលាភិនោ វិយ អត្តនោ បរិហរណវសេន ច បវត្តា អកុសលចិត្តុប្បាទា បរេសំ វិម្ហាបនការណានិ កុហនវត្ថូនិ។

៣៤៣. សតិបិ សគុណារម្មណេហិ មគ្គស្ស អនិមិត្តនាមលាភេ ន និប្បរិយាយេន វិបស្សនា អនិមិត្តនាមិកាតិ អាគមនតោ មគ្គោ អនិមិត្តនាមំ ន លភតីតិ អាហ **“ន បន សគុណារម្មណេហិ...បេ.... សិទ្ធំ ហោតី”**តិ។ យស្មា បន អាគមនតោ សុញ្ញតំ អប្បណិហិតន្តិ លទ្ធនាមស្ស មគ្គស្ស សគុណតោ អារម្មណតោ ច តំ

នាមាភាវោ ន កទាចិបិ អត្ថិ, តស្មា នាមត្តយបារិបូរិហេតុអាគមនតោ នាមលាភោតិ អធិប្បាយេនាហ “**បរិបុណ្ណនាមសិទ្ធិហេតុត្តា**”តិ។ **សព្ពេស**ន្តិ សព្ពវិមោក្ខមុខាគតានម្បិ មគ្គានំ។ **នាមត្តយយោគោ**តិ សុញ្ញតាបណិហិតានិមិត្តនាមយោគោ។ **វវត្ថានំ** អសង្ករោ។

៣៥០. និមិត្តធម្មា សង្ខារា តេហិ សនិមិត្តា សវិគ្គហា វិយ ឧបដ្ឋហន្តីតិ តេសំ អភាវិតភាវនស្ស ភាវិតភាវនស្ស ច ឧបដ្ឋហនាការំ ទស្សេន្តោ “**សម្ពហាទី**”តិអាទិមាហ។ តេន ច “វិមោក្ខេន សទ្ធិន្ទ្រិយំ អធិមត្តំ ហោតី”តិ (ធ. ស. អដ្ឋ. ៣៥០) វុត្តំ, ន “តស្មឹ វិមោក្ខេ”តិ, តស្មា “**អនិមិត្តវិមោក្ខោតិ អនិច្ចានុបស្សនំ អាហា**”តិ វុត្តំ។ ឥតរត្ថាបិ ឯសេវ នយោ។ អនិមិត្តស្ស អនិមិត្តភាវាភាវោ នត្ថីតិ កស្មា វុត្តំ, ននុ ច អនិច្ចានុបស្សនាយ អនិមិត្តវិមោក្ខភាវោ បរិយាយេនាតិ និប្បរិយាយទេសនាយ តស្សា អនិមិត្តភាវាភាវោ អត្ថិ ឯវ, ឯវញ្ច សតិ “អនិមិត្តស្ស អនិមិត្តនាមទានាភាវោ”តិ ច ន ន សក្កា វត្តុន្តិ ឧបមាសំសន្ទនំ សុដ្ឋុតរំ យុជ្ជតិ, តថា អនិមិត្តេន មគ្គស្ស អនិមិត្តភាវោ ន យុជ្ជតិយេវ។ តេនាហ “បរមត្ថតោ នាមំ ទាតុំ ន សក្កោតី”តិ? សច្ចមេតំ , បរិយាយសិទ្ធំយេវ បន អនិច្ចានុបស្សនាយ អនិមិត្តភាវំ គហេត្វា មគ្គសោធនវសេនាយមនុយោគោ កតោ “អនិមិត្តវិមោក្ខស្ស អនិមិត្តភាវាភាវោ នត្ថីតិវិរុទ្ធំ វិយ ហោតី”តិ។ ឯវញ្ច កត្វា “អនិមិត្តំ…បេ…. ទីបិតោ ហោតី”តិ សយមេវ វក្ខតីតិ។ **សាមញ្ញ**ន្តិ ឧបមោបមិតញ្ញានំ សម្ពន្ធមាហ។ **ន មគ្គាធិបតី**តិ មគ្គោ អធិបតិ មគ្គាធិបតីតិ ឆន្ទចិត្តានំ អយំ សមញ្ញា នត្ថីតិ អត្ថោ។ **ន ច តេហិ មគ្គស្សា**តិ ឆន្ទចិត្តេហិ មគ្គោ អធិបតិ ឯតស្សាតិ មគ្គាធិបតីតិ អយំ សមញ្ញា មគ្គស្ស នត្ថិ។ កស្មា? តេសំ ឆន្ទចិត្តានំ អមគ្គង្គត្តា។

ឈានស្ស សុញ្ញតាទិនាមកត្តាតិ ឯតេន ឥន្ទ្រិយពលាទីនម្បិ មគ្គសម្បយោគតោ សុញ្ញតាទិនាមកតា ទស្សិតាតិ ទដ្ឋព្ពំ។ សតិបិ បច្ចនីកាមសនេ ន តស្ស មគ្គស្ស តំ បរិព្យត្តំ យថា សរសតាតិ អាហ “**សរ សប្បជានោ**”តិ។ **ទ្វីហី**តិ សរសបច្ចនីកេហិ។ **អញ្ញនិរបេក្ខេហី**តិ អាគមននិរបេក្ខេហិ។ **តស្មា**តិ យស្មា សរសតោវ នាមលាភេ អវវត្ថានាបត្តិ សព្ពស្ស មគ្គស្ស សព្ពនាមភាវាបត្តិ ហោតិ, តស្មា។ **អត្តាភិ…បេ…. មគ្គា**តិ តេន អាគមនតោ នាមលាភស្ស បច្ចនីកតោ នាមលាភភាវំ ទស្សេតិ។ **សរសន្តមេ**តិ អនិមិត្តភាវាទិកេ។ **បច្ចនីកសហិតេន សរសេនា**តិ សុញ្ញតាប្បណិហិតភាវេហិ តទាគមនេហិ។ **និមិត្តគ្គហណានិវារណា**តិ សង្ខារនិមិត្តគ្គាហស្ស អនិសេធនតោ។ សុញ្ញតាប្បណិហិតស្សេវ មគ្គស្ស វុត្តត្តា អនិច្ចតោ វុដ្ឋហន្តស្ស មគ្គោ ឥធ អសង្គហិតោ សិយាតិ អាសង្កិត្វា អាហ “**អនិច្ចានុបស្សនា**”តិអាទិ។ សង្ខារេហិ វុដ្ឋានំ ន សិយា, លក្ខណេហិ ឯវ វុដ្ឋានំ សិយាតិ អធិប្បាយោ, លក្ខណបដិវេធោ ន សិយា អតទារម្មណត្តាតិ អត្ថោ។ សង្ខារានញ្ហិ ហុត្វា អភាវឧទយព្ពយបដិបីឡនាវសវត្តនាការេសុ អនិច្ចតាទិលក្ខណវោហារោ។

អាការវន្តេសុ គហិតេសុ តទាការោបិ គហិតោយេវ ហោតីតិ អាហ “**លក្ខណានិបិ បដិវិទ្ធានិ ហោន្តិ តទាការសង្ខារគ្គហណតោ**”តិ។ **យថាវុត្តាធិប្បាយេនា**តិ “អនិច្ច”ន្តិអាទិនា “សង្ខារេសូ”តិអាទិនាវ វុត្តប្បការាធិប្បាយេន។ **វិសុ**ន្តិ សង្ខារេហិ វិនិវត្តេត្វា។

លោកុត្តរកុសលំ

បកិណ្ណកកថាវណ្ណនា

បញ្ចធា ឧទ្ទិសតិ បញ្ចាបាទានក្ខន្ធេ អជ្ឈត្តទុកវសេន រូបទុកវសេន ច ភិន្ទិត្វា អភិន្ទិត្វា ច និមិត្តវចនេនេវ ឧទ្ទិសតិ បវត្តស្សបិ សង្ខារនិមិត្តភាវានតិវត្តនតោ វុដ្ឋាតព្ពតាសាមញ្ញតោ ច។ តេនេវ ឧបាទិន្នានុបាទិន្នវសេន បវត្តំ ទ្វិធា កត្វា និទ្ទិសិត្វាបិ “អយំ តាវ និមិត្តេ វិនិច្ឆយោ”តិ និមិត្តវសេនេវ និគមេតិ។ ឯត្ថ ច និមិត្តំ អជ្ឈត្តពហិទ្ធា, បវត្តំ បន អជ្ឈត្តមេវាតិ អយមេតេសំ វិសេសោ។ **ពោជ្ឈង្គាទិវិសេស**ន្តិ ពោជ្ឈង្គឈានង្គមគ្គង្គានំ អសទិសតំ។ អសមាបជ្ជិតុកាមតាសង្ខាតា វិតក្កាទិវិរាគភាវនា **អសមាបជ្ជិតុកាមតាវិរាគភាវនា។ ឥតរស្សា**តិ បាទកជ្ឈានាទិកស្ស។ **អតព្ភាវតោ**តិ យថាវុត្តវិរាគភាវនាភាវស្ស អភាវតោ។ ឥទំ វុត្តំ ហោតិ – យថា មគ្គាសន្នាយ វិបស្សនាយ សោមនស្សសហគតត្តេ មគ្គស្ស បឋមាទិជ្ឈានិកតា ច ឧបេក្ខាសហគតត្តេ បញ្ចមជ្ឈានិកតា ឯវ ច តព្ពសេន ច ពោជ្ឈង្គាទីនំ វិសេសោតិ តេសំ និយមេ អាសន្នការណំ បធានការណញ្ច វុដ្ឋានគាមិនិវិបស្សនា, ន ឯវំ បាទកជ្ឈានាទយោតិ។

ឥទានិ អបាទកបឋមជ្ឈានបាទកានំ បកិណ្ណកសង្ខារបឋមជ្ឈានានិ សម្មសិត្វា និព្ពត្តិតានញ្ច មគ្គានំ ឯកន្តេន បឋមជ្ឈានិកភាវតោ វិបស្សនានិយមោយេវេត្ថ ឯកន្តិកោ បធានញ្ចាតិ ឥមមត្ថំ វិភាវេន្តោ “**វិបស្សនានិយមេនេវា**”តិអាទិមាហ។ តត្ថ **ឥតរេ**តិ ទុតិយជ្ឈានិកាទិមគ្គា។ បាទកជ្ឈានាតិក្កន្តានំ អង្គានំ អសមាបជ្ជិតុកាមតាវិរាគភាវនាភូតា វុដ្ឋានគាមិនិវិបស្សនា អធិដ្ឋានភូតេន បាទកជ្ឈានេន អាហិតវិសេសា

មគ្គស្ស ឈានង្គាទិវិសេសនិយាមិកា ហោតីតិ “**បាទកជ្ឈានវិបស្សនានិយមេហី**”តិ វុត្តំ។ យថា ច អធិដ្ឋានភូតេន បាទកជ្ឈានេន, ឯវំ អារម្មណភូតេន សម្មសិតជ្ឈានេន ឧភយសព្ភាវេ អជ្ឈាសយវសេន អាហិតវិសេសា វិបស្សនា និយមេតីតិ អាហ “**ឯវំ សេសវាទេសុបិ...បេ.... យោជេតព្ពោ**”តិ។

បាទកជ្ឈានសង្ខារេសូតិ បឋមជ្ឈានសង្ខារេសុ។ “បឋមជ្ឈានំ បាទកំ កត្វា”តិ (ធ. ស. អដ្ឋ. ៣៥០) ហិ វុត្តំ។ **តំតំវិរាគាវិរាគភាវនាភាវេនា**តិ វិតក្កាទីនំ វិរជ្ជនាវិរជ្ជនភាវនាភាវេន។ តេន អារម្មណជ្ឈានស្សបិ វិបស្សនាយ វិសេសាធានំ ឧបនិស្សយតមាហ។

បាទកជ្ឈានសម្មសិតជ្ឈានានិយេវ ពោជ្ឈង្គាទិវិសេសានំ ឧបនិស្សយោ ការណន្តិ **បាទកជ្ឈានសម្មសិតជ្ឈានុបនិស្សយោ** , តស្ស សព្ភាវេ។ **តទភាវាភាវតោ**តិ តស្ស អជ្ឈាសយស្ស អភាវាភាវតោ។

ចតុត្ថជ្ឈានិកស្ស មគ្គស្ស អារុប្បេ អរូបជ្ឈានមេវ បាទកំ សិយាតិ អាហ “**ចតុត្ថជ្ឈានិកវជ្ជាន**”ន្តិ។ អរិយមគ្គស្ស ឱឡារិកង្គាតិក្កមនូបនិស្សយា វិបស្សនាយ អធិដ្ឋានារម្មណភូតា ទុតិយជ្ឈានាទយោ។ **បញ្ចហិ អង្គេហី**តិ បញ្ចហិ ឈានង្គេហិ។ “តំតំវាទេហិ បញ្ញាបិយមានានិ បាទកជ្ឈានាទីនិ វាទសហចារិតាយ ‘វាទា’តិ វុច្ចន្តី”តិ អធិប្បាយេន “**តយោបេតេ វាទេ**”តិ អាហ។ វទន្តិ ឯតេហីតិ វា វាទករណភូតានិ បាទកជ្ឈានាទីនិ វាទា។

វិបាកសន្តានស្ស...បេ.... សុសង្ខតត្តាតិ ឯតេន យស្មិំ សន្តានេ កម្មំ ឧប្បជ្ជតិ, តត្ថ ឧប្បជ្ជមានមេវ កិញ្ចិ វិសេសាធានំ ករោតីតិ ទីបេតិ។ យតោ តស្មិំយេវ សន្តានេ តស្ស វិបាកោ, នាញ្ញត្ថ។

បុរិមានុលោមំ វិយ តន្តិ យថា គោត្រភុដ្ឋានេ ឧប្បន្នានុលោមតោ បុរិមអនុលោមញាណំ តំ គោត្រភុដ្ឋានេ ឧប្បន្នានុលោមំ អនុពន្ធតិ, ឯវំ។ **តទបី**តិ គោត្រភុដ្ឋានេ ឧប្បន្នានុលោមញាណម្បិ អញ្ញំ អនុលោមញាណមេវ អនុពន្ធេយ្យ, តស្ស អនន្តរំ ឧប្បជ្ជេយ្យ។ **សា ភូមី**តិ សា បញ្ញាបាទានក្ខន្ធសង្ខាតា កិលេសានំ ឧប្បត្តិដ្ឋានតាយ ភូមិ។ **ឯកោ ភវោតិ គហេត្វា វុត្ត**ន្តិ ឯតេន សត្ត ភវេ ទ្វេ ភវេតិ តទម្បិ អធិប្បាយវសេន នេតព្ពត្ថំ, ន យថារុតវសេនាតិ ទស្សេតិ។ តត្ថាយំ អធិប្បាយោ – ឯកវារំ កាមាវចរទេវេសុ ឯកវារំ មនុស្សេសូតិ ឯវម្បិ មិស្សិតូបបត្តិវសេន តេសុ ឯកិស្សា ឯវ ឧបបត្តិយា អយំ បរិច្ឆេទោ។ យំ បន “ន តេ ភវំ អដ្ឋមមាទិយន្តី”តិ (ខុ. បា. ៦.៩; សុ. និ. ២៣២) វុត្តំ, តម្បិ កាមាវចរភវំយេវ សន្ធាយាហ។ មហគ្គតភវានំ បរិច្ឆេទោ នត្ថីតិ វទន្តិ។ តថា “បបេត្វា ទ្វេ ភវេ”តិ ឯត្ថាបិ កាមាវចរទេវមនុស្សភវានំ មិស្សកវសេនេវ, តស្មា **កាមធាតុយំ យេ ទ្វេ ភវា**តិ កាមាវចរទេវមនុស្សវសេន យេ ទ្វេ ភវាតិ អត្ថោ។ បុរិមវិកប្បេសុ បុគ្គលភេទេន បដិបទា ភិន្ទិត្វា កស្សចិ ចលតីតិ, កស្សចិ ន ចលតីតិ កត្វា “ចលតិ ឯវា”តិ អវធារណមន្តរេន អត្ថោ វុត្តោ។ យស្មា បន **អដ្ឋកថាយំ** (ធ. ស. អដ្ឋ. ៣៥០ លោកុត្តរកុសលបកិណ្ណកកថា) “យថា ច បដិបទា, ឯវំ អធិបតិបិ ចលតិ ឯវា”តិ វុត្តំ, តស្មា សព្ពេសម្បិ បដិបទាសុ អភេទេន គហិតាសុ ឯកន្តេន ចលនំ សម្ភវតីតិ “**ចលតិច្ចេវ វុត្តំ, ន ន ចលតី**”តិ តតិយវិកប្បោ ចលនាវធារណោ វុត្តោ។

លោកុត្តរកុសលបកិណ្ណកកថាវណ្ណនា និដ្ឋិតា។

បឋមមគ្គវីសតិមហានយវណ្ណនា

៣៥៧. ឈានមគ្គាទិបរិយាយេហិ កថិតេ ពោជ្ឈនកាតិ អធិប្បេតា, វិសេសតោ បុព្ពភាគេ “ឈានំ ភាវេមិ មគ្គំ ភាវេមី”តិ បវត្តជ្ឈាសយា ហោន្តីតិ អធិប្បាយេន “**យស្ស បុព្ពភាគេ**”តិអាទិមាហ។

៣៥៨. ឧបនិស្សយវសេនាតិ តថា ចិត្តប្បវត្តិសង្ខាតេន បុព្ពភាគាភិសង្ខារេន។ តេនេវាហ “**យស្ស ហី**”តិអាទិ។ **តទនុរូបពលា**តិ អធិបតិបច្ចយលាភេន សត្តិវិសេសយោគមាហ។ យទិ បុព្ពភាគាភិសង្ខារវសេន ឆន្ទាទីនំ អធិបតិភាវោ, កិមត្ថមេតេយេវ ឯវំ វុត្តា, ននុ សទ្ធាទីនម្បិ បុព្ពភាគាភិសង្ខារោ លព្ភតីតិ អាហ “**សេសធម្មាន**”ន្តិអាទិ។ **អតំសភាវត្តា**តិ សម្បយុត្តេហិ សាតិសយមនុវត្តិតព្ពភាវរហិតត្តា។ កិញ្ចាបិ ហិ សទ្ធាទយោបិ ឥន្ទ្រិយបច្ចយតាយ សម្បយុត្តេហិ អនុវត្តយន្តិ, ឯកស្មិំ បន ចិត្តុប្បាទេ សមធុរេន អញ្ញេន វិនា សម្បយុត្តេហិ អនុវត្តនីយភាវោ ន តេសំ យថា ឆន្ទាទីនន្តិ តេយេវ អធិបតិភាវេន វុត្តា។ ឯវញ្ច កត្វា ឥន្ទ្រិយសហជាតាធិបតិបច្ចយានំ វិសេសោ បរិព្យត្តោ ហោតិ។

ចតុមគ្គនយសហស្សវណ្ណនា

៣៦២. មានស្ស ទិដ្ឋិសទិសា បវត្តិ។ តថា ហិ សោ អធិបតិ វិយ អញ្ញាធិបតិនា ទិដ្ឋិយា សហ នប្បវត្តតីតិ។ **ឯកទេស...បេ.... ឧបមា ហោតិ**, ន សព្ពសាមញ្ញេន, តេនាហ សូរិយត្ថង្គមនេ អន្ធការាវត្ថរណំ វិយ អគ្គមគ្គតិរោធានេ សច្ចបដិច្ឆាទកតមប្បវត្តិ អាបជ្ជេយ្យាតិ អធិប្បាយោ។ **អញ្ញមញ្ញ**ន្តិ អញ្ញេ អញ្ញេ។ "អានីតំ ឥទំ សុត្ត"ន្តិ វិភត្តិ បរិណាមេតព្ពា។ **យថាវុត្តនយេនា**តិ ឥមិស្សា អដ្ឋកថាយំ វុត្តនយេន។ **ន ឧបមាយ វុត្តត្តា**តិ ឥមស្មឹ សុត្តេ ន ឧបមាយ វុត្តភាវតោ។ **យថាវុត្តនយេនា**តិ វា ឯតស្មឹ សុត្តេ វុត្តប្បការេន នយេន ឥមិស្សា អដ្ឋកថាយំ ឧបមាយ ន វុត្តត្តា។ **អវយវា វិយ ហោន្តិ**, យេន តេ ចេតសិ និយុត្តា, ចិត្តស្ស ឯតេតិ ច **ចេតសិកា**តិអាទិនា វុច្ចន្តិ, ន បន "ផស្សិកា"តិអាទិនាតិ ទដ្ឋព្ពំ។

កុសលកថាវណ្ណនា និដ្ឋិតា។

អកុសលបទំ

ធម្មុទ្ទេសវារោ

បឋមចិត្តវណ្ណនា

៣៦៥. ខណត្តយស្ស អកុសលេសុ អសម្ភវតោ សមវាយកាលហេតុសមូហត្ថោ **សមយ**-សទ្ទោ។ លោភាភិភូតាយ ឯវ តង្ខារម្មណស្មឹ ឥតរត្រ ច តង្ខាការគ្គហណវសេន សោមនស្សសហគតភាវោតិ ឯវមាទី សន្ធាយ **"យថានុរូប"**ន្តិ វុត្តំ។ "កិលេសាតុរតាយ អនារោគ្យដ្ឋេន កិលេសវជ្ជសព្ភាវតោ សាវជ្ជដ្ឋេន អវិជ្ជាសម្ភូតតាយ អកោសល្យសម្ភូតដ្ឋេន អកុសល"ន្តិ ច "សាវជ្ជទុក្ខវិបាកលក្ខណំ, អនត្ថជននរសំ, សំកិលេសបច្ចុបដ្ឋានំ, អយោនិសោមនសិការបទដ្ឋានំ, គារយ្ហភាវតោ វា សាវជ្ជលក្ខណំ, សំកិលេសភាវរសំ, អនិដ្ឋវិបាកបច្ចុបដ្ឋានំ, យថាវុត្តបទដ្ឋានមេវា"តិ ច ឯវមាទិនា វុត្តនយេន អនុគន្តព្ពតាយ វុត្តំ **"វុត្តនយំ អនុគន្ត្វា"**តិ។

គតំ គមនំ បវត្តីតិ កត្វា វុត្តំ **"គតមត្តំ គតិមត្តំ គហណមត្ត"**ន្តិ។ ទិដ្ឋិយា ហិ គតិ បវត្តិ ឯវាតិ។ **អាសន្នការណត្តា**តិ បទដ្ឋានតាយ, យោនិសោមនសិការោ វិយ ហិ កុសលស្ស អយោនិសោមនសិការោ អកុសលស្ស អច្ចាសន្នហេតុ។ តថា ហិ សតិបិ អសទ្ធម្មសវនាទិការណេ អយោនិសោ អនាវជ្ជិតេ អវវត្ថាបិតេ ច នត្ថិ អកុសលប្បវត្តិ។ តថា ច វក្ខតិ **អដ្ឋកថាយំ** "អយោនិសោ អកុសល"ន្តិ។ ឯតេន ឯកន្តការណតា ច វុត្តត្តា ហោតិ។ បដិសង្ខា សីតាទិខមនំ អប្បមាទវិហារោតិ វុត្តំ **"អប្បមជ្ជនំ ខមន"**ន្តិ។ តេន សតិសំវរោតិ ឥជ ខន្តិសំវរោ វុត្តោតិ អធិប្បាយោ ឥន្ទ្រិយសំវរស្ស វុត្តត្តា។ **បហានសំវរោ**តិ **វីរិយសំវរោ**។ សោ ហិ "ឧប្បន្នំ កាមវិតក្កំ នាធិវាសេតិ បជហតី"តិអាទិនា (ម. និ. ១.២៦; អ. និ. ៤.១៤; ៦.៥៨) វុត្តោតិ។

សម្មាបដិបត្តិយា បដិបក្ខភាវេន គហេតព្ពតាការោ មោហោ **សម្មាបដិបត្តិបដិបក្ខភាវគ្គហណាការោ**។ តេន ហិ និវុតា ន សម្មា បដិបជ្ជន្តិ។ អភិជ្ឈាយ វិសេសយោគោ **កម្មបថប្បត្តិ**។

អនុបបរិក្ខា មោហោ។ សោ ចេត្ថ ទិដ្ឋិរហិតោ វេទិតព្ពោ។ ទិដ្ឋិសហិតស្ស បន ទិដ្ឋិយា អនុវិធាយកត្តា តគ្គហណេនេវ គហណន្តិ។ **អវត្ថុស្មិ**ន្តិ អសទ្ទហនីយេ វត្ថុស្មឹ។ **សានុនយោ អធិមោក្ខោ**តិ មោហទិដ្ឋីនំ សទ្ធាបតិរូបតមាហ។ អហិរិកានោត្តប្បមោហាទីហិ បមជ្ជនតោ **អហិរិកាទីហិ** ការណេហិ។ **អារក្ខរហិតចិត្តោ**តិ ចិត្តស្ស សតិវិរហតំយេវ ទស្សេតិ។ អារក្ខបច្ចុបដ្ឋានា ហិ សតីតិ។ ឯតេន "អស្សទ្ធិយចិត្តោ អន្ធពាលចិត្តោ"តិ បទទ្វយំ វុត្តត្ថំ ហោតិ។ **ឧបនាហាទី**តិ **អាទិ**-សទ្ទេន រាគាទយោ សង្គយ្ហន្តិ។ រាគាទីនំ បរិយុដ្ឋានាទិសភាវតាយ **"អវិសេសេនា"**តិ វុត្តំ វិសេសស្ស ឯកច្ចស្ស អសម្ភវតោ។ **ឥធា**តិ, ឥមស្មឹ ចិត្តេ។ **និប្ផាទេតព្ពេ បយោជនេ ភុម្មំ** "ចម្មស្មឹ ទីបិនំ ហន្តី"តិ (វជិរ. ដី. ១៧-១៨ វេរញ្ជកណ្ឌវណ្ណនា) វិយ **អារម្មណំ វា អរូបសមោ** ផលូបចារេន "សេម្ហោ គុឡោ"តិ វិយ។

ធម្មុទ្ទេសវារកថាវណ្ណនា និដ្ឋិតា។

និទ្ទេសវារកថាវណ្ណនា

៣៩០. សភាវបដិច្ឆាទនវសេន បកតិអត្តាទិអសន្តគ្គហណស្ស និស្សយត្តា និមិត្តត្តា **អសន្តំ ពុជ្ឈតិ**, និច្ចាទិវិសមគ្គហណស្ស សញ្ញាទិវិបរិយេសស្ស និស្សយត្តា **អសមំ ពុជ្ឈតី**តិ មោហោ វុត្តោ និមិត្តស្ស កត្តុភាវេន ឧបចារិតត្តា, អយញ្ច អត្ថោ ទិដ្ឋិសហិតមោហវសេន ទដ្ឋព្ពោ។ ឯត្ថ ច **បកតី**តិ កាបិលានំ បធានំ។

តតិយចិត្តវណ្ណនា

៤០០. អបណ្ណកបទំ វិយ អវិរុជ្ឈនកបទម្បិ កទាចិ និយតភាវំ ទីបេយ្យាតិ អនិយតតំ ទីបេតុំ **“ឧប្បត្តិអរហង្គានី”**តិ វុត្តំ មានស្ស អនិយតត្តា។ យទិ ហិ មានោ និយតោ សិយា, កាមរាគស្ស មានរហិតា បវត្តិ ន សិយា, តថា ភវរាគស្ស។ ឯវំ សតិ បដ្ឋានេ ចតុក្ខត្តុំ កាមរាគេន យោជនា ន សិយា, តិក្ខត្តុំយេវ សិយា, ភវរាគមូលិកា ច ន សិយា, ឯវញ្ច សំយោជនានំ សំយោជនេហិ អដ្ឋវិធេន យោជនា សិយា, ន ទសវិធា ទស្សិតាតិ យថាវុត្តាហិ យោជនាហិ មានស្ស អនិយតភាវោ បកាសិតោ។ អថ វា មានេន សទ្ធិំ បញ្ច ហោន្តិ យថាវុត្តានិ អបណ្ណកង្គានិ, កឹ បន ហោន្តីតិ អបេក្ខាយំ យេវាបនកាតិ វិទិតោវាយមត្ថោ។ យេវាបនកានញ្ហិ បញ្ចភាវោ ឥធ វិធីយតិ, ន អបណ្ណកង្គានន្តិ សោ យថា ហោតិ , តថា យោជេតព្ពំ។ កិលេសទុកេ បដិច្ចវារាទីសុ “កិលេសំ ធម្មំ បដិច្ច កិលេសោ ធម្មោ ឧប្បជ្ជតិ ហេតុបច្ចយា”តិអាទីសុ “លោភំ បដិច្ច មោហោ មានោ ថិនំ ឧទ្ធច្ចំ អហិរិកំ អនោត្តប្បំ។ លោភំ បដិច្ច មោហោ មានោ ឧទ្ធច្ចំ អហិរិកំ អនោត្តប្បំ។ លោភំ បដិច្ច មោហោ ថិនំ ឧទ្ធច្ចំ អហិរិកំ អនោត្តប្បំ។ លោភំ បដិច្ច មោហោ ឧទ្ធច្ចំ អហិរិកំ អនោត្តប្ប”ន្តិ វិភត្តត្តា **“តថា កិលេសទុកេបី”**តិ វុត្តំ។ ទិដ្ឋិវិប្បយុត្តសសង្ខារិកាសង្ខារិកចិត្តវសេន ហិ អយំ បាឋភេទោតិ។

“កាមរាគោ ចតុធា ឯកតោ ឧប្បជ្ជតិ, បដិឃោ តិធា, មានោ ឯកធា, តថា វិចិកិច្ឆា ភវរាគោតិ ឧទ្ទិសិត្វា កាមរាគោ មានសំយោជនអវិជ្ជាសំយោជនេហិ ចេវ អវិជ្ជាសំយោជនមត្តេនេវ ច សទ្ធិំ មានោ ភវរាគាវិជ្ជាសំយោជនេហិ សទ្ធិំ ភវរាគោ អវិជ្ជាសំយោជនេន សទ្ធិ”ន្តិ **អដ្ឋកថាកណ្ឌវណ្ណនាយំ** (ធ. ស. អដ្ឋ. ១៤៨៥) វុត្តមានត្តា **“ឥធ ច វុត្តតី”**តិអាទិ វុត្តំ។ តត្ថេវ “លោភោ ឆធា ឯកតោ ឧប្បជ្ជតិ, បដិឃោ ទ្វេធា, តថា មោហោ”តិ ឧទ្ទិសិត្វា “លោភោ អសង្ខារិកោ ទិដ្ឋិវិប្បយុត្តោ មោហឧទ្ធច្ចអហិរិកានោត្តប្បេហិ, សសង្ខារិកោ មោហថិនឧទ្ធច្ចអហិរិកានោត្តប្បេហិ, អសង្ខារិកោ ឯវ មោហមានឧទ្ធច្ចអហិរិកអនោត្តប្បេហិ, សសង្ខារិកោ ឯវ ច មោហមានថិនឧទ្ធច្ចអហិរិកអនោត្តប្បេហី”តិ វុត្តមានត្តា **“តថាទសវិធា កិលេសាន”**ន្តិ វុត្តំ។ “អហ”ន្តិ គហណតាយ អវំកត្វា គហណម្បិ **“សម្បគ្គហោ”**តិ វុត្តំ។

ចតុត្ថចិត្តវណ្ណនា

៤០២. **ឧស្សាហំ ជនេន្តា**តិ ឯត្ថ ចិត្តបយោគសង្ខាតោ សង្ខារោ ឯវ ឧស្សាហោ, ន វីរិយុស្សាហោតិ។

នវមចិត្តវណ្ណនា

៤១៣. **វិសប្បនានិដ្ឋរូបសមុដ្ឋានំ** យេន កុបិតស្ស សកលសរីរំ កម្បតិ, កុបិតាការោ បញ្ញាយតិ។ ឯតេន សម្បត្តិអត្ថោ រសោ ទស្សិតោ ហោតិ, បវត្តិអាការវសេន វា វិសប្បនរសោ។ តថា ហិ យស្ស កុប្បតិ, តស្ស អមិត្តស្ស សម្បត្តិ យេភុយ្យេន បដិយុប្បត្តិហេតុ ហោតីតិ។ ឯតេន កិច្ចត្ថោ រសោ វុត្តោ ហោតីតិ។

៤១៨. **វចនត្ថមេវ** វចនបរិយាយមេវ។

ឯកាទសមចិត្តវណ្ណនា

៤២៤. **និច្ឆយាភាវា**តិ អធិមោក្ខាភាវា។ **អសណ្ឋហនតោ**តិ សន្តានវសេន ឯកស្មឹ អារម្មណេ អនវដ្ឋានតោ។

ទ្វាទសមចិត្តវណ្ណនា

៤២៩. សហជាតាធិបតិ នត្ថិ “ឆន្ទវតោ ចេ វិចិកិច្ឆា ឧប្បជ្ជតិ, សា មយ្ហំ ឧប្បជ្ជេយ្យា”តិអាទិប្បវត្តិយា អភាវា។ **អនុទ្ធដត្តា បដិសិទ្ធតា**, យថាធម្មសាសនេ អវចនម្បិ អភាវំ ទីបេតិ។

អវចនតោតិ **អ**-ការស្ស តទញ្ញវចនតំ ទស្សេតិ។ ឯតេន ច ទស្សនេន បហាតព្ពេសុ អភាវវចនេន ការណសិទ្ធិយា ផលសិទ្ធីតិ តត្ថ អភាវស្ស ការណមេវ តាវ ទស្សេតុំ **“បដិសន្ធិអនាកឌ្ឍនតោ”**តិ វុត្តំ។ តេន តំសភាវតា តស្ស ចិត្តុប្បាទស្ស វុត្តា ហោតិ។ តតោ ច “ពលវំ បដិសន្ធឹ អាកឌ្ឍតិ, ទុព្ពលំ នាកឌ្ឍតី”តិ ឥទំ បដិសន្ធិទានសភាវេសុ។ យស្ស បន បដិសន្ធិទានសភាវោ ឯវ នត្ថិ, ន តស្ស ពលវភាវោ បដិសន្ធិអាកឌ្ឍនេ ការណន្តិ អយមត្ថោ ទស្សិតោ ហោតិ។ អនាកឌ្ឍនំ សាធេតិ “យទិ ហិ អាកឌ្ឍេយ្យា”តិអាទិនា។ យស្មា ច នាគតំ, តស្មា

នាកង្ខតីតិ អធិប្បាយោ។ “យស្មា បន តំ បដិសន្ធិទានំ នត្ថិ, តស្មា នាគត”ន្តិ វុត្តត្តា “**អនាកង្ខនតោ អនាគមនំ សាធេតុ**”ន្តិ វុត្តំ។

អបាយគមនីយស្សាតិ អបាយំ គមេតីតិ អបាយគមនីយំ, តំសភាវន្តិ អត្ថោ។ បដិសន្ធិអាកង្ខនេ សតិ ឧទ្ធច្ចសហគតំ ឯកន្តេន អបាយគមនីយំ សិយា។ តេន វុត្តំ **អដ្ឋកថាយំ** (ធ. ស. អដ្ឋ. ៤២៨) “ឥតរស្សាបិ ឯត្ថេវ បដិសន្ធិទានំ ភវេយ្យា”តិ។ ន ហិ អកុសលបដិសន្ធិ សុគតិយំ សម្ភវតីតិ។ “ចតូហិ អបាយេហិ ច វិប្បមុត្តោ (ខុ. បា. ៦.១១; សុ. និ. ២៣៤) អវិនិបាតធម្មោ”តិ (ស. និ. ២.៤១; ៥.៩៩៨, ១០០៤) វចនតោ អបាយគមនីយញ្ច ទស្សនេន បហាតព្ពំ។ តេនាហ “អបាយគមនីយស្ស ទស្សនេន បហាតព្ពត្តា”តិ។ ន ចេតំ ទស្សនេន បហាតព្ពំ, ន សោ តស្ស អបាយគមនីយោ រាគោ ទោសោ មោហោ តទេកដ្ឋា ច កិលេសាតិ ឯតេន សង្គហោតិ សក្កា វត្តុំ និយោគតោ ភាវនាយ បហាតព្ពភាវេន វុត្តត្តា។ វុត្តញ្ហេតំ “កតមេ ធម្មា ភាវនាយ បហាតព្ពា, ឧទ្ធច្ចសហគតោ ចិត្តុប្បាទោ”តិ (ធ. ស. ១៤០៦)។

“កុសលាកុសលំ កម្មំ វិបាកានំ ខន្ធានំ កដត្តា ច រូបានំ កម្មបច្ចយេន បច្ចយោ”តិ (បដ្ឋា. ១.១.៤២៧) វុត្ត កម្មបច្ចយភាវោ នានាក្ខណិកកម្មបច្ចយភាវោ។ សោ ច យទិ ឧទ្ធច្ចសហគតំ បដិសន្ធឹ អាកឌ្ឍេយ្យ, តស្សាបិ សិយា។ តថា ច សតិ ឧទ្ធច្ចសហគតំ ទស្សនេន បហាតព្ពំ សិយា ទស្សនេន បហាតព្ពានំយេវ នានាក្ខណិកកម្ម បច្ចយភាវស្ស វុត្តត្តា។ **ន ចេតំ ទស្សេនេន បហាតព្ព**ន្តិ សព្ពំ បុព្ពេ វិយ អាវត្តតិ។

សហជាតមេវ វិភត្តន្តិ យថា ទស្សនេន បហាតព្ពវិភង្គេ “ទស្សនេន បហាតព្ពោ ធម្មោ នេវ ទស្សនេន ន ភាវនាយ បហាតព្ពស្ស ធម្មស្ស កម្មបច្ចយេន បច្ចយោ”តិ (បដ្ឋា. ២.៨.៨៦) សហជាតំ នានាក្ខណិកន្តិ ឧទ្ទិសិត្វា “សហជាតា ទស្សនេន បហាតព្ពា ចេតនា ចិត្តសមុដ្ឋានានំ រូបានំ កម្មបច្ចយេន បច្ចយោ, នានាក្ខណិកា ទស្សនេន បហាតព្ពា ចេតនា វិបាកានំ ខន្ធានំ កដត្តា ច រូបានំ កម្មបច្ចយេន បច្ចយោ”តិ វិភត្តំ, ឯវំ អវិភជិត្វា “ភាវនាយ បហាតព្ពា ចេតនា ចិត្តសមុដ្ឋានានំ រូបានំ កម្មបច្ចយេន បច្ចយោ”តិ (បដ្ឋា. ២.៨.៨៩) ឯត្តកមេវ វុត្តំ, ន វុត្តំ “នានាក្ខណិកា ចេតនា វិបាកានំ ខន្ធានំ កដត្តា ច រូបានំ កម្មបច្ចយេន បច្ចយោ”តិ។ តេន ន ភាវនាយ បហាតព្ពស្ស នានាក្ខណិកកម្មបច្ចយភាវោតិ វិញ្ញាយតិ។ **បច្ចនីយេបិ** យថាសម្ភវំ សង្គាហក បច្ចយានំ វសេន បច្ចយុទ្ធារេ ករិយមានេ។ **ឥតរត្ថ ចា**តិ ទស្សនេនបហាតព្ពបទេ។ តត្ថ ហិ “ទស្សនេន បហាតព្ពោ ធម្មោ នេវ ទស្សនេន ន ភាវនាយ បហាតព្ពស្ស ធម្មស្ស អារម្មណបច្ចយេន បច្ចយោ, សហជាត ឧបនិស្សយបច្ឆាជាតកម្មបច្ចយេន បច្ចយោ”តិ (បដ្ឋា. ២.៨.៧១) កម្មបច្ចយោបិ វុត្តោតិ។

តទភាវាតិ នានាក្ខណិកកម្មបច្ចយត្តាភាវា។ ន ច នានាក្ខណិកកម្មបច្ចយំ វិនា បដិសន្ធិអាកឌ្ឍនំ អត្ថីតិ “**បដិសន្ធិអនាកឌ្ឍនតោ តត្ថ អនាគតា**”តិ វុត្តំ។ **ឯត្ថា**តិ “ឋបេត្វា ឧទ្ធច្ចសហគតំ សេសានិ ឯកាទសេវ បដិសន្ធឹ អាកឌ្ឍន្តី”តិ ឯត្ថ។ **បវត្តិវិបាកស្សា**តិ បវត្តិយំ វិបាកោ បវត្តិឯកទេសតាយ បវត្តិភូតោ វា វិបាកោ ឯតស្សាតិ **បវត្តិវិបាកំ,** កម្មំ, តស្ស។ អថ វា បវត្តិយំ វិបាកោ បវត្តិវិបាកោ។ ឥមស្មឹ បន អត្ថេ នានាក្ខណិកកម្ម បច្ចយោ ឯតស្សាតិ នានា...បេ.... យោ, **តព្ភាវោ...បេ.... តា**តិ ឯវំ បទច្ឆេទោ ទដ្ឋព្ពោ។ **ន សក្កា និវារេតុំ** នានាក្ខណិកកម្មបច្ចយំ វិនា វិបាកស្ស អនុប្បជ្ជនតោ។

ឥទានិ បវត្តិវិបាកានំ នានាក្ខណិកកម្មបច្ចយលាភិតាយ អាហច្ចភាសិតតំ ទស្សេតុំ “**វុត្តញ្ហេ**”តិអាទិមាហ។ វិបាកទានំ បដិសន្ធិវិបាកធម្មតាតិ មញ្ញមានោ “**យទិ ភាវនា**”តិអាទិមាហ។ ឥតរោ វិបាកទានាភាវេបិ សិទ្ធោ វិបាកធម្មភាវោ តាទិសានំ អញ្ញេសម្បិ លព្ភមានត្តាតិ អាហ “**អភិញ្ញាចិត្តាទីន**”ន្តិ។ **អាទិ**-សទ្ទេន អត្តនោ កាលមតិក្កន្តំ ទិដ្ឋធម្មវេទនីយំ ឧបបជ្ជវេទនីយញ្ច សង្គណ្ហាតិ។ **វុត្តំ សិយា**តិ ឥទំ សហាយ បច្ចយលាភតោ បុថុជ្ជនសន្តានវុត្តិនោ ឧទ្ធច្ចសហគតស្ស វិបាកុប្បាទនំ, តទភាវា សេក្ខសន្តតិយំ តស្ស វិបាកានុប្បាទនញ្ច យុត្តំ សិយាតិ វុត្តំ។ តេនេវាហ “**ឥទំ បន ឋានំ សុដ្ឋុ វិចារេតព្ព**”ន្តិអាទិ។ តថា ច វក្ខតិ “បុថុជ្ជនេសុ ឧប្បជ្ជមានានំ សកភណ្ឌេ ឆន្ទរាគាទីនំ ឧទ្ធច្ចសហគតចិត្តុប្បាទស្ស ច សំយោជនត្តយតទេកដ្ឋ កិលេសានំ អនុបច្ឆិន្នតាយ អបរិក្ខីណសហាយានំ វិបាកុប្បាទនំ ន សក្កា បដិក្ខិបិតុន្តិ ឧទ្ធច្ចសហគតធម្មានំ វិបាកោ វិភង្គេ វុត្តោ”តិ។ តស្ស តាទិសស្សេវ សតិ សហាយេ វិបាកុប្បាទនវចនំ, អសតិ វិបាកានុប្បាទនវចនំ វិរុជ្ឈតីតិ ច បវត្តិវិបាកទាយិកំ វា ឧទ្ធច្ចសហគតស្ស មនសិ កត្វា “**វុត្តំ សិយា**”តិ វុត្តំ។ “បវត្តិវិបាកញ្ហិ សន្ធាយ ‘តេសំ វិបាកេ ញាណ’ន្តិ **បដិសម្ភិទាវិភង្គេ** (វិភ. ៧២៥-៧២៦) វុត្ត”ន្តិ ឯកេ វណ្ណយន្តិ។ ឯវំ ឧទ្ធច្ចចេតនាបិ ន ហោតិ, សាបិ វិញ្ញាណបច្ចយភាវេ អបនេតព្ពាតិ ឥទម្បិ បដិសន្ធិវិញ្ញាណមេវ សន្ធាយ វុត្តន្តិ។

អកុសលបទវណ្ណនា និដ្ឋិតា។

អព្យាកតបទំ

អហេតុកកុសលវិបាកវណ្ណនា

៤៣១. កាមាវចរ...បេ.... អាទិ វុត្តន្តិ ឯត្ថ **អាទិ**-សទ្ទេន "ឧបចិតត្តា"តិ បទំ សង្គយ្ហតិ "អសាធារណកម្មបច្ចយវសេនា"តិ វុត្តត្តា។ **"ឧបចិតត្តា**តិ លទ្ធាសេវនត្តា"តិ កេចិ វទន្តិ , តំ បឋមជវនស្ស ន យុជ្ជតិ អនាសេវនត្តា។ តថា ច សតិ តស្ស វិបាកទានមេវ ន សិយាតិ តតោ អញ្ញថា អត្ថំ ទស្សេន្តោ **"យថា"**តិអាទិមាហ។ តត្ថ **វិបាកាភិមុខ**ន្តិ វិបាកទានាភិមុខំ កតោកាសំ។ កតោកាសតា ច អនាទិម្ហិ សំសារេ អនេកេសំ កម្មានំ កតានំ អត្ថិតាយ បរស្ស បដិពាហនេន ហោតីតិ **"អញ្ញស្ស វិបាកំ បដិពាហិត្វា"**តិអាទិ វុត្តំ។ **វឌ្ឍិតតា** ច សកម្មស្ស ពលទានសមត្ថតាវសេន អត្តនោ ការណេហិ អភិសង្ខតតា។ **អសាធារណេន នាមំ ឧទ្ធដំ** "ភេរិសទ្ទោ យវង្កុរោ"តិ យថា។ **វិញ្ញាណាន**ន្តិ ចក្ខុវិញ្ញាណាទីនំ។ **វិសេសបច្ចយត្តា**តិ អធិកបច្ចយត្តា។

ចក្ខុសន្និស្សិតញ្ច តំ រូបវិជាននញ្ចាតិ ឯតេន សមានាធិករណតំ សមាសស្ស ទស្សេន្តោ តត្ថ ច **"ចក្ខុសន្និស្សិត"**ន្តិអាទិបទទ្វយស្ស នីលុប្បលសទ្ទាទីនំ វិយ អញ្ញមញ្ញវិសេសនវិសេសិតព្ពភាវមាហ។ **អញ្ញវិញ្ញាណ**ន្តិ រូបារម្មណំ មនោវិញ្ញាណំ។ រូបំយេវារម្មណន្តិ បន អត្ថេ ទិព្ពចក្ខុវិញ្ញាណំ ទដ្ឋព្ពំ តំសទិសានំ តទុបចារំ កត្វា យថា "សា ឯវ តិត្តិរី តានិ ឯវ ឱសធានី"តិ។ **ឈានបច្ចយត្តាភាវេ ន ឈានង្គតា នត្ថី**តិ បញ្ចវិញ្ញាណេសុ ឧបេក្ខាទីនំ ឧបចរិតឈានង្គតំ សាធេតិ។ ន ហិ ឈានង្គានំ ឈានបច្ចយតំ វត្វា តេសំ ឈានបច្ចយភាវោ បដិក្ខិត្តោតិ។ យទិ ឯវំ បញ្ចវិញ្ញាណេសុ ឧបេក្ខាទយោ ឈានរាសិដ្ឋានេ ន វត្តព្ពា សិយុន្តិ អាហ **"ឈានបច្ចយត្តាភាវេ"**តិអាទិ។ **ឧបេក្ខាទិភាវតោ**តិ ឧបេក្ខាសុខទុក្ខេកគ្គតាភាវតោ។ **អញ្ញដ្ឋានាភាវតោ**តិ ចិត្តដ្ឋិតី ឯវ សន្ធាយ វុត្តំ។

៤៣៦. អកុសលំ ភវង្គនិស្សន្ទេន **"បណ្ឌរ"**ន្តិ វុច្ចតិ, ភវង្គេ អបណ្ឌរេ តំមូលិកា កុតោ អកុសលស្ស បណ្ឌរតាតិ **"អកុសលស្ស ចា"**តិ វុត្តំ។ **បណ្ឌរតាយ ការណំ វត្តព្ពំ,** យទិ អញ្ញការណា បណ្ឌរតា, **សភាវោវាយ**ន្តិ ចិត្តស្ស អកិលេសសភាវតាយ វុត្តំ, ន ចេត្ថ ផស្សាទីនម្បិ បណ្ឌរតាបត្តិ។ យតោ ធម្មានំ សភាវកិច្ចវិសេសញ្ញាភកវតា វិញ្ញាណំយេវ តថា និទ្ទិដ្ឋន្តិ។

៤៣៩. អនតិក្កមនេន ភាវនាយ។ បសាទឃដ្ដនំ វិសយស្ស យោគ្យទេសេ អវដ្ឋានន្តិ **"បសាទំ ឃដ្ដេត្វា អាបាថំ គន្ត្វា"**តិ វុត្តំ។ **មហាភូតេសុ បដិហញ្ញតី**តិ ឯត្ថ ន សយំ កិញ្ចិ បដិហញ្ញតិ, នាបិ កេនចិ បដិហញ្ញីយតិ អផោដ្ឋព្ពសភាវត្តា។ វិសយវិសយីភូតំ បន អភិមុខភាវប្បត្តិយា វិញ្ញាណុប្បត្តិយា ហេតុតាយ វិសិដ្ឋភាវប្បត្តំ បដិហតបដិឃាតកភាវេន វោហរិយតិ , តស្មា តេសុ សប្បដិឃវោហារោ។ "ឧបាទារូបំ ឃដ្ដេតីតិ ឯវមាទិ ច ឧបចារវសេនេវ វេទិតព្ពំ។ មហាភូតារម្មណេន បន កាយប្បសាទនិស្សយភូតេសុ មហាភូតេសុ ឃដ្ដិយមានេសុ បសាទោបិ ឃដ្ដិតោ ឯវ នាម ហោតីតិ វត្វា វីមំសិតព្ព"ន្តិ វទន្តិ។ យថាធិប្បេតេន ឯកទេសសាមញ្ញេន ឧបមាវចនតោ និស្សិតនិស្សយឃដ្ដនានំ សតិបិ បុព្ពាបរភាវេ ឧបមត្ថេ ឧបមាភាវេន គហេតព្ពភាវំ ទស្សេន្តោ **"ឧភយឃដ្ដនទស្សនត្ថ"**ន្តិ អាហ។

៤៥៥. ទស្សនាទិប្បវត្តិភាវតោតិ មនោធាតុមនោវិញ្ញាណធាតូនំ អទស្សនាទិតាយ សា ឯតេសំ ឯវ វិសេសោ។ **អនញ្ញនិស្សយមនោបុព្ពង្គមតាយា**តិ អញ្ញនិស្សយមនោបុព្ពង្គមត្តាភាវតោ។ **អញ្ញនិស្សយវិញ្ញាណស្ស អនន្តរបច្ចយត្តាភាវេនា**តិ ឥមិនា កិរិយាមនោធាតុតោបិ វិសេសស្ស វុត្តត្តា **"មនោទ្វារនិក្ខមនមុខភាវាភាវតោ"**តិ វុត្តំ, ន វុត្តំ "និក្ខមនបវេសមុខភាវាភាវតោ"តិ។ តិវិធេនបិ ហិ មនោធាតុវិញ្ញាណធាតូហិ មនោវិញ្ញាណធាតុយា វិសេសោ ទស្សិតោតិ។ **តតោ ឯវ** វិជាននវិសេសវិរហតោយេវ។ យទិ មនោធាតុ "មនោវិញ្ញាណ"ន្តិ ន វុច្ចតិ, ឆវិញ្ញាណកាយាតិ កថំ មនោធាតុយា តត្ថ សង្គហោ ហោតីតិ? សង្គហោ ឯវ បរិយាយទេសនត្តា។ អត្ថិ ហិ ឯស បរិយាយោ "មននមត្តំ វិញ្ញាណំ មនោវិញ្ញាណ"ន្តិ យថា "មននមត្តា ធាតុ មនោធាតូ"តិ។ អបិច វត្ថុកិច្ចេហិ មនោវិញ្ញាណសភាគត្តា តស្ស ឧបរមុប្បាទភាវតោ អន្តាទិភាវតោ ច មនោវិញ្ញាណកាយសង្គហិតា មនោធាតុ, ន សេសវិញ្ញាណកាយសង្គហិតា អតំសភាគត្តា, ឥធ បន និប្បរិយាយកតត្តា មនសោ សម្ពន្ធយ វិសិដ្ឋមនោកិច្ចយុត្តំ មនោវិញ្ញាណន្តិ តទភាវតោ "មនោវិញ្ញាណន្តិបិ ន វុច្ចតី"តិ ឥមមេវត្ថំ សាធេតុំ **"ន ហិ តំ វិញ្ញាណំ មនតោ"**តិអាទិ វុត្តំ។ តេន មនោធាតុយា និប្បរិយាយតោ មនោវិញ្ញាណកិច្ចវិរហំយេវ ទស្សេតិ។ **ទស្សនាទីនំ បនា**តិអាទិនា អញ្ញវិញ្ញាណវិធុរំ មនោធាតុយា ច សភាវំ ទស្សេតិ។

យទិ ជនកសទិសតា នាម មហាវិបាកេសុ វិតក្កាទីនំ សម្ពាសង្កប្បាទិតា, តិហេតុកតោ និព្ពត្តានំ តិហេតុកានំ, ទុហេតុកតោ និព្ពត្តានំ ទុហេតុកានញ្ច ភវតុ សម្ពាសង្កប្បាទិតា, តិហេតុកតោ បន និព្ពត្តទុហេតុកានំ កថន្តិ អាហ **"តត្ថ ហី"**តិអាទិ។ **តំសោតបតិតតា ន សិយា** តស្សា អនានន្តរត្តា។ **តតោ ឯវ**

ហីតិអាទិនា វុត្តសោតបតិតំ ឯវាននន្តរេន វចនេន សមត្ថយតិ។ យទិ វិជ្ជមានានម្បិ មនោធាតុអាទីសុ វិតក្កាទីនំ បញ្ចវិញ្ញាណេសុ វិយ អគណនូបគភាវោ, ឯវំ សន្តេ បដ្ឋានេ កថំ តេសំ ឈានបច្ចយតាវចនំ។ “អព្យាកតោ ធម្មោ អព្យាកតស្ស ធម្មស្ស ឈានបច្ចយេន បច្ចយោ”តិ (បដ្ឋា. ១.១.៤៣១), “វិបាកាព្យាកតានិ កិរិយាព្យាកតានិ ឈានង្គានិ សម្បយុត្តកានំ ខន្ធានំ ចិត្តសមុដ្ឋានានញ្ច រូបានំ ឈានបច្ចយេន បច្ចយោ”តិ (បដ្ឋា. ១.១.៤៣១) ហិ វុត្តំ។ បច្ចនីយេបិ “អព្យាកតំ ធម្មំ បដិច្ច អព្យាកតោ ធម្មោ ឧប្បជ្ជតិ ន ឈានបច្ចយា, បញ្ចវិញ្ញាណសហិតំ ឯកំ ខន្ធំ បដិច្ច តយោ ខន្ធា”តិអាទិនា (បដ្ឋា. ១.១.៩៨) បញ្ចវិញ្ញាណានិ ឯវ ឧទ្ធដានិ, ន មនោធាតុអាទីនីតិ អាហ **“ឈានបច្ចយកិច្ចមត្តតោ”**តិអាទិ។ ន ហេត្ថ ឈានង្គានំ ពលវទុព្ពលភាវោ អធិកតោ, អថ ខោ ឈានបច្ចយភាវមត្តន្តិ អធិប្បាយោ។

៤៦៩. សមានវត្ថុកំ អនន្តរបច្ចយំ លភិត្វាតិ ទស្សនាទិតោ មនោធាតុយា ច ពលវភាវេ ការណវចនំ។ **យថារម្មណ**ន្តិ អារម្មណានុរូបំ។ យទិ សមាននិស្សយតាយ មនោធាតុតោ ពលវតរត្តំ វិបាកមនោវិញ្ញាណធាតុយា សោមនស្សសហគតាយ, វេជ្ជព្ពនំ កថំ មជ្ឈត្តវេទនន្តិ អនុយោគំ មនសិ កត្វា តស្ស ពលវភាវំ សម្បដិច្ឆិត្វា សន្តតិបរិណាមនព្យាបារវិសេសា ន សោមនស្សវេទនន្តិ បរិហារំ វទន្តោ **“វោដ្ឋព្ពន”**ន្តិអាទិមាហ។ **វិបាកោ វិយ អនុភវនមេវ ន ហោតី**តិ សតិ សមត្ថតាយ វិបាកានំ ឯកន្តេន អារម្មណរសានុភវនតាយ វុត្តំ។

អហេតុកកុសលវិបាកវណ្ណនា និដ្ឋិតា។

អដ្ឋមហាវិបាកចិត្តវណ្ណនា

៤៩៨. វិបាកធម្មានំ កម្មទ្វារំ វុត្តំ **ទ្វារកថាយំ** “តេភូមកកុសលាកុសលោ ឯកូនតីសវិធោ មនោ”តិ (ធ. ស. អដ្ឋ. មនោកម្មទ្វារកថា)។ **បយោគេនា**តិ អត្តនា បរេហិ វា កតេន ឧស្សាហនបយោគេន។ **កុសលាកុសលានិ វិយ** យេសំ តំ តទារម្មណំ អនុពន្ធភូតំ។ បឋមបញ្ចមចិត្តានំ អញ្ញមញ្ញពលវទុព្ពលភាវវិចារេន ទុតិយឆដ្ឋាទីនម្បិ សោ វិចារិតោ ហោតីតិ **“ឯតេសុ ពលវំ ទុព្ពលញ្ច វិចារេតុ”**ន្តិ វុត្តំ។ យថា សាលិអាទីនំ ថទ្ធមុទុភូមិវសេន តិណាទីនំ អនីហរណនីហរណវសេន ឧតុអាទិអវសេសបច្ចយានំ វិបត្តិសម្បត្តិវសេន ច ផលវិសេសយោគោ, ឯវំ កម្មស្ស សុគតិទុគ្គតិវសេន អវិសុទ្ធវិសុទ្ធបយោគវសេន ឧបបត្តិយា វិបត្តិសម្បត្តិវសេន ច វិសិដ្ឋផលតាយ បរិណមនំ, ឯវមេវ គិម្ហវស្សកាលាទីសុ ពីជានំ ផលវិសេសយោគោ វិយ តំតំកាលវិសេសេន កម្មស្ស ផលវិសេសយោគោ ហោតីតិ អាហ **“កាលវសេន បរិណមតី”**តិ។ **សុក្កសោណិតបច្ចយាន**ន្តិ កម្មវិសេសបរិភាវិតសន្តានុប្បន្នតាយ សុក្កសោណិតានំ អាយុវិសេសហេតុភាវមាហ សុក្កសោណិតវសេនបិ វណ្ណាទិវិសេសទស្សនតោ, យេន “បិតូនំ អាការំ បុត្តោ អនុវិទហតី”តិ វុច្ចតិ។ **តំមូលកាន**ន្តិ អបាយុកសំវត្តនិយកម្មមូលកានំ។ **អាហារាទី**តិ **អាទិ**-សទ្ទេន វិសមូបក្កមាទយោ បរិគ្គណ្ហាតិ។

វិបាកុទ្ធារកថាវណ្ណនា

យតោ តិហេតុកាទិកម្មតោ។ **យស្មិញ្ច ឋានេ**តិ បដិសន្ធិអាទិដ្ឋានេ, សុគតិទុគ្គតិយំ វា។ **តិហេតុកតោ ទុហេតុកំ អនិច្ឆន្តោ** បដិសន្ធិន្តិ អធិប្បាយោ។ បវត្តិវិបាកំ បន តិហេតុកតោ ទុហេតុកម្បិ ឥច្ឆតិ ឯវ។ តថា ហិ វក្ខតិ **អដ្ឋកថាយំ** “យំ បុរិមាយ ហេតុកិត្តនលទ្ធិយា ន យុជ្ជតី”តិ (ធ. ស. អដ្ឋ. ៤៩៨)។

យេ “តស្សេវ កម្មស្ស វិបាកាវសេសេនា”តិ, “ឯកបុប្ផំ យជិត្វាន, អសីតិ កប្បកោដិយោ (ថេរគា. ៩៦)។ ទុគ្គតី នាភិជានាមី”តិ (អប. ថេរ ២.៤៦.៦៤) ច ឯវមាទិវចនស្ស អធិប្បាយំ អជានន្តា “កឹ នុ ខោ ឯកេនបិ កម្មេន អនេកា បដិសន្ធិ ហោតី”តិ, “ទិស្វា កុមារំ សតបុញ្ញលក្ខណ”ន្តិអាទិវចនស្ស (ទី. និ. ៣.២០៥) អត្ថំ អសល្លក្ខេត្វា “កិន្នុ ខោ នានាកម្មេហិ ឯកា បដិសន្ធិ ហោតី”តិ សំសយបក្ខន្ទា, តេសំ ពីជង្កុរោបមាយ “ឯកស្មា ឯកា, អនេកស្មា ច អនេកា បដិសន្ធិ ហោតី”តិ វិនិច្ឆិតត្តា កម្មបដិសន្ធិវវត្ថានតោ សាកេតបញ្ហេ វិបាកុទ្ធារកថាយ ឧស្សទកិត្តនគហណស្ស សម្ពន្ធំ អាហ **“កម្មវសេន…បេ…. ទស្សេតុ”**ន្តិ។ បដិសន្ធិជនកកម្មវសេន បដិសន្ធិវិបាកោ ឯវ អលោភលោភាទិគុណទោសាតិរេកភាវហេតូតិ អត្ថោ ទដ្ឋព្ពោ។ តថា ហិ វុត្តំ “សោ តេន កម្មេន ទិន្នបដិសន្ធិវសេន និព្ពត្តោ លុទ្ធោ ហោតី”តិអាទិ។ ឯត្ថ ច លោភវសេន, ទោស, មោហ , លោភទោស, លោភមោហ, ទោសមោហ, លោភទោសមោហវសេនាតិ តយោ ឯកកា, តយោ ទ្វិកា, ឯកោ តិកោតិ លោភាទិទស្សនវសេន អកុសលបក្ខេយេវ សត្ត វារា។ តថា កុសលបក្ខេ អលោភាទិទស្សនវសេនាតិ ចុទ្ទស វារា លព្ភន្តិ។

តត្ថ “អលោភទោសាមោហា, អលោភាទោសមោហា, អលោភទោសាមោហា ពលវន្តោ”តិ អាគតេហិ កុសលបក្ខេ តតិយទុតិយបឋមវារេហិ ទោសុស្សទមោហុស្សទទោសមោហុស្សទវារា គហិតា។ តថា អកុសលបក្ខេ “លោភាទោសមោហា, លោភទោសាមោហា, លោភាទោសាមោហា ពលវន្តោ”តិ អាគតេហិ តតិយទុតិយបឋមវារេហិ អទោសុស្សទអមោហុស្សទអទោសាមោហុស្សទវារា គហិតាយេវាតិ អកុសលកុសលបក្ខេ តយោ តយោ វារេ អន្តោគធេ កត្វា អដ្ឋេវ វារា ទស្សិតា។ យេ បន ឧភយេសំ វោមិស្សតាវសេនេវ លោភាលោភុស្សទវារាទយោ អបរេ ឯកូនបញ្ញាស វារា ទស្សេតព្ពា, តេ អសម្ភវតោ ឯវ ន ទស្សិតា។ ន ហិ ឯកស្មិំ សន្តានេ អន្តរេន អវត្ថន្តរំ លោភោ ពលវា អលោភោ ចាតិ យុជ្ជតិ។ បដិបក្ខតោយេវ ហិ ឯតេសំ ពលវទុព្ពលភាវោ, សហជាតធម្មតោ វា។ តេសុ លោភស្ស តាវ បដិបក្ខតោ អលោភេន អនភិភូតតាយ ពលវភាវោ, តថា ទោសមោហានំ អទោសាមោហេហិ។ អលោភាទីនំ បន លោភាទិអភិភវនតោ សព្ពេសញ្ច សមានជាតិយំ សមភិភូយ បវត្តិវសេនេវ សហជាតធម្មតោ ពលវភាវោ។ តេន វុត្តំ **អដ្ឋកថាយំ** “លោភោ ពលវា, អលោភោ មន្ទោ, អទោសាមោហា ពលវន្តោ, ទោសមោហា មន្ទា”តិ។ សោ ច តេសំ មន្ទពលវភាវោ បុរិមូបនិស្សយតោ អាសយស្ស បរិភាវិតតាយ វេទិតព្ពោ។ ឯត្ថ ច បឋមទុតិយេហិ, សត្តមបឋមេហិ វា វារេហិ តិហេតុកកម្មតោ បដិសន្ធិបវត្តិវសេន តិហេតុកវិបាកោ, ឥតរេហិ តិហេតុកទុហេតុកកម្មតោ យថាសម្ភវំ បដិសន្ធិបវត្តិវសេន ទុហេតុកាហេតុកវិបាកា ទស្សិតាតិ អយម្បិ វិសេសោ វេទិតព្ពោ។

ឥធាតិ វិបាកុទ្ធារមាតិកាយំ។ តេន ហេតុកិត្តនំ វិសេសេតិ។ **ជច្ចន្ធាទិវិបត្តិនិមិត្តំ** មោហោ, សព្ពាកុសលំ វា។ យំ បន វុត្តន្តិ សម្ពន្ធោ។ **តេន** បដិសម្ភិទាមគ្គវចនេន។ **គតិសម្បត្តិយា** សតិ **ញាណសម្បយុត្តេ** បដិសន្ធិម្ហិ និប្ផាទេតព្ពេ។ **អញ្ញត្ថា**តិ និកន្តិបដិសន្ធិក្ខណេសុ។ **កម្មសរិក្ខកោ**តិ ឥធ សាតិសយោ សរិក្ខភាវោ អធិប្បេតោតិ ទដ្ឋព្ពោ។ ឥតរថា តិហេតុកទុហេតុកាបិ អញ្ញមញ្ញំ សរិក្ខាយេវាតិ ទស្សិតមេតន្តិ។ **ចក្ខុវិញ្ញាណាទីនី**តិ ឯត្ថ បញ្ចវិញ្ញាណានិ វិយ អបុព្ពនិស្សយបវត្តិនី វិជាននវិសេសរហិតា ច មនោធាតុ ឥដ្ឋាទិភាគគ្គហណេ ន សមត្ថាតិ “បាកដាយេវា”តិ ន វុត្តា, **អាទិ**-សទ្ទេន វា សង្គហិតា។ **តទារម្មណបច្ចយសព្ពជវនវតា**តិ តទារម្មណស្ស បច្ចយភូតសកលជវនប្បវត្តិសហិតេន។ យំ សន្ធាយ “ឥធ បរិបក្កត្តា អាយតនាន”ន្តិ វុត្តំ។ **អញ្ញកាលេ**តិ អពុទ្ធិបវត្តិកាលេ។

អនុលោមេតិ ធម្មានុលោមេ។ **អាសេវនបច្ចយា**តិ អាសេវនភូតា បច្ចយា។ **ន មគ្គេ** អមគ្គបច្ចយេ ។ **សោបិ មោឃវារោ លព្ភេយ្យា**តិ យទិ វោដ្ឋព្ពនម្បិ អាសេវនបច្ចយោ សិយា, យថា “សុខាយ វេទនាយ សម្បយុត្តំ ធម្មំ បដិច្ច សុខាយ វេទនាយ សម្បយុត្តោ ធម្មោ ឧប្បជ្ជតិ អាសេវនបច្ចយា ន (បដ្ឋា. ១.២.៣) មគ្គបច្ចយា”តិ (បដ្ឋា. ១.២.១៤) អនុលោមបច្ចនីយេ, បច្ចនីយានុលោមេ ច “សុខា…បេ…. ន មគ្គបច្ចយា អាសេវនបច្ចយា”តិ ច វុត្តំ ហសិតុប្បាទចិត្តវសេន, ឯវំ វោដ្ឋព្ពនវសេន “អទុក្ខមសុខាយ វេទនាយ សម្បយុត្តំ ធម្មំ បដិច្ចា”តិអាទិនា បុព្ពេ វុត្តនយេន បាហោ សិយា, តថា ច សតិ វារទ្វយវសេន គណនាយំ “អាសេវនបច្ចយា ន មគ្គេ ទ្វេ។ ន មគ្គបច្ចយា អាសេវនេ ទ្វេ”តិ ច វត្តព្ពំ សិយា, ន បន វុត្តំ, តស្មា ន លព្ភេយ្យាយំ មោឃវារោតិ អធិប្បាយោ។

វោដ្ឋព្ពនម្បិ យទិ អាសេវនបច្ចយោ សិយា, ទុតិយមោឃវារេ អត្តនោ វិយ តតិយចតុត្ថវារេសុបិ សិយា, តថា សតិ អត្តនាបិ កុសលាកុសលានំ សិយា។ **ន ហិ…បេ…. អវុត្តោ អត្ថិ** “បុរិមា បុរិមា កុសលា ធម្មា”តិអាទិនា អនវសេសតោ វុត្តត្តា។ **វោដ្ឋព្ពនស្ស…បេ…. អវុត្តោ** “អព្យាកតោ ធម្មោ កុសលស្ស ធម្មស្ស អាសេវនបច្ចយេន បច្ចយោ។ អកុសលស្ស…បេ…. បច្ចយោ”តិ វចនាភាវតោ។ ន កេវលំ អវុត្តោ, អថ ខោ **កុសលំ…បេ…. បដិក្ខិត្តោវ។ អថាបិ សិយា**តិអាទិ មគ្គសោធនត្ថមេវ វុច្ចតិ។ សមានវេទនានំ ឯវ អាសេវនបច្ចយភាវស្ស ទស្សនតោ **“អសមានវេទនានំ វសេនា**”តិ វុត្តំ។ **ឯវំ “អាសេវន បច្ចយេន បច្ចយោ”តិបិ វត្តព្ពំ សិយា**, សមានវេទនាវសេនាតិ អធិប្បាយោ។ **អភិន្នជាតិកស្ស ចា**តិ **ច**-សទ្ទោ អភិន្នវេទនស្ស ចាតិ សម្បិណ្ឌនត្ថោ។ វេទនាត្តិកេបិ វោដ្ឋព្ពនស្ស អាសេវនបច្ចយត្តស្ស អភាវាតិ យោជនា។ កុសលត្តិកាទីសុ យថាទស្សិតបាឡិប្បទេសេសុបីតិ សម្បិណ្ឌនត្ថោ **បិ**-សទ្ទោ។ **គណនាយ** ការណភូតាយ គណនាយ **និទ្ទារិយមានាយ** សតិ គណនាយ វា អព្ភន្តរេ។ **ទុតិយោ មោឃវារោ វិមំសិតព្ពោ**តិ អាសេវនបច្ចយត្តាភាវា ជវនដ្ឋានេ ឋាតុំ ន យុជ្ជតិ។ ន ហិ វិនា អាសេវនំ ជវនប្បវត្តិ អត្ថីតិ អធិប្បាយោ។

អបិចេត្ថ “យំ ជវនភាវប្បត្តំ, តំ ឆិន្នមូលករុក្ខបុប្ផំ វិយា”តិ (ធ. ស. អដ្ឋ. ៥៦៦) វក្ខមានត្តា អនុបច្ឆិន្នភវមូលានំ បវត្តមានស្ស វោដ្ឋព្ពនស្ស កិរិយភាវោ ន សិយា, វុត្តោ ច “យស្មិំ សមយេ មនោវិញ្ញាណធាតុ ឧប្បន្នា ហោតិ កិរិយា នេវ កុសលា នាកុសលា ន ច កម្មវិបាកា ឧបេក្ខាសហគតា”តិ, តស្មា “ជវនដ្ឋានេ ឋត្វាតិ ជវនស្ស ឧប្បជ្ជនដ្ឋានេ ទ្វិក្ខត្តុំ បវត្តិត្វា, ន ជវនភាវេនា”តិ, “អាសេវនំ លភិត្វាតិ ច អាសេវនំ វិយ អាសេវន”ន្តិ វុច្ចមានេ ន កោចិ វិរោធោ, វិប្ផារិកស្ស បន សតោ ទ្វិក្ខត្តុំ បវត្តិយេវេត្ថ អាសេវនសទិសតា។

វិប្ផារិកតាយ ហិ វិញ្ញត្តិសមុដ្ឋាបកត្តញ្ចស្ស វុច្ចតិ។ វិប្ផារិកម្បិ ជវនំ វិយ អនេកក្ខត្តុំ អប្បវត្តិយា ទុព្ពលត្តា ន និប្បរិយាយតោ អាសេវនបច្ចយភាវេន បវត្តេយ្យាតិ ន ឥមស្ស បាឋេ អាសេវនត្តំ វុត្តំ, អដ្ឋកថាយំ បន បរិយាយតោ វុត្តំ យថា “ផលចិត្តេសុ មគ្គង្គំ មគ្គបរិយាបន្ន”ន្តិ។ អយមេត្ថ អត្តនោមតិ។ អយម្បិ បោរាណកេហិ អសំវណ្ណិតត្តា សាធុកំ ឧបបរិក្ខិតព្ពោ។

ឯវញ្ច កត្វាតិ វោដ្ឋព្ពនាវជ្ជនានំ អនត្ថន្តរភាវតោ “**អាវជ្ជនា”ឥច្ចេវ វុត្តំ**, វោដ្ឋព្ពនដ្ឋានេបីតិ អធិប្បាយោ។ **តស្មា**តិ យស្មា វោដ្ឋព្ពនំ អាវជ្ជនាយេវ អត្ថតោ ឧបេក្ខាសហគតាហេតុកកិរិយមនោវិញ្ញាណធាតុភាវតោ, តស្មា។ តំ អាវជ្ជនា វិយ សតិ ឧប្បត្តិយំ កាមាវចរកុសលាកុសលកិរិយជវនានំ ឯកន្តតោ អនន្តរបច្ចយភាវេនេវ វត្តេយ្យ, នោ អញ្ញថាតិ អធិប្បាយេន “**វោដ្ឋព្ពនតោ**”តិអាទិមាហ។ **ចតុន្ន**ន្តិ មុញ្ជមរណាសន្នវេលាទីសុ មន្ទីភូតវេគតាយ ចត្តារិបិ ជវនានិ ឧប្បជ្ជេយ្យុន្តិ អធិប្បាយេន វុត្តំ។ **អយមេតស្ស សភាវោ**តិ អារម្មណមុខេនបិ ចិត្តនិយាមំយេវ ទស្សេតិ។ យទិបិ “**ជវនាបារិបូរិយា…បេ…. យុត្តោ**”តិ វុត្តំ, “**អាវជ្ជនាទីនំ បច្ចយោភវិតុំ ន សក្កោតី**”តិ បន វុត្តត្តា ចិត្តប្បវត្តិវសេន បឋមមោឃវារតោ ឯតស្ស ន កោចិ វិសេសោ។ តេនេវាហ “**អយម្បិ…បេ…. វេតព្ពោ**”តិ។ បដិសន្ធិចិត្តេយេវ បវត្តិយំ “ភវង្គ”ន្តិ វុច្ចមានេ ន តស្ស ហេតុវសេន ភេទោតិ “សហេតុកំ ភវង្គំ អហេតុកស្ស ភវង្គស្ស អនន្តរបច្ចយេន បច្ចយោ”តិ (បដ្ឋា. ៣.១.១០២) ន សក្កា វត្តុំ, វុត្តញ្ច, តស្មា **សហេតុកំ ភវង្គ**ន្តិ តទារម្មណំ វុត្តន្តិ វិញ្ញាយតិ។

សភាវកិច្ចេហិ អត្តនោ ផលស្ស បច្ចយភាវោ, សភាវកិច្ចានំ វា ផលភូតានំ បច្ចយភាវោ **សភាវកិច្ចបច្ចយភាវោ**។ **អប្បដិសិទ្ធំ ទដ្ឋព្ព**ន្តិ “ទុហេតុកសោមនស្សសហគតអសង្ខារិកជវនាវសានេ ឯវា”តិ ឥមស្ស អត្ថស្ស អនធិប្បេតត្តា។ យថា ច អហេតុកទុហេតុកបដិសន្ធិកានំ តិហេតុកជវនាវសានេ អហេតុកទុហេតុកតទារម្មណំ អប្បដិសិទ្ធំ, ឯវំ តិហេតុកបដិសន្ធិកស្ស តិហេតុកជវនានន្តរំ ទុហេតុកតទារម្មណំ, ទុហេតុកបដិសន្ធិកស្ស ច ទុហេតុកានន្តរំ អហេតុកតទារម្មណំ អប្បដិសិទ្ធំ ទដ្ឋព្ពំ។ “តិហេតុកកម្មំ តិហេតុកម្បិ ទុហេតុកម្បិ អហេតុកម្បិ វិបាកំ ទេតី”តិ (ធ. ស. អដ្ឋ. ៤៩៨) ហិ វុត្តំ។ **បរិបុណ្ណវិបាកស្សា**តិ ឥមិនាបិ តិហេតុកជវនតោ យថាវុត្តតទារម្មណស្ស អប្បដិសិទ្ធំយេវ សាធេតិ។ ន ហិ បច្ចយន្តរសាមគ្គិយា អសតិ តទារម្មណំ សព្ពំ អវិបច្ចន្តំ កម្មំ បរិបុណ្ណវិបាកំ ហោតីតិ។ **មុខនិទស្សនមត្តមេវ** យថាវុត្តតទារម្មណប្បវត្តិយា អវិភាវិតត្តា។ តិហេតុកាទិកម្មស្ស ហិ ឧក្កដ្ឋស្ស តិហេតុកកម្មស្ស សោឡស, ឥតរស្ស ទ្វាទស, ឧក្កដ្ឋស្សេវ ទុហេតុកកម្មស្ស ទ្វាទស, ឥតរស្ស អដ្ឋាតិ ឯវំ សោឡសវិបាកចិត្តាទីនិ យោជេតព្ពានិ។ **តស្មា**តិ យស្មា បរិបុណ្ណវិបាកស្ស បដិសន្ធិជនកកម្មស្ស វសេន វិបាកវិភាវនាយ មុខនិទស្សនមត្តមេវេតំ, តស្មា។

ឯវញ្ច កត្វាតិ នានាកម្មតោ តទារម្មណុប្បត្តិយំ ឥតោ អញ្ញថាបិ សម្ភវតោតិ អត្ថោ។ “ឧបេក្ខា…បេ…. ឧប្បជ្ជតី”តិ ឯត្ថ កេន កិច្ចេន ឧប្បជ្ជតីតិ? តទារម្មណកិច្ចំ តាវ ន ហោតិ ជវនារម្មណស្ស អនាលម្ពណតោ, នាបិ សន្តីរណកិច្ចំ តថា អប្បវត្តនតោ, បដិសន្ធិចុតីសុ វត្តព្ពមេវ នត្ថិ, បារិសេសតោ ភវង្គកិច្ចន្តិ យុត្តំ សិយា។ ន ហិ បដិសន្ធិភូតំយេវ ចិត្តំ “ភវង្គ”ន្តិ វុច្ចតីតិ។

តន្និន្នន្តិ អាបាថគតវិសយនិន្នំ អាវជ្ជនន្តិ សម្ពន្ធោ។ **អញ្ញស្ស វិយ** បឋមជ្ឈានាទិកស្ស វិយ។ ឯតស្សបិ សាវជ្ជនតាយ ភវិតព្ពន្តិ អធិប្បាយោ។ **អតទត្ថា**តិ ឯត្ថ **តំ**-សទ្ទេន និរោធំ បច្ចាមសតិ។ **ឧប្បត្តិយា**តិ ឧប្បត្តិតោ។ **តន្តិ** នេវសញ្ញានាសញ្ញាយតនំ។ **តស្ស** និរោធស្ស។ **តថា ច ឧប្បជ្ជតី**តិ “អនន្តរបច្ចយោ ហោតី”តិ បទស្ស អត្ថំ វិវរតិ។ **យថាវុត្តា** វុត្តប្បការា។ **វោទានំ** ទុតិយមគ្គាទីនំ បុរេចារិកញាណំ។ **ឯតេស**ន្តិ អរិយមគ្គចិត្តមគ្គានន្តរផលចិត្តានំ។ **ឯតស្សា**តិ យថាវុត្តវិបាកចិត្តស្ស។

ឧបនិស្សយតោ តស្សេវ ចក្ខុវិញ្ញាណាទិវិបាកស្ស ទស្សនត្ថំ **ចក្ខាទីនំ ទស្សនាទិអត្ថតោ** ទស្សនាទិផលតោ, ទស្សនាទិប្បយោជនតោ វា។ **បុរិមចិត្តានិ** អាវជ្ជនាទីនិ។ វត្ថន្តររហិតត្តេ ទស្សេតព្ពេ វត្ថន្តរេ វិយ អារម្មណន្តរេបិ ន វត្តតីតិ “**វត្ថារម្មណន្តររហិត**”ន្តិ វុត្តំ។

យទិ វិបាកេន កម្មសរិក្ខេនេវ ភវិតព្ពំ, ឯវំ សតិ ឥមស្មឹ វារេ អហេតុកវិបាកានំ អសម្ភវោ ឯវ សិយា តេសំ អកម្មសរិក្ខកត្តាតិ ឥមមត្ថំ មនសិ កត្វា អាហ “**អហេតុកានំ បនា**”តិ។ **អភិនិបាតមត្ត**ន្តិ បញ្ចន្នំ វិញ្ញាណានំ កិច្ចមាហ។ តេ ហិ អាបាថគតេសុ រូបាទីសុ អភិនិបាតនមត្តេនេវ វត្តន្តិ។ **អាទិ**-សទ្ទេន សម្បដិច្ឆនាទីនិ សង្គណ្ហាតិ។ កុសលេសុ កុសលាកុសលកិរិយេសុបិ វា វិជ្ជមានា សសង្ខារិកាសង្ខារិកតា អញ្ញមញ្ញំ អសរិក្ខត្តា បហានាវដ្ឋានតោ ច វិរុទ្ធា វិយាតិ វិបាកេសុ សា តទនុកូលា សិយា, សា បន មូលាភាវេន ន សុប្បតិដ្ឋិតានំ សវិសយាភិនិបតនមត្តាទិវុត្តីនំ នត្ថីតិ វុត្តំ “**ន សសង្ខារិកវិរុទ្ធោ**”តិអាទិ។ **ឧភយេនបិ តេសំ និព្ពត្តិំ អនុជានាតិ** យថា “កដត្តារូបាន”ន្តិ អធិប្បាយោ។ “វិបាកធម្មធម្មោ វិបាកស្ស ធម្មស្ស អារម្មណបច្ចយេន បច្ចយោ។ វិបាក

ធម្មធម្មេ ខន្ធេ អនិច្ចតោ ទុក្ខតោ អនត្តតោ វិបស្សតិ, អស្សាទេតិ អភិនន្ទតិ, តំ អារព្ភ រាគោ ឧប្បជ្ជតិ, ទោមនស្សំ ឧប្បជ្ជតិ, កុសលាកុសលេ និរុទ្ធេ”តិអាទិនា (បដ្ឋា. ១.៣.៩៣) វិបាកត្តិកេ វិយ សិយា កុសលត្តិកេបិ បាឡីតិ កត្វា **“កុសលត្តិកេ ចា”**តិអាទិ វុត្តំ។ តត្ថ ហិ “កុសលោ ធម្មោ អព្យាកតស្ស ធម្មស្ស អារម្មណបច្ចយេន បច្ចយោ”តិ ឧទ្ទិសិត្វា “សេក្ខា វា បុថុជ្ជនា វា កុសលំ អនិច្ចតោ ទុក្ខតោ អនត្តតោ វិបស្សន្តិ, កុសលេ និរុទ្ធេ វិបាកោ តទារម្មណតា ឧប្បជ្ជតិ, កុសលំ អស្សាទេតិ អភិនន្ទតិ, តំ អារព្ភ រាគោ ឧប្បជ្ជតិ, ទិដ្ឋិ, វិចិកិច្ឆា, ឧទ្ធច្ចំ, ទោមនស្សំ ឧប្បជ្ជតិ, អកុសលេ និរុទ្ធេ វិបាកោ តទារម្មណតា ឧប្បជ្ជតី”តិ វុត្តំ។ អវិជ្ជមានត្តា ឯវ អវចនន្តិ អធិប្បាយេន តត្ថ យុត្តិំ ទស្សេតិ **“វិប្ផារិកញ្ហី”**តិអាទិនា។

ឯត្ថ កេចិ “ឆឡង្គុបេក្ខាវតោបិ កិរិយមយចិត្តតាយ កិរិយជវនស្ស វិប្ផារិកកិរិយភាវោ ន សក្កា និសេធេតុន្តិ និទស្សនភាវេន បណ្ឌុបុដមុបនីតំ អសមានំ។ កិរិយជវនានន្តរំ តទារម្មណាភាវស្ស បាឡិយំ អវចនម្បិ អការណំ លព្ភមានស្សបិ កត្ថចិ កេនចិ អធិប្បាយេន អវចនតោ។ តថា ហិ ធម្មសង្គហេ អកុសលនិទ្ទេសេ លព្ភមានោបិ អធិបតិ ន វុត្តោ, តស្មា កិរិយជវនានន្តរំ តទារម្មណាភាវោ វីមំសិតព្ពោ”តិ វទន្តិ។ សតិបិ កិរិយមយត្តេ សព្ពត្ថ តាទិភាវប្បត្តានំ ខីណាសវានំ ជវនចិត្តំ ន ឥតរេសំ វិយ វិប្ផារិកំ, សន្តសភាវតាយ បន សន្និសិន្នរសំ សិយាតិ តស្ស បណ្ឌុបុដំ ទស្សិតំ។ ធម្មសង្គហេ អកុសលនិទ្ទេសេ អធិបតិនោ វិយ បដ្ឋានេ កិរិយជវនានន្តរំ តទារម្មណស្ស លព្ភមានស្ស អវចនេ ន កិញ្ចិ ការណំ ទិស្សតិ។ តថា ហិ វុត្តំ តត្ថ អដ្ឋកថាយំ “ហេដ្ឋា ទស្សិតនយត្តា”តិ (ធ. ស. អដ្ឋ. ៤២៩)។ ន ចេត្ថ ទស្សិតនយត្តាតិ សក្កា វត្តុំ វិបាកធម្មធម្មេហិ កុសលាកុសលេហិ អតំសភាវានំ នយទស្សនស្ស អយុជ្ជមានកត្តា។ អបិច តត្ថ វីមំសាយ កេសុចិ សព្ពេសញ្ច អធិបតីនំ អភាវតោ ឯករសំ ទេសនំ ទស្សេតុំ “ឧទ្ធដោ”តិ ច សក្កា វត្តុំ, ឥធ បន ន តាទិសំ អវចនេ ការណំ លព្ភតីតិ **“អវចនេ ការណំ នត្ថី”**តិ វុត្តំ។

អធិប្បាយេនាតិ អកុសលានន្តរំ សហេតុកតទារម្មណំ នត្ថីតិ តស្ស ថេរស្ស មតិមត្តន្តិ ទស្សេតិ។ “កុសលាកុសលេ និរុទ្ធេ សហេតុកោ វិបាកោ តទារម្មណតា ឧប្បជ្ជតី”តិ (បដ្ឋា. ៣.១.៩៨) វចនតោ បន អកុសលានន្តរំ សហេតុកតទារម្មណម្បិ វិជ្ជតិយេវាតិ ឧប្បត្តិំ វទន្តស្ស យុត្តគ្គហណវសេនាតិ អធិប្បាយោ។

ន ឯត្ថ ការណំ ទិស្សតីតិ ឯតេន តិហេតុកជវនានន្តរំ តិវិធម្បិ តទារម្មណំ យុត្តន្តិ ទស្សេតិ។ **យេន អធិប្បាយេនា**តិ បឋមថេរេន តាវ ឯកេន កម្មុនា អនេកតទារម្មណំ និព្ពត្តមានំ កម្មវិសេសាភាវា តំតំជវនសង្ខាតបច្ចយវិសេសេន វិសិដ្ឋំ ហោតីតិ ឥមិនា អធិប្បាយេន ជវនវសេន តទារម្មណស្ស សសង្ខារាទិវិធានំ វុត្តំ, វិបាកេន នាម កម្មសរិក្ខេន ភវិតព្ពំ, ន កម្មវិរុទ្ធសភាវេន។ អញ្ញថា អនិដ្ឋប្បសង្គោ សិយាតិ ឯវមធិប្បាយេន ទុតិយត្ថេរោ កម្មវសេនេវ តទារម្មណវិសេសំ អាហ។ ញាណស្ស ជច្ចន្ធាទិទុគ្គតិវិបត្តិនិមិត្តបដិបក្ខតា វិយ សុគតិវិបត្តិនិមិត្តបដិបក្ខតាបិ សិយាតិ មញ្ញមានោ តតិយត្ថេរោ “តិហេតុកកម្មតោ ទុហេតុកបដិសន្ធិម្បិ នានុជានាតី”តិ ឥមិនា នយេន តេសុ វាទេសុ អធិប្បាយាវិរោធវសេន យុត្តំ គហេតព្ពំ។ **មហាបករណេ អាគតបាឡិយា**តិ “សហេតុកោ ធម្មោ អហេតុកស្ស ធម្មស្ស អនន្តរបច្ចយេន បច្ចយោ”តិ (បដ្ឋា. ៣.១.១០២) ឥមស្ស វិភង្គេ “សហេតុកំ ភវង្គំ អហេតុកស្ស ភវង្គស្ស អនន្តរបច្ចយេន បច្ចយោ, សហេតុកា ខន្ធា វុដ្ឋានស្ស អនន្តរបច្ចយេន បច្ចយោ”តិ ឯវមាទិនា បដ្ឋានេ សហេតុកទុកាទីសុ អាគតបាឡិយាតិ អត្ថោ។

កាមាវចរកុសលវិបាកវណ្ណនា និដ្ឋិតា។

រូបាវចរារូបាវចរវិបាកកថាវណ្ណនា

៤៩៩. តស្មិំ ខណេ វិជ្ជមានានំ ឆន្ទាទីនន្តិ ឯតេន វិបាកជ្ឈានេ ទុក្ខាបដិបទាទិភាវស្ស អវិជ្ជមានតំ ទស្សេតិ។ ន ហិ កុសលជ្ឈានំ វិយ វិបាកជ្ឈានំ បរិកម្មវសេន និព្ពត្តតីតិ។ ន ចេត្ថ បដិបទាភេទោ វិយ កុសលានុរូបោ វិបាកស្ស អារម្មណភេទោបិ ន បរមត្ថិកោ សិយាតិ សក្កា វត្តុំ ឯកន្តេន សារម្មណត្តា អរូបធម្មានំ វិបាកស្ស ច កម្មនិមិត្តារម្មណតាយ អញ្ញត្រាបិ វិជ្ជមានត្តា។ **នានាក្ខណេសុ នានាធិបតេយ្យ**ន្តិ “យស្មិំ ខណេ យំ ឈានំ យទធិបតិកំ, តតោ អញ្ញស្មិំ ខណេ តំ ឈានំ ឯកន្តេន តទធិបតិកំ ន ហោតី”តិ កត្វា វុត្តំ។ **ចតុត្ថជ្ឈានសទិសា**តិ ច បដិបទា វិយ អធិបតយោ ន ឯកន្តិកាតិ ឥមមេវត្ថំ ទស្សេតិ។

រូបាវចរារូបាវចរវិបាកកថាវណ្ណនា និដ្ឋិតា។

លោកុត្តរវិបាកកថាវណ្ណនា

៥០៥. តណ្ហាវិជ្ជាទីហិ អាហិតវិសេសំ លោកិយកម្មំ វិបាកុប្បាទនសមត្ថំ ហោតិ, ន អញ្ញថាតិ វុត្តំ "**តណ្ហាទីហិ អភិសង្ខត**"ន្តិ។ **ឥតរស្សា**តិ សុញ្ញតាប្បណិហិតនាមរហិតស្ស។ យោ សុទ្ធិកបដិបទាយ វិភាវិតោ, យោ ច សុត្តន្តបរិយាយេន អនិមិត្តោតិ វុច្ចតិ។ តេនេវាហ "**អនិច្ចានុបស្សនានន្តរស្សបិ មគ្គស្សា**"តិអាទិ។ **វឡញ្ជន...បេ.... ភេទោ ហោតិ** មគ្គាគមនវសេនាតិ អធិប្បាយោ។ "មគ្គានន្តរផលចិត្តស្មឹ យេវា"តិ វចនំ អបេក្ខិត្វា "**សុញ្ញតាទិនាមលាភោ សតី**"តិ សាសង្កំ អាហ។ **អនិមិត្តនាមញ្ច លភតិ** មគ្គាគមនតោ ផលស្ស នាមលាភេ វិសេសាភាវតោតិ អធិប្បាយោ។ **តាទិសាយ ឯវា**តិ យាទិសា មគ្គេ សទ្ធា, តាទិសាយ ឯវ ផលេ សទ្ធាយ។

៥៥៥. "កតមេ ធម្មា និយ្យានិកា? ចត្តារោ មគ្គា"តិ វចនតោ (ធ. ស. ១២៩៥, ១៦០៩) អនិយ្យានិកបទនិទ្ទេសេ ច "ចតូសុ ភូមីសុ វិបាកោ"តិ (ធ. ស. ១៦១០) វុត្តត្តា ន និប្បរិយាយេន ផលំ និយ្យានសភាវំ, និយ្យានសភាវស្ស បន វិបាកោ កិលេសានំ បដិប្បស្សទ្ធិប្បហានវសេន បវត្តមានោ បរិយាយតោ តថា វុច្ចតីតិ អាហ "**និយ្យានិកសភាវស្សា**"តិអាទិ។ **បញ្ចង្គិកោ ចា**តិ ឯតេន មគ្គវិភង្គេ សព្ពវារេសុបិ ផលស្ស មគ្គបរិយាយោ អាគតោតិ ទស្សេតិ។ តត្ថ ហិ អរិយមគ្គក្ខណេ វិជ្ជមានាសុបិ វិរតីសុ តទវសិដ្ឋានំ បញ្ចន្នំ ការាបកង្គានំ អតិរេកកិច្ចតាទស្សនត្ថំ បាឡិយំ បញ្ចង្គិកោបិ មគ្គោ ឧទ្ធដោតិ។ **ឯវំ ពោជ្ឈង្គាបី**តិ យថា មគ្គោ, ឯវំ មគ្គពោជ្ឈង្គវិភង្គេសុ ផលេសុ ច ពោជ្ឈង្គា ឧទ្ធដាតិ អត្ថោ។

លោកុត្តរវិបាកកថាវណ្ណនា និដ្ឋិតា។

កិរិយាព្យាកតកថាវណ្ណនា

៥៦៨. **បុរិមា បវត្តី**តិ មហាកិរិយចិត្តប្បវត្តី អាហ។ តាយ ហិ ខីណាសវោ ឯវំ បច្ចវេក្ខតិ។ តេនេវាហ "**ឥទំ បន ចិត្តំ វិចារណបញ្ញារហិត**"ន្តិ។ **ឯវ**ន្តិ យថា សោតទ្វារេ, ឯវំ ឃានទ្វារាទីសុបិ មហាកិរិយចិត្តេហិ តស្មឹ តស្មឹ វិសយេ ឥទមត្ថិកតាយ បរិច្ឆិន្នាយ ឥទំ ចិត្តំ វត្តតីតិ ទស្សេតិ។ **បញ្ចទ្វារានុគតំ ហុត្វា លព្ភមាន**ន្តិ បញ្ចទ្វារេ បវត្តមហាកិរិយចិត្តានំ បិដ្ឋិវដ្ដកភាវេន ឥមស្ស ចិត្តស្ស បវត្តិំ សន្ធាយ វុត្តំ, បញ្ចទ្វារេ ឯវ វា ឥទមេវ បវត្តន្តិ សម្ពន្ធោ។ "**លោលុប្ប...បេ.... ភូត**"ន្តិ វុត្តត្តា បញ្ចទ្វារេ បឋមំ ឥមិនា ចិត្តេន សោមនស្សិតោ ហុត្វា បច្ឆា មហាកិរិយចិត្តេហិ តំ តំ អត្ថំ វិចិនោតីតិ អយមត្ថោ វុត្តោ វិយ ទិស្សតិ។ បុព្ពេយេវ បន មនោទ្វារិកចិត្តេន បធានសារុប្បដ្ឋានាទី បរិច្ឆិន្នត្តស្ស បញ្ចទ្វារេ តាទិសស្សេវ តាទិសេសុ រូបាទីសុ ឥទំ ចិត្តំ បវត្តតីតិ វទន្តិ។ អយម្បិ អត្ថោ បញ្ចទ្វារេ ឯវ បវត្តំ លោលុប្បតណ្ហាបហានាទិបច្ចវេក្ខណាហេតុ យថាវុត្តការណភូតំ ជាតន្តិ ឯវំ យោជេត្វា សក្កា វត្តុំ។ ឯវញ្ច សតិ ឥមស្ស ចិត្តស្ស បច្ចយភូតា បុរិមា បវត្តីតិ ឥទម្បិ វចនំ សមត្ថិតំ ហោតិ។

ឯត្ថ ច បញ្ចទ្វារេ ឥមិនា ចិត្តេន សោមនស្សុប្បាទនមត្តំ ទដ្ឋព្ពំ, ន ហាសុប្បាទនំ បញ្ចទ្វារិកចិត្តានំ អវិញ្ញត្តិជនកត្តា, មនោទ្វារេ បន ហាសុប្បាទនំ ហោតិ។ តេនេវ ហិ **អដ្ឋកថាយំ** បញ្ចទ្វារេ "សោមនស្សិតោ ហោតី"តិ ឯត្តកមេវ វុត្តំ, មនោទ្វារេ ច "ហាសយមាន"ន្តិ។ ឥមិនា ហសិតុប្បាទចិត្តេន បវត្តិយមានម្បិ ភគវតោ សិតករណំ បុព្ពេនិវាសអនាគតំសសព្ពញ្ញុតញ្ញាណានំ អនុវត្តកត្តា ញាណានុបរិវត្តិយេវាតិ។ ឯវំ បន ញាណានុបរិវត្តិភាវេ សតិ ន កោចិ បាឡិអដ្ឋកថានំ វិរោធោ, ឯវញ្ច កត្វា **អដ្ឋកថាយំ** "តេសំ ញាណានំ ចិណ្ណបរិយន្តេ ឥទំ ចិត្តំ ឧប្បជ្ជតី"តិ វុត្តំ។ អវស្សញ្ច ឯតំ ឯវំ ឥច្ឆិតព្ពំ, អញ្ញថា អាវជ្ជនចិត្តស្សបិ ភគវតោ បវត្តិ ន យុជ្ជេយ្យ។ តស្សបិ ហិ វិញ្ញត្តិសមុដ្ឋាបកភាវស្ស និច្ឆិតត្តា, ន ច វិញ្ញត្តិសមុដ្ឋាបកត្តេ តំសមុដ្ឋិតាយ វិញ្ញត្តិយា កាយកម្មាទិភាវំ អាវជ្ជនភាវោ វិពន្ធតីតិ។

តតោ ឯវាតិ មូលាភាវេន ន សុប្បតិដ្ឋិតត្តា ឯវ។ "អហេតុកានំ ឈានង្គានិ ពលានិ ចា"តិ សម្បិណ្ឌនត្ថោ **ឈានង្គានិ ចា**តិ **ច**-សទ្ទោ។ យទិ អបរិបុណ្ណត្តា ពលភាវស្ស ឥមស្មឹ អហេតុកទ្វយេ ពលានិ អនុទ្ទិដ្ឋានិ អសង្គហិតានិ ច, អថ កស្មា និទ្ទិដ្ឋានីតិ អាហ "**យស្មា បនា**"តិអាទិ។ សម្មា និយ្យានិកសភាវានំ កុសលានំ បដិភាគភូតោ វិបាកោបិ ផលំ វិយ តំសភាវោ សិយាតិ សហេតុកវិបាកចិត្តានិ អគ្គហេត្វា កិរិយចិត្តកតត្តា វា "**មហាកិរិយចិត្តេសូ**"តិ វុត្តំ។ អថ វា **មហាកិរិយចិត្តេសុចា**តិ **ច**-សទ្ទេន សហេតុកវិបាកចិត្តានិបិ គហិតានីតិ វេទិតព្ពានិ។

៥៧៤. "**ឥន្ទ្រិយ** ...បេ.... **ឥមស្សានន្តរំ ឧប្បជ្ជមានានី**"តិ វុត្តំ តេសំ ញាណានំ កាមាវចរត្តា។ ឥតរេសំ មហគ្គតត្តា "**បរិកម្មានន្តរានី**"តិ វុត្តំ។

៥៧៧. អាហិតោ អហំ មានោ ឯត្ថាតិ អត្តា, សោ ឯវ ភវតិ ឧប្បជ្ជតិ, ន បរបរិកប្បិតោ វិយ និច្ចោតិ **អត្តភាវោ**។ អត្តាតិ វា ទិដ្ឋិគតិកេហិ គហេតព្ពាការេន ភវតិ បវត្តតីតិ **អត្តភាវោ**។

កិរិយាព្យាកតកថាវណ្ណនា និដ្ឋិតា។

ចិត្តុប្បាទកណ្ឌវណ្ណនា និដ្ឋិតា។

២. រូបកណ្ឌំ

ឧទ្ទេសវណ្ណនា

កេនចីតិ រូបេន វា អរូបេន វា។ ចិត្តុប្បាទេន តាវ រូបស្ស សមយវវត្ថានំ ន សក្កា កាតុំ អព្យាបិតាយ អនេកន្តិកតាយ ចាតិ ឥមមត្ថំ ទស្សេន្តោ **“អចិត្តសមុដ្ឋានសព្ភាវតោ”**តិអាទិមាហ។ តត្ថ អចិត្តសមុដ្ឋានំ រូបំ ចិត្តស្ស តីសុ ខណេសុ ឧប្បជ្ជតីតិ ឥមស្មឹ តាវ វាទេ ចិត្តុប្បត្តិសមយេន រូបុប្បត្តិសមយស្ស វវត្ថានំ មា ហោតុ, ចិត្តស្ស ឧប្បាទក្ខណេយេវ សព្ពម្បិ រូបំ ឧប្បជ្ជតីតិ ឥមស្មឹ បន វាទេ កថន្តិ? ឯត្ថាបិ អចិត្តសមុដ្ឋានំ រូបំ ចិត្តេន សហុប្បាទេបិ អនិន្ទ្រិយពទ្ធរូបំ វិយ អចិត្តបដិ ពន្ធុប្បាទតាយ ន ចិត្តេន វវត្ថាបេតព្ពសមយន្តិ វុត្តំ **“អចិត្ត សមុដ្ឋានសព្ភាវតោ”**តិ។ តេន ចិត្តុប្បាទេន រូបស្ស សមយវវត្ថានំ ន ព្យាបីតិ ទស្សេតិ។ អនេកចិត្ត សមុដ្ឋានតាយ វវត្ថានាភាវតោតិ សម្ពន្ធោ។ និយតោ ហិ សមុដ្ឋាបកចិត្តោ ចិត្តសមុដ្ឋានរូបស្ស សិយា វវត្ថានន្តិ។

កេសញ្ចីតិ កាមាវចរកុសលាទីនំ។ **កត្ថចី**តិ អារុប្បេ។ **កេសញ្ចី**តិ វា កេសញ្ចិ បញ្ចវោការវិបាកានំ។ **កត្ថចី**តិ បដិសន្ធិក្ខណេ ចរិមក្ខណេ ច។ “តស្មឹ សមយេ ផស្សោ ហោតី”តិអាទិនា (ធ. ស. ១) ចិត្តសហភាវិនំ ឯវ ចិត្តេន សមយវវត្ថានំ កតន្តិ វុត្តំ **“អចិត្តសហភុភាវតោ”**តិ។ **តេស**ន្តិ ឧបាទារូបានំ។ យោ យស្ស សហភាវេន ឧបការកោ, សោ ឯវ តស្ស សមយវវត្ថាបកភាវេន វុត្តោតិ អាហ **“សហជាត...បេ.... ត្តនតោ”**តិ។ **នាបិ មហាភូតេហី**តិអាទិនា វវត្ថានាភាវមេវ ទស្សេតិ។ **កេសញ្ចី**តិ អកម្មជាទីនំ។ **កេហិចី**តិ កម្មជាទីហិ។ **បវត្តិតោ**តិ បវត្តនតោ។ **សហា**តិ ឯកស្មឹ កាលេ។ **អភាវា**តិ និយោគតោ អភាវា។

វិញ្ញត្តិ ...បេ.... ន សក្កា វត្តុំ មហាភូតេហិ សមយវវត្ថានេ ករិយមានេ តេហិ អយាវភាវិតតាយាតិ អធិប្បាយោ។ **ឯកស្មឹ កាលេ**តិអាទិនាបិ មហាភូតេហិ សមយនិយមនេ វវត្ថានាភាវមេវ វិភាវេតិ។ “តថា វិភជនត្ថ”ន្តិ, “អវិភត្តំ អព្យាកតំ អត្ថីតិ ទស្សេតុ”ន្តិ ច ឥមេសំ បទានំ “វិភត្តំ អវិភត្តញ្ច សព្ពំ សង្គណ្ហន្តោ អាហា”តិ ឥមិនា សម្ពន្ធោ។ សមយវវត្ថានំ កត្វា និទ្ទិសិយមានស្ស និប្បទេសតាយ អសម្ភវតោ ឯកទេសំ និទ្ទិសិត្វា សាមញ្ញេន និគមនំ យុត្តំ, អកត្វា បន សមយវវត្ថានំ សរូបតោ និទ្ទិសនេន តថាតិ ឥមមត្ថំ អាហ **“សមយវវត្ថានេនា”**តិអាទិនា។ **អវិភត្តោ**តិ វិបាកកិរិយាព្យាកតំ វិយ ន បុព្ពេ វិភត្តោ។ **វិភជិតព្ពោ**តិ ភេទ វន្តតាយ វិភជនារហោ។ **ទស្សិតោ**តិ ឧទ្ទិសនវសេន ទស្សិតោ។ វុត្តមេវត្ថំ វិត្ថារតរេន ទស្សេតុំ **“ឯត្ថ បនា”**តិអាទិមាហ។

វិបាកាទិធម្មានំ នយនំ នយោ, សោវ ទស្សនន្តិ នយទស្សនំ។ “ទេសនា”តិ វុត្តំ **ហេដ្ឋា គហណមេវ នយ ទស្សន**ន្តិ។ ទុតិយវិកប្បេ បន កាមាវចរាទិភាវេន នីយតីតិ នយោ, កិរិយាព្យាកតំ។ តស្ស ទស្សនំ នយ ទស្សនន្តិ យោជេតព្ពំ។ ទុកាទីសុ និទ្ទេសវារេ ច ហទយវត្ថុនោ អនាគតត្តា តំ អគ្គហេត្វា បឋមវិកប្បោ វុត្តោ, ឯកកេ បន វត្ថុបិ គហិតន្តិ **“ហទយវត្ថុញ្ចា”**តិ ទុតិយវិកប្បោ វុត្តំ។ កឹ បន ការណំ ទុកាទីសុ និទ្ទេសវារេ ច ហទយវត្ថុ ន គហិតន្តិ? ឥតរវត្ថូហិ អសមានគតិកត្តា ទេសនាភេទតោ ច។ យថា ហិ ចក្ខុវិញ្ញាណាទីនិ ឯកន្តតោ ចក្ខាទិនិស្សយានិ, ន ឯវំ មនោវិញ្ញាណំ ឯកន្តតោ ហទយវត្ថុនិស្សយំ, និស្សិតមុខេន ច វត្ថុទុកាទិ ទេសនា បវត្តា។ យម្បិ ឯកន្តតោ ហទយវត្ថុនិស្សយំ, តស្ស វសេន “អត្ថិ រូបំ មនោវិញ្ញាណស្ស វត្ថូ”តិអាទិនា ទុកាទីសុ វុច្ចមានេសុបិ តទនុកូលអារម្មណទុកាទយោ ន សម្ភវន្តិ។ ន ហិ “អត្ថិ រូបំ មនោវិញ្ញាណស្ស អារម្មណំ, អត្ថិ រូបំ ន មនោវិញ្ញាណស្ស អារម្មណ”ន្តិអាទិនា សក្កា វត្តុន្តិ វត្ថារម្មណទុកទេសនា ភិន្នគតិកា សិយុំ, សមានគតិកា ច តា ទេសេតុំ ភគវតោ អជ្ឈាសយោ។ ឯសា ហិ ភគវតោ ទេសនា បកតិ។ តេនេវ ហិ **និក្ខេប កណ្ឌេ** ចិត្តុប្បាទវិភាគេន អវុច្ចមានត្តា អវិតក្កាវិចារបទវិស្សជ្ជនេ វិចារោតិ វត្តុំ ន សក្កាតិ អវិតក្កវិចារ មត្តបទវិស្សជ្ជនេ លព្ភមានោបិ វិតក្កោ ន ឧទ្ធដោ, អញ្ញថា វិតក្កោ ចាតិ វត្តព្ពំ សិយាតិ។ ឯវំ ឥតរវត្ថូហិ អ សមានគតិកត្តា ទេសនាភេទតោ ច ទុកាទីសុ ឧទ្ទេសេ ន គហិតំ។ ឧទ្ទិដ្ឋស្សេវ ហិ និទ្ទិសនតោ និទ្ទេសេបិ ន គហិតំ ហទយវត្ថូតិ វទន្តិ។

ចក្ខាទិទសកា សត្តាតិ ចក្ខុសោតឃានជិវ្ហាកាយឥត្ថិភាវបុរិសភាវទសកា សត្ត, ឯកសន្តានវសេន វា ចក្ខុសោតឃានជិវ្ហាកាយភាវវត្ថុទសកា សត្ត។ និព្ពានស្ស អសតិបិ បរមត្ថតោ ភេទេ បរិកប្បិតភេទោបិ ភេទោយេវ វោហារវិសយេតិ កត្វា **សោបាទិសេសាទិ**ភេទោ វុត្តោ។

៥៨៤. កិញ្ចាបិ អញ្ញត្ថ កុក្កុដណ្ឌសណ្ឋានេ បរិមណ្ឌល-សទ្ទោ ទិស្សតិ, ចក្កសណ្ឋានតា បន វដ្ដសណ្ឋានេ ចក្កវាឡេ វុច្ចមានោ បរិមណ្ឌល-សទ្ទោ វដ្ដបរិយាយោ សិយា។ អនេកត្ថា ហិ សទ្ទាតិ អធិប្បាយេនាហ **“វដ្ដំ

បរិមណ្ឌល”ន្តិ។ ឯត្ថ ច សិនេរុយុគន្ធរាទីនំ សមុទ្ទតោ ឧបរិអធោភាគានំ វសេន ឧព្ពេធោ វុត្តោ, អាយាម វិត្ថារេហិបិ សិនេរុ ចតុរាសីតិយោជនសហស្សបរិមាណោវ។ យថាហ “សិនេរុ, ភិក្ខវេ, បព្ពតរាជា ចតុរាសីតិ យោជនសហស្សានិ អាយាមេន, ចតុរាសីតិ យោជនសហស្សានិ វិត្ថារេនា”តិ (អ. និ. ៧.៦៦)។ សិនេរុំ បាការ បរិក្ខេបវសេន បរិក្ខិបិត្វា ឋិតា យុគន្ធរាទយោ, សិនេរុយុគន្ធរាទីនំ អន្តរេបិ សីតសមុទ្ទា នាម។ “តេ វិសាលតោ យថាក្កមំ សិនេរុអាទីនំ អច្ចុគ្គមនសមានបរិមាណា”តិ វទន្តិ។

កោដិសតសហស្សចក្កវាឡស្សេវ អាណាខេត្តភាវោ ទសសហស្សចក្កវាឡស្ស ជាតិខេត្តភាវោ វិយ ធម្មតាវ សេនេវ វេទិតព្ពោ។ វិកប្បសមានសមុច្ចយវិភាវនេសុ វិយ អវធារណេ អនិយមេ ច **វា**-សទ្ទោ វត្តតីតិ តថា យោជនា កតា។ អនេកត្ថា ហិ និបាតាតិ។ តត្ថ អនេកន្តិកត្ថោ **អនិយមត្ថោ**។

សីលាទិវិសុទ្ធិសម្បាទនេន, ចតុធាតុវវត្ថានវសេនេវ វា មហាកិច្ចតាយ **មហន្តេន វាយាមេន**។ សតិបិ លក្ខណាទិភេទេ ឯកស្មិំ ឯវ កាលេ ឯកស្មិំ សន្តានេ អនេកសតសហស្សកលាបវុត្តិតោ មហន្តានិ ពហូនិ ភូតានិ បរមត្ថតោ វិជ្ជមានានីតិ វា **មហាភូតានិ** យថា “មហាជនោ”តិ។ **ឯវន្តិ** “ឧបាទាយ បវត្ត”ន្តិ អត្ថេ សតិ **បដិច្ចសមុប្បន្នតា វុត្តា ហោតិ** បច្ចយសម្ភូតតាទីបនតោ។ **ឧបាទាយតីតិ** ឧបាទាយតិ ឯវាតិ អធិប្បាយោ។ តេនេវាហ “**ឯកន្តនិស្សិតស្សា**”តិ។ “***ភវតិ ហិ និស្សយរូបានំ សាមិភាវោ***”តិ អាធារាធេយ្យសម្ពន្ធវចនិច្ឆាយ អភាវេ អាធារភូតោបិ អត្ថោ សំសាមិសម្ពន្ធវចនិច្ឆាយ សាមិភាវេន វុច្ចតិ យថា “រុក្ខស្ស សាខា”តិ អធិប្បាយោ។

តិវិធរូបសង្គហវណ្ណនា

៥៨៥. ***វិញ្ញត្តិទុកោ ចា***តិ **ច**-សទ្ទេន ចិត្តសហភុចិត្តានុបរិវត្តិទុកាបិ សង្គហិតាតិ វេទិតព្ពា។ **សក្កា ហិ ឯតេន នយេន...បេ.... *វិញ្ញាតុ***ន្តិ ឯត្ថ បញ្ចវីសាយ តាវ វត្ថុទុកេសុ បឋមទុកបញ្ចកាទយោ ចុទ្ទសហិបិ បកិណ្ណកទុកេហិ អវសិដ្ឋេហិ វត្ថុទុកេហិ បញ្ចវីសាយ អារម្មណទុកេហិ បញ្ចហិ ពាហិរាយតនទុកេហិ រូបធាតុ ទុកាទីហិ បញ្ចហិ ធាតុទុកេហិ បច្ឆិមកេហិ តីហិ ឥន្ទ្រិយទុកេហិ ទ្វាទសហិបិ សុខុមរូបទុកេហិ បឋមាទិវជ្ជេហិ អវសិដ្ឋេហិ អាយតនធាតុឥន្ទ្រិយទុកេហិ ច យោជនំ គច្ឆន្តិ។ បញ្ចវីសាយ បន អារម្មណទុកេសុ បុរិមកោ ទុក បញ្ចកោ ឧបាទិន្នឧបាទិន្នុបាទានិយសនិទស្សនចិត្តសមុដ្ឋានចិត្តសហភុចិត្តានុបរិវត្តិទុកវជ្ជេហិ បកិណ្ណក ទុកេហិ សព្ពេហិបិ វត្ថុទុកេហិ រូបាយតនរូបធាតុទុកវជ្ជេហិ អាយតនធាតុទុកេហិ សព្ពេហិបិ ឥន្ទ្រិយទុកសុខុម រូបទុកេហិ យោជនំ គច្ឆតិ។ ទុតិយទុកបញ្ចកាទីសុ យថាក្កមំ សទ្ទាយតនសទ្ទធាតុទុកាទយោ យោជនំ ន គច្ឆន្តិ, រូបាយតនរូបធាតុទុកាទយោ គច្ឆន្តិ។ បកិណ្ណកទុកេសុ សនិទស្សនទុកញ្ចាតិ អយមេវ វិសេសោ។ យថា ច វត្ថុទុកេសុ, ឯវំ ចក្ខាយតនចក្ខុធាតុចក្ខុន្ទ្រិយាទិទុកបញ្ចកេសុ។ យថា ច អារម្មណទុកេសុ, ឯវំ រូបាយតនរូប ធាតុអាទិទុកបញ្ចកេសុ តិកយោជនា។ ឥត្ថិន្ទ្រិយបុរិសិន្ទ្រិយជីវិតិន្ទ្រិយទុកា សុខុមរូបទុកា ច សព្ពេហិបិ ទុកេហិ យោជនំ គច្ឆន្តីតិ ឯវំ តាវ តិកយោជនា វេទិតព្ពា។ ននុ ចាយម្បិ យោជនា ភគវតា ន ទេសិតាតិ ន កាតព្ពាតិ? នយិទំ ឯកន្តិកំ។ កស្មា? ភគវតា ទិន្ននយេន យោជនាបិ ភគវតោយេវ ទេសនា។ តថា ហិ វុត្តំ **មាតិកាវណ្ណនាយំ** (ធ. ស. អដ្ឋ. ១-៦) “ហេតូ ចេវ ធម្មា អហេតុកា ចាតិ ឥទម្បិ សម្ភវតី”តិអាទិ។ សម្ភវោ ហិ គហណស្ស ការណន្តិ ច។

តិវិធរូបសង្គហវណ្ណនា និដ្ឋិតា។

ចតុព្ពិធាទិរូបសង្គហវណ្ណនា

៥៨៦. ចិត្តតោ ឯវ សមុដ្ឋាតីតិ ចិត្តសមុដ្ឋានន្តិ ឥមមេវ អត្ថំ គហេត្វា “**វិញ្ញត្តិទុកាទីហិ សមានគតិកោ ចិត្តសមុដ្ឋានទុកោ**”តិ វុត្តំ ។ វិនិវត្តិតេ ហិ សាមញ្ញេ យំ រូបំ ជនកបច្ចយេសុ ចិត្តតោ សមុដ្ឋាតិ, តំ ចិត្តតោ ឯវ សមុដ្ឋាតីតិ។ ***វិញ្ញត្តិទុកាទីហី***តិ **អាទិ**-សទ្ទេន ចិត្តសហភុចិត្តានុបរិវត្តិទុកេ សង្គណ្ហាតិ។ **លព្ភមានោ**តិ យំ តំ រូបំ ឧបាទា, តំ អត្ថិ ចិត្តសមុដ្ឋានំ, អត្ថិ ន ចិត្តសមុដ្ឋានំ។ យំ តំ រូបំ នុបាទា, តំ អត្ថិ ចិត្តសមុដ្ឋានំ, អត្ថិ ន ចិត្ត សមុដ្ឋានន្តិ ឯវំ លព្ភមានោ។ **សនិទស្សនទុកាទីន**ន្តិ **អាទិ**-សទ្ទេន សប្បដិឃមហាភូតទុកាទយោ សង្គណ្ហាតិ។ **តេនា**តិ ចិត្តសមុដ្ឋានទុកេន។ **តស្សា**តិ ចិត្តសមុដ្ឋានទុកស្សេវ។ **អញ្ញេ បនា**តិ វិញ្ញត្តិចិត្តសមុដ្ឋានចិត្តសហភុ ចិត្តានុបរិវត្តិទុកេហិ អញ្ញេបិ បកិណ្ណកទុកា។

សទ្ទាយតនស្ស ឯកន្តតោ អនុបាទិន្នត្តា “**សោតសម្ផស្សារម្មណទុកាទយោ វជ្ជេត្វា**”តិ វុត្តំ។ **ចតុក្កា លព្ភន្តី**តិ យំ តំ រូបំ ឧបាទិន្នំ, តំ អត្ថិ ចក្ខុសម្ផស្សស្ស អារម្មណំ, អត្ថិ ចក្ខុសម្ផស្សស្ស នារម្មណំ។ យំ តំ រូបំ អនុ

បាទិន្នំ, តំ អត្ថិ ចក្ខុសម្ផស្សស្ស អារម្មណំ, អត្ថិ ចក្ខុសម្ផស្សស្ស នារម្មណន្តិ ឯវមាទយោ សព្ពារម្មណពាហិរាយតនាទិលក្ខណានទុកេហិ យោជនាយំ ចតុក្កា លព្ភន្តីតិ សម្ពន្ធោ។ **អវសេសេហី**តិ អារម្មណពាហិរាយតនរូបធាតុទុកាទិតោ លក្ខណានទុកេហីតិ វុត្តទុករាសិតោ អវសេសេហិ។ **តេស**ន្តិ ឧបាទិន្នឧបាទិន្នុបាទានិយចិត្តសមុដ្ឋានទុកានំ។ **អញ្ញេស**ន្តិ ឧបាទិន្នទុកាទិតោ អញ្ញេសំ ឧបាទាទុកាទីនំ។ **វត្ថុទុកាទីហី**តិ **អាទិ**-សទ្ទេន ចក្ខាយតនទុកាទយោ សង្គណ្ហាតិ។ ឯត្ថាបិ អវសេសេហិ តេសំ អញ្ញេសញ្ច យោជនាយ ចតុក្កា ន លព្ភន្តីតិ សម្ពន្ធោ។

ចតុព្ពិធាទិរូបសង្គហវណ្ណនា និដ្ឋិតា។

ឧទ្ទេសវណ្ណនា និដ្ឋិតា។

រូបវិភត្តិ

ឯកកនិទ្ទេសវណ្ណនា

៥៩៤. បឋវីអាទីនំ ធម្មានំ រុប្បនសភាវោ វិយ ន ហេតុអាទិភាវោបិ សាធារណោតិ ន ហេតូសុ វិភជិតព្ពោតិ វុត្តំ “**អវិជ្ជមានវិភាគស្សា**”តិ។ តស្ស បន វិភាគាភាវទស្សនស្សរូបទស្សនមេវ និទ្ទេសោ។ ឯវញ្ច កត្វា និព្ពានស្សាបិ វិភាគរហិតត្តា “អសង្ខតា ធាតូ”តិ ឯត្តកមេវ និទ្ទេសវសេន វុត្តំ។

យទិបិ ហិនោតិ ឯតេន បតិដ្ឋាតិ កុសលាទិកោ ធម្មោតិ អលោភាទយោ កេវលំ ហេតុបទវចនីយា, ការណភាវសាមញ្ញតោ បន មហាភូតាទយោបិ ហេតុ-សទ្ទាភិធេយ្យាតិ មូលដ្ឋវាចិនា ទុតិយេន **ហេតុ**-សទ្ទេន វិសេសេត្វា អាហ “**ហេតុហេតូ**”តិ។ សុប្បតិដ្ឋិតភាវសាធនតោ កុសលាទិធម្មានំ មូលត្ថេន ឧបការកធម្មា “តយោ កុសលហេតូ”តិអាទិនា (ធ. ស. ១០៥៩-១០៦០) បដ្ឋានេ ច តេយេវ “ហេតុបច្ចយោ”តិ វុត្តាតិ អាហ “**មូលហេតុ បច្ចយហេតូតិ វា អយមត្ថោ**”តិ។ ហិនោតិ ឯតេន, ឯតស្មា វា ផលំ បវត្តតីតិ ហេតុ, បដិច្ច ឯតស្មា ឯតិ បវត្តតីតិ បច្ចយោតិ ឯវំ **ហេតុបច្ចយ**-សទ្ទានំ អនានត្ថតំ សន្ធាយ ហេតុសទ្ទបរិយាយភាវេន **បច្ចយ**-សទ្ទោ វុត្តោតិ អាហ “**ហេតុបច្ចយសទ្ទានំ សមានត្ថត្តា**”តិ។ ភូតត្តយនិស្សិតានិ ច មហាភូតានិ ចតុមហាភូតនិស្សិតំ ឧបាទារូបន្តិ សព្ពម្បិ រូបំ សព្ពទា សព្ពត្ថ សព្ពាការំ ចតុមហាភូតហេតុកំ មហាភូតានិ ច អនាមដ្ឋភេទានិ សាមញ្ញតោ គហិតានីតិ វុត្តំ “**រូបក្ខន្ធស្ស ហេតូ**”តិ។

កម្មសមាទានានន្តិ សមាទានានំ កម្មានំ, សមាទិយិត្វា កតកម្មានំ វា។ **អញ្ញេសុ បច្ចយេសុ** វិបាកស្ស តណ្ហាវិជ្ជាទីសុ។

> “អដ្ឋានមេតំ, ភិក្ខវេ, អនវកាសោ, យំ កាយទុច្ចរិតស្ស ឥដ្ឋោ កន្តោ មនាបោ វិបាកោ និព្ពត្តេយ្យ, នេតំ ឋានំ វិជ្ជតិ។ ឋានញ្ច ខោ ឯតំ, ភិក្ខវេ, វិជ្ជតិ, យំ កាយទុច្ចរិតស្ស អនិដ្ឋោ អកន្តោ អមនាបោ វិបាកោ និព្ពត្តេយ្យ។ ឋានមេតំ វិជ្ជតិ។ វចី…បេ… មនោ…បេ… វិជ្ជតិ…បេ… អដ្ឋានមេតំ, ភិក្ខវេ, អនវកាសោ, យំ កាយសុចរិតស្ស អនិដ្ឋោ អកន្តោ អមនាបោ វិបាកោ និព្ពត្តេយ្យា”តិ (ម. និ. ៣.១៣១; វិភ. ៨០៩),

“កម្មំ សត្តេ វិភជតិ, យទិទំ ហីនបណីតតាយា”តិ (ម. និ. ៣.២៨៩) – ឯវមាទិវចនតោ កម្មំ វិបាកស្ស ឥដ្ឋានិដ្ឋតំ និយមេតីតិ អាហ “**ឥដ្ឋានិដ្ឋវិបាកនិយាមកត្តា**”តិ។ **គតិឧបធិកាលបយោគសម្បត្តិវិបត្តិយោយេវ ឋានំ** វិបាកស្ស ឱកាសភាវតោ។ ន ហិ តេហិ វិនា កោចិ វិបាកោ និព្ពត្តតីតិ។ យថាវុត្តដ្ឋានេ សតិ អធិគន្តព្ពំ ឥដ្ឋានិដ្ឋារម្មណំ “**គតិ…បេ… និប្ផាទិត**”ន្តិ វុត្តំ។ វិបាកស្ស អារម្មណេន វិនា អភាវតោ អារម្មណម្បិ តស្ស បធានំ ការណំ។ **អនញ្ញសភាវតោ**តិ ហេតុអាទិសភាវាភាវតោ។

រុប្បនំ រូបំ។ តំ អស្ស អត្ថីតិ ឯត្ថ “អស្សា”តិ វុច្ចមានោ បឋវីអាទិអត្ថោយេវ រុប្បតីតិបិ វុច្ចតីតិ អាហ “**រុប្បនលក្ខណយុត្តស្សេវ រូបីរូបភាវតោ**”តិ។ **ឯតំ សភាវ**ន្តិ ឯតំ ឧប្បន្នភាវេ សតិ ឆហិ វិញ្ញាណេហិ វិញ្ញេយ្យសភាវំ រូបេ និយមេតិ រូបស្សេវ តំសភាវត្តា។ **ន រូបំ ឯតស្មិ**ន្តិ កាលភេទវសេន អតំសភាវស្សាបិ រូបស្ស អត្ថិតាយ ន រូបំ តត្ថ និយន្តព្ពន្តិ ទស្សេតិ។ **អត្ថិ ហី**តិអាទិនា តត្ថ រូបស្សេវ និយន្តព្ពតាភាវំយេវ វិវរតិ។ **ឯតមេវា**តិអាទិនា ឧទ្ទេសេន និទ្ទេសំ សំសន្ទេតិ។ ឯត្ថ ឯតមេវ រូបេ យថាវុត្តសភាវំ និយមេតព្ពំ និទ្ទេសេ **ឯវ**-សទ្ទេន និយមេតិ អវធារេតីតិ អត្ថោ។ **យថាវុត្តោ និយមោ**តិ ឧប្បន្នភាវេ សតិ ឆហិ វិញ្ញាណេហិ វិញ្ញេយ្យភាវោ និយន្តព្ពតាយ

“និយមោ”តិ វុត្តោ, សោ រូបេ អត្ថិ ឯវ រូបស្សេវ តំសភាវត្តា។ វិសិដ្ឋកាលស្ស វុត្តប្បការំ អវធារណំយេវ វា យថាវុត្តោ និយមោ, សោ រូបេ អត្ថិយេវ សម្ភវតិយេវ, ន អរូបេ វិយ ន សម្ភវតីតិ អត្ថោ ទដ្ឋព្ពោ។ **កាលភេទ**ន្តិ កាល វិសេសំ។ **អនាមសិត្វា**តិ អគ្គហេត្វា។ **តំ សព្ព**ន្តិ អនាមដ្ឋកាលភេទំ តតោយេវ អរូបេហិ សមានវិញ្ញេយ្យសភាវំ សព្ពំ រូបំ។ **ឧប្បន្ន**ន្តិ ឯតេន កាលភេទាមសនេន វិសេសេតិ “**ឧប្បន្នំ...បេ.... មេវា**”តិ។

វត្តមានកាលិកំ សព្ពំ រូបំ ទិដ្ឋសុតមុតវិញ្ញាតសភាវំ, តំ យថាសកំ ឆហិ វិញ្ញាណេហិ វិញ្ញេយ្យសភាវមេវ, ន តេហិ អវិញ្ញេយ្យំ។ នាបិ ឧប្បន្នមេវ ឆហិ វិញ្ញាណេហិ វិញ្ញេយ្យសភាវំ ឯកន្តលក្ខណនិយមាភាវាបត្តិតោតិ ឯវំ អវិបរីតេ អត្ថេ វិភាវិតេបិ ចោទកោ អធិប្បាយំ អជានន្តោ “**ននុ ឯវ**”ន្តិអាទិនា សព្ពស្ស សព្ពារម្មណតាបត្តិំ ចោទេតិ។ តតោ “**រូបំ សព្ពំ សម្បិណ្ឌេត្វា**”តិអាទិនា អត្តនោ អធិប្បាយំ វិភាវេតិ។ ឯត្ថ **ឯកីភាវេន គហេត្វា**តិ តទំ “សម្បិណ្ឌេត្វា”តិ ឯតស្ស អត្ថវចនំ។ ឯកន្តលក្ខណំ ឆហិ វិញ្ញាណេហិ វិញ្ញេយ្យសភាវោយេវ។ តទំ វុត្តំ ហោតិ – កិញ្ចាបិ បញ្ចន្នំ វិញ្ញាណានំ វិសយន្តរេ អប្បវត្តនតោ ន សព្ពស្ស សព្ពារម្មណតា, សព្ពស្សបិ បន រូបស្ស ឆ វិញ្ញាណារម្មណភាវតោ យថាសកំ ឆហិ វិញ្ញាណេហិ វិញ្ញេយ្យតាយ ឆហិ វិញ្ញាណេហិ វិញ្ញេយ្យតាវ អត្ថិ, តំ ឯកតោ សង្គហណវសេន គហេត្វា “ឧប្បន្នំ សព្ពំ រូបំ ឆហិ វិញ្ញាណេហិ វិញ្ញេយ្យ”ន្តិ វុត្តំ យថា “អភិញ្ញាប្បត្តំ បញ្ចមជ្ឈានំ ឆឡារម្មណំ ហោតី”តិ។ យថា ហិ ទិព្ពចក្ខុទិព្ពសោតាទិអភិញ្ញាប្បត្តស្ស បញ្ចមជ្ឈានស្ស វិសុំ អសព្ពារម្មណត្តេបិ ឯកន្តលក្ខណវសេន ឯកីភាវេន គហេត្វា អារម្មណវសេន បឋមជ្ឈានាទិតោ វិសេសំ ទស្សេតុំ “អភិញ្ញាប្បត្តំ បញ្ចមជ្ឈានំ ឆឡារម្មណំ ហោតី”តិ វុច្ចតិ, ឯវំ អរូបតោ រូបស្ស វិសយវសេន វិសេសំ ទស្សេតុំ “**ឧប្ប ...បេ.... វិញ្ញេយ្យ**”ន្តិ វុត្តន្តិ។ ឆហិ វិញ្ញាណេហិ វិញ្ញេយ្យភាវោ រូបេ និយមេតព្ពោ, ន បន រូបំ តស្មឹ និយមេតព្ពំ, អនិយត ទេសោ ច ឯវ-សទ្ទោតិ **អដ្ឋកថាយំ** (ធ. ស. អដ្ឋ. ៥៩៤) “បច្ចុប្បន្នរូបមេវ ចក្ខុវិញ្ញាណាទីហិ ឆហិ វេទិតព្ព”ន្តិ វុត្តំ។ “បច្ចុប្បន្នរូបមេវា”តិអាទិនា តត្ថ ទោសមាហ។ **តស្មា**តិ យស្មា បាឡិយំ វិញ្ញេយ្យមេវាតិ ឯវ-សទ្ទោ វុត្តោ, ន ច តស្ស អដ្ឋានយោជនេន កាចិ ឥដ្ឋសិទ្ធិ, អថ ខោ អនិដ្ឋសិទ្ធិយេវ សព្ពរូបស្ស ឯកន្តលក្ខណនិយមា ទស្សនតោ, តស្មា។ យថាវុត្តវសេនេវ និយមេ គយ្ហមានេ ឧប្ប...បេ.... បត្តិ នត្ថិ, តតោ ច សោតបតិតតាយបិ បយោជនំ នត្ថីតិ។ **វុត្តនយេនា**តិ “អរូបតោ វិធុរ”ន្តិអាទិនា វុត្តនយេន។

ញាណស្ស វា ឧត្តរស្ស បុរិមញាណំ វត្ថុការណន្តិ **ញាណវត្ថុ**។ “សជាតី”តិ ឯត្ថ ស-ការោ សមានសទ្ទត្ថោតិ ទស្សេតុំ “**សមានជាតិកាន**”ន្តិ វុត្តំ។ សមានជាតិតា ច សម្មាវាចាទីនំ សីលនត្ថោ ឯវ។ ឯតេន សមានសភាវតា សជាតិសង្គហោតិ វេទិតព្ពោ។ អារម្មណេ ចេតសោ អវិក្ខេបប្បវត្តិយា ឧបដ្ឋានុស្សាហនាទិ វិយ តេសំ អ វិក្ខេបោបិ អតិសយេន ឧបការកោតិ “**អញ្ញមញ្ញោបការវសេនា**”តិ វុត្តំ។ តេនេវ វិជ្ជមានេសុបិ អញ្ញេសុ សហជាតធម្មេសុ ឯតេសំយេវ សមាធិក្ខន្ធសង្គហោ ទស្សិតោ។ យំ បន **សច្ចវិភង្គវណ្ណនាយំ** (វិភ. អដ្ឋ. ១៨៩) **វិសុទ្ធិមគ្គាទីសុ** (វិសុទ្ធិ. ២.៥៦៨) ច “វាយាមសតិយោ កិរិយតោ សង្គហិតា”តិ វុត្តំ, តំ អសមាធិសភាវតំ តេសំ សមាធិស្ស ឧបការកត្តញ្ច សន្ធាយ វុត្តំ។ តេនេវ ច តត្ថ “សមាធិយេវេត្ថ សជាតិតោ សមាធិក្ខន្ធេន សង្គហិតោ”តិ (វិសុទ្ធិ. ២.៥៦៨; វិភ. អដ្ឋ. ១៨៩) វុត្តំ។ ឥធ បន **សជាតិសង្គហោ**តិ សមាធិតទុបការកធម្មានំ ឧប្បត្តិទេសវសេន សង្គហោ វុត្តោតិ។ អវិរាធេត្វា វិសយសភាវាវគ្គហណំ **បដិវេធោ, អប្បនា** ច អារម្មណេ ទឡ្ហ និបាតោ តទវគាហោយេវាតិ “**បដិវេធសទិសំ កិច្ច**”ន្តិ វុត្តំ។ អថ វា អារម្មណបដិវេធស្ស តទាហននបរិយាហននមនុគុណតាយ សមានន្តិ បញ្ចវិតក្កានំ កិច្ចសរិក្ខតា វុត្តា។

ឯកកនិទ្ទេសវណ្ណនា និដ្ឋិតា។

ទុកនិទ្ទេសោ

ឧបាទាភាជនីយវណ្ណនា

៥៩៦. សមន្តតោ សព្ពសោ ទស្សនដ្ឋេន ចក្ខុ **សមន្តចក្ខូ**តិ ឥមមត្ថំ ទស្សេតុំ “**សព្ពសង្ខតាសង្ខត ទស្សន**”ន្តិ វុត្តំ។ **ឯវមាទិនា**តិ ឯត្ថ **អាទិ**-សទ្ទោ “ទុក្ខំ បរិញ្ញេយ្យំ បរិញ្ញាត”ន្តិ ឥីសុបិ បទេសុ បច្ចេកំ យោជេតព្ពោ។ “ឥទំ ទុក្ខន្តិ មេ, ភិក្ខវេ, បុព្ពេ អននុស្សុតេសុ ធម្មេសុ ចក្ខុំ ឧទបាទិ, ញាណំ ឧទបាទី”តិអាទិនា (មហាវ. ១៥; បដិ. ម. ២.៣០) ហិ បាឡិ បវត្តាតិ។ **អាការេនា**តិ ទ្វាទសវិធេន អាការេន។ **តម្បិ កាមាវចរំ** វិបស្សនាបច្ចវេក្ខណញាណភាវតោ។ “ញាណចក្ខុ សហអរិយមគ្គំ វិបស្សនាញាណន្តិបិ យុជ្ជតី”តិ វទន្តិ។ អគ្គ មគ្គេន បន សហ វិបស្សនា បច្ចវេក្ខណញាណន្តិ យុត្តំ វិយ ទិស្សតិ។

យថាវុត្តេ មំសបិណ្ឌេ សសម្ភារេ ចក្ខុវោហារោ សន្តានវសេន បវត្តមានេ ចតុសមុដ្ឋានិករូបធម្មេ ឧបាទាយ បវត្តោតិ “**ចតុ...បេ.... សម្ភារា**”តិ វុត្តំ។ **សណ្ឋាន**ន្តិ **វណ្ណាយតនមេវា**តិ តេន តេន អាការេន សន្និវិដ្ឋេសុ មហា

ភូតេសុ តំតំសណ្ឋានវសេន វណ្ណាយតនស្ស វិញ្ញាយមានត្តា វុត្តំ, ន វណ្ណាយតនស្សេវ សណ្ឋានបញ្ញត្តិយា ឧបាទានត្តា។ តថា ហិ អន្ធការេ ផុសិត្វាបិ សណ្ឋានំ វិញ្ញាយតីតិ។ តថា ច វក្ខតិ “ទីឃាទីនិ ផុសិត្វាបិ សក្កា ជានិតុ”ន្តិ, (ធ. ស. អដ្ឋ. ៦១៦) “ទីឃាទិសន្និវេសំ ភូតសមុទាយំ និស្សាយា”តិ (ធ. ស. មូលដី. ៦១៦) ច។ **តេសំ** សម្ភវសណ្ឋានានំ អាបោធាតុវណ្ណាយតនេហិ អនត្ថន្តរភាវេបិ តេហិ **វិសុំ វចនំ តថាភូតានំ** សម្ភវភូតានំ សណ្ឋានភូតានញ្ច។ ឯតេន អាបោធាតុវណ្ណាយតនានំ វសេន វត្តមានអវត្ថាវិសេសោ សម្ភវោ សណ្ឋានញ្ចាតិ អយមត្ថោ ទស្សិតោ ហោតិ។ តត្ថ សម្ភវោ ចតុសមុដ្ឋានិកោ សោឡសវស្សកាលេ ឧប្បជ្ជតិ។ តស្ស វាតវសេន ឋានា វចនំ ហោតីតិ វទន្តិ។ **អតថាភូតានំ** តតោ អញ្ញថាភូតានំ។ **យថាវុត្តេ** សម្ភារវត្ថុសង្ខាតេ។ **វិជ្ជមានត្តា**តិ ភិយ្យោវុត្តិវសេន វុត្តំ។ តថា ហិ ខីណាសវានំ ព្រហ្មានញ្ច សម្ភវោ នត្ថីតិ។ អាបោធាតុវិសេសត្តា សម្ភវោ អាបោធាតុសម្ពន្ធី អាបោធាតុគន្ធិស្សយនិស្សិតោបិ ហោតីតិ តស្ស ចតុធាតុនិស្សិតតាយ អវិរោធោ វុត្តោ។

ឧតុចិត្តាហារេហិ ឧបត្ថម្ភិយមានន្តិ ឯត្ថ “កលាបន្តរគតា ឧតុអាហារា អធិប្បេតា”តិ វទន្តិ។ **អនេកកលាបគតភាវំ ចក្ខុស្ស ទស្សេតិ** យតោ ឧបទ្ទុតបដលេ និរាករណេបិ ចក្ខុ វិជ្ជតីតិ ។ **បដិយដ្ឋនំ** វិសយាភិមុខភាវោ និយំសបច្ចយត្តា។ **និយំសោ** និស្សយភាវាបត្តិ។ យតោ ចក្ខាទិនិស្សិតា សញ្ញា **“បដិយសញ្ញា”**តិ វុច្ចតិ។

អនេកត្តាតិ ឥទំ អវចនស្ស ការណំ, ន ហេតុកិរិយាយ វិញ្ញាយមានភាវស្ស។ សោ បន អបេក្ខាសិទ្ធិតោ ឯវ វេទិតព្ពោ។ ហេតុកិរិយាបេក្ខា ហិ ផលកិរិយាតិ។ **ចក្ខុំ សង្គណ្ហាតី**តិ ចក្ខុវិញ្ញាណស្ស និស្សយភាវានុបគមនេបិ តំសភាវានតិវត្តនតោ តស្សា សមញ្ញាយ តត្ថ និរុឡ្ហភាវំ ទស្សេតិ។ ទស្សនបរិណាយកដ្ឋោ ចក្ខុស្ស តទ្ធដ្ឋោយេវាតិ **“យថា ហិ ឥស្សរោ”**តិអាទិនា ឥស្សរោបមា វុត្តា។ ចក្ខុវិញ្ញាណំ ទស្សនកិច្ចេ បរិណាយន្តំ ចក្ខុ តំសហជាតេ ចក្ខុសម្ផស្សាទយោបិ តត្ថ បរិណាយតីតិ វុច្ចតីតិ **“តេ ធម្មេ...បេ.... បរិណាយតី”**តិ វុត្តំ, ន បន ចក្ខុសម្ផស្សាទីនំ ទស្សនកិច្ចត្តា។ អថ វា ចក្ខុសម្ផស្សាទីនំ ឥន្ទ្រិយបច្ចយភាវេន ឧបការកំ ចក្ខុវិញ្ញាណំ ទស្សនកិច្ចេ បរិណាយន្តំ ចក្ខុ តត្ថ ចក្ខុសម្ផស្សាទយោបិ តទនុវត្តកេ បរិណាយតីតិ អត្ថាយំ បរិយាយោតិ ទស្សេន្តោ អាហ **“តេ ធម្មេ...បេ.... ណាយតី”**តិ។ អនេកត្ថត្តា ធាតូនំ **ចក្ខតី**តិ ឥមស្ស “បរិណាយតិ បកាសេតី”តិ ច អត្ថា វុត្តា។ សណ្ឋានម្បិ រូបាយតនមេវាតិ **“សមវិសមានិ រូបានិ ចក្ខតីតិ ចក្ខូ”**តិ វុត្តំ។ តំទ្វារិកានំ ផស្សាទីនំ ឧបនិស្សយបច្ចយភាវោ ឯវ **វឡញ្ជនត្ថោ**។

៥៩៩. តំទ្វារិកា...បេ.... ឧប្បត្តិ វុត្តាតិ ចក្ខុវិញ្ញាណេ ឧប្បន្នេ សម្បដិច្ឆនាទីនិ ពលវារម្មណេ ជវនំ ឯកន្តេន ឧប្បជ្ជតីតិ កត្វា វុត្តំ។ តថា ចេវ ហិ អន្តរា ចក្ខុវិញ្ញាណេ វា សម្បដិច្ឆនេ វា សន្តីរណេ វា បត្វា និវត្តិស្សតីតិ នេតំ ឋានំ វិជ្ជតីតិ និច្ឆិតំ។ **តេន បច្ចយេនា**តិ តំបការេន បច្ចយេន។ **តំសទិសាន**ន្តិ គរុំ កត្វា អស្សាទនាទិប្បវត្តិវិសេសរហិតតាយ ទស្សនសទិសានំ មនោធាតុសន្តីរណវោដ្ឋព្ពនានំ។ បញ្ចទ្វារិកជវនានំ អស្សាទនាទិតោ អញ្ញថា គរុំ កត្វា បវត្តិ នត្ថិ រូបធម្មវិសយត្តាតិ **“អស្សាទនាភិនន្ទនភូតានី”**តិ ឯត្តកមេវ វុត្តំ។ មនោទ្វារិកជវនេបិ ផ្ទិវដ្ដកានម្បិ ហិ បញ្ចទ្វារិកជវនានំ អស្សាទនាភិនន្ទនភាវេន រូបំ គរុំ កត្វា បវត្តិ នត្ថីតិ ន សក្កា វត្តុន្តិ។ រូបំ អារម្មណាធិបតិ អកុសលស្សេវ ហោតិ។ តថា ហិ **បដ្ឋានេ** “អព្យាកតោ ធម្មោ អកុសលស្ស ធម្មស្ស អធិបតិបច្ចយេន បច្ចយោ។ អារម្មណាធិបតិ ចក្ខុំ គរុំ កត្វា អស្សាទេតិ អភិនន្ទតី”តិអាទិនា (បដ្ឋា. ១.១.៤១៦) រូបធម្មោបិ អារម្មណាធិបតិ វិភត្តោ។ “អព្យាកតោ ធម្មោ អព្យាកតស្ស ធម្មស្ស អព្យាកតោ ធម្មោ កុសលស្សា”តិ ឯត្ថ បន ផលនិព្ពានានេវ អារម្មណាធិបតិភាវេន វិភត្តានីតិ។ គណនាយ ច “អារម្មណអារម្មណាធិបតិឧបនិស្សយបុរេជាតអត្ថិអវិគតន្តិ ឯក”ន្តិ (បដ្ឋា. ១.១.៤៤៥) វុត្តំ។ យទិ កុសលស្សបិ សិយា, ទ្វេតិ វត្តព្ពំ សិយាតិ។ **តានី**តិ យថាវុត្តជវនានិ បដិនិទ្ទិដ្ឋានិ។ **តំសម្បយុត្តានិ ចា**តិ ជវនសម្បយុត្តានិ។ **អញ្ញានិ** ចក្ខុសម្ផស្សាទីនិ។ យទិ រូបស្ស អារម្មណបច្ចយភាវមត្តំ អធិប្បេតំ, “តំ រូបារម្មណេតិ ឯតេនេវ សិជ្ឈេយ្យា”តិ ឯត្តកមេវ វទេយ្យ។ យស្មា បន រូបំ តំទ្វារិកជវនានំ បច្ចយវិសេសោបិ ហោតិ, តស្មា តស្ស វិសេសស្ស ទីបនត្ថំ “អារព្ភា”តិ វចនំ វុត្តំ សិយាតិ អាហ **“អារម្មណបច្ចយតោ អញ្ញបច្ចយភាវស្សបិ ទីបក”**ន្តិ។

៦០០. សោតវិញ្ញាណប្បវត្តិយំ សវនកិរិយាវោហារោតិ សោតស្ស សវនកិរិយាយ កត្តុភាវោ សោតវិញ្ញាណស្ស បច្ចយភាវេនាតិ វុត្តំ **“សោតវិញ្ញាណស្ស និស្សយភាវេន សុណាតី”**តិ។ ជីវិតនិមិត្តមាហាររសោ ជីវិតំ, តស្មិំ និន្នតាយ តំ អវ្ហាយតីតិ ជិវ្ហាតិ ឯវំ សិទ្ធេន ជិវ្ហា-សទ្ទេន បកាសិយមានា រសាវ្ហាយនសង្ខាតា សាយនកិរិយា លព្ភតីតិ កត្វា វុត្តំ **“ជិវ្ហាសទ្ទេន វិញ្ញាយមានា កិរិយាសាយន”**ន្តិ។ តថា ច វក្ខតិ “ជីវិតមវ្ហាយតីតិ ជិវ្ហា”តិ (វិភ. អដ្ឋ. ១៥៤)។ **អាយោ**តិ ឧប្បត្តិទេសោ។ បសាទកាយស្ស កាយិកានំ ទុក្ខសុខានំ និស្សយភាវតោ ឥតរេសំ ឧបនិស្សយភាវតោ **“ទុក្ខទុក្ខវិបរិណាមទុក្ខានំ អាយោ”**តិ វុត្តំ។ **ព្យាបិតាយា**តិ ព្យាបិភាវេ, ព្យាបិភាវេន វា។ **កាយប្បសាទភាវោ**តិ កាយប្បសាទសព្ភាវោ។ **អនុវិទ្ធត្តា**តិ អនុយុត្តភាវតោ, សំសដ្ឋភាវតោតិ អត្ថោ។ **តស្មា**តិ យស្មា យាវតា ឥមស្មិំ កាយេ ឧបាទិន្នកបវត្តំ នាម អត្ថិ, សព្ពត្ថ កាយាយតនំ កប្បាសបដលេ ស្នេហោ វិយាតិ

វុត្តំ, តស្មា។ បណ្ណរសភាវា បសាទា អាបាថគតំ វិសយំ វិញ្ញាណុប្បត្តិហេតុភាវេន បកាសេន្តា វិយ ហោន្តីតិ តេសំ វិសយាវភាសនកិច្ចតា វុត្តា។ **សមាននិស្សយានន្តិ** ឯកនិស្សយានំ។ អវិនិព្ភុត្តេសុ ហិ រូបរសាទីសុ យំនិស្សយំ រូបំ, តំនិស្សយោ ឯវ រសាទីតិ។ **អញ្ញមញ្ញសភាវានុបគមេនាតិ** លក្ខណសង្ករាភាវមាហ។

យស្មា បច្ចយន្តរសហិតោយេវ ចក្ខុប្បសាទោ រូបាភិហននវសេន បវត្តតិ, ន បច្ចយន្តររហិតោ, តស្មា រូបាភិឃាតោ ហោតុ វា មា វា ហោតុ, ឯវំសភាវោ សោ រូបធម្មោតិ ទស្សេតុំ **“រូបាភិឃាតារហោ”**តិ វុត្តំ យថា “វិបាការហសភាវា កុសលាកុសលា”តិ។ វិសយវិសយីនំ អញ្ញមញ្ញំ អភិមុខភាវោ អភិឃាតោ វិយាតិ អភិឃាតោ, សោ រូបេ ចក្ខុស្ស , ចក្ខុម្ហិ វា រូបស្ស ហោតីតិ វុត្តំ **“រូបេ, រូបស្ស វា អភិឃាតោ”**តិ។ តេនេវាហ “យម្ហិ ចក្ខុម្ហិ អនិទស្សនម្ហិ សប្បដិឃម្ហិ រូបំ សនិទស្សនំ សប្បដិឃំ បដិហញ្ញិ វា”តិ (ធ. ស. ៥៩៧), “ចក្ខុ អនិទស្សនំ សប្បដិឃំ រូបម្ហិ សនិទស្សនម្ហិ សប្បដិឃម្ហិ បដិហញ្ញិ វា”តិ (ធ. ស. ៥៩៨) ច អាទិ។ ឯត្ថ ច តំតំភវបត្ថនាវសេន ចក្ខាទីសុ អភិគតរាគស្ស អត្តភាវនិប្ផាទកសាធារណកម្មវសេន បុរិមំ ចក្ខុលក្ខណំ វុត្តំ, សុទូរសុខុមាទិភេទស្សាបិ រូបស្ស គហណសមត្ថមេវ ចក្ខុ ហោតូតិ ឯវំ និព្ពត្តិតអាវេណិកកម្មវសេន ទុតិយំ។ ឯស នយោ សេសេសុបិ។ អថ វា សតិបិ បញ្ចន្នំ បសាទភាវសាមញ្ញេ សវិសយាវភាសនសង្ខាតស្ស បសាទព្យាបារស្ស ទស្សនវសេន បុរិមំ វុត្តំ, បសាទការណស្ស សតិបិ កម្មភាវសាមញ្ញេ អត្តនោ ការណភេទេន ភេទទស្សនវសេន ទុតិយំ។

កាមតណ្ហាតិ កាមភវេ តណ្ហា។ តថា រូបតណ្ហា ទដ្ឋព្ពា។ តស្ស តស្ស ភវស្ស មូលការណភូតា តណ្ហា តស្មិំ តស្មិំ ភវេ ឧប្បជ្ជនារហាយតនវិសយាបិ នាម ហោតីតិ **កាមតណ្ហាទីនំ ទដ្ឋុកាមតាទិវោហារារហតា** វុត្តា។ **ទដ្ឋុកាមតាតិ** ហិ ទដ្ឋុមិច្ឆា រូបតណ្ហាតិ អត្ថោ។ តថា សេសាសុបីតិ។ ឯត្ថ ច ទដ្ឋុកាមតាទីនំ តំតំអត្តភាវនិព្ពត្តកកម្មាយូហនក្ខណតោ សតិ បុរិមនិព្ពត្តិយំ វត្តព្ពំ នត្ថិ។ អសតិបិ តស្ស មគ្គេន អសមុគ្ឃាតិតភាវេនេវ ការណន្តិ ទដ្ឋព្ពំ។ យតោ មគ្គេន អសមុច្ឆិន្នំ ការណលាភេ សតិ ឧប្បជ្ជិត្វា អត្តនោ ផលស្ស ការណភាវូបគមនតោ វិជ្ជមានមេវាតិ ឧប្បន្នអត្ថិតាបរិយាយេហិ វុច្ចតិ “អរិយំ អដ្ឋង្គិកំ មគ្គំ ភាវេន្តោ អរិយំ អដ្ឋង្គិកំ មគ្គំ ពហុលីករោន្តោ ឧប្បន្នុប្បន្នេ បាបកេ អកុសលេ ធម្មេ អន្តរាយេវ អន្តរធាបេតិ” (សំ. និ. ៥.១៥៧), “សន្តំ វា អជ្ឈត្តំ កាមច្ឆន្ទំ អត្ថិ មេ អជ្ឈត្តំ កាមច្ឆន្ទោតិ បជានាតី”តិ (ទី. និ. ២.៣៨២; ម. និ. ១.១១៥) ច ឯវមាទីសុ។

ឯត្ថាហ – ចក្ខាទីនំ ឥន្ទ្រិយានំ កឹ ឯកកម្មុនា ឧប្បត្តិ, ឧទាហុ នានាកម្មុនាតិ? ឧភយថាបីតិ បោរាណា។ តត្ថ នានាកម្មុនា តាវ ឧប្បត្តិយំ ចក្ខាទីនំ វិសេសេ វត្តព្ពំ នត្ថិ ការណស្ស ភិន្នត្តា។ ឯកកម្មុនា បន ឧប្បត្តិយំ តេសំ កថំ វិសេសោតិ? ការណស្ស ភិន្នត្តាយេវ។ តំតំភវបត្ថនាភូតា ហិ តណ្ហា តំតំភវបរិយាបន្នាយតនាភិលាសតាយ សយំ វិចិត្តរូបា ឧបនិស្សយភាវេន តំតំភវនិព្ពត្តកកម្មស្ស វិចិត្តភេទតំ វិទហតិ។ យតោ តទាហិតវិសេសំ តំ តថារូបសមត្ថតាយោគេន អនេករូបាបន្នំ វិយ អនេកំ វិសិដ្ឋសភាវំ ផលំ និព្ពត្តេតិ។ តថា ច វក្ខតិ “កម្មមេវ នេសំ វិសេសការណ”ន្តិ។ ន ចេត្ថ សមត្ថតាភាវតោ អញ្ញំ វេទិតព្ពំ ការណវិសេសេនាហិតវិសេសស្ស វិសិដ្ឋផលនិប្ផាទនយោគ្យតាភាវតោ។ តថា ហិ សតិ ឯកស្សាបិ កម្មស្ស អនេកិន្ទ្រិយហេតុតាវិសេសយោគំ ឯកម្បិ កម្មន្តិអាទិនា យុត្តិតោ អាគមតោបិ បរតោ សយមេវ វក្ខតិ។ តថា ច ឯកស្សេវ កុសលចិត្តស្ស សោឡសាទិវិបាកចិត្តនិព្ពត្តិហេតុភាវោ វុច្ចតិ។ លោកេបិ ឯកស្សេវ សាលិពីជស្ស បរិបុណ្ណាបរិបុណ្ណតណ្ឌុលផលនិព្ពត្តិហេតុតា ទិស្សតិ។ កឹ វា ឯតាយ យុត្តិចិន្តាយ, ន ចិន្តិតព្ពមេវេតំ។ យតោ កម្មវិបាកោ ចក្ខាទីនិ កម្មវិបាកោ ច សព្ពាការតោ ពុទ្ធានំយេវ កម្មវិបាកញាណផលយុត្តានំ វិសយោ, ន អញ្ញេសំ អតក្កាវចរតាយ។ តេនេវ ច ភគវតា “កម្មវិបាកោ អចិន្តេយ្យោ ន ចិន្តេតព្ពោ, យោ ចិន្តេយ្យ ឧម្មាទស្ស វិឃាតស្ស ភាគី អស្សា”តិ (អ. និ. ៤.៧៧) អាទីនាវំ ទស្សេត្វា បដិក្ខិត្តំ។ **អាវិញ្ឆនំ បុគ្គលស្ស វិញ្ញាណស្ស វា** តំនិន្នភាវប្បត្តិយា ហេតុភាវោ។

សព្ពេសន្តិ បទស្ស បករណតោ បារិសេសតោ វា លព្ភមានំ អត្ថវិសេសំ អជានន្តោ យថារុតវសេនេវ អត្ថំ គហេត្វា **“កោ ឯត្ថ វិសេសោ”**តិអាទិនា ចោទេតិ។ ឥតរោ តេជាទីនំ បច្ចេកំ អធិកភាវេ វិយ ទ្វិន្នំ តិណ្ណំ វា អធិកភាវេបិ យថាវុត្តាធិកភាវេនេវ ឯកកាទិវសេន លព្ភមានាយ ឱមត្តតាយបិ កាយប្បសាទោ ន ហោតីតិ វិញ្ញាយមានត្តា បករណតោ បារិសេសតោ វា ចតុន្នម្បិ ភូតានំ សមភាវេន កាយោ ហោតីតិ អយមត្ថោ សិទ្ធោតិ សព្ព-សទ្ទោ ឥធ សមភាវទីបកោតិ ទស្សេតុំ **“ឥទំ បនា”**តិអាទិមាហ។ **ឥមមត្ថំ ទីបេតីតិ** ច យថាវុត្តេន ញាយេន “សព្ពេស”ន្តិ វចនតោ អយមត្ថោ លព្ភតិ, ន តស្ស វាចកត្តាតិ ទស្សេតិ។ តេនេវាហ **“អនុវត្ត…បេ…. វសេន វុត្តត្តា”**តិ។ ឯកទេសាធិកភាវនិវារណេនេវ ហិ ឯកទេសោមត្តតានិវារណម្បិ វិញ្ញាយតីតិ។ **ឯកទេសោ** អវយវោ។ ចតុធាតុសមុទាយនិស្សយស្ស ហិ បសាទស្ស តទេកធាតុអធិកតា អវយវាធិកតា ហោតីតិ។

“បុរិមា ចេត្ថ ទ្វេបិ វាទិនោ និកាយន្តរិយា”តិ វទន្តិ។ អាលោកាទិសហការីការណសហិតានំយេវ ចក្ខាទីនំ រូបាទិអវភាសនសមត្ថតា វិវរស្ស ច សោតវិញ្ញាណុបនិស្សយភាវោ គុណោតិ តេសំ លទ្ធីតិ អធិប្បាយេន **“តំតំភូតគុណេហី”**តិអាទិ វុត្តំ។ តេជាទីនំ វិយ វិវរស្ស ភូតភាវាភាវតោ **“យថាយោគ”**ន្តិ វុត្តំ។ អថ វា រូបាទយោ វិយ វិវរម្បិ ភូតគុណោតិ បរាធិប្បាយំ ទស្សេន្តោ **“តំតំភូតគុណេហី”**តិ អាហ។ តេជស្ស បន អាលោករូបេន, អាកាសសង្ខាតស្ស វិវរស្ស សទ្ទេន, វាយុស្ស គន្ធេន, ឧទកស្ស រសេន, បថវិយា ផោដ្ឋព្ពេនាតិ ឥមមត្ថំ សន្ធាយ **“យថាយោគំ តំតំភូតគុណេហី”**តិ វុត្តំ សិយា។ **រូបាទិគ្គហណេ**តិ រូបាទិវិសយេ ចក្ខុវិញ្ញាណាទិកេ និប្ផាទេតព្ពេតិ អត្ថោ។ **ឧបករិតព្ពតោ**តិ សហការីការណភូតេហិ យថាវុត្តភូតគុណេហិ ចក្ខាទីនំ សកិច្ចករណេ ឧបករិតព្ពតោ។ **សភាវេន សុយ្យមានស្សា**តិ កេនចិ អនុច្ចារិយមានស្សេវ លព្ភមានត្តា វុត្តំ។ យដ្ឋនំ បន វិនា វាយុសទ្ទោបិ នត្ថីតិ។ អថ វា វាយុម្ហិ សទ្ទោ សភាវេន សុយ្យតីតិ អាបេ រសោ មធុរោតិ ច តស្ស លទ្ធិយេវាតិ ទដ្ឋព្ពំ។ **ទុតិយវាទិស្សបិ និគ្គហោ ហោតិ** តស្សបិ តេជាទិគុណា រូបាទយោតិ ឯវំលទ្ធិកត្តា។

រូបាទិវិសេសគុណេហីតិ រូបាទិវិសេសគុណយុត្តេហិ។ **តេជ…បេ…. វាយូហី**តិ សហាកាសេហិ តេជាទិបរមាណូហិ។ **កប្បាសតោ វិសទិសាយា**តិ កប្បាសបថវិតោ វិសេសយុត្តាយ តតោ អធិកសាមត្ថិយយុត្តាយាតិ អធិប្បាយោ។ **តស្សាយេវា**តិ កប្បាសបថវិយាយេវ។ យស្មា សា វិជ្ជមានានិបិ អវិសេសភូតានិ អត្ថីតិ គហេតុំ អសក្កុណេយ្យភាវេន អភិភវិត្វា ឋិតា, តស្មា តស្សាយេវ គន្ធោ អធិកតរោ ភវេយ្យាតិ អត្ថោ។ អយញ្ច សព្ពោ ឧត្តរោ “តស្ស តស្ស ភូតស្ស អធិកតាយា”តិអាទិនា **អដ្ឋកថាយំ** (ធ. ស. អដ្ឋ. ៦០០) វុត្តត្តា តថាគតានំ វាទំ សម្បដិច្ឆិត្វា វទន្តស្ស កណាទស្ស វសេន វុត្តោ។ “អត្តនោ បន មតេន កណាទកបិលាទយោ កេវលំ បថវាទិទ្រព្យមេវាតិអាទិ លទ្ធិ។ កណាទសាសនាយ អធិមុត្តានំ សាសនេ អនវគាឡ្ហានំ កេសញ្ចិ អយំ វាទោ”តិ ច វទន្តិ។ **ឯតស្សុភយស្សា**តិ អាសវគន្ធតោ កប្បាសគន្ធោ អធិកោ សីតុទកវណ្ណតោ ឧណ្ហោទកវណ្ណោ ច អធិកោតិ ឯតស្ស ឧភយស្ស។ តេជាទិអធិកេសុ ច សម្ភារេសុ រូបាទីនំ វិសេសស្ស អទស្សនតោ ន រូបាទយោ តេជាទីនំ វិសេសគុណោតិ សិទ្ធន្តិ អាហ **“តទភា…បេ…. ត្តិតា”**តិ។ តេន ន រូបំ តេជស្ស វិសេសគុណោ ឯកន្តតោ តេជាទិកេ សម្ភារេ វិសេសេន អទស្សនតោ, យោ យស្ស វិសេសគុណោ, ន សោ តទធិកេ សម្ភារេ ឯកន្តតោ វិសេសេន ទិស្សតិ យថា បថវីអធិកេ សម្ភារេ អាបោធាតូតិ ទស្សេតិ។ ឯវំ សេសេសុបិ យថាយោគំ យោជេតព្ពំ។ **កោ បន វាទោ នានាកលាបេ**តិ សភាវតោ នានត្តាភាវេបិ មូលការណនានត្តវសេន អត្ថិ កោចិ វិសេសោ អសង្ខ្យាតេតិ ទស្សេតិ, យតោ បរមរណាទិកិរិយាសមត្ថតា នេសំ កេសញ្ចិយេវ ទិស្សតីតិ។

ឯកម្បីតិ **បិ**-សទ្ទេន អនេកស្មឹ វត្តព្ពមេវ នត្ថីតិ ទស្សេតិ។ បញ្ចាយតនិកត្តភាវេ បត្ថនា យា ទដ្ឋុកាមតាទិភាវេន វុត្តា, តាយ និប្ផន្នំ។ ឯតេន ការណវិសេសេន ផលវិសេសមាហ។ **ន ហី**តិអាទិនា វុត្តមេវត្ថំ សមត្ថយតិ។ **តន្តិ** កម្មំ។ **វិសេសេនា**តិ អត្តនោ ការណេន អាហិតាតិសយេន ។ តេនេវ សោតស្ស ន ហោតិ បច្ចយោ, តតោ អញ្ញេនេវ បន ហោតីតិ អធិប្បាយោ។ តេន អនេកសភាវេន ការណេន អាហិតវិសេសំ ឯកម្បិ កម្មំ អនេកសភាវំ ផលំ និប្ផាទេតុំ សមត្ថំ ហោតីតិ ទស្សេតិ។ ឥទានិ កម្មស្ស វុត្តប្បការវិសេសាភាវេ ទោសមាហ **“ឥន្ទ្រិយន្តរាភាវប្បត្តិតោ”**តិ។ តស្សត្ថោ – ការណវិសេសាភាវេ ផលវិសេសស្ស អសម្ភវតោ យំ វិសេសយុត្តំ កម្មំ ចក្ខុស្ស ការណំ, តស្ស តតោ អញ្ញវិសេសាភាវេ តទញ្ញិន្ទ្រិយុប្បាទកតាបិ ន សិយាតិ សោតិន្ទ្រិយាទីនំ តតោ អនុប្បត្តិ ឯវ សិយា។ ឯវមិតរត្ថាបិ។ **វិសេសោ**តិ ចេត្ថ កម្មស្ស តំតំឥន្ទ្រិយុប្បាទនសមត្ថតា អធិប្បេតា, សា ច បុព្ពេ ទស្សិតសភាវោវ។

អនេកាហិ មហគ្គតចេតនាហិ ឯកាយ វា បរិត្តចេតនាសហិតាយ បដិសន្ធិក្ខណេ កដត្តារូបានំ និព្ពត្តីតិ ន សក្កា វិញ្ញាតុន្តិ **“សព្ពេសំ…បេ…. វិញ្ញាយតី”**តិ វុត្តំ។ ឥទានិ តមេវ អសក្កុណេយ្យតំ វិត្ថារតោ ទស្សេតុំ **“នានាចេតនាយា”**តិអាទិ វុត្តំ។ តស្សាយំ សង្ខេបត្ថោ – **“បដិស…បេ…. បច្ចយោ”**តិ ឯត្ថ យទិ នានាកម្មវសេន ឥន្ទ្រិយានំ ឧប្បត្តិ អធិប្បេតា, ឯវំ សតិ មហគ្គតកម្មេន ច កាមាវចរកម្មេន ច តំតំបដិសន្ធិក្ខណេ កដត្តារូបំ ឧប្បន្នំ សិយា, ន ចេតំ យុត្តំ “មហគ្គតចេតនា កម្មបច្ចយោ”តិ (បដ្ឋា. ២.១២.៧៨) វុត្តត្តា។ នាបិ តំតំភវនិយតរូបិន្ទ្រិយេហិ វិកលិន្ទ្រិយតា គតិសម្បត្តិយា ឱបបាតិកយោនិយំ បដិសន្ធិក្ខណេ យុត្តា។ អថ មហគ្គតាហិ ឯវ នានាចេតនាហិ និព្ពត្តំ, ន ចេកា បដិសន្ធិ អនេកកម្មនិព្ពត្តា ហោតិ។ និច្ឆិតញ្ហេតំ សាកេតបញ្ហេនាតិ។ ឯវំ ឯកេន មហគ្គតកម្មុនា ចក្ខុន្ទ្រិយសោតិន្ទ្រិយហទយវត្ថូនំ ឧប្បត្តិញាបកេន ឥមិនា វចនេន បរិត្តកម្មុនាបិ ឯកេន យថារហំ អនេកេសំ ឥន្ទ្រិយានំ ឧប្បត្តិ សិទ្ធាវាតិ វុត្តំ **“សិទ្ធមេកេន កម្មេន អនេកិន្ទ្រិយុប្បត្តិ ហោតី”**តិ។

សម្បត្តោយេវ នាម សម្បត្តិកិច្ចករណតោតិ ឥមមត្ថំ ទស្សេតុំ **“បដិ…បេ…. នកតោ”**តិ វុត្តំ។ អតិសុខុមភាវតោ មំសចក្ខុអគោចរេន រូបាយតនេន សមន្នាគតសង្ខ្យាតវុត្តិតាយ ច **“វាយុ វិយា”**តិ វុត្តំ។ **ចិត្តសមុដ្ឋានំ សទ្ទាយតនំ សោតវិញ្ញាណស្ស កទាចិបិ អារម្មណបច្ចយោ ន សិយា** ធាតុបរម្បរាយ យង្ខេន្តស្ស ឧតុ

សមុដ្ឋានត្តា។ តេនាហ “**ន ហិ…បេ…. បជ្ជតី**”តិ។ **បដ្ឋានេ** (បដ្ឋា. ១.១.២) ច “សទ្ទាយតនំ សោតវិញ្ញាណស្ស អារម្មណបច្ចយេន បច្ចយោ”តិ អវិសេសេន វុត្តំ។

ននុ ចិរេន សុយ្យន្តីតិ ទូរេ ឋិតានំ លហុកំ សវនំ នត្ថិ, តេសម្បិ វា លហុកំ សវនេន ទូរាសន្នភាវានំ វិសេសោ ន សិយាតិ អធិប្បាយោ។ **ន , ទូ…បេ…. តោ**តិ ន ទូរេ ឋិតេហិ រជកាទិសទ្ទា ចិរេន សោតវិញ្ញាណេន សុយ្យន្តិ, សចេ សវនូបចារេ សោ សទ្ទោ ទូរេ អាសន្នេ ច ឋិតានំ យថាភូតេ អាបាថគតេ សទ្ទេ មនោវិញ្ញាណសង្ខាតគោគហណវិសេសតោ ចិរេន សុតោ សីឃំ សុតោតិ អភិមានោតិ អត្ថោ។ ឯតមេវត្ថំ វិត្ថារតោ ទស្សេន្តោ “**យថា ហី**”តិអាទិមាហ។ **និច្ចយ…បេ…. អភិមានោ ហោតិ**, សោតវិញ្ញាណប្បវត្តិ បន ឧភយត្ថាបិ សមានា, យស្មា **សោ បន សទ្ទោ…បេ…. អាគច្ឆតី**តិ។ យទិ ធាតុបរម្បរាយ សទ្ទោ នប្បវត្តតិ, កថំ បដិឃោសាទីនំ ឧប្បត្តីតិ អាហ “**ទូរេ…បេ…. បច្ចយោ ហោតី**”តិ។ **ឧប្បត្តិវសេន អាគតានី**តិ ឯតេន រូបធម្មាបិ យត្ថ ឧប្បជ្ជន្តិ, តត្ថេវ ភិជ្ជន្តិ, ន ទេសន្តរំ សង្កមន្តីតិ ទស្សេតិ។ **ឃដ្ដនសភាវានេវា**តិ តេសំ ភូតានំ សទ្ទសមុប្បត្តិហេតុភាវមាហ។ **សោតបទេសស្សា**តិ សោតទេសស្ស, សោតទេសេ ឋិតស្សាតិ អត្ថោ។

ចក្ខុមតោ បុគ្គលស្ស អជ្ឈាសយវសេនាតិ ចិត្រវិចិត្ររូបាយតនេ យេភុយ្យេន សត្តានំ ចក្ខុទ្វារិកជវនស្ស អនុកឌ្ឍនវសេន បវត្តី សន្ធាយ វុត្តំ។ **កណ្ណកូបច្ឆិទ្ទេយេវ បវត្តនតោ**តិ ឯតេន អធិដ្ឋានតោ ពហិទ្ធា ឥន្ទ្រិយំ បវត្តីតិ វាទំ បដិសេធេតិ។ អធិដ្ឋានទេសេ ឯវ ហិ ឥន្ទ្រិយំ វត្តតិ តត្ថ កិច្ចាទិប្បយោគទស្សនតោ។ សតិបិ បនស្ស ពហិទ្ធា វុត្តិយំ ន វិសយគ្គហណេ សមត្ថតា, អញ្ញថា អធិដ្ឋានបិទហនេបិ វិសយគ្គហណំ ភវេយ្យាតិ។ **អារម្មណគ្គហណហេតុតោ ចា**តិ កណ្ណកូបច្ឆិទ្ទេយេវ បត្វា អារម្មណករណស្ស វិញ្ញាណស្ស វា ហេតុភាវតោ។

តព្ពោហារេនាតិ គន្ធគន្ធគ្គហណស្ស សហចរិតាយ គន្ធោបិ តថា វុត្តោតិ អធិប្បាយោ។ **គន្ធោ បច្ចយោ**តិ គន្ធោ សហការីបច្ចយោតិ អត្ថោ។ ខេឡាទិកោ បច្ចយោតិ យោជេតព្ពំ។ **តថា បថវី**តិ សហការីបច្ចយន្តរភូតា អជ្ឈត្តិកពាហិរា បថវី អារម្មណគ្គហណេ បច្ចយោតិ អត្ថោ។ **អាធារភូតា**តិ តេជោវាយោធាតូនំ អាធារភូតា។ **និស្សយភូតាន**ន្តិ និស្សយមហាភូតានំ អាបោតេជោវាយោធាតូនំ។ **សព្ពទា**តិ ឧប្បីឡនកាលេ ច អនុប្បីឡនកាលេ ច។ **តត្ថា**តិ ចតុរាសីតិបភេទេ ឧបរិមកាយសង្ខាតេ រូបសមូហេ។ **វិនិព្ភុជ្ជិតុំ អសក្កុណេយ្យាន**ន្តិ ឥទំ ចក្ខុទសកំ ឥទំ កាយទសកំ ឥទំ ភាវទសកន្តិ ឯវំ កលាបតោបិ វិនិព្ភុជ្ជិតុំ អសក្កុណេយ្យានំ។

៦១៦. **ទីឃាទីនំ ផុសិត្វា ជានិតព្ពតោ**តិ ឥទំ ទីឃាទីនំ ន កាយវិញ្ញាណគោចរត្តា វុត្តំ, ទីឃាទិវោហាររូបាទីនំ បន ផោដ្ឋព្ពំ ផុសិត្វា កាយវិញ្ញាណវីថិយា បរតោ បវត្តេន មនោវិញ្ញាណេនបិ ជានិតព្ពត្តា វុត្តំ។ **ទីឃាទិសន្និវេស**ន្តិ ទីឃាទិសន្និវេសវន្តំ។ **ឯកស្មិំ ឥតរស្ស អភាវា**តិ ឆាយាតបានំ អាលោកន្ធការានញ្ច អសហដ្ឋាយិតំ អាហ។ កថំ បន អាលោកោ អន្ធការំ វិធមតីតិ? “អាលោកប្បវត្តិសមានកាលំ អន្ធការសភាវេន បវត្តមានំ វណ្ណាយតនំ ភិជ្ជតិ។ អន្ធការស្ស និស្សយោ ហុត្វា បវត្តមានានិ ភូតានិ កមេន តថារូបស្ស វណ្ណាយតនស្ស និស្សយភាវំ គច្ឆន្តី”តិ កេចិ។ សហ អន្ធការេន តន្និស្សយភូតានំ និរោធសមនន្តរំ តំសន្តតិយំ តាទិសេ បច្ចយសន្និបាតេ អាលោកនិស្សយភូតានំ ឧប្បត្តីតិ វេទិតព្ពំ។ ន ហិ និស្សយមហាភូតេហិ វិនា អាលោកប្បវត្តិ អត្ថិ, នាបិ អន្ធការសង្ខាតំ វណ្ណាយតនមេវ និរុជ្ឈតិ តំនិស្សយេហិ បយុជ្ជមានកឯកកលាបភូតោបាទារូបានំ សហេវ និរុជ្ឈនតោ។ បទីបសិខាមណិរំសិយោ វិយ បថវីបាការរុក្ខាទីនិ មុញ្ចិត្វាបិ អន្ធការោ បវត្តតីតិ វទន្តិ។ មន្ទំ បន បាការាទិអាធាររហិតំ ន សុដ្ឋុ បញ្ញាយតិ, ពហលំ អាធារំ និស្សាយ បវត្តតីតិ យុត្តន្តិ ច វទន្តិ។

៦២០. “**អមនុស្សសទ្ទោ**”តិ ឯត្ថ **អ**-ការោ ន មនុស្សតាមត្តនិវត្តិអត្ថោ សទិសភាវទីបនតាយ អនធិប្បេតត្តា, មនុស្សតោ បន អនញ្ញតានិវត្តិអត្ថោតិ ទស្សេតុំ “**អមនុស្ស…បេ…. ដ្ឋាទយោបី**”តិ អាហ។ **តថា កិត្តេតព្ពោ**តិ “វំសផាលនសទ្ទោ”តិអាទិនា វត្ថុវសេន កិត្តេតព្ពោ។

៦៣២. **កម្មចិត្តាទិនា**តិ **អាទិ**-សទ្ទេន ឧតុអាហារេ សង្គណ្ហាតិ។ **តំតទាការានី**តិ ឥត្ថិលិង្គាទិអាការានិ។ **ឥត្ថិន្ទ្រិយំ បដិច្ច សមុដ្ឋហន្តី**តិ អញ្ញមញ្ញបច្ចយានិបិ ឥត្ថិលិង្គាទីនិ យេភុយ្យេន ឥត្ថិន្ទ្រិយសហិតេ ឯវ សន្តានេ សព្ភាវា ឥតរត្ថ ច អភាវា ឥន្ទ្រិយហេតុកានិ វុត្តានិ។ **អញ្ញថា**តិ ឥត្ថិលិង្គាទិអាការតោ អញ្ញថា, ឥត្ថិន្ទ្រិយាភាវេ វា។ **ឥត្ថិគ្គហណស្ស ចា**តិ ឥត្ថីតិ ចិត្តប្បវត្តិយា។ **តេសំ រូបាន**ន្តិ ឥត្ថិលិង្គាទិអាការរូបានំ។ យទិ ឥត្ថិន្ទ្រិយំ ឥត្ថិលិង្គាទិអាការរូបានំ សហការីការណំ, អថ កស្មា តស្ស ឥន្ទ្រិយាទិបច្ចយភាវោ តេសំ ន វុត្តោតិ? នេវ តំ សហការីការណំ, អថ ខោ តេសំ តព្ភាវភាវិតាមត្តេន តំ ការណន្តិ វុច្ចតីតិ ទស្សេតុំ អាហ “**យស្មា បនា**”តិអាទិ។

៦៣៣. លិង្គំ បរិវត្តមានំ បុរិមលិង្គាធារជាតិអនុរូបមេវ ហុត្វា បរិវត្តតីតិ កត្វា វុត្តំ “**បដិសន្ធិយំ វិយ បវត្តេបិ**”តិ។ **យស្ស…បេ…. នោតិ អាទិវចនតោ**តិ **អាទិ**-សទ្ទេន “យស្ស វា បន បុរិសិន្ទ្រិយំ ឧប្បជ្ជតិ, តស្ស

ឥត្ថិន្ទ្រិយំ ឧប្បជ្ជតីតិ នោ”តិ (យម. ៣.ឥន្ទ្រិយយមក.១៨៨) សង្គណ្ហាតិ។

៦៣៥. ទ្វារភាវេន កុច្ឆិតានំ អាសវធម្មានំ បវត្តិដ្ឋានតាយ បសាទវិសេសេ វិយ វិញ្ញត្តិវិសេសេបិ កាយវោហារប្បវត្តិ ទដ្ឋព្ពា។ វិត្ថម្ភនសភាវតាយ វាយោធាតុយា ធម្មានំ “**វាយោធាតុកិច្ច**”ន្តិ វុត្តំ។ កិច្ចម្បិ ហិ ធម្មានំ សភាវោយេវាតិ។ បថវីធាតុយា អាការោ វចីវិញ្ញត្តីតិ វត្តុំ វដ្ដតីតិ យោជនា។

៦៣៦. **វិតក្ក...បេ.... គហិតា**តិ យថាធិប្បេតត្ថាភិព្យញ្ជិកាយ វាចាយ សមុដ្ឋាបនាធិប្បាយប្បវត្តី សន្ធាយ វុត្តំ។ តទា ហិ សា តេហិ បរិគ្គហិតា នាម ហោតីតិ។ ឯកស្សបិ អក្ខរស្ស អនេកេហិ ជវនេហិ និព្ពត្តេតព្ពត្តា តថា និព្ពត្តិយមានតាយ អសមត្ថសភាវត្តា ន វិញ្ញាតវិសេសា ន ភិន្នា ឯវាតិ អាហ “**សរ...បេ.... ភិន្នា**”តិ។ **អញ្ញោកិណ្ណេ**តិ អន្តរន្តរា ឧប្បជ្ជមានេហិ អសំសដ្ឋេ។ “បច្ឆិមចិត្ត”ន្តិ អវិសេសេន ចុតិចិត្តំ វុត្តន្តិ អធិប្បាយេន “**អញ្ញេសម្បិ ចុតិចិត្តំ...បេ.... ញាយតី**”តិ វុត្តំ។

អថ វា “យេ ច រូបាវចរំ អរូបាវចរំ ឧបបជ្ជិត្វា បរិនិព្ពាយិស្សន្តិ, តេសំ ចវន្តានំ តេសំ វចីសង្ខារោ និរុជ្ឈិស្សតិ, នោ ច តេសំ កាយសង្ខារោ និរុជ្ឈិស្សតី”តិ (យម. ២.សង្ខារយមក.៨៨) រូបារូបភវូបបជ្ជនកានំ កាមាវចរចុតិចិត្តស្សបិ កាយសង្ខារាសមុដ្ឋាបនវចនេន ខីណាសវេហិ **អញ្ញេសម្បិ...បេ.... ញាយតី**”តិ វុត្តំ។ យស្មា ច –

> “យស្ស កាយសង្ខារោ និរុជ្ឈតិ, តស្ស វចីសង្ខារោ និរុជ្ឈិស្សតីតិ អាមន្តា”តិ (យម. ២.សង្ខារយមក. ១០៨),
>
> “យស្ស កាយសង្ខារោ និរុជ្ឈតិ, តស្ស ចិត្តសង្ខារោ និរុជ្ឈិស្សតីតិ អាមន្តា”តិ (យម. ២.សង្ខារយមក. ១០៨) ច,
>
> “បច្ឆិមចិត្តស្ស ភង្គក្ខណេ តេសំ កាយសង្ខារោ ច ន និរុជ្ឈតិ ចិត្តសង្ខារោ ច ន និរុជ្ឈិស្សតី”តិ (យម. ២.សង្ខារយមក.១១៣) –

អាទិវចនតោ ច បច្ឆិមចិត្តស្ស បុរតោ សោឡសមេន ចិត្តេន តតោ ឱរិមេន វា សទ្ធឹ អស្សាសបស្សាសា ន ឧប្បជ្ជន្តីតិ សិទ្ធំ។ យទិ ឧប្បជ្ជេយ្យុំ, “បច្ឆិមចិត្តស្ស ភង្គក្ខណេ តេសំ កាយសង្ខារោ ន និរុជ្ឈតី”តិ ន វទេយ្យ, វុត្តញ្ចេតំ, តស្មា ហេដ្ឋិមកោដិយា ចុតិតោ បុរិមេន សត្តរសមេន ឧប្បន្នា អស្សាសបស្សាសា ចុតិយា ហេដ្ឋា ទុតិយេន ចិត្តេន សទ្ធឹ និរុជ្ឈន្តិ។ តេន “យស្ស ចិត្តស្ស អនន្តរា កាមាវចរានំ បច្ឆិមចិត្តំ ឧប្បជ្ជិស្សតី”តិ ចុតិចិត្តស្សានន្តរបច្ចយភូតស្សបិ ចិត្តស្ស កាយសង្ខារាសមុដ្ឋាបនតា វុត្តា។

អថ វា **យស្ស ចិត្តស្សា**តិ យេន ចិត្តេន សព្ពបច្ឆិមោ កាយសង្ខារោ ឧប្បជ្ជតិ។ តំ ចិត្តំ វុត្តន្តិ គហេតព្ពំ, ន បច្ឆិមចិត្តស្ស អនន្តរបច្ចយភូតំ។ **អនន្តរា**តិ ហិ កាយសង្ខារុប្បាទនំ អន្តរំ វិនា, យតោ បច្ឆា កាយសង្ខារុប្បាទនេន អនន្តរិតំ ហុត្វា បច្ឆិមចិត្តំ ឧប្បជ្ជិស្សតីតិ អត្ថោ។ កស្មា? “ឥតរេសំ វចីសង្ខារោ ច និរុជ្ឈិស្សតិ កាយសង្ខារោ ច និរុជ្ឈិស្សតី”តិ (យម. ២.សង្ខារយមក.៨៨) វុត្តត្តា។ អញ្ញថាបច្ឆិមចិត្តតោ បុរិមតតិយចិត្តសមង្គីនំ កាយសង្ខារោ ឧប្បជ្ជតីតិ អាបជ្ជតីតិ។ ឯវំ សព្ពេសម្បិ ចុតិចិត្តស្ស រូបជនកតាភាវេ អាគមំ ទស្សេត្វា ឥទានិ យុត្តឹ ទស្សេតុំ “**ន ហី**”តិអាទិមាហ។ តត្ថ **គព្ភគមនាទី**តិ **អាទិ**-សទ្ទេន ឧទកនិមុគ្គអសញ្ញីភូតកាលកតចតុត្ថជ្ឈានសមាបន្នរូបារូបភវសមង្គីនិរោធសមាបន្នភាវេ សង្គណ្ហាតិ។

៦៣៧. អនេកេសំ កលាបានំ ឯកតោ ហុត្វា ឯកឃនបិណ្ឌភាវេន បវត្តនតោ កលាបន្តរភូតានំ កលាបន្តរភូតេហិ សម្ផុដ្ឋភាវោ វុត្តោ។ យតោ តេសំ ទុវិញ្ញេយ្យនានត្តំ, ន បន អវិនិព្ភុត្តភាវតោ។ **តំតំភូតវិវិត្តតា**តិ តេសំ តេសំ ភូតានំ វិភត្តភាវោ កលាបន្តរភូតេហិ វិភត្តសភាវតា អសំកិណ្ណតាតិ អត្ថោ។ យស្មា បន យថាវុត្តា វិវិត្តតា រូបានំ ឱសានំ ហោតិ, តស្មា “**រូបបរិយន្តោ**”តិ វុត្តំ។ អថ វា តំតំភូតសុញ្ញតា។ យេសញ្ហិ បរិច្ឆេទោ អាកាសោ, តេសំ បរិយន្តតាយ តេហិ សុញ្ញភាវោតិ លក្ខិតព្ពោ។ តតោយេវ ច សោ ភូតន្តរេហិ វិយ តេហិ អសម្ផុដ្ឋោតិ វុច្ចតីតិ។ **អញ្ញថា**តិ បរិច្ឆិន្ទិតព្ពេហិ អសម្ផុដ្ឋភាវាភាវេ។

៦៣៨. **តំតំវិការាធិករូបេហី**តិ ឯត្ថ កថំ ចម្មសុវណ្ណេសុ មុទុតាកម្មញ្ញតា លព្ភន្តិ, ននុ លហុតាទិវិការា ឯកន្តតោ ឥន្ទ្រិយពទ្ធរូបេ ឯវ បវត្តនតោ អនិន្ទ្រិយពទ្ធេ ន លព្ភន្តីតិ? សច្ចមេតំ, ឥធ បន តំសទិសេសុ តព្ពោហារវសេន វុត្តំ។ តថា ហិ តូលបិចុអាទីសុ គរុភាវាទិហេតូនំ ភូតានំ អធិកភាវាភាវតោ លហុអាទិ

វោហារោ។ និទ្ទិសិតព្ពធម្មនិស្សយរូបេ ឯវ វា សន្ធាយ “**តំតំវិការាធិករូបេហី**”តិ វុត្តន្តិ ទដ្ឋព្ពំ។ **សព្ពេ សព្ពេសំ បច្ចយា** លហុតាទីនំ អញ្ញមញ្ញាវិជហនតោតិ អធិប្បាយោ។

៦៤១. **អាចយសទ្ទេនេវា**តិ និទ្ទេសេ វុត្តអាចយសទ្ទេនេវ។ យោ អាយតនានំ អាទិចយត្តា អាចយោ បុនប្បុនំ និព្ពត្តមានានំ, សោវ រូបស្ស ឧបរិចយត្តា ឧបចយោតិ អធិប្បេតំ អត្ថំ បាឡិយំ យោជេត្វា ទស្សេតុំ “**បាឡិយំ បនា**”តិអាទិ វុត្តំ។ **ឧប-សទ្ទោ បឋមត្ថោ** “ទានំ, ភិក្ខវេ, បណ្ឌិតុបញ្ញត្តំ”ន្តិអាទីសុ (អ. និ. ៣.៤៥) វិយ។ **ឧបរិអត្ថោច** “សម្មជ្ជេ ឧបសិត្តេ ច, តេ និសីទីសុ មណ្ឌបេ”តិអាទីសុ វិយ។ **អញ្ញថា**តិ ឧប-សទ្ទស្ស ឧបរិ អត្ថស្សេវ គហណេ។

៦៤៣. **ផលវិបច្ចនបកតិយា**តិ ផលវិបច្ចនសភាវេន។ **ផលមេវ វា បកតី**តិ អាយុសំហានាទិនា ផលសភាវេន ជរានិទ្ទេសោតិ អត្ថោ។ តថា ហិ “ផលូបចារេន វុត្តា”តិ វុត្តំ។ **សុបរិណតរូបបរិបាកកាលេ** ហានិទសកាទីសុ។

៦៤៥. **កត្តព្ពសភាវតោ**តិ មូលផលាទីនំ ឥជាធិប្បេតអាហារវត្ថូនំ មុខេន អសនាទិកត្តព្ពសភាវតោ។ វិសភូតេ សង្ខាតេ ឱជា មន្ទា ហោតីតិ **សវិសត្តាភាវតោ សុខុមតា វុត្តា។ អង្គមង្គានុសារិនោ រសស្ស សារោ**តិ រសហរណីធមនិជាលានុសារេន សរីរាវយវេ អនុប្បវិដ្ឋស្ស អាហាររសស្ស អព្ភន្តរាហារបច្ចយោ ស្នេហោ, យោ លោកេ រសធាតូតិ វុច្ចតិ។

ឧបាទាភាជនីយកថាវណ្ណនា និដ្ឋិតា។

នោឧបាទាភាជនីយកថាវណ្ណនា

៦៤៦. “ឯកំ មហាភូតំ បដិច្ច តយោ មហាភូតា តយោ មហាភូតេ បដិច្ច ឯកំ មហាភូត”ន្តិអាទិវចនតោ (បដ្ឋា. ១.១.៥៣) ឯកំ មហាភូតំ អវសេសមហាភូតេ និស្សយតិ, តេហិ ឧបាទារូបេន ច និស្សីយតីតិ អាហ “**និស្សយតិ ច និស្សីយតិ ចា**”តិ។

៦៤៧. មហាភូតានំ អញ្ញមញ្ញាវិជហនតោ ឯកស្មិម្បិ កលាបេ អនេកំ ផោដ្ឋព្ពំ អត្ថីតិ ផោដ្ឋព្ពសភាវេសុយេវ អនេកេសុបិ អារម្មណេសុ អាបាថគតេសុ អាភោគាទិវសេន ឯកំយេវ វិញ្ញាណុប្បត្តិហេតុ ហោតីតិ អយំ វិចារោ ទស្សិតោ។ ឥតរេសុបិ បន យថាយោគំ ទស្សេតព្ពោ។ តត្ថ រសារម្មណំ តាវ ឥន្ទ្រិយនិស្សយំ អល្លីយិត្វា វិញ្ញាណុប្បត្តិហេតុភាវតោ សតិបិ អនេកេសំ រសានំ អាបាថគមនេ ឯកស្មឹ ខណេ ឯកប្បការំយេវ យថាវុត្តនយេន ជិវ្ហាវិញ្ញាណុប្បត្តិហេតុ ហោតិ, តថា គន្ធារម្មណំ។ រូបសទ្ទារម្មណានិ បន ឥន្ទ្រិយនិស្សយំ អសម្បត្វាវ វិញ្ញាណុប្បត្តិហេតុភាវតោ យោគ្យទេសេ អវដ្ឋិតានិ យត្តកានិ សហការីបច្ចយន្តរគតំ ឧបការំ លភន្តិ, តត្តកានិ ឯកស្មឹ ខណេ ឯកជ្ឈំ អារម្មណំ ន ហោន្តីតិ ន វត្តព្ពានិ។ តថា ហិ សទ្ទោ និគ្ឃោសាទិកោ អនេកកលាបគតោ តថា វណ្ណោបិ សិវិកុព្ពហននិយាមេន ឯកជ្ឈំ អារម្មណំ ហោតីតិ។ ឯត្តាបិ ច អាភុជិតវសេន អារម្មណាធិមត្តតាវសេន អនេកកលាបសន្និបាតេបិ កត្ថចិ វិញ្ញាណុប្បត្តិ ហោតិយេវ។ **បសាទាធិមត្តតា** បិត្តាទិវិពន្ធាភាវេន បសាទស្ស តិក្ខតា។ **កថំ បន ចិត្តស្សា**តិ ចិត្តសាមញ្ញតោ ឯកត្តនយវសេន បុច្ឆតិ។

៦៥១. **តាទិសាយា**តិ យា បច្ចុរជនស្ស អត្ថីតិបិ ន គហិតា។ **សន្តី** សមានា។ **ឯវន្តិ** យថាសសម្ភារុទកំ សសម្ភារបថវិយា អាពន្ធកំ, ឯវំ បរមត្ថុទកំ បរមត្ថបថវិយាតិ ទស្សេតិ។ **តទនុរូបបច្ចយេហី**តិ អត្តនោ អាពន្ធនានុគុណេហិ អាពន្ធិយមានេហិ សន្ធារណាទិកិច្ចេហិ បុរិមេហិ ច បថវីអាទីហិ។ **អផុសិត្វា បតិដ្ឋា ហោតិ, អផុសិត្វា អាពន្ធតី**តិ ឥមិនា ផុសិតព្ពផុសនកភាវោ អាបោធាតុយំ នត្ថីតិ ផោដ្ឋព្ពវសេន ឧភយធម្មតំ អាហ។ អញ្ញមញ្ញំ និស្សយតា **អញ្ញមញ្ញនិស្សយតា**។ អថ វា អញ្ញមញ្ញតា ច និស្សយតា ច **អញ្ញមញ្ញនិស្សយតា**។ យទិ ផោដ្ឋព្ពាផោដ្ឋព្ពធាតូនំ ផោដ្ឋព្ពភាវេន វិនា អញ្ញមញ្ញនិស្សយតា, បថវីអាទីនំ កក្ខឡាទិសភាវោ ឯវ ផោដ្ឋព្ពភាវោតិ តព្ពិរហេន កថំ តេសំ អាបោធាតុយា និស្សយាទិភាវោតិ អាហ “**អវិនិព្ភោគវុត្តីសូ**”តិអាទិ។ **អញ្ញមញ្ញបច្ចយភូតេសូ**តិ ឯតេន ឧបាទារូបំ និវត្តេតិ។ អថ វា បុព្ពេ អដ្ឋកថាធិប្បាយេ ឋត្វា ផោដ្ឋព្ពាផោដ្ឋព្ពធាតូនំ វិសិដ្ឋំ អញ្ញមញ្ញនិស្សយតំ វត្វា ឥទានិ អត្តនោ អធិប្បាយេ ឋត្វា អវិសេសេន តំ ទស្សេន្តោ អាហ “**អវិនិព្ភោគវុត្តីសូ**”តិអាទិ។ តំយេវ អវិសិដ្ឋំ អញ្ញមញ្ញនិស្សយតំ ទឡ្ហំ កត្វា ទស្សេន្តោ “**នាបិ សហជាតេសូ**”តិអាទិមាហ។ តត្ថ អផុសនំ តាវ ឯកកលាបគតត្តា ន វិចារេតព្ពំ, ផុសនំ បន កថន្តិ? ឯកកលាបគតត្តា ឯវ។ វិសុំ សិទ្ធានំយេវ ហិ វិសយមហាភូតានំ កាយប្បសាទនិស្សយភូតេសុ ផុសនំ ទិស្សតិ។

ឈាយតីតិ បរិបច្ចតិ។ **ន ឧណ្ហា ហុត្វា**តិ ឯតស្ស ឧណ្ហសភាវា ហុត្វាតិ អយមត្ថោតិ កត្វា “**តេជោសភាវតំយេវ បដិក្ខិបតី**”តិ វុត្តំ។ ឧណ្ហបដិបក្ខត្តា សីតស្ស ឧណ្ហតាយ បដិក្ខេបេ សីតតាសង្កា សិយាតិ អាហ “**ន សីតត្តំ អនុជានាតី**”តិ។ តេជោសភាគតំយេវ វា សីតតាយបិ ទស្សេតុំ “**ន សីតត្តំ អនុជានាតី**”តិ វុត្តំ។ តេនេវាហ “**តេជោ ឯវ ហិ សីត**”ន្តិ។ មន្ទេ ហិ ឧណ្ហភាវេ សីតពុទ្ធីតិ **តេជោ ឯវ ហិ សីតំ**។ កថំ បនេតំ វិញ្ញាយតីតិ? សីតពុទ្ធិយា អវវត្ថិតភាវតោ បារាបារំ វិយ។ តថា ហិ អាតបេ ឋត្វា ឆាយំ បវិដ្ឋានំ សីតពុទ្ធិ ហោតិ, តត្ថេវ បថវិគព្ភតោ និគ្គតានំ ឧណ្ហពុទ្ធីតិ។ យទិ តេជោយេវ សីតំ, ឧណ្ហភាវេន សទ្ធឹ សីតភាវោបិ ឯកស្មឹ កលាបេ ឧបលព្ភេយ្យាតិ អាហ “**សីតុណ្ហានញ្ចា**”តិអាទិ។ ឧណ្ហសីតកលាបេសុ សីតុណ្ហានំ អប្បវត្តិ។ **ទ្វិន្នំ...បេ.... យុជ្ជតិ**, ន អាបោធាតុវាយោធាតូនំ សីតភាវេតិ អធិប្បាយោ។ អាបោធាតុយា ហិ វាយោធាតុយា សីតភាវេ ឧណ្ហភាវេន សទ្ធឹ ឯកស្មឹ កលាបេ សីតភាវោ លព្ភេយ្យ, ន បន លព្ភតិ។ ន ចេត្ថ អាបោធាតុអធិកេ វាយោធាតុអធិកេ វា កលាបេ សីតភាវោតិ សក្កា វិញ្ញាតុំ តាទិសេបិ កត្ថចិ កលាបេ អលព្ភមានត្តា សីតភាវស្សាតិ។ ខរតាទិសភាវាធិកស្ស ភូតសង្ខាតស្ស ទវតាទិសភាវាធិកតាបត្តិ **ភាវញ្ញថត្តំ**។ តំ បន យថា ហោតិ, តំ ទស្សេតុំ “**បច្ច...បេ.... ប្បត្តី**”តិ អាហ។

៦៥២. **ឯកន្តនចិត្តសមុដ្ឋានាទីតិ អាទិ**-សទ្ទេន ឯកន្តអនុបាទិន្នុបាទានិយាទី សង្គណ្ហាតិ។ **បុរិមានម្បី**តិ “យំ វា បនញ្ញម្បី”តិ ឯតស្មា វចនតោ បុរិមានំ អនុបាទិន្នានំ សទ្ទាយតនកាយវិញ្ញត្តិអាទីនំ នចិត្តសមុដ្ឋានានញ្ច ចក្ខាយតនសោតាយតនាទីនំ។ **នកម្មស្សកតត្តាភាវាទិក**ន្តិ នកម្មស្សកតត្តាភាវំ នចិត្តសមុដ្ឋានភាវន្តិ ឯវមាទិកំ។ **ឯកន្តាកម្មជាទីសូ**តិ **អាទិ**-សទ្ទេន ឯកន្តាចិត្តជំ គយ្ហតិ។ **តា** ជរតាអនិច្ចតា។ **អនេកន្តេសុ ន គហិតា**តិ ឯកន្តតោ អកម្មជេសុ សទ្ទាយតនាទីសុ អចិត្តជេសុ ច ចក្ខាយតនាទីសុ គហេត្វា ចតុសមុដ្ឋានិកត្តា អនេកន្តេសុ រូបាយតនាទីសុ ន គហិតាតិ អត្ថោ។

៦៦៦. **អនិប្ផន្នត្តា**តិ អញ្ញំ អនបេក្ខិត្វា សភាវតោ អសិទ្ធត្តំ។ **តស្សា**តិ វិញ្ញត្តិទ្វយស្ស។

នោឧបាទាភាជនីយកថាវណ្ណនា និដ្ឋិតា។

ទុកនិទ្ទេសវណ្ណនា និដ្ឋិតា។

ចតុក្កនិទ្ទេសវណ្ណនា

៩៦៦. “សព្ពំ រូបំ មនសា វិញ្ញាត”ន្តិ វចនតោ យទិ វិញ្ញាតតោ អញ្ញំ ទិដ្ឋាទិ ន ហោតីតិ “កតមំ តំ រូបំ ទិដ្ឋ”ន្តិអាទិនា បុច្ឆា ន កតា, ឯវំ សន្តេ ចតុក្កភាវោ កថន្តិ អនុយោគំ មនសិ កត្វា អាហ “**ទស្សនាទិគ្គហណវិសេសតោ**”តិ។ ទស្សនំ សវនំ មិនិត្វា ជាននំ វិជាននញ្ចាតិ ឯតស្មា **ទស្សនាទិគ្គហណវិសេសតោ**។ ឯតេន គាហកភេទេន គហេតព្ពភេទោតិ ទស្សេតិ។ ឥទានិ សមុខេនបិ គហេតព្ពភេទោ លព្ភតីតិ ទស្សេតុំ “**ទិដ្ឋា... បេ.... ភាវតោ**”តិ វុត្តំ។

បញ្ចកនិទ្ទេសវណ្ណនា

៩៦៩. **តទិទំ** នយករណំ ឆព្ពិធាទីសុ តីសុ សង្គហេសុ យោជិតំ។

បកិណ្ណកកថាវណ្ណនា

៩៧៥. ឯកន្តតោ នីវរណត្តា មិទ្ធស្ស “នត្ថិ នីវរណា”តិ វចនេន គហណន្តិ ទស្សេតុំ “**មិទ្ធស្សបិ នីវរណស្សា**”តិ វុត្តំ។ **ន ច រូបំ បហាតព្ពំ** និប្បរិយាយប្បហានស្ស ឥជ អធិប្បេតត្តា។ ឯត្ថ កេចិ “នាមកាយរូបកាយគេលញ្ញសភាវតោ ទុវិធំ មិទ្ធំ។ តត្ថ បុរិមំ ‘នីវរណា’តិ វចនេន វុត្តំ, ឥតរំ រូបសភាវ”ន្តិ វទន្តិ។ តត្ថ យំ តំ អរូបតោ អញ្ញំ មិទ្ធំ បរិកប្បិតំ, តម្បិ នីវរណំ មិទ្ធសភាវតោ ឥតរំ មិទ្ធំ វិយាតិ បរិកប្បិតមិទ្ធស្សបិ ន សក្កា នីវរណភាវំ និវត្តេតុន្តិ តេសំ វចនស្ស នីវរណប្បហានវចនេន វិរោធំ ទស្សេន្តោ “**ន ច រូបកាយ**”ន្តិអាទិមាហ។ អថ វា ខីណាសវានំ សោប្បនសភាវតោ សោប្បស្ស ច មិទ្ធហេតុកត្តា អត្ថិ មិទ្ធរូបន្តិ វាទំ សន្ធាយ ឧត្តរមាហ “**ន ច រូបកាយគេលញ្ញ**”ន្តិអាទិនា។ តត្ថ មិទ្ធមេវ សោប្បហេតូតិ នាយំ អវធារណា ឥច្ឆិតា, សោប្បហេតុ ឯវ មិទ្ធន្តិ បន ឥច្ឆិតាតិ មិទ្ធតោ អញ្ញោបិ សោប្បហេតុ អត្ថិ, កោ បន សោ? រូបកាយគេលញ្ញំ។ ន ច រូប...បេ.... វចនតោតិ យោជនា ទដ្ឋព្ពា។

វចីឃោសាទីតិ **អាទិ**-សទ្ទេន ហុំការាទិសទ្ទោ សង្គយ្ហតិ។ អង្គុលិផោដាទិសទ្ទោ ឧតុសមុដ្ឋានោយេវ, ចិត្តបច្ចយោ បន ហោតិ។ **រូបភាវមត្តានី**តិ ជរាមរណសភាវានំ រូបានំ តំធម្មមត្តានិ, តតោ ឯវ ន ជាតិអាទិធម្មវន្តានីតិ អាហ **"ន សយំ សភាវវន្តានី"**តិ។ យថា ជរា អនិច្ចតា ច រូបភាវមត្តំ, ឯវំ ជាតិបីតិ ជាតិយា រូបភាវមត្តតាយ ឧបសំហរណត្ថោ **តថា**-សទ្ទោ។

តេសំ រូបធម្មានំ។ សង្ខាតាទិ-សទ្ទោ វិយ **អភិនិព្ពត្តិត**-សទ្ទោបិ វត្តមានកាលិកោបិ ហោតីតិ **"អភិនិព្ពត្តិយមានធម្មក្ខណស្មិ"**ន្តិ វុត្តំ។ **ឯវមបី**តិ យទិបិ ជិរណភិជ្ជនភាវា ជិរណាទិសភាវានំ ធម្មានំ ជនកបច្ចយកិច្ចានុភាវក្ខណេ អភាវតោ តប្បច្ចយភាវវោហារំ អភិនិព្ពត្តិវោហារញ្ច ន លភន្តិ, ឯវមបិ តេសំ ឧបាទិន្នតា វត្តព្ពាតិ សម្ពន្ធោ។ "ជរាមរណំ បដិច្ចសមុប្បន្ន"ន្តិ វចនតោ តស្ស បរិយាយតំ វិវរតិ **"តេសំ ឧប្បាទេ សតី"**តិអាទិនា។

យទិ ឯវន្តិ យទិ និស្សយបដិពទ្ធវុត្តិកា ជាតិអាទយោ, ឯវំ សតិ។ "មហាភូតានំ ឧបាទាយរូប"ន្តិ វចនតោ ភូតនិស្សិតេសុ កេវលោ ឧបាទាយវោហារោតិ ឧបាទាយេ និស្សិតាបិ អបរេន ឧបាទាយ-សទ្ទេន វិសេសេត្វា វត្តព្ពាតិ អធិប្បាយេន **"ឧបាទាយុបាទាយភាវោ អាបជ្ជតី"**តិ អាហ។ ការណការណេបិ ការណេ វិយ វោហារោ ហោតិ "ចោរេហិ គាមោ ទឌ្ឍោ"តិ យថាតិ ទស្សេន្តោ **"ភូត...បេ.... ត្តនតោ"**តិ អាហ។ តទានិ បរម្បរា វិនា និប្បរិយាយតោ ឧប្បាទាទីនំ ភូតបដិពទ្ធភាវំ សហ និទស្សនេន ទស្សេតុំ **"អបិ ចា"**តិអាទិមវោច។ វិការបរិច្ឆេទាបិ ឧបាទាយរូបវិការាទិភាវេ ភូតបដិពទ្ធភាវាវិនិវត្តិតោ ឯកស្មឹ កលាបេ ឯកេការំ វិការាទយោតិ ជីវិតិន្ទ្រិយំ វិយ កលាបានុបាលកំ កលាបវិការាទិភាវតោ ច "ឧបាទាយរូបានិ"តច្ចេវ វុច្ចន្តីតិ អាហ **"ឯវំ វិកា...បេ.... យោជេតព្ពានី"**តិ។

អសង្ខតភាវនិព្វានត្តំ បរិនិប្ផន្នតា វុត្តាតិ តទំ អបរិនិប្ផន្នសភាវតោ អនុបលព្ភមានតាយ សសវិសាណំ វិយ កេនចិ ន សង្ខតន្តិ អសង្ខតំ នាម សិយាតិ តមិស្សា អាសង្កាយ និវត្តនវសេន វុត្តំ។ អថ វា រូបវិការាទិភាវតោ រូបភាវោ វិយ រូបេ សតិ សន្តិ, អសតិ ន សន្តីតិ សិទ្ធាយ បដិច្ចសមុប្បន្នតាយ សាធិតា បរិនិប្ផន្នតា តេសំ សង្ខតភាវំ សាធេន្តី អសង្ខតភាវំ និព្វានត្តំ ជាយតីតិ វុត្តំ **"អសង្ខតភាវនិព្វានត្តំ បរិនិប្ផន្នតា វុត្តា"**តិ។

បកិណ្ណកកថាវណ្ណនា និដ្ឋិតា។

រូបកណ្ឌវណ្ណនា និដ្ឋិតា។

៣. និក្ខេបកណ្ឌំ

តិកនិក្ខេបកថាវណ្ណនា

៩៨៥. យថាវុត្តផស្សបញ្ចមកាទិរាសិកិច្ចរហិតត្តា កេចិ ធម្មេ វិសុំ បបេត្វា សោវចស្សតាទិអវុត្តវិសេស សង្គណ្ហនត្ថញ្ច, វេនេយ្យជ្ឈាសយវសេន វា ឆន្ទាទយោ “យេវាបនា”តិ វុត្តាតិ យេវាបនកានំ បទុទ្ធារេន និទ្ទេសានរហតាយ ការណំ វុត្តន្តិ ហទយវត្ថុស្ស តថា និទ្ទេសានរហតាយ ការណំ វទន្តោ **“សុខុមុបា…បេ…. ហិតស្សា”**តិ អាហ។ សុខុមភាវេបិ ឥន្ទ្រិយាទិសភាវានិ ឧបាទាយរូបានិ អាធិបច្ចាទិវសេន បាកដានិ ហោន្តិ, ន អតំសភាវំ សុខុមុបាទាយរូបន្តិ ហទយវត្ថុស្ស បទុទ្ធារេន កុសលត្តិកបទភាជនេ និទ្ទេសានរហតា វុត្តា។ សុខុមភាវតោយេវ ហិ តំ **មហាបករណេបិ** “យំ រូបំ និស្សាយ មនោធាតុ ច មនោវិញ្ញាណធាតុ ច វត្តន្តី”តិ (បដ្ឋា. ១.១.៨) និស្សិតធម្មមុខេន ទស្សិតន្តិ។ វេនេយ្យជ្ឈាសយវសេន វា ហទយវត្ថុ បទុទ្ធារេន ន ទស្សិតន្តិ ទដ្ឋព្ពំ។ យេន បន អធិប្បាយេន រូបកណ្ឌេ ហទយវត្ថុ ទុវិធេន រូបសង្គហាទីសុ ន វុត្តំ, សោ រូបកណ្ឌវណ្ណនាយ វិភាវិតោ ឯវាតិ។ **និក្ខិបិត្វា**តិ បទស្ស បក្ខិបិត្វាតិ អត្ថោតិ អធិប្បាយេន **“វិត្ថារទេសនំ អន្តោគធំ កត្វា”**តិ វុត្តំ។ មូលាទិវសេន ហិ ទេសិតា កុសលាទិធម្មា តំតំចិត្តុប្បាទាទិវសេនបិ ទេសិតា ឯវ នាម ហោន្តិ តំសភាវានតិវត្តនតោតិ។

មូលវសេនាតិ សុប្បតិដ្ឋិតភាវសាធនវសេន។ ឯតានិ ហេតុបទាទីនិ ហិនោតិ ផលំ ឯតស្មា បវត្តតីតិ **ហេតុ**, បដិច្ច ឯតស្មា ឯតីតិ **បច្ចយោ**, ជនេតីតិ **ជនកោ**, និព្ពត្តេតីតិ **និព្ពត្តកោ**តិ សេសានំ វចនត្ថោ។ **“មូលដ្ឋស្ស…បេ…. វុត្ត”**ន្តិ កស្មា វុត្តំ, ននុ “បីឡនដ្ឋោ”តិអាទីសុ វិយ មូលភាវោ មូលដ្ឋោ, តីណិ កុសលមូលានីតិ អយញ្ច មូលតោ និក្ខេបោតិ? ន, មូលស្ស អត្ថោ មូលដ្ឋោ , សោ ឯវ មូលដ្ឋោតិ សុប្បតិដ្ឋិតភាវសាធនដ្ឋេន មូលសភាវានំ អលោភាទិធម្មានំ កុសលធម្មេសុ កិច្ចវិសេសស្ស អធិប្បេតត្តា។ តេនេវាហ **“អត្ថោតិ ធម្មកិច្ច”**ន្តិ។ អថ វា **អត្ថវសេនា**តិ “តីណិ កុសលមូលានី”តិ វុត្តានំ តេសំ មូលានំ សភាវសង្ខាតអត្ថវសេន, ន គាថាយ វុត្តអត្ថវសេន។ យស្មា បន សោ មូលដ្ឋោយេវ ច ហោតិ, តស្មា វុត្តំ **“អលោភាទីន”**ន្តិអាទិ។ អលោភាទយោ វិយ វេទនាក្ខន្ធាទយោបិ អធិកតត្តា **តំ**-សទ្ទេន បដិនិទ្ទិសិតព្ពាតិ វុត្តំ **“តេ កុសលមូលា តំសម្បយុត្តា”**តិ។ **តេហិ អលោភាទីហី**តិ ឯត្ថ **អាទិ**-សទ្ទេន វា វេទនាក្ខន្ធាទយោបិ សង្គហិតាតិ ទស្សេតុំ **“តេ កុសលមូលា តំសម្បយុត្តា”**តិ វុត្តំ។

“កតមេ ធម្មា កុសលា”តិ បុច្ឆិត្វា ផស្សាទិភេទតោ ចត្តារោ ខន្ធេ ទស្សេត្វា “ឥមេ ធម្មា កុសលា”តិ (ធ. ស. ១) វុត្តតា ខន្ធា ច កុសលន្តិ វុត្តំ **“ខន្ធេហិ សភាវតោ កុសលេ បរិយាទិយតី”**តិ។ **វេទនាក្ខន្ធោ វា**តិ កុសលំ… បេ…. វិញ្ញាណក្ខន្ធោ វាតិ។ **អញ្ញស្ស** អត្ថនោ ផលស្ស។ **មូលេហិ កុសលានំ អនវជ្ជតាយ ហេតុំ ទស្សេតី**តិ ឥទំ ន មូលានំ កុសលស្ស អនវជ្ជភាវសាធកត្តា វុត្តំ, អថ ខោ តស្ស អនវជ្ជតាយ សុប្បតិដ្ឋិតភាវសាធកត្តា។ យទិ ហិ មូលេហិ កតោ កុសលានំ អនវជ្ជភាវោ ភវេយ្យ, តំសមុដ្ឋានរូបស្សបិ សោ ភវេយ្យ, មូលានំ វា តេសំ បច្ចយភាវោ ន សិយា, ហោតិ ច សោ។ វុត្តញ្ហេតំ “ហេតូ ហេតុ…បេ…. បច្ចយោ”តិ (បដ្ឋា. ១.១.១.)។ កិញ្ច ភិយ្យោ កុសលានំ វិយ អកុសលាព្យាកតានម្បិ តព្ភាវោ មូលបដិពទ្ធោ ភវេយ្យ, តថា សតិ អហេតុកានំ អកុសលាព្យាកតានំ តព្ភាវោ ន សិយា, តស្មា កុសលាទីនំ យោនិសោមនសិការាទិបដិពទ្ធោ កុសលាទិភាវោ, ន មូលបដិពទ្ធោ, មូលានិ បន កុសលាទីនំ សុប្បតិដ្ឋិតភាវសាធនានីតិ វេទិតព្ពំ។ សហេតុកា ហិ ធម្មា វិរុឡ្ហមូលា វិយ បាទបា សុប្បតិដ្ឋិតា ថិរា ហោន្តិ, ន តថា អហេតុកាតិ។ **តំសម្បយោគកតំ អនវជ្ជសភាវ**ន្តិ ឥទម្បិ ន អនវជ្ជសភាវស្ស តំសម្បយោគេន និប្ផាទិតត្តា វុត្តំ, អនវជ្ជសភាវំ បន វិសេសេត្វា ទស្សេតុំ វុត្តំ។ អលោភាទិសម្បយោគតោ ហិ កុសលាទីនំ ខន្ធានំ អនវជ្ជភាវោ សុប្បតិដ្ឋិតោ ជាយតិ, ន អហេតុកាព្យាកតានំ វិយ ន សុប្បតិដ្ឋិតោតិ។ យទិ ឯវំ ន តេសំ ខន្ធានំ កុសលាទិភាវោ ទស្សិតោ សិយា? ន, អធិការតោ កុសលភាវស្ស វិញ្ញាយមានត្តា។ **កម្ម**-សទ្ទោ វិយ វិបាកធម្មតាវាចិនោ ន មូលក្ខន្ធសទ្ទា, សោ ច ឥធ អវិសេសតោ វុត្តោតិ អាហ **“កម្មេហិ សុខវិបាកតំ ទស្សេតី”**តិ។ អាទិកល្យាណតំ កុសលានំ ទស្សេតីតិ យោជនា។ អនវជ្ជហេតុសភាវសុខវិបាកភាវ និទានាទិសម្បត្តិយោ ទដ្ឋព្ពា, យោនិសោមនសិការអវជ្ជបដិបក្ខតាឥដ្ឋវិបាកតាវសេនបិ និទានាទិសម្បត្តិយោ យោជេតព្ពា។ យោនិសោមនសិការតោ ហិ កុសលា អលោភាទិមូលកា, អលោភាទិសម្បយោគតោ ច លោភាទិ បដិបក្ខសុខវិបាកាវ ជាតាតិ។

៩៨៦. **“កស្មា វុត្ត”**ន្តិ អនុយុញ្ជិត្វា ចោទកោ **“ននូ”**តិអាទិនា អត្តនោ អធិប្បាយំ វិវរតិ។ ឥតរោ យថាវុត្តមោហស្ស ឥធ **សម្បយុត្ត**-សទ្ទេន អវុច្ចមានតំ **“សច្ចមេត”**ន្តិ សម្បដិច្ឆិត្វា **“តេនា”**តិអាទិនា បរិហារមាហ។ តស្សត្ថោ – “តំសម្បយុត្តា”តិបទេន កិញ្ចាបិ យថាវុត្តមោហោ បធានភាវេន ន គហិតោ, នានន្តរិយកតាយ

បន គុណភាវេន គហិតោតិ។ **អញ្ញត្ថ អភាវា**តិ យថាវុត្តសម្បយុត្តតោ អញ្ញត្ថ អភាវា។ ន ហិ វិចិកិច្ឆុទ្ធច្ចសហគតោ មោហោ វិចិកិច្ឆុទ្ធច្ចាទិធម្មេហិ វិនា ហោតីតិ។

៩៨៧. ឧប្បាទាទិសង្ខតលក្ខណវិនិវត្តនត្ថំ “**អនិច្ចទុក្ខអនត្តតា**”តិ វុត្តំ។ ឧប្បាទាទយោ បន តទវត្ថធម្មវិការភាវតោ តំតំធម្មគ្គហណេន គហិតាយេវ។ តថា ហិ វុត្តំ “ជរាមរណំ ទ្វីហិ ខន្ធេហិ សង្គហិត”ន្តិ (ធាតុ. ៧១), “រូបស្ស ឧបចយោ”តិ ច អាទិ។ កេសកុម្ភាទិ សព្ពំ នាមំ **នាមបញ្ញត្តិ**, រូបវេទនាទិឧបាទានា ព្រហ្មវិហារាទិគោចរា ឧបាទាបញ្ញត្តិ **សត្តបញ្ញត្តិ**, តំតំភូតនិមិត្តំ ភាវនាវិសេសញ្ច ឧបាទាយ គហេតព្ពោ ឈានគោចរវិសេសោ **កសិណបញ្ញត្តិ។ បរមត្ថេ អមុញ្ចិត្វា វោហរិយមានា**តិ ឥមិនា វិហារមញ្ចាទិបញ្ញត្តីនំ សត្តបញ្ញត្តិសទិសតំ ទស្សេតិ, យតោ តា សត្តបញ្ញត្តិគ្គហណេន គយ្ហន្តិ។ ហុត្វា អភាវបដិបីឡនអវសវត្តនាការភាវតោ សង្ខតធម្មានំ អាការភាវតោ សង្ខតធម្មានំ អាការវិសេសភូតានិ លក្ខណានិ វិញ្ញត្តិអាទយោ វិយ វត្តព្ពានិ សិយុំ, តានិ បន និស្សយានបេក្ខំ ន លព្ភន្តីតិ បញ្ញត្តិសភាវានេវ តជ្ជាបញ្ញត្តិភាវតោតិ ន វុត្តានិ, សត្តយដាទិតោ វិសេសទស្សនត្ថំ បន អដ្ឋកថាយំ វិសុំ វុត្តានីតិ។ **ន ហិ កោ…បេ…. វត្តុំ យុត្តំ** កុសលត្តិកស្ស និប្បទេសត្តា។

៩៨៨. ភវតិ ឯត្ថាតិ ភូមិ, និស្សយបច្ចយភាវតោ សុខស្ស ភូមិ **សុខភូមិ**។ សុខវេទនាសហិតំ ចិត្តំ។ តស្ស ភូមិភេទេន និទ្ធារណត្ថំ តំនិស្សយភូតា សម្បយុត្តធម្មា “**កាមាវចរេ**”តិ វុត្តា។ តស្ស វា ឯកទេសភូតស្ស សមុទាយភាវតោ អាធារណភាវេន អបេក្ខិត្វា តំសមានភូមិ “**កាមាវចរ**”តិ វុត្តា។ តត្ថ “សុខភូមិយំ កាមាវចរេ”តិ ទ្វេបិ ភុម្មវចនានិ ភិន្នាធិករណភាវេន អដ្ឋកថាយំ វុត្តានីតិ ឧភយេសម្បិ សមានាធិករណភាវេន អត្ថយោគំ ទស្សេតុំ “**សុខភូមីតិ កាមាវចរាទយោបិ យុជ្ជន្តី**”តិ វុត្តំ។ យថេវ ហិ ចិត្តំ, ឯវំ សព្ពេបិ បរិត្តសុខេន សម្បយុត្តា ធម្មា តស្ស និស្សយភាវតោ ភូមិ កាមាវចរាតិ។ អដ្ឋកថាយម្បិ វា អយមត្ថោ វុត្តោយេវាតិ ទដ្ឋព្ពំ។ “ចិត្ត”ន្តិ ហិ ចិត្តុប្បាទោបិ វុច្ចតិ។ តេន វុត្តំ “ចិត្តំ ឧប្បន្នន្តិ ឯត្ថ ចិត្តមេវ អគ្គហេត្វា បរោបណ្ណាសកុសលធម្មេហិ សទ្ធិំយេវ ចិត្តំ គហិត”ន្តិ។ **ឯវញ្ច កត្វា**តិ សុខភូមិយន្តិ ចិត្តុប្បាទស្ស វិញ្ញាយមានត្តា។ **វិភាគទស្សនំ** វិសេសទស្សនំ។ ភាសិតព្ពំ ភាសិតំ, តទេវ អត្ថោតិ **ភាសិតត្ថោ**។ អភិធេយ្យត្ថោ។ **តទត្ថវិញ្ញាបនេនា**តិ តិកទុកានំ កុច្ឆិតានំ សលនាទិអត្ថទីបកេន។

៩៩៤. **កោ បន វាទោ ខន្ធារម្មណស្សា**តិ បុព្ពាបរភាវេន វត្តមានេ អរហតោ ខន្ធេ ឯកត្តនយវសេន សន្តានតោ “អម្ហាកំ មាតុលត្ថេរោ”តិអាទិនា អាលម្ពិត្វា បវត្តមានំ ឧបាទានំ តស្ស ឧបាទានក្ខន្ធេយេវ គណ្ហាតិ។ សតិបិ តំសន្តតិបរិយាបន្នេ លោកុត្តរក្ខន្ធេ តត្ថ បវត្តិតុំ អសមត្ថភាវតោ កា បន កថា ខន្ធេ អារព្ភ បវត្តមានេ។ ឯតេន នត្ថិ មគ្គោ វិសុទ្ធិយា, នត្ថិ និព្ពានន្តិ ឯវមាទិវសេន បវត្តា មិច្ឆាទិដ្ឋិអាទយោ ន មគ្គាទិវិសយា តំតំបញ្ញត្តិវិសយាតិ ទីបិតំ ហោតិ។

៩៩៨. **ឯវំ សំ…បេ…. លេសិកា**តិ អនុបាទានិយេហិ អសំកិលេសិកានំ ភេទាភាវមាហ។

១០០៦. អវិជ្ជមានោ ច សោ និច្ចាទិវិបរិយាសាការោ ចាតិ **អវិ…បេ…. សាការោ**តិ បទច្ឆេទោ។ ទិដ្ឋិយា និច្ចាទិអវិជ្ជមានាការេន គយ្ហមានត្តេបិ ន តទាការោ វិយ បរមត្ថតោ អវិជ្ជមានោ, អថ ខោ វិជ្ជមានោ កាយោ សក្កាយោតិ អវិជ្ជមាននិច្ចាទិវិបរិយាសាការតោ វិសេសនន្តិ **លោកុត្តរា ន ឥទំ វិសេសនំ អរហន្តិ** “សន្តោ វិជ្ជមានោ កាយោ សក្កាយោ”តិ។ **វត្ថុ អវិសេសិតំ ហោតី**តិ ឥទំ “សតី កាយេ”តិ ឯត្ថ កាយ-សទ្ទោ សមូហត្ថតាយ អនាមសិតវិសេសំ ខន្ធបញ្ចកំ វទតីតិ អធិប្បាយេន វុត្តំ។ បសាទកាយោ វិយ កុច្ឆិតានំ រាគាទីនំ ឧប្បត្តិដ្ឋានតាយ កាយោតិ វុច្ចតីតិ ឯវំ បន អត្ថេ សតិ ទិដ្ឋិយា វត្ថុ វិសេសិតមេវ ហោតីតិ លោកុត្តរាបិ អបនីតា។ ន ហិ លោកុត្តរា ខន្ធា ឧប្បត្តិដ្ឋានតាយ “កាយោ”តិ វុច្ចន្តីតិ។ **សុទ្ធិយា អហេតុភូតេនា**តិ គោសីលាទិនា, លោកិយសីលេន វា លោកុត្តរសីលស្ស អបទដ្ឋានេន។ “អវីតិក្កមនីយតាសតតំចរិតព្ពតាហិ វា **សីលំ,** តប្បោចរណភាវេន សមាទិន្នតាយ **វតំ**។ អត្តនោ គវាទិភាវាធិដ្ឋានំ **សីលំ**, គច្ឆន្តោយេវ ភក្ខនាទិគវាទិកិរិយាករណំ **វតំ**។ អកត្តព្ពាភិមតតោ និវត្តនំ វា **សីលំ**, តំសមាទានវតោ វេសភោជនកិច្ចចរណាទិវិសេសបដិបត្តិ **វត**”ន្តិ ច សីលព្ពតានំ វិសេសំ វទន្តិ។

១០០៧. ឥមស្សុប្បាទា ឥទំ ឧប្បជ្ជតីតិ ឧប្បាទោតិ ន ជនកមត្តំ អធិប្បេតំ, អថ ខោ អនិរោធោបីតិ “**អវិឃាតំ ជនសទ្ទោ វទតី**”តិ អាហ។ តត្ថាយំ **ជន**-សទ្ទេ នយោ, ជនិតាតិ **ជនា**, អវិហតាតិ អត្ថោ។ **បុថូ ជនា ឯតេសន្តិ បុថុជ្ជនា**តិ បុថុសត្ថុមានិនោ សត្តា។ **អភិសង្ខរណាទិអត្ថោ វា ជន-សទ្ទោ** អនេកត្ថត្តា ធាតូនំ។ ខន្ធាយតនាទីនំ សវនាធីនត្តា បញ្ញាចក្ខុបដិលាភស្ស តេសំ សវនាភាវទីបកំ “អស្សុតវា”តិ ឥទំ បទំ អន្ធតំ វទតិ។

កតំ ជានន្តីតិ អត្តនា បរេហិ ច កតំ កុសលាកុសលំ តេហិ និប្ផាទិតំ សុខទុក្ខំ យាថាវតោ ជានន្តិ។ បរេសំ អត្តនា, អត្តនោ ច បរេហិ កតំ ឧបការំ យថាវុត្តាការេន **ជាកដំ ករោន្តិ**។ ព្យាធិអាទីហិ ទុក្ខិតស្ស ឧបដ្ឋានាទិ**កាតព្ពំ,** សំសារទុក្ខទុក្ខិតស្សេវ វា យថាវុត្តាការេន **កាតព្ពំ ករោន្តិ**។ អរិយករធម្មា អរិយសច្ចានីតិ បុរិមសច្ចទ្វយវសេន វុត្តំ "**វិបស្សិយមានា អនិច្ចាទយោ**"តិ។ បរិញ្ញាទិវិសេសេន វា បស្សិយមានាតិ អត្ថោ សតិ **អនិច្ចាទយោ**តិ **អាទិ**-សទ្ទេន និច្ចម្បិ និព្ពានំ គហិតន្តិ ចតុសច្ចវសេនបិ យោជេតព្ពំ, អនិច្ចត្តាទយោ វា "**អនិច្ចាទយោ**"តិ វុត្តាតិ ទដ្ឋព្ពំ។

អវសេសកិលេសា **កិលេសសោតំ**។ **ញាណ**ន្តិ យាថាវតោ ជាននំ។ យថាភូតាវពោធេន ហិ តស្ស តានិ អនុប្បត្តិធម្មតំ អាបាទិតតាយ សន្តានេ អប្បវេសារហានិ "សំវុតានិ បិហិតានី"តិ ច វុច្ចន្តិ។ **តថា**តិ សព្ព សង្ខារានំ វិប្បការស្ស ខមនាការេន។ អវិបរីតធម្មា ឯកាយ និជ្ឈាយំ ខមន្តីតិ **បញ្ញា ខន្តី**តិ។ អទុដ្ឋស្សេវ តិតិក្ខាភាវតោ តថាបវត្តា ខន្ធាតិ អទោសប្បធានា ខន្ធា វុត្តាតិ "**អទោសោ ឯវ វា**"តិ គតិយោ វិកប្បោ វុត្តោ។ សតិបដិបក្ខត្តា អភិជ្ឈាទោមនស្សានំ "មុដ្ឋស្សច្ច"ន្តិ វុត្តា។ **អក្ខន្តិ** ទោសោ។ សស្សតាទិអន្តវិនិមុត្តា ធម្មដ្ឋិតីតិ **សស្សតុច្ឆេទាទិគាហោ តប្បដិលោមភាវោ** វុត្តោ។ ទិដ្ឋធម្មនិព្ពានវាទោ **និព្ពានេ បដិលោមភាវោ**។ ចរិមានុលោមញាណវជ្ជគណ្ហាទិកោ កិលេសោតិ វុត្តោ, បដិបទាញាណទស្សនញាណទស្សនានិ វិយ គោត្រភុញាណំ កិលេសានំ អប្បវត្តិករណភាវេន វត្តតិ, កិលេសវិសយាតិលង្ឃនភាវេន បន បវត្តតីតិ កត្វា វុត្តំ "**សង្ខារ...បេ. ... បហាន**"ន្តិ។

ទិដ្ឋិយាទីនំ សមុទយសភាគតា កម្មស្ស វិកុប្បាទនេ សហការីការណភាវោ, ទស្សនាទិព្យាបារំ វា អត្តានញ្ច ទស្សនាទិកិច្ចំ ចក្ខាទីនន្តិ ឯវញ្ចិ យថាតក្កិតំ អត្តានំ រូបន្តិ គណ្ហាតិ។ **យថាទិដ្ឋ**ន្តិ តក្កទស្សនេន យថោបលទ្ធន្តិ អធិប្បាយោ។ ន ហិ ទិដ្ឋិគតិកោ រូបាយតនមេវ អត្តាតិ គណ្ហាតីតិ។ **ឥមិស្សាបវត្តិយា**តិ សាមញ្ញេន រូបំ អត្តាតិ សព្ពសង្គាហកភូតាយ បវត្តិយា។ **រូបេ...បេ.... មាន**ន្តិ ចក្ខាទីសុ តំសភាវោ អត្តាតិ បវត្តមានំ អត្តគ្គហណំ។ **អនញ្ញត្តាទិគ្គហណ**ន្តិ អនញ្ញត្តំ អត្តនិយអត្តនិស្សិតអត្តាធារតាគហណំ។ **វណ្ណាទីន**ន្តិ វណ្ណរុក្ខបុប្ផមណីនំ។ ននុ ច រុក្ខបុប្ផមណិយោ បរមត្ថតោ ន វិជ្ជន្តិ? សច្ចំ ន វិជ្ជន្តិ, តទុបាទានំ បន វិជ្ជតីតិ តំ សមុទិតាទិប្បការំ ឥធ រុក្ខាទិបរិយាយេន វុត្តន្តិ រុក្ខាទិនិទស្សនេបិ ន ទោសោ ឆាយារុក្ខាទីនំ វិយ រូបស្ស អត្តនោ ច សំសាមិភាវាទិមត្តស្ស អធិប្បេតត្តា។

១០០៨. **ជាតិអាទិសភាវ**ន្តិ ជាតិភវាទីនំ និព្ពត្តិនិព្ពត្តនាទិសភាវំ, **ឧប្បាទនសមត្ថតា** បច្ចយភាវោ។

១០០៩. សាមញ្ញេន "តទេកដ្ឋា កិលេសា"តិ (ធ. ស. ១០១០), បរតោ "អវសេសោ លោភោ"តិអាទិវចនតោ (ធ. ស. ១០១១) បារិសេសតោ សាមត្ថិយតោ វា លព្ភមានតាយ សតិបិ អាគតត្តេ សរូបេន បភេទេន វា ទិដ្ឋិអាទយោ វិយ អនាគតត្តា លោភាទយោ "អនាគតា"តិ វុត្តាតិ អាហ "**ឥធ ...បេ.... ស្សេតុ**"ន្តិ។ **អត្ថតោ វិញ្ញាយតិ** លោភាទីហិ សហជាតា ហុត្វា ទិដ្ឋិយា ឯវ បាឡិយំ វុត្តកិលេសភាវតោ។ **ឥតិបិ អត្ថោ យុជ្ជតិ** សំយោជនកិលេសានម្បិ បដិនិទ្ទេសារហត្តា សម្បយុត្តសមុដ្ឋានភាវតោ ច។ **សំយោជនរហិតេហី**តិ សំយោជនភាវរហិតេហិ ថិនឧទ្ធច្ចអហិរិកានោត្តប្បេហិ, ថិនអហិរិកានោត្តប្បេហិ វា។

១០១៣. **ឯកទេ...បេ.... វទតិ** អវយវេនបិ សមុទាយោ វុច្ចតីតិ។ ហេតុ ឯតេសំ អត្ថីតិ វា **ហេតុកា។ អនិយតោ**តិ ន អវធារិតោ។ បុរិមបទាវធារណវសេន គហេតព្ពត្ថត្តា **វិវរណីយត្ថវា**។ **អត្ថតោ និក្ខិបិតុ**ន្តិ "តយោ កុសលហេតូ អលោភោ អទោសោ អមោហោ"តិអាទីសុ (ធ. ស. ១០៦០) វិយ បុរិមនយេន ទស្សិតធម្មេយេវ ហេតុបហាតព្ពហេតុកភេទតោ អត្ថទស្សនវសេន និទ្ទិសិតុន្តិ អត្ថោ។

១០២៩. អភិញ្ញាយុត្តវជ្ជានំ មហគ្គតានំ បរិត្តារម្មណត្តាភាវា "**មហគ្គតា វា ឥទ្ធិវិធាទយោ**"តិ វុត្តំ។ អតីតំសញ្ញាណស្ស កាមាវចរត្តា "**ចេតោ...បេ.... ញាណសម្បយុត្តា**"តិ អាហ។

១០៣៥. **អនន្តរេ និយុត្តានី**តិ ចុតិអនន្តរំ ផលំ អនន្តរំ, តស្មិំ និយុត្តានិ តំ ឯកន្តេន និប្ផាទនតោ អនតិក្កមនកានីតិ អត្ថោ។ វុត្តប្បការស្ស អនន្តរស្ស ករណំ អនន្តរំ, តំ សីលានីតិ យោជេតព្ពំ។ អនេកេសុ អានន្តរិយេសុ កតេសុ កិញ្ចាបិ ពលវតោយេវ បដិសន្ធិទានំ, ន ឥតរេសំ, អត្តនា បន កាតព្ពកិច្ចស្ស តេនេវ កតត្តា តស្ស វិបាកស្ស ឧបត្ថម្ភនវសេន បវត្តនតោ ន ឥតរានិ តេន និវារិតផលានិ នាម ហោន្តិ, កោ បន វាទោ បដិបក្ខេសុ កុសលេស្វតិ វុត្តំ "**បដិបក្ខេន អនិវារណីយផលត្តា**"តិ។ "**អនេកស្មិម្បិ...បេ.... នត្ថិ**"តិ កស្មា វុត្តំ, ននុ អនេកេសុ អានន្តរិយេសុ កតេសុ ពលវំយេវ បដិសន្ធិទាយកន្តិ តេន ឥតរេសំ វិបាកោ បដិពាហិតោ

ហោតីតិ អាហ “**ន ច តេស**”ន្តិអាទិ។ តញ្ច តេសំ អញ្ញមញ្ញំ អប្បដិពាហកត្តំ មាតិកាវណ្ណនាយំ វិត្ថារេន វិចារិតមេវ។

អត្ថតោ អាបន្នំ អគ្គហេត្វា យថារុតវសេនេវ បាឡិយា អត្ថំ គហេត្វា តេសំ វាទានំ តប្បរភាវេន បវត្តី សន្ធាយ អហេតុកវាទាទីនំ វិសេសំ ទស្សេតុំ “**បុរិមវាទោ**”តិអាទិ វុត្តំ។ អនិយ្យានិកនិយ្យានិកភេទំ បន សម្ភារកម្មំ ពន្ធមោក្ខហេតូតិ ពន្ធមោក្ខហេតុំ បដិសេធេន្តោបិ កម្មំ បដិសេធេតិ។ **សុមង្គលវិលាសិនិយំ** បន វិបាកស្ស កម្មកិលេសសមាធិបញ្ញានំ ហេតុភាវតោ វិបាកោបិ ពន្ធមោក្ខហេតូតិ “នត្ថិ ហេតូតិ វទន្តោ ឧភយំ បដិពាហតី”តិ (ទី. និ. អដ្ឋ. ១.១៧០-១៧២) វុត្តំ។ តត្ថ កម្មំ បដិសេធេន្តេនបិ វិបាកោ បដិសេធិតោ ហោតិ, វិបាកំ បដិសេធេន្តេនបិ កម្មន្តិ តយោបិ ឯតេ វាទា អត្ថតោ ឧភយបដិសេធកាតិ វេទិតព្ពា។ **និយតមិច្ឆាទិដ្ឋិន្តិ** អហេតុកវាទាទិបដិសំយុត្តេ អសទ្ធម្មេ ឧគ្គហបរិបុច្ឆាវិនិច្ឆយបសុតស្ស “នត្ថិ ហេតូ”តិអាទិនា រហោ និសីទិត្វា ចិន្តេន្តស្ស តស្មិំ អារម្មណេ មិច្ឆាសតិ សន្តិដ្ឋតិ, ចិត្តំ ឯកគ្គំ ហោតិ, ជវនានិ ជវន្តិ។ បឋមជវនេ សតេកិច្ឆោ ហោតិ, តថា ទុតិយាទីសុ។ សត្តមេ អតេកិច្ឆភាវំ បត្តោ នាម ហោតិ។ យា ឯវំ បវត្តា ទិដ្ឋិ, តំ សន្ធាយ វុត្តំ “និយតមិច្ឆាទិដ្ឋី”ន្តិ។ តតោ បុរិមភាវា អនិយតា។

១០៣៩. សហជាត អញ្ញមញ្ញ និស្សយ អត្ថិ អវិគតាទិវិសិដ្ឋភាវេបិ មគ្គបច្ចយស្ស សម្បយោគវិសិដ្ឋតាទីបនេនេវ សហជាតាទិវិសិដ្ឋតាបិ វិញ្ញាយតីតិ បាឡិយំ “សម្បយុត្តោ”តិ វុត្តន្តិ “**សម្បយោគវិសិដ្ឋេនា**”តិ វុត្តំ។ **មគ្គ…បេ…. ទស្សេតុំ,** ន បន មគ្គង្គានំ អញ្ញមញ្ញំ មគ្គបច្ចយភាវាភាវតោតិ អធិប្បាយោ។ **ឯវំ សតី**តិ យទិ មគ្គង្គានំ មគ្គបច្ចយលាភិតាយ បកាសនោ បឋមនយោ, ឯវំ សន្តេ។ មគ្គង្គានិបិ វេទនាទយោ វិយ មគ្គហេតុកភាវេន វត្តព្ពត្តា អមគ្គសភាវានំ អលោភាទីនំ តទញ្ញេសំ តទុភយសភាវានំ ធម្មានំ បច្ចយភាវទីបនេ តតិយនយេ វិយ ន បបេតព្ពានីតិ អាហ “**ឋបេត្វាតិ ន វត្តព្ពំ សិយា**”តិ។ **បុព្ពេ**តិ បុរិមនយេ។

ទុតិយនយេបីតិ **បិ**-សទ្ទេន បឋមនយំ សម្បិណ្ឌេតិ។ តេន សម្មាទិដ្ឋិយា បុរិមស្មិំ នយទ្វយេ ឋបិតត្តា តស្ស សហេតុកភាវទស្សនោ តតិយនយោ អារទ្ធោតិ ទស្សេតិ។ តតិយនយេ សម្មាទិដ្ឋិយា សហេតុកភាវទស្សនំ អនិច្ឆន្តោ ចោទកោ “**កថំ ទស្សិតោ**”តិ ចោទេត្វា “**ននូ**”តិអាទិនា អត្តនោ អធិប្បាយំ វិវរតិ។ ឥតរោ “**យថា ហី**”តិអាទិនា ទស្សនេន បហាតព្ពហេតុភាវេន វុត្តានម្បិ លោភាទីនំ អញ្ញមញ្ញំ សហជេកដ្ឋសម្បយុត្តសង្ខារក្ខន្ធបរិយាបន្នតោ ទស្សនេន បហាតព្ពហេតុកសង្គហោ វិយ មគ្គហេតុភាវេន វុត្តាយបិ សម្មាទិដ្ឋិយា មគ្គហេតុកភាវោបិ យុជ្ជតិ មគ្គហេតុសម្បយុត្តសង្ខារក្ខន្ធបរិយាបន្នភាវតោតិ ទស្សេតិ។

តតោ អញ្ញស្សេវាតិ តតោ សម្មាទិដ្ឋិសង្ខាតហេតុតោ អញ្ញស្ស អលោភាទោសស្សេវ។ **អញ្ញេនា**តិ “មគ្គោ ហេតូ”តិ ឥតោ អញ្ញេន។ អលោភាទោសានំយេវ អធិប្បេតត្តា តេសំយេវ អាវេណិកេន មគ្គហេតូតិ ឥមិនា **បរិយាយេន។ សាធារណេន បរិយាយេនា**តិ តិណ្ណម្បិ ហេតូនំ អធិប្បេតត្តា មគ្គាមគ្គសភាវានំ សាធារណេន មគ្គហេតុមគ្គហេតូតិ ឥមិនា បរិយាយេន។ **តេស**ន្តិ ហេតូនំ។ **អញ្ញេស**ន្តិ ហេតុសម្បយុត្តានំ។ **អត្ថវិសេសវសេនា**តិ “មគ្គហេតុកា”តិ បាឡិយា អត្ថវិសេសវសេន។ អមោហេន អលោភាទោសាមោហេហិ ច សេសធម្មានំ សហេតុកភាវទស្សនវសេន បវត្តា ទុតិយតតិយនយា “**សរូបតោ ហេតុហេតុមន្តទស្សន**”ន្តិ វុត្តា។ **តថាអទស្សនតោ**តិ សរូបេន អទស្សនតោ។ **អត្ថេន…បេ…. គមនតោ**តិ “មគ្គង្គានិ ឋបេត្វា តំសម្បយុត្តោ”តិ (ធ. ស. ១០៣៩) វចនតោ មគ្គសភាវានំ ធម្មានំ មគ្គបច្ចយតាសង្ខាតោ សម្បយុត្តានំ ហេតុភាវោ សរូបតោ ទស្សិតោ។ មគ្គហេតុភូតាយ បន សម្មាទិដ្ឋិយា សម្បយុត្តានំ ហេតុហេតុភាវោ អត្ថតោ ញាបិតោ ហោតីតិ អត្ថោ។

១០៤០. អសភាវធម្មោ គរុកាតព្ពោ ន ហោតីតិ “**សភាវធម្មោ**”តិ វុត្តំ។ តេនេវ **បដ្ឋានវណ្ណនាយំ** (បដ្ឋា. អដ្ឋ. ១.៣) “អារម្មណាធិបតិ ជាតិភេទតោ កុសលាកុសលវិបាកកិរិយរូបនិព្ពានវសេន ឆព្ពិធោ”តិ វក្ខតិ។ **មគ្គាទីនិ ឋបេត្វា**តិ មគ្គាទីនិ បហាយ។ **អញ្ញេស**ន្តិ មគ្គាទិតោ អញ្ញេសំ។ **អធិ…បេ…. វស្សា**តិ អារម្មណាធិបតិបច្ចយភាវស្ស។ បញ្ចត្តរវត្តា កុសលានំ លោកុត្តរកថាយ ច បញ្ញាធុរត្តា វីមំសាធិបតិស្ស សេសាធិបតីនំ បធានតា វេទិតព្ពា។

១០៤១. បទេសសត្តវិសយត្តា បឋមវិកប្បស្ស សកលសត្តវសេន ទស្សេតុំ “**កប្បសហស្សាតិក្កមេបិ វា**”តិអាទិ វុត្តំ។ **លទ្ធោកាសំ យំ ភវិស្សតី**តិ លទ្ធោកាសំ យំ កម្មំ បាបុណិស្សតិ។ កប្បសហស្សាតិក្កមេ អវស្សំ ឧប្បជ្ជនវិបាកត្តា **តទបិ…បេ…. វុច្ចតី**តិ។ អលទ្ធគ្គលាភតាយ ឧប្បាទាទិក្ខណំ អប្បត្តស្ស វិបាកស្ស

អនុប្បន្នភាវោ នត្ថិភាវោ បាកដភាវាភាវតោតិ វុត្តំ “**នត្ថិ នាម ន ហោតីតិ អនុប្បន្នោ នាម ន ហោតី**”តិ។ **តត្ថា**តិ អរូបភវង្គេ។

អវិបក្កវិបាកំ កម្មំ សហការីការណសមវាយាលាភេន អកតោកាសំ វិបាកាភិមុខភាវាភាវតោ វិបក្កវិបាកកម្មសរិក្ខកន្តិ វុត្តំ “**អលទ្ធោ...បេ.... ទេយ្យា**”តិ។ កិច្ចនិប្ផត្តិយា អសតិ ឧប្បន្នម្បិ កម្មំ អនុប្បន្នសមានន្តិ “**ឱកាសោ ន ភវេយ្យា**”តិ ឯតស្ស **សមត្ថតា ន សិយា**តិ អត្ថមាហ។ តេន អបចយគាមិកម្មកិច្ចស្ស ឱកាសាភាវោ ទស្សិតោ។ បុព្ពេ និវត្តកត្តា ឧប្បត្តិយា ឱកាសោ ន ភវេយ្យាតិ បយោជនាភាវតោ កម្មុប្បត្តិយា ឱកាសាភាវោ វុត្តោ។ “**វិបាកតោ អញ្ញស្ស បវត្តិឱកាសោ ន ភវេយ្យា**”តិ ឥមិនា អសម្ភវតោតិ អយមេតេសំ វិសេសោ។ **ធុវវិបាកស្ស** កម្មស្ស **វិបាកេន** និទស្សនមត្តភូតេនាតិ អធិប្បាយោ។ អរិយមគ្គអានន្តរិយកម្មានំ វិយ មហគ្គតកម្មានំ និយតសភាវតាភាវា អដ្ឋសមាបត្តីនំ “**ពលវវិរហេ**”តិអាទិនា សវិសេសនធុវវិបាកតា វុត្តា។ ឯត្ថ ច “បញ្ច អានន្តរិយកម្មានី”តិ និទស្សនមត្តំ ទដ្ឋព្ពំ និយតមិច្ឆាទិដ្ឋិយាបិ ធុវវិបាកត្តា។ យស្ស កម្មស្ស កតត្តា យោ វិបាកោ និយោគតោ ឧប្បជ្ជិស្សតិ, សោ តស្ស អនាគតកាលេបិ ឧប្បាទិវោហារំ លភតិ។ សោ ច ឧប្បាទិវោហារោ អាយូហិតកម្មវសេន វុច្ចមានោ ភាវិនា អាយូហិតភាវេន មគ្គោ អនុប្បន្នោតិ ឯត្ថ វុត្តោតិ ទស្សេតុំ “**យំ អាយូហិតំ ភវិស្សតី**”តិអាទិ វុត្តំ។

១០៥០. ឧបាទានេហិ អាទិន្នាតិ សម្ពន្ធោ។ **អញ្ញេ**តិ ឧបាទានារម្មណេហិ អញ្ញេ អនុបាទានិយាតិ អត្ថោ។ **អាទិកេន គហណេនា**តិ “អហំ ផលំ សច្ឆាកាសិ”ន្តិ ឯវំ បច្ចវេក្ខណញាណសង្ខាតេន គហណេន។ ឥទានិ ឧបេតត្ថទីបកស្ស ឧប-សទ្ទស្ស វសេន **ឧបាទិន្ន**-សទ្ទស្ស អត្ថំ វត្តុំ “**ឧបាទិន្នសទ្ទេន វា**”តិអាទិ វុត្តំ។ តត្ថ និព្ពានស្ស អនជ្ឈត្តភាវតោ “**អមគ្គផលធម្មាយេវ វុត្តា**”តិ អាហ។ **ឥតរេហី**តិ អជ្ឈត្តបទាទីហិ។

តិកនិក្ខេបកថាវណ្ណនា និដ្ឋិតា។

ទុកនិក្ខេបកថាវណ្ណនា

១០៦២. មេត្តាយ អយនំ ឧបគមនំ មេត្តាយនំ, តញ្ច អត្តនោ សន្តានេ មេត្តាយ លាភោ ឧប្បាទនំ សត្តានំ អនុបគមោ អត្ថតោ មជ្ជនមេវាតិ “មេត្តា, មេទន”ន្តិ វត្វា “**សិនេហន**”ន្តិ អាហ។

១០៦៥. តស្មិំ តស្មិំ វិសយេ ចិត្តំ សំរញ្ជតីតិ **ចិត្តស្ស សំរញ្ជនំ។ តណ្ហាវិចរិតាទី**តិ **អាទិ**-សទ្ទេន ឯសនាទយោ សង្គហិតា។ តណ្ហាយ វិបុលតា វិសយវសេន បវត្តិវសេន វា វេទិតព្ពា។ អនិច្ចាទិសភាវស្ស រូបាទិកស្ស និច្ចាទិតោ គហណំ អភិនិវេសោ វិសេសតោ តណ្ហាវសេន ហោតិ តណ្ហារហិតាយ ទិដ្ឋិយា អភាវាតិ ឧបចារវសេន និមិត្តស្ស កត្តុភាវមាហ “**និច្ចាទិតោ គណ្ហន្តី វិសំវាទិកា ហោតី**”តិ។ បាកដេន សទ្ទេន លព្ភមានត្តា យថាវុត្តវិញ្ញាយមានត្តា ច **វិសត្តិកា**សទ្ទស្ស វិសតសភាវោ “**បធានោ អត្ថោ**”តិ វុត្តោ។ “អន្តលិក្ខចរោ បាសោ, យ្វាយំ ចរតិ មានសោ។ តេន តំ ពាធយិស្សាមី”តិអាទិវសេន (សំ. និ. ១.១៥១; មហាវ. ៣៣) **មារេន គហិតតាយ**។

១០៦៦. អនត្ថចរណាទិអនភិសន្ធានកតាយ អដ្ឋានភូតេសុ ច វស្សវាតាទិសង្ខារេសុ ឧប្បន្នកោបោ វិយ សត្តេសុ អត្ថាចរណាទិនា អារោបនាធិប្បាយេសុយេវ តទជ្ឈារោបនវសេន បវត្តោ យទិបិ អនាយតនុប្បត្តិយា អដ្ឋានាឃាតោយេវ ហោតិ, សត្តវិសយត្តា បន សតិ ចិត្តស្ស ឯកន្តព្យាបត្តិយំ កម្មបថភេទោ ហោតិយេវាតិ សក្កា វិញ្ញាតុំ, អដ្ឋានុប្បត្តិយំ បនស្ស ន សិយា កម្មបថភេទោតិ អាហ “**សត្តេសុ ឧប្បន្នោ អដ្ឋានកោបោ ករោតី**”តិ។ បដិឃាទិបទានំ យដ្ឋនាបុរិមយាមរិកាវុប្បត្តិសមញ្ញាទីសុបិ ទស្សនតោ “**បដិវិរោធាទិបទានិ តេសំ វិសេសនត្ថានី**”តិ វុត្តំ។

១០៩១. ទ្វេ ធម្មា តយោ ធម្មាតិ សទ្ទន្តរសន្និធានេន បរិច្ឆេទវតោ ពហុវចនស្ស ទស្សនតោ “**អបរិច្ឆេទេន ពហុវចនេនា**”តិ វុត្តំ។ **ឧទ្ទេសោ កតោ**តិ **ឥតិ**-សទ្ទោ ហេតុអត្ថោ។ តេន ពហុវចនេន ឧទ្ទេសករណំ ពហុវចនេន បុច្ឆាយ ការណន្តិ ទីបេតិ។ ឧទ្ទេសានុវិធាយិនី ហិ បុច្ឆាតិ។ តថា ហិ សង្ខាបរិច្ឆិន្នេ ឧទ្ទេសេ “កតមេ វា តយោ”តិ សង្ខាបរិច្ឆិន្នាវ បុច្ឆា ករិយតីតិ។ ឧទ្ទេសេន ធម្មានំ អត្ថិតាមត្តវចនិច្ឆាយំ សភាវភូមិការណផលាទិបរិច្ឆេទោ វិយ សង្ខាបរិច្ឆេទោបិ ន កាតព្ពោតិ អធិប្បាយេន “**អនិទ្ធារិតបរិច្ឆេទេ**”តិអាទិ វុត្តំ។ “អបច្ចយា ធម្មា”តិ បទតោ បន ហេដ្ឋា អនេកភេទភិន្នា ធម្មា អបរិច្ឆេទេន ពហុវចនេនេវ ឧទ្ទិដ្ឋា, ឧទ្ទិញ្ច តថា ឧទ្ទិសីយន្តីតិ តំ សោតបតិតតាយ ភេទាភាវេបិ បរមត្ថតោ អប្បច្ចយធម្មស្ស អសង្ខតធម្មស្ស ច សោបាទិសេសនិរុបាទិសេសរាគក្ខយាទិអសង្ខតាទិវចនវចនីយភាវេន ឧបចរិតភេទគហិតេ បទទ្វយេន អត្ថិកាចិ ភេទមត្តាតិ **អបរិច្ឆេទេន ពហុវចនេន ឧទ្ទេសោ កតោ**តិ យុត្តំ សិយា។ ឧទ្ទេសានុសារីនិ បុច្ឆានិគមនា

នីតិ តានិបិ តថា បវត្តានិ។ និទ្ទេសោ បន យថាធិប្បេតសភាវាទិបរិច្ឆេទវិភាវនវសេនេវ កាតព្ពោតិ អសង្ខតា ធាតុ ឥច្ចេវ កតោ បរមត្ថតោ ភេទាភាវទីបនត្ថន្តិ ទដ្ឋព្ពំ។ កថេតុកាមតាវសេន បុច្ឆន្តោ យស្ស កថេតិ, តេន កាតព្ពបុច្ឆាយ ករណតោ តគ្គតំ អជាននំ សំសយំ វា អនុវិធាយយេវ បុច្ឆតីតិ **“សភាវ...បេ.... អជានន្តស្ស វសេន បុច្ឆា ករីយតី”**តិ វុត្តំ។ **និទ្ទេសតោ បុព្ពេ**តិអាទិនា អដ្ឋកថាយំ វុត្តំ បុច្ឆានុសន្ធីយេវ វិភាវេតិ។

១១០១. **ភិន្ទិត្វា**តិ វិភជិត្វា។ **រូបាវ...បេ.... វិញ្ញេយ្យា**តិ កាមាវចរកុសលមហាកិរិយវិញ្ញាណេន មហគ្គតធម្មានំ សម្មសនវសេន យថាយោគំ មហគ្គតប្បមាណធម្មានំ បច្ចវេក្ខណាទិវសេន រូបរាគារូបរាគសម្បយុត្តេន អកុសលមនោវិញ្ញាណេន មហគ្គតធម្មានំ អភិនិវេសនអស្សាទនវសេន តំតំបញ្ញត្តិយញ្ច តំតំវោហារវសេន បវត្តេន អាវជ្ជនេន ច យថាវុត្តវិញ្ញាណានំ បុរេចារិកេន កាមាវចរធម្មា ន វិញ្ញេយ្យា។ **ឥតរេនា**តិ បរិត្តារម្មណេន។ **កាមាវចរានមេវ អារម្មណាន**ន្តិ និទ្ទារណេ សាមិវចនំ។ រូបារម្មណាទីហិ វិញ្ញាណេហិ តត្ថ រូបារម្មណេន វិញ្ញាណេនបិ សទ្ទាទីនំ អវិញ្ញេយ្យតា រូបស្ស ច វិញ្ញេយ្យតា។ ឯវំ សេសេសុបិ យោជនា ទដ្ឋព្ពា។ ចក្ខុទ្វារិកេន សទ្ទាទីនំ អវិញ្ញេយ្យតា រូបស្ស វិញ្ញេយ្យតាតិអាទិនា **ទ្វារភេទវសេន** យោជេតព្ពំ។ **ឥតរ**ន្តិ ឥដ្ឋមជ្ឈត្តំ អនិដ្ឋមនិដ្ឋមជ្ឈត្តញ្ច។ **រូបាវចរាទយោ កាមាវចរវិបាកាទីហី**តិ រូបាវចរារូបាវចរលោកុត្តរបញ្ញត្តិយោ កាមាវចរវិបាកេហិ លោកុត្តរា កាមាវចរតោ ញាណវិប្បយុត្តកុសលកិរិយេហិ អកុសលេហិ ច អវិញ្ញេយ្យាតិ យោជេតព្ពំ។ និព្ពានស្ស អវិជាននសភាវោ ឯវ **អត្ថសម្ភវោ**។

១១០២. រូបារូបាវចរកម្មូបបត្តិភវេ ទិដ្ឋិរហិតោ លោភោ ភវាសវោតិ យថាវុត្តវិសយោ ទិដ្ឋិសហិតោ សព្ពកាមាវចរធម្មវិសយោ ច លោភោ កាមាសវោ ភវិតុំ យុត្តោតិ វុត្តំ **“ភវាសវំ...បេ.... សិយា”**តិ។ កាមាសវភវាសវវិនិមុត្តស្ស ហិ លោភស្ស អភាវំ សយមេវ វក្ខតីតិ។ **បាឡិយ**ន្តិ អដ្ឋកថាកណ្ឌបាឡិយំ។ តត្ថ យថា “កាមាសវោ អដ្ឋសុ លោភសហគតចិត្តុប្បាទេសុ ឧប្បជ្ជតី”តិ វុត្តំ, ឯវំ “ភវាសវោ អដ្ឋសុ លោភសហគតចិត្តុប្បាទេសុ ឧប្បជ្ជតី”តិ អវត្វា “ចតូសុទិដ្ឋិគតវិប្បយុត្តលោភសហគតចិត្តុប្បាទេសុ ឧប្បជ្ជតី”តិ (ធ. ស. ១៤៦៥) វុត្តត្តា “ភវាសវោ...បេ.... យុត្តេសុ ឯវ ឧប្បជ្ជតី”តិ បាឡិយំ វុត្តោតិ សាវធារណំ វុត្តំ។ តថា ច វក្ខតិ “ភវាសវោ ចតូសុ ទិដ្ឋិគតវិប្បយុត្តេសុ អវិជ្ជាសវេន សទ្ធិំ ឯកធាវ ឯកតោ ឧប្បជ្ជតី”តិ (ធ. ស. អដ្ឋ. ១៤៧៣)។ **សោបិ រាគោ**តិ សស្សតទិដ្ឋិសហគតោ រាគោ។ កាមភវបត្ថនា វិយ កាមាសវោតិ យុត្តំ វត្តុំ។ សស្សតទិដ្ឋិសហគតរាគកាមភវបត្ថនានម្បិ ហិ ភវាសវោតិ វត្តព្ពបរិយាយោ អត្ថីតិ “សស្សតទិដ្ឋិសហគតោ រាគោ ភវរាគវសេន បត្ថនា ភវាសវោ នាមា”តិ វុត្តំ, ន តេសំ ឥធ អធិប្បេតភវាសវភាវទស្សនត្ថន្តិ **អដ្ឋកថាយំ** អធិប្បាយោ ទដ្ឋព្ពោ។ តថា ហិ “រូបារូបសង្ខាតេ កម្មតោ ច ឧបបត្តិតោ ច ទុវិធេបិ ភវេ អាសវោ ភវាសវោ”តិ វុត្តន្តិ។ តត្ថ កាមភវបត្ថនាយ តាវ កាមាសវភាវោ ហោតុ, រូបារូបភវេសុ សស្សតាភិនិវេសសហគតរាគស្ស កថន្តិ? សោបិ យថាវុត្តវិសយេ កាមនវសេន បវត្តិតោ កាមាសវោយេវ នាម។ សព្ពេបិ ហិ តេភូមកា ធម្មា កមនីយដ្ឋេន កាមាតិ។ ន ចេត្ថ អនិដ្ឋប្បសង្គោ ទិដ្ឋិវិប្បយុត្តលោភស្ស ភវាសវភាវេន វិសុំ ឧទ្ធដត្តា។ អវស្សញ្ចេតមេវំ វិញ្ញាតព្ពំ, ឥតរថា រូបារូបភវេសុ ឧច្ឆេទទិដ្ឋិសហគតស្សបិ លោភស្ស ភវាសវភាវោ អាបជ្ជេយ្យាតិ។ កាមាសវាទយោ ឯវ ទិដ្ឋធម្មិកសម្បរាយិកាសវភាវេន ទ្វិធា វុត្តា។

១១០៣. ឥធ បាឡិយាបិ ភវាសវវិនិមុត្តលោភស្ស កាមាសវភាវោ ន ន សក្កា យោជេតុន្តិ ទស្សេតុំ **“កាមាសវនិទ្ទេសេ ចា”**តិអាទិ វុត្តំ។ “ធម្មច្ឆន្ទោ សទ្ធា”តិ កេចិ។

១១០៥. **ឧបាទានក្ខន្ធេស្វេវ បវត្តតិ** តព្ពិនិមុត្តស្ស ធម្មស្ស ជីវគ្គហណវិសយស្ស បរមត្ថតោ អភាវា។ **រូបេ... បេ.... វិញ្ញាណេ វា បន ន បតិដ្ឋាតិ** រូបាទីនំ អវិបរីតសភាវមត្តេ អដ្ឋត្វា សយំ សមារោបិតស្ស តេសុ បរិកប្បនាមត្តសិទ្ធស្ស កស្សចិ អាការស្ស អភិនិវេសនតោ។ តេនេវាហ “តតោ អញ្ញំ កត្វា”តិ។ **តតោ** ឧបាទានក្ខន្ធតោ។ វេទនាទយោបិ ហិ កេចិ ទិដ្ឋិគតិកា អនិច្ចាតិ បស្សន្តីតិ។ **តតោ**តិ វា សរីរសង្ខាតរូបក្ខន្ធតោ។ “អញ្ញំ ជីវំ អញ្ញំ សរីរ”ន្តិ ហិ វុត្តំ។ **ហោតី**តិ ភវតិ សស្សតំ អត្តាតិ អត្ថោ។ **អញ្ញ**ន្តិ ព្រហ្មឥស្សរាទិតោ អញ្ញំ។

អរូបភវោ វិយ រូបរាគប្បហានេន រូបភវោ កាមរាគប្បហានេន បត្តព្ពោ។ រូបីព្រហ្មានញ្ច បញ្ចកាមគុណិកោ រាគោ បហីយតិ, ន វិមានាទីសុ រាគោតិ សោ អកាមរាគោតិ កត្វា កាមាសវោ ន ហោតីតិ អដ្ឋកថាយំ បដិក្ខិត្តំ។ ជីកាការេហិ បន កាមាសវភវាសវវិនិមុត្តលោភាភាវទស្សនេន រូបីព្រហ្មានំ វិមានាទិរាគស្សបិ កាមច្ឆន្ទាទិភាវតោ ទិដ្ឋិវិប្បយុត្តរូបារូបភវរាគវិនិមុត្តោ សព្ពោ លោភោ កាមាសវោតិ ទស្សិតោ។ តត្ថ យុត្តំ វិចារេត្វា គហេតព្ពំ។ សិយា អាសវសម្បយុត្តោ កាមរាគេន ភវរាគេន វា សហុប្បត្តិយំ, សិយា អាសវវិប្បយុត្តោ តទញ្ញរាគេន សហុប្បត្តិយំ, “ចតូសុ ទិដ្ឋិគតា”តិអាទិបាឡិយា អភាវទស្សនេន

កាមាសវភាវាសវវិនិមុត្តលោភាភាវំ ទស្សេត្វា “កាមាសវោ”តិអាទិបាឡិទស្សនេន ទិដ្ឋិរាគស្ស កាមាសវភាវំ សាធេតិ។ **បហាតព្ពទស្សនត្ថ**ន្តិ បហាតព្ពតាទស្សនត្ថំ។ **បហានេ**តិ បហាននិមិត្តំ។

១១២១. **ជាតិយា**តិ ខត្តិយសភាវាទិជាតិសម្បត្តិយា។ **គោត្តេនា**តិ គោតមគោត្តាទិឧក្កដ្ឋគោត្តេន។ **កោលបុត្តិយេនា**តិ មហាកុលភាវេន។ **វណ្ណបោក្ខរតាយា**តិ វណ្ណសម្បន្នសរីរតាយ។ “បោក្ខរ”ន្តិ ហិ សរីរំ វុច្ចតីតិ។ **មានំ ជប្បេតី**តិ មានំ បវត្តេតិ ករោតិ។ បវត្តោ មានោ **បវត្តមានោ។ បុគ្គលវិសេស**ន្តិ សេយ្យស្ស សេយ្យោតិអាទិភេទំ បុគ្គលវិសេសំ។ សេយ្យំ ភិន្ទិត្វា បវត្តមានោ **សេយ្យមានោ។ តិណ្ណ**ន្តិ សេយ្យស្ស សេយ្យាទីនំ តិណ្ណំ “សេយ្យោហមស្មី”តិអាទិនា អញ្ញំ បុគ្គលំ អនិស្សាយ វុត្តានំ។ សេយ្យាទិវសេន អត្តនោ មននំ បគ្គហោ មានោ, តស្ស ករណំ សេយ្យោហមស្មីតិអាទិបវត្តិយេវាតិ វុត្តំ **“សេយ្យោតិ អាទិកិច្ចករណ”**ន្តិ។

១១៤០. សព្ពោបិ លោភោ អភិជ្ឈាសភាវោតិ អភិជ្ឈា អាសវទ្វយសភាវា, កាមរាគោ កាមាសវសភាវោ ឯវាតិ **អាសវទ្វយឯកាសវភាវោ** អភិជ្ឈាកាមរាគានំ វិសេសោ វុត្តោ។ ន អភិជ្ឈា ច ធម្មា ឋបេត្វា ទិដ្ឋឹ អវិជ្ជញ្ច នោអាសវសភាវា។ អភិជ្ឈា ច អាសវទ្វយសភាវា ឯវ, នអភិជ្ឈាសភាវោ ច លោភោ នត្ថីតិ អធិប្បាយេន **“នោអាសវលោភស្ស សព្ភាវោ វិចារេតព្ពោ**”តិ អាហ។ **គណនាយ ហេតុយា សត្តាតិ វុត្ត**ន្តិ បញ្ហាវារបាឋំ សន្ធាយ វុត្តំ។ តត្ថ ហិ “អាសវោ ធម្មោ អាសវស្ស ធម្មស្ស ហេតុបច្ចយេន បច្ចយោ។ អាសវោ ធម្មោ នោអាសវស្ស ធម្មស្ស។ អាសវោ ធម្មោ អាសវស្ស ច នោអាសវស្ស ច។ នោអាសវោ ធម្មោ នោអាសវស្ស។ នោអាសវោ ធម្មោ អាសវស្ស។ នោអាសវោ ធម្មោ អាសវស្ស ច នោអាសវស្ស ច។ អាសវោ ច នោអាសវោ ច ធម្មា នោអាសវស្ស ហេតុបច្ចយេន បច្ចយោ”តិ (បដ្ឋា. ៣.៣.១៦) ឥមេសំ វារានំ វសេន “គណនាយ សត្តា”តិ វុត្តំ។ តត្ថ យទិ នោអាសវសភាវោបិ លោភោ សិយា, ទិដ្ឋិសម្បយុត្តចិត្តស្ស វសេន “អាសវោ ច នោអាសវោ ច ធម្មា មោហយថាវុត្តលោភា អាសវស្ស ធម្មស្ស ទិដ្ឋិយា ហេតុបច្ចយេន បច្ចយោ”តិ សត្តមោ, បាឡិយំ អាគតំ សត្តមំ អដ្ឋមំ កត្វា “អាសវោ ច នោអាសវោ ច ធម្មា អាសវស្ស ច នោអាសវស្ស ច ធម្មស្ស ហេតុបច្ចយេន បច្ចយោ”តិ នវមោ បញ្ហោ វុច្ចេយ្យ, ន បន វុត្តោតិ។ ឯវំ ទិដ្ឋិសម្បយុត្តលោភស្ស នោអាសវភាវាភាវំ ទស្សេត្វា ឥតរស្សបិ តំ ទស្សេតុំ **“ទិដ្ឋិវិប្បយុត្តេ ចា**”តិអាទិ វុត្តំ។

១១៦២. យថារូបេ រូបប្បពន្ធេ វត្តមានេ បុគ្គលោ គច្ឆតិ តិដ្ឋតិ និសីទតីតិ វុច្ចតិ, តថា វិសទរូបស្ស ឧប្បាទកំ ចិត្តំ **ឥរិយាបថូបត្ថម្ភកំ**។ តំ បន កុសលតោ កិរិយតោ ច បញ្ចមជ្ឈានចិត្តំ អភិញ្ញាប្បត្តំ អប្បត្តញ្ច ភិន្ទិត្វា សត្តបញ្ញាស ជវនានិ វោដ្ឋព្ពនញ្ចាតិ **អដ្ឋបញ្ញាសវិធំ**។ សហជាតធម្មានំ អកម្មញ្ញភាវករត្តា ថិនមិទ្ធសហគតចិត្តំ វិសទានិ រូបានិ ន សមុដ្ឋបេតិ ន ឧបត្ថម្ភេតិ ចាតិ វុត្តំ **“ឥរិយាបថំ សន្ធារេតុំ អសក្កោន្ត**”ន្តិ។

១១៦៣. វិបក្ខេបិ ភាវតោ អនេកន្តិកត្តា **រូបត្តាសាធកត្តំ**។ **គរុភាវប្បត្តិ** លហុតាវិរហោ ទដ្ឋព្ពោ។ សតិបិ អញ្ញេសម្បិ អកុសលាទីនំ លហុតាវិរហេ ថិនមិទ្ធានំ ឯកន្តតោ លហុតាបដិបក្ខត្តា ការណានុរូបត្តា ច ផលស្ស **“ថិនមិទ្ធសមុដ្ឋិតរូបេហី**”តិ វុត្តំ។ **ន ជាគរ…បេ…. សន្តតិ**ន្តិ ឯតេន នាមកាយេ សុបនស្ស អសិទ្ធតំ ទស្សេតិ។ **មិទ្ធស្ស ផលត្តា**តិ ឯត្ថ មិទ្ធំយេវ និទ្ទាការណន្តិ នាយំ និយមោ ឥច្ឆិតោ, និទ្ទាការណមេវ បន មិទ្ធន្តិ និយមោ ឥច្ឆិតោតិ ទដ្ឋព្ពោ។ តថា ហិ ខីណាសវានំ និទ្ទាយ មិទ្ធតោ អញ្ញំ ការណំ ករជកាយស្ស ទុព្ពលភាវោ អដ្ឋកថាយំ ទស្សិតោតិ។

ឆាទនំ , អវត្ថរណំ វា ឱនាហោ, សោ រូបស្សេវ សភាវោតិ បរស្ស អាសង្កំ មនសិ កត្វា អាហ **“តេន សហ វុត្តា ឱនាហបរិយោនាហា ចា**”តិ។ អសង្កោចវសេន វិសទា បវត្តិ **វិប្ផារិកភាវោ**។ **អាវរណភាវោ វិយា**តិ ឯតេន អាវរណសភាវត្តេបិ មិទ្ធស្ស តព្ពិធុរោ អនញ្ញសាធារណត្តា ឱនហនាទិភាវោតិ ទស្សេតិ។ សាមញ្ញញ្ហិ បញ្ចន្នម្បិ កាមច្ឆន្ទាទីនំ អាវរណសភាវោតិ អាវរណភាវសទិសស្ស ឱនហនាទិភាវស្ស នាមកាយេ លព្ភមានស្ស គហិតតាតិ ឯត្ថាធិប្បាយោ។

បានន្តិ អនុយោគោតិ ច តំកិរិយាសាធិកា ចេតនា អធិប្បេតាតិ សុរាបានស្ស សុរា…បេ…. យោគស្ស ច អកុសលភាវេន ឧបក្កិលេសទុព្ពលីករណភាវោ យុត្តោតិ វុត្តោ។ “សុរាមេរយស្ស អជ្ឈោហរណំ បានំ បមាទដ្ឋានានុយោគោ ចា”តិ **បរស្ស អធិប្បាយោ។ នីវរណំ ហុត្វា វា**តិអាទិនា ឥទំ ទស្សេតិ “នីវរណសភាវានំ នីវរណសម្បយុត្តភាវទស្សនបរាយ ចោទនាយ នីវរណន្តិ កត្ថចិ អទិដ្ឋបយោគស្ស អសម្បយុត្តស្ស រូបស្ស យថាលាភតោ គហណំ ញាយោយេវ ន ហោតិ, សិទ្ធនីវរណភាវសម្បយុត្តសភាវានំយេវ បន គហណន្តិ តំសភាវា អរូបធម្មាយេវ ទស្សិតា, ន រូបន្តិ ថិនំ វិយ មិទ្ធម្បិ អរូបមេវាតិ វិញ្ញាយតី”តិ។ **យ**ន្តិ យេន វចនេន។ **អសម្ពាវចនតោ**តិ អសម្ពាវចនភាវតោ។

តេនាតិ តេន រូបារម្មណស្ស ឆន្ទរាគស្ស បហានវចនេន។ រូបប្បហានតោ អញ្ញោតិ កត្វា រូបេ ឆន្ទរាគប្បហានំ **"អញ្ញោ កាមោ"**តិ វុត្តំ។ យំ អដ្ឋកថាយំ "អញ្ញថា"តិ វុត្តំ។ **ឥទ**ន្តិអាទិនា "តំ បជហថា"តិ បាឡិយា ន និប្បរិយាយប្បហានំ អធិប្បេតន្តិ ទស្សេតិ។ **អរូបស្សេវ យុជ្ជតី**តិ សុទុទ្ទសំ ទូរង្គមាទិប្បវត្តកំ ចិត្តំ តំសម្បយុត្តោ អរូបធម្មោយេវ វិពន្ធិតុំ សមត្ថោតិ ទស្សេតិ។ **ចេតសោ បរិយុដ្ឋាន**ន្តិ កុសលចិត្តស្ស គហណំ។ នីវរណានិ ហិ ឧប្បជ្ជមានានិ ឧប្បជ្ជិតុំ អប្បទានេន កុសលវារំ គណ្ហន្តីតិ វុច្ចន្តិ។ គហណញ្ចេត្ថ **បរិយុដ្ឋានំ** "ចោរា មគ្គេ បរិយុដ្ឋឹសូ"តិអាទីសុ វិយ។

១១៧៦. ឧទ្ធច្ចំ កុក្កុច្ចញ្ច សហ វុត្តន្តិ ឧទ្ទេសបុច្ឆាទិគមនេ សន្ធាយ វុត្តំ។ យំ បន អដ្ឋកថាយំ ឧទ្ធច្ចស្ស កុក្កុច្ចេន វិនាភាវការណំ វត្វា "ភិន្ទិត្វា វុត្ត"ន្តិ វុត្តំ, តំ "នីវរណា ចេវ នីវរណសម្បយុត្តា ចា"តិ បទស្ស និទ្ទេសេ ឧទ្ធច្ចកុក្កុច្ចានំ វិសុំ និទ្ទិដ្ឋតំ សន្ធាយ វុត្តំ។ កាមច្ឆន្ទស្ស ឧក្កដ្ឋនីវរណតា ឱរម្ភាគិយភាវោ។ សោ ហិ រូបរាគារូបរាគប្បការកាមច្ឆន្ទំ ឧបាទាយ តតោ តិព្ពកិច្ចតាយ "ឧក្កដ្ឋនីវរណ"ន្តិ វុច្ចតិ។ កាមច្ឆន្ទនីវរណន្ធេវ លោភោ វុត្តោ, ន ភិន្ទិត្វា។ កាមច្ឆន្ទនីវរណស្ស ច អនវសេសតោ អនាគាមិមគ្គេន បហានេ វុច្ចមានេ ចតុត្ថមគ្គវជ្ឈោ លោភោ អនីវរណសភាវោ អាបជ្ជតីតិ អាហ **"យទិ…បេ…. សិយា"**តិ។ **នោនីវរណោ** រូបរាគារូបរាគប្បការោ លោភធម្មោ **នីវរណស្ស** អវិជ្ជាទិកស្ស។ **អាទិ**-សទ្ទេន "នោនីវរណោ ធម្មោ នីវរណស្ស ច នោនីវរណស្ស ច ធម្មស្ស។ នីវរណោ ច នោនីវរណោ ច ធម្មា នីវរណស្ស ធម្មស្ស។ នីវរណោ ច នោនីវរណោ ច ធម្មា នោនីវរណស្ស ធម្មស្ស។ នីវរណោ ច នោនីវរណោ ច ធម្មា នីវរណស្ស ច នោនីវរណស្ស ច ធម្មស្ស ហេតុបច្ចយេន បច្ចយោ"តិ (បដ្ឋា. ៣.៨.២៥) ឥមេ បញ្ហេ សង្គណ្ហាតិ។ **ចត្តារីតិ វុត្តំ** នីវរណបទមូលកានំ តិណ្ណំ នោនីវរណមូលកស្ស ឯកស្ស វសេន។ នីវរណនោនីវរណឧភយមូលកានំ បន តិណ្ណំ តិណ្ណំ វសេន **នវាតិ វុត្តំ។ តស្មា**តិ យថាទស្សិតនយាយ បាឡិយា អភាវា នោនីវរណលោភាភាវា។

១២១៩. តេនេវាតិ បុរិមទិដ្ឋិអាការេនេវ ឧប្បជ្ជមានេន។ ទិដ្ឋិគតិកេហិ វុច្ចមានានំ "និច្ចំ សុភ"ន្តិ ឯវមាទិវចនានំ, ទិដ្ឋិរហិតេហិ វុច្ចមានានំ គគនកុសុមាទិលោកវោហារវចនានញ្ច វត្ថូនិ វាចាវត្ថុមត្តានីតិ អាហ **"វាចា…បេ…. វា"**តិ។

១២២១. ចិត្តេន បរលោកេ ឋិតោតិ យស្មិំ លោកេ និព្ពត្តិវសេន សយំ ឋិតោ, តតោ អញ្ញំ លោកំ បរលោកោតិ ចិត្តេន គហេត្វា ឋិតោ។

១២៣៦. ន ហិ បុរិមេហីតិអាទិនា បឋមមគ្គាទីហិ សមុគ្ឃាដិតអបាយគមនីយភាវាទិកា ឯវ រាគាទយោ ទុតិយមគ្គាទីហិ បហីយន្តីតិ ទស្សេតិ។

១២៨៧. ឧបដ្ឋិតេបិ ទុគ្គតិនិមិត្តាទិកេ ន តថា តិព្ពោ លោភោ ឧប្បជ្ជតិ, យថា សុគតិនិមិត្តាទិកេតិ អាហ **"ពលវនិកន្តិវិរហេនា"**តិ។

១៣០១. ឯកស្មិំ ចិត្តុប្បាទេ ឧប្បន្នានំ វិយ ឯកស្មិំ សន្តានេ ឧប្បន្នានម្បិ សហបវត្តិបរិយាយោ អត្ថីតិ បហានេកដ្ឋេន រាគរណេន វិចិកិច្ឆុទ្ធច្ចសហគតមោហស្ស សរណតា វុត្តា។ ឧទ្ធច្ចវិចិកិច្ឆាហិ យោ មោហោ សហជាតោ ភវេ, សោបិ រាគេន សរណោ បហានេកដ្ឋភាវតោតិ ។ លោភទោសមោហតទេកដ្ឋកិលេសតំសម្បយុត្តក្ខន្ធតំសមុដ្ឋានកម្មភេទតោ សព្ពស្សបិ អកុសលស្ស សង្គហណវសេន បវត្តោ សរណបទនិទ្ទេសោ អរណវិភង្គសុត្តេនបិ អញ្ញទត្ថុ សំសន្ទតីតិ ទស្សេតុំ **"អរណវិភង្គសុត្តេ"**តិអាទិមាហ។ យំ បន អដ្ឋកថាយំ សម្បយោគប្បហានេកដ្ឋភាវទីបនេន រាគាទីនំ សព្ពេសំ វា អកុសលធម្មានំ សរណភាវទស្សនំ, តំ បាឡិយា យថាទស្សិតធម្មានំ អញ្ញមញ្ញសរណភាវទស្សនបរំ, តទញ្ញធម្មានំ សរណភាវបដិសេធនបរន្តិ **អរណវិភង្គ**សុត្តវិរោធោតិ ទដ្ឋព្ពំ។ សុត្តន្តទេសនាយ វា បរិយាយកថាភាវតោ និប្បរិយាយតោ សរណភាវោ វិយ អរណភាវោបិ អកុសលធម្មានំយេវាតិ តថាបវត្តាយ **អដ្ឋកថាយ** ន កោចិ សុត្តវិរោធោតិ ទដ្ឋព្ពំ។

សុត្តន្តិកទុកនិក្ខេបកថាវណ្ណនា

១៣១៣. អហំ-សទ្ទេន ហេតុភូតេន យោ អត្ថោតិ ឯត្ថ **អហំ**-សទ្ទោ អត្ថោតិ អធិប្បេតោ។ អត្ថាវពោធនត្ថោ ហិ សទ្ទប្បយោគោ។ អត្ថបរាធីនោ កេវលោ អត្ថបទត្ថកោ, សោ បទត្ថវិបរិយេសការិនា បន ឥតិ-សទ្ទេន បរតោ បយុត្តេន សទ្ទបទត្ថកោ ជាយតិ យថា គាវីតិ អយមាហាតិ គោ-សទ្ទំ អាហាតិ វិញ្ញាយតិ។ តេន វិញ្ញត្តិវិការសហិតោ សទ្ទោ បញ្ញត្តីតិ ទស្សេតិ។ តថា ហិ "ពុទ្ធស្ស ភគវតោ វោហារោ លោកិយសោតេ បដិហញ្ញតី"តិអាទិនា (កថា. ៣៤៧) បញ្ញត្តិយា វចនភាវំ សាធយតិ។ **អញ្ញថា**តិអាទិនា បញ្ញត្តិយា អសទ្ទសភា

វត្តេ ទោសមាហ។ **អធិវចនាទិតា សិយា**, តថា ច អធិវចនាទីនំ អធិវចនបថាទិតោ វិសេសោ ន សិយាតិ ទុកោយេវ ន សម្ភវេយ្យាតិ អធិប្បាយោ។ អដ្ឋកថាយំ បន សកសន្តតិបរិយាបន្នេ រូបាទយោ ធម្មេ សមូហតោ សន្តានតោ ច ឯកត្តវសេន គហេត្វា អហន្តិ វោហរិយមានា ឧបាទាបញ្ញត្តិ សង្ខាយតិ វោហរិយតីតិ សង្ខាតិ អធិប្បេតា។ តថា សេសេសុ យថាសម្ភវំ ទដ្ឋព្ពំ។ តេនេវាហ “**ទត្តោតិ ឯត្តាវតា សត្តបញ្ញត្តឹ ទស្សេត្វា អញ្ញម្បិ ឧបាទាបញ្ញត្តឹ ទស្សេតុ**”ន្តិអាទិ។ **បទត្ថស្សា**តិ អហំ-សទ្ទាទិបទាភិធេយ្យស្ស, បរមត្ថស្ស វា។ អធិវចនំ សទ្ទោតិ អធិប្បាយេន “**វទន្តេនា**”តិអាទិ វុត្តំ។ សោ ហិ អត្តនា ញាបេតព្ពមត្ថំ សយំ ញាតោ ឯវ ញាបេតីតិ អគ្គហិតសម្ពន្ធស្ស ន សទ្ទោ អត្ថប្បកាសនសមត្ថោតិ វុត្តំ “**បុព្ពេ គហិតសញ្ញេនា**”តិ។ **វិសេសេន ញាយតីតិ សមញ្ញា**តិ **សំ**-សទ្ទស្ស វិសេសត្ថតំ អាហ។

ករីយតីតិ តទំ តមស្សត្ថស្ស អធិវចនន្តិ ឯវំ និក្ខិបីយតិ។ នាមភូតំ វចនមេវ តំ តំ អត្ថំ និទ្ទារេត្វា សហេតុកំ កត្វា វទតិ ព្យញ្ជយតិ ចាតិ អាហ “**នាមមិច្ចេវ វុត្តំ ហោតី**”តិ។ តេនេវាហ “**ន ហិ បថវី**”តិអាទិ។ **បថវីសង្ខាត**ន្តិ បថវី-សទ្ទាភិធេយ្យំ។

អាចរិយាតិ អដ្ឋកថាយ សំវណ្ណនកា អាចរិយា, ន អដ្ឋកថាចរិយាតិ អធិប្បាយេន វទតិ។ **មាតិកាយ**ន្តិ មាតិកាវណ្ណនាយំ។ **តេនា**តិ មាតិកាវណ្ណនាវចនេន។ តមិស្សា បាឡិយា អដ្ឋកថាយ ច អត្ថទស្សនស្ស ឯតស្ស យថាវុត្តស្ស អាចរិយវាទស្ស វិរោធោ សិយា, តមេវ វិរោធំ “**ន ហី**”តិអាទិនា វិវរតិ។ តត្ថ អធិវចនបថាទិភាវេន វុត្តានំ ធម្មានំ បកាសកស្ស សភាវស្ស វិញ្ញត្តិវិការសហិតសទ្ទស្សេវ វចនមត្តំ អធិការំ កត្វា បវត្តិអាទិ យុជ្ជតិ, ន អសភាវស្សាតិ អធិប្បាយេន “**ឧប្បាទវយកិច្ចរហិតស្សា**”តិអាទិ វុត្តំ។ តត្ថ **អនិទ្ធារិតសភាវស្សា**តិ បរមត្ថតោ អនុបលទ្ធសភាវស្ស។

ទុវិធាតិ បញ្ញាបនបញ្ញាបិតព្ពភេទតោ ទុវិធា។ **យថាវុត្តប្បការា**តិ ឧប្បាទវយកិច្ចរហិតាតិអាទិប្បការា។ **អដ្ឋកថាយំ** បុគ្គលបញ្ញត្តិវណ្ណនាយំ។ ននុ ច តត្ថ ឧបនិធាបញ្ញត្តិអាទយោ អបរាបិ បញ្ញត្តិយោ វុត្តា, អថ កស្មា “**ឆ បញ្ញត្តិយោវ វុត្តា**”តិ វុត្តំ? សច្ចំ វុត្តា, តា បន វិជ្ជមានបញ្ញត្តិអាទីសុ ឆសុ ឯវ អន្តោគធាតិ “**អដ្ឋកថាយំ វិជ្ជមានបញ្ញត្តិអាទយោ ឆ បញ្ញត្តិយោវ វុត្តា**”តិ វុត្តំ។

តត្ថ រូបាទិ វិយ អវិជ្ជមានត្តា បញ្ញាបិតព្ពត្តា ច អវិជ្ជមានបញ្ញត្តិ, អវិជ្ជមានស្ស ច សត្តរថាទិអត្ថស្ស បញ្ញាបនតោ អវិជ្ជមានបញ្ញត្តីតិ ឯវំ អវិជ្ជមានបញ្ញត្តិវចនេន យថាវុត្តា ទុវិធាបិ បញ្ញត្តិ សង្គហិតាតិ អាហ “**អវិជ្ជមាន…បេ…. វុត្តា**”តិ។ **ឥតរេហី**តិ វិជ្ជមានបញ្ញត្តិអាទីហិ អវសេសេហិ បញ្ចហិ, រូបវេទនាទីនំ សត្តរថាទីនញ្ច អត្ថានំ បការេហិ ញាបនតោ តំតំវាចកោ សទ្ទោយេវ វិសយភេទតោ វិជ្ជមានបញ្ញត្តិអាទិភេទា បញ្ញត្តិ សង្ខាទីហិ ទសហិ បទេហិ វុត្តាតិ អយំ បុរិមោ អត្ថោ, សោ ច យថារុតវសេនេវ បាឡិយា វិញ្ញាយមានត្តា “**បាឡិអនុគតោ ឧជុកោ**”តិ ច វុត្តោ។ **យទិ ចា**តិអាទីសុ សត្តាទិកា យថាវុត្តប្បការា ឧបាទាបញ្ញត្តិ យទិ អវិជ្ជមានបញ្ញត្តិ, **សា អត្ថីតិ ន វត្តព្ពា**។ អវិជ្ជមានា ច សា បញ្ញាបិតព្ពតោ បញ្ញត្តិ ចាតិ តេសំ អាចរិយានំ លទ្ធីតិ អធិប្បាយោ។ ឥទានិ តស្សា លទ្ធិយា វសេន បញ្ញត្តិបថាតិ វុត្តធម្មានម្បិ វិជ្ជមានបញ្ញត្តិភាវាបត្តិចោទនេន តត្ថ ទោសំ ទស្សេតិ “**យថា ចា**”តិអាទិនា។ **តតោ**តិ យស្មា អវិជ្ជមានត្តា បញ្ញាបិតព្ពត្តា ច សត្តរថាទីនំ អវិជ្ជមានបញ្ញត្តិភាវោ វិយ វិជ្ជមានត្តា បញ្ញាបិតព្ពត្តា ច សព្ពេសំ សភាវធម្មានំ វិជ្ជមានបញ្ញត្តិភាវោ អាបជ្ជតិ, តស្មាតិ អត្ថោ។

“**អថា**”តិអាទិនា បញ្ញត្តិបថនិទ្ទេសតោ វិសិដ្ឋស្ស បញ្ញត្តិធម្មនិទ្ទេសស្ស សយមេវ ការណមាសង្កតិ។ “**នាបី**”តិអាទិនា តស្ស ការណស្ស អសិទ្ធតំ ទស្សេតិ។ “បុរិសោតិ សង្ខា”តិអាទីសុ សង្ខាទយោបិ នាមាទីហិ អត្ថតោ អវិសិដ្ឋា វុត្តាតិ អាហ “**សង្ខាទិសទ្ទានំ សមានត្ថត្តា**”តិ។ **វចនគ្គហណំ** វចនុច្ចារណំ។ **អញ្ញស្សា**តិ នាមបញ្ញត្តឹ សន្ធាយាហ។ **តេស**ន្តិ សង្កេតគ្គហណវចនគ្គហណានំ។ អសមត្ថតា ន សម្ភវតីតិ យោជនា។ តមេវ អសម្ភវំ “**យទិ ហី**”តិអាទិនា វិវរតិ។ **បញ្ញត្តិយា**តិ នាមបញ្ញត្តិយា។ **បញ្ញត្តិបញ្ញាបនេ**តិ យាយ នាមបញ្ញត្តិយា ឧបាទាយបញ្ញត្តិ រូបាទយោ ច បញ្ញាបីយន្តិ, យា ច សោតទ្វារវិញ្ញាណសន្តានានន្តរមុប្បន្នេន គហិតបុព្ពសង្កេតេន មនោទ្វារវិញ្ញាណសន្តានេន គយ្ហតិ, សា អយំ នាមាតិ តស្សា បញ្ញាបនេ អសង្ករតោ ឋបនេ។ អថ វា សោតទ្វារវិញ្ញាណសន្តានានន្តរមុប្បន្នេន មនោទ្វារវិញ្ញាណសន្តានេន បញ្ញត្តិយា គាហាបនេ បរិច្ឆិន្ទនេ។ **តស្សា អញ្ញា បញ្ញត្តិ វត្តព្ពា សិយា**តិ តស្សា នាមបញ្ញត្តិយា ញាបនេ សង្កេតគ្គហណវចនគ្គហណានំ សហការីការណភូតា អញ្ញា នាមបញ្ញត្តិ អត្ថីតិ វត្តព្ពា អនុញ្ញាតព្ពា សិយា។ **តតោ អត្ថវិជាននមេវ ន សិយា**តិ កេវលានិ សង្កេតគ្គហណវចនគ្គហណានិ អត្ថបញ្ញាបនេ វិយ បញ្ញត្តិញាបនេបិ អសមត្ថានិ, បញ្ញត្តិ ច ញាតាយេវ តេសំ សហការីការណំ តំជានននត្ថំ បញ្ញត្តិអនន្តរបរិកប្បនេ ច អនវត្ថានាបត្តីតិ អត្ថាធិគមស្ស សម្ភវោ ឯវ ន ភវេយ្យ។

សង្កេតោ រូបាទីសុ ន កិញ្ចិ ហោតិ, ភូតាទិនិមិត្តំ ភាវនាវិសេសញ្ច ឧបាទាយ វោហរិយមានា កសិណាទិបញ្ញត្តិ វិយ តំ តំ សង្កេតិតព្ពំ សង្កេតករណញ្ច ឧបាទាយ វោហារមត្តោ, តស្ស ច បញ្ញាបិកា នាមបញ្ញត្តីតិ យថាវុត្តទោសាបត្តិំ ទស្សេន្តោ **“នាបិ សង្កេតគ្គហណ”**ន្តិ អវោច។ ននុ ច អត្ថវិជាននាសម្ភវចោទនេនេវ សង្កេតគ្គហណាភាវោបិ ទស្សិតោតិ? សច្ចមេតំ, សង្កេតេ បន អាចរិយានំ មតិភេទោ វិជ្ជតិ។ តត្ថ ឯកបក្ខិកោ អយំ ទោសោតិ ទស្សនត្ថំ តស្ស វិសុំ វចនំ វុច្ចមានា រូបាទយោ ធម្មាវចនត្ថា បញ្ញាបិតព្ពា ច, តទភិធាយកោ សទ្ទោ បញ្ញត្តីតិ។ ឯត្តាវតា សព្ពវោហារោ សិជ្ឈតីតិ អធិប្បាយេន **“វចន…បេ…. ជនំ នត្ថី”**តិ អាហ។ **បញ្ញត្តិយា វចនភាវោ សិទ្ធោ** បដិហននសោតព្ពតាទីបកត្តា តេសំ បាឋានន្តិ អធិប្បាយោ។ **អាទិ**-សទ្ទេន “អត្ថិ កេចិ ពុទ្ធស្ស ភគវតោ វោហារំ សុណន្តិ, និរុត្តិបដិសម្ភិទា បច្ចុប្បន្នារម្មណា”តិ ឯវមាទី សង្គណ្ហាតិ។ **តស្មា**តិ យស្មា “បញ្ញត្តិធម្មា”តិ បទស្ស យថាវុត្តបញ្ញត្តិយោ អត្ថោតិ ឯតស្មឹ បក្ខេ មាតិកាវណ្ណនាយ វិរោធោ, **អដ្ឋកថាយំ** អវុត្តតា, តម្បិស្សា បាឡិយា អននុគមោ, សព្ពេ ធម្មា បញ្ញត្តីតិ និទ្ទិសិតព្ពតា, បញ្ញត្តិបថបទស្ស នវត្តព្ពតា, អនវត្ថានាបត្តិតោ អត្ថវិជាននាសម្ភវោតិ អនេកេ ទោសា, វិញ្ញត្តិវិការសហិតស្ស បន សទ្ទស្ស បញ្ញត្តិភាវេ យថាវុត្តទោសាភាវោ អនេកេសំ បាឋប្បទេសានញ្ច អនុលោមនំ, តស្មា។ តត្ថ យុត្តំ គហេតព្ពន្តិ អធិប្បាយេនាហ **“បាឡិ…បេ…. តព្ពោ”**តិ។

យទិ សត្តាតិអាទិនា សទ្ទស្ស បញ្ញត្តិភាវេ អដ្ឋកថាយ វិរោធមាហ។ ឯវំ បញ្ញត្តិភាវេ យទិ សទ្ទស្ស បញ្ញត្តិភាវោ, តស្ស បរមត្ថតោ វិជ្ជមានត្តា រូបាទិអត្ថស្ស ច បញ្ញាបនតោ វិជ្ជមានបញ្ញត្តិភាវោ ឯវ សិយា, ន អវិជ្ជមានបញ្ញត្តិភាវោ។ ន ហិ តេ សត្តាទយោ បញ្ញត្តីតិ។ ឯវញ្ច អវិជ្ជមានបញ្ញត្តិយា អភាវោ ឯវ សិយា។ វុត្តា ច **អដ្ឋកថាយំ** (ប. ប. អដ្ឋ. ១ មាតិកាវណ្ណនា) “អវិជ្ជមានបញ្ញត្តី”តិ។ ឥតរោ វិសយស្ស អវិជ្ជមានត្តា តស្ស អវិជ្ជមានបញ្ញត្តិភាវោតិ យថាវុត្តវិរោធាភាវំ ទស្សេន្តោ **“អវិជ្ជមានាន”**ន្តិអាទិមាហ។ ឥទានិ សត្តាទិវិសយស្ស កេនចិបិ បរិយាយេន អត្ថិតាយ អភាវទស្សនេន តព្ពិសយាយ បញ្ញត្តិយា អវិជ្ជមានបញ្ញត្តិភាវំយេវ វវត្ថបេតិ **“អយញ្ច វាទោ”**តិ។ វិជ្ជមានា ឯវ សត្តាទយោ រូបាទិសភាវាភាវវសេន “អវិជ្ជមានា”តិ វុច្ចន្តិ, ន សព្ពថា អភាវតោ។ តថា ហិ តថា តថា បញ្ញាបិយមានភាវេន វិញ្ញាយន្តីតិ យថាវុត្តរូបោ វាទោ “រូបំ អត្ថីតិ? ហេវត្ថិ ហេវ នត្ថីតិ។ សេវត្ថិ សេវ នត្ថីតិ។ ន ហេវំ វត្តព្ពេ។ សេវត្ថិ សេវ នត្ថីតិ។ អាមន្តា។ អត្ថដ្ឋោ នត្ថដ្ឋោ”តិ (កថា. ៣០៦) ឯវំ បវត្តាយ **ហេវត្ថិកថាយ**។ តត្ថ ហិ រូបាទយោ ធម្មា រូបាទិសភាវេន អត្ថិ, វេទនាទិសភាវេន នត្ថិ, តស្មា សព្ពមេវិទំ ឯវំ អត្ថិ ឯវំ នត្ថីតិ ឯវំលទ្ធិកេ សន្ធាយ “រូបំ អត្ថី”តិ បុច្ឆា សកវាទិស្ស។ “ហេវត្ថិ ហេវ នត្ថី”តិ វិស្សជ្ជនំ បរវាទិស្ស។ អថ នំ សកវាទី យទិ រូបមេវ ឯវំ អត្ថិ ឯវំ នត្ថីតិ លទ្ធិ, ឯវំ សន្តេ សោ ឯវ អត្ថិ សោ ឯវ នត្ថិ នាមាតិ បុច្ឆន្តោ “សេវត្ថី”តិ អាហ។ ឥតរោ តេនេវ សភាវេន អត្ថិតំ, តេនេវ នត្ថិតំ សន្ធាយ បដិក្ខិបតិ។ ទុតិយំ បុដ្ឋោ សកភាវេន អត្ថិតំ, បរភាវេន នត្ថិតំ សន្ធាយ បដិជានាតិ។ តតោ សកវាទី “អត្ថដ្ឋោ នត្ថដ្ឋោ”តិអាទិនា អត្ថិតា វា នត្ថិតា វា អញ្ញមញ្ញវិរុទ្ធា ឯកស្មឹ ធម្មេ វិនា កាលភេទេន អសម្ភវន្តាតិ កឹ ឯកត្តំ អាបជ្ជតីតិ ទស្សេន្តោ បរវាទី និគ្គណ្ហាតីតិ។ **បដិសិទ្ធោ**តិ ច “រូបំ ‘រូប’ន្តិ ហេវត្ថិ, រូបំ ‘វេទនា’តិ ហេវ នត្ថី”តិអាទិនា (កថា. ៣០៦) វុត្តាយ រូបវេទនាសញ្ញាសង្ខារវិញ្ញាណានំ សកភាវេន អត្ថិតាយ បរភាវេន នត្ថិតាយ ច បដិសេធនេន សត្តាទីនម្បិ តថាភាវោ បដិសេធិតោ ហោតីតិ កត្វា វុត្តំ។

រូបាទយោ ន ហោន្តីតិ រូបាទិសភាវា ន ហោន្តិ។ **តថា តថា**តិ សមូហសន្តានាទិវសេន។ **វិចិត្តសញ្ញា** បរិកប្បវសេន ឧប្បជ្ជតិ។ យទិ សត្តរថាទិសញ្ញាវលម្ពិតោ វចនត្ថោ វិជ្ជមានោ ន ហោតិ, ននុ សត្តរថាទិអភិលាបា អនរិយវោហារា ជាយន្តីតិ អាហ **“ន ច តេ អភិលាបា”**តិអាទិ។ អត្តនោ វសេន កិញ្ចិ អហោន្តំ បញ្ញាបកស្ស វចនស្សេវ វសេន បញ្ញាបិតព្ពត្តា **បញ្ញត្តិវោហារំ លភតិ។ ឥមិនាវ អធិប្បាយេនា**តិអាទិ “សយំ អវិជ្ជមានោ”តិអាទិនា វុត្តមេវត្ថំ សន្ធាយាហ។ **តន្តិ** សត្តាទិគ្គហណំ។ “ព្រហ្មវិហារចតុក្កំ សត្តបញ្ញត្តឹ អារព្ភ បវត្តត្តា នវត្តព្ពារម្មណំ នាម ហោតី”តិអាទិនា **អដ្ឋកថាយំ** (ធ. ស. អដ្ឋ. ១៤២១) តត្ថ តត្ថ **ន វត្តព្ពន្តិ វុត្តំ**។ យទិ បរិត្តាទិភាវេន ន វត្តព្ពំ, កថំ អវិជ្ជមានស្ស សត្តាទិកស្ស បច្ចយភាវោតិ អាហ **“ខន្ធសមូហសន្តាន”**ន្តិអាទិ។ **តន្តិ** ខន្ធសមូហសន្តានំ។ **តទុបាទានភូត**ន្តិ បុគ្គលោតិ គហណបញ្ញត្តីនំការណភូតំ។ យទិ បុគ្គលសញ្ញាយ សេវមានស្ស កុសលាទិឧប្បត្តិ ហោតិ, កថំ បុគ្គលទស្សនំ មិច្ឆាទស្សនន្តិ បដិសិទ្ធន្តិ អាហ **“យស្មា បនា”**តិអាទិ។ **បថវីធាតុ ឧបលព្ភតី**តិ បុគ្គលាភាវេ វិបក្ខវសេន និទស្សនមាហ។ ឥទញ្ហេត្ថ អនុមានំ។ **ន រូបាទយោ វិវេចេត្វា បុគ្គលោ ឧបលព្ភតិ** តេសំ អគ្គហណេ តថារូបាយ ពុទ្ធិយា អភាវតោ សេនាទយោ វិយាតិ។ បុគ្គលោ ឧបលព្ភតិ សច្ចិកដ្ឋបរមត្ថេន យោ ឆវិញ្ញាណវិញ្ញេយ្យោតិ សំសរតិ មុច្ចតិ ចាតិ ឯវំ ទិដ្ឋិយា បរិកប្បិតបុគ្គលោវ បដិសេធិតោ, ន វោហារបុគ្គលោតិ ទស្សេន្តោ **“បដិសេ…បេ…. ទិដ្ឋី”**តិ អាហ។

គាថាយ បញ្ចសុ ខន្ធេសុ រូបំ វេទនា សញ្ញា ចេតនា វិញ្ញាណន្តិ ឯតេសុ កំ នាម ធម្មំ សត្តោតិ ជានាសិ នុ, ឯតេសុ ឯកម្បិ សត្តោតិ គណ្ហិតុំ នារហតីតិ ទស្សេតិ។ អថ ឯតេហិ អញ្ញោ ឯកោ សត្តោ អត្ថីតិ បច្ចេសិ។ ឯវម្បិ មារ ទិដ្ឋិគតំ នុ តេ។ នុ-សទ្ទោ ទិដ្ឋិគតមេវេតិ អវធារណត្ថោ។ កស្មា? យស្មា **សុទ្ធសង្ខារបុញ្ជោយំ**។ តមេវត្ថំ វិវរតិ

“**នយិធ សត្តូបលព្ភតី**”តិ។ យស្មា បច្ចក្ខតោ វា អនុមានតោ វា អនុបលទ្ធិតោ នត្ថិ ឯត្ថ កោចិ សត្តោ នាមាតិ អធិប្បាយោ។ យទិ សត្តោ នត្ថិ, កថំ សត្តោ សំសារមាបាទីតិអាទិ នីយតីតិ។ កិមេត្ថ នេតព្ពំ, សត្តោតិ វោហារសត្តោ អធិប្បេតោ, យស្មា សត្ត-សទ្ទោ វោហារេ បវត្តតីតិ។ ទុតិយគាថាយ សម្ពន្ធំ ទស្សេន្តោ “**សត្តោបនា**”តិអាទិមាហ។ **អង្គសម្ភារា**តិ អង្គសម្ភារតោ អក្ខចក្កព្ឆសាទិអង្គសម្ភារមុបាទាយាតិ អត្ថោ។ **សត្តោ**តិ វោហារោ។

អវិជ្ជមានស្សាតិ អច្ចន្តំ អវិជ្ជមានស្ស សសវិសាណាទិកស្ស។ យទិ អច្ចន្តំ អវិជ្ជមានំ, កថំ តំ គយ្ហតីតិ អាហ “**បរិកប្បិត**”ន្តិ។ **លោកសញ្ញាតំ** យដាទិ។ ឯត្ថ បន យថា អត្ថានំ អារព្ភ ឧប្បជ្ជមានកជម្មានំ តំសន្តតិបតិតានញ្ច កិលេសុបតាបាភាវេន អស្សត្ថភាវបច្ចយតាយ ឧប្បាទាទិរហិតម្បិ និព្ពានំ “អស្សាសនករស”ន្តិ វុច្ចតិ, ឯវំ អត្ថានំ អារព្ភ បវត្តនកជម្មវសេន ឧប្បាទាទិរហិតាបិ បញ្ញត្តិ បវត្តាតិ វុត្តា។ ហេតុអត្ថោ វា អន្តោនីតោតិ បវត្តិតា វោហារិតាតិ អត្ថោ ទដ្ឋព្ពោ។ តថា នាមបញ្ញត្តិ បញ្ញបេតព្ពមត្ថំ គហិតាយេវ បញ្ញាបេតិ, វិញ្ញត្តិ វិយ អធិប្បាយំ វិញ្ញាបេតីតិ សា គហេតព្ពាភាវតោ វុច្ចមានត្ថទ្វារេន វុច្ចមានាតិ វុត្តា។ បញ្ញាបិតព្ព បញ្ញត្តិយា បន វុច្ចមានភាវេ វត្តព្ពមេវ នត្ថិ។ តថា បការតោ ញាបនភាវេន ញាបេតព្ពញាបនន្តិ កត្វា គហេតព្ពត្តាយេវ ច តស្សា អនិទ្ធារិតសភាវតា បដិក្ខិត្តា ទដ្ឋព្ពា។ ន ហិ សភាវធម្មានំ កក្ខឡផុសនាទិ សរូបតោ សទ្ទេន វចនីយភាវំ ភជតិ, អបិច ខោ នេសំ កាលទេសាទិភេទភិន្នានំ វិនិវត្តអញ្ញជាតិយកោ សជាតិយសាធារណោ បុព្ពសង្កេតានុរូបំ អជ្ឈារោបសិទ្ធោ សាមញ្ញាការោ វចនីយោ។ តត្ថាបិ ន វិនា កេនចិ បវត្តិនិមិត្តេន សទ្ទោ បវត្តតីតិ តស្ស បវត្តិនិមិត្តភូតោ លោកសង្កេតសិទ្ធោ តំតំវចនត្ថនិយតោ សាមញ្ញាការវិសេសោ នាម បញ្ញត្តីតិ បុព្ពាចរិយា។ សោ ហិ តស្មិំ តស្មិំ អត្ថេ សទ្ទំ នាមេតិ, តស្ស តស្ស វា អត្ថស្ស នាមសញ្ញំ ករោតីតិ នាមំ, បការេហិ ញាបនតោ បញ្ញត្តិ ចាតិ។

កស្ស បន សោ អាការវិសេសោតិ? បញ្ញាបេតព្ពត្ថស្សាតិ វេទិតព្ពំ។ អនេកាការា ហិ អត្ថាតិ។ ឯវញ្ច កត្វា តស្សា បញ្ញត្តិយា គហេតព្ពតាវចនញ្ច សមត្ថិតំ ភវតិ, អវស្សញ្ច ឯតមេវំ សម្បដិច្ឆិតព្ពំ។ អញ្ញថា វចនវចនីយភេទានំ សង្ករោ សិយា, សព្ពោបិ អត្ថោ សព្ពស្ស សទ្ទស្ស វចនីយោ, សព្ពោ ច សទ្ទោ សព្ពស្ស អត្ថស្ស វាចកោតិ ន ចេត្ថ សង្កេតគ្គហណេនេវ តេសំ បវត្តាតិ សក្កា វត្តុំ វវត្ថិតេសុ ឯវ តេសុ សង្កេតគ្គហណស្ស បវត្តិតោ។

អបរេ បន “យថា ធូមតោ អគ្គិអនុមានេ ន កេវលេន ធូមេនេវ អគ្គិ វិញ្ញាយតិ, ធូមស្ស បន អគ្គិនា អវិនាភាវសង្ខាតោ សម្ពន្ធោ វិញ្ញាយមានោ ធូមេន អគ្គិ វិញ្ញាយតិ, ឯវំ សទ្ទេន អត្ថវិជាននេ ន កេវលេន សទ្ទេន តទត្ថោ វិញ្ញាយតិ។ តំតំសទ្ទស្ស បន តេន តេន អត្ថេន អវិនាភាវសង្ខាតោ សម្ពន្ធោ វិញ្ញាយមានោ តេន តេន សទ្ទេន អត្ថំ ញាបេតីតិ វេទិតព្ពំ។ អញ្ញថា អគ្គហិតសម្ពន្ធេនបិ សទ្ទសវនមត្តេន តទត្ថោ វិញ្ញាយេយ្យាតិ។ យោ យមេត្ថ យថាវុត្តរូបោ សម្ពន្ធោ, សោ តស្ស តស្ស អត្ថស្ស សញ្ញាបនភាវេន នាមន្តិ បរមត្ថតោ អភាវា លោកសង្កេតវសេន លោកសង្កេតោតិ វា សិទ្ធោ ញាតោតិ លោកសង្កេតសិទ្ធោតិ, សទ្ទេន បកាសិយមានានំ អត្ថប្បការានំ អធិគមហេតុតាយ បការតោ ញាបនតោ បញ្ញត្តីតិ ច វុត្តោ”តិ វណ្ណយន្តិ។

សង្ខតាសង្ខតវិនិមុត្តស្សបិ ញេយ្យវិសេសស្ស អភាវេ យដាទិសទ្ទាភិធេយ្យា វិយ បឋវិធស្សាទិសទ្ទវចនីយោបិ ន លព្ភតីយេវាតិ សព្ពវោហារលោបោ សិយា។ យស្មា ច រូបារូបធម្មា បពន្ធសង្ខាតតំតំវិសេសាការវសេនេវ បវត្តន្តិ, ន កេវលា, តស្មា តេសំ តេ សណ្ឋានសមូហអវត្ថាវិសេសាការា យទិបិ បរមត្ថតោ កិញ្ចិ ន ហោន្តិ, បរមត្ថតោ បន វិជ្ជមានានំ រូបាទីនំ ឧបាទានានំ វសេន វិជ្ជមានភាវំ លភិត្វា តំតំគហណានុរូបំ តំតំអភិលាបាធិករណំ ភវតិ។ ឧបាទាយបញ្ញត្តិ ហិ ឧបាទានតោ យថា អញ្ញា អនញ្ញាតិ ច ន វត្តព្ពា, ឯវំ សព្ពថា អត្ថិ នត្ថីតិ ច ន វត្តព្ពា។ តយោបិ ហិ ឯតេ សន្តាយេវាតិ ឯវំ តាវ មាតិកាវណ្ណនាយ ន កោចិ វិរោធោ។ សង្ខាយតិ សំកថីយតីតិ សង្ខាតិ អយមត្ថោ កថេតព្ពភាវេន វចនត្ថេយេវ និរុឡ្ហោ, ន វចនស្មិន្តិ វចនបក្ខស្ស ឧជុកតា សម្ភវតិ។ វចនបក្ខោយេវ បាឡិអនុគតោ, ន បរម្បរាគតោ យថាវុត្តោ អត្ថោតិ កុតោ បនេតំ លព្ភា។ ន ហិ អនីតោ អត្ថោ បាឡិអននុគតោ, នាបិ សព្ពា បាឡិនីតត្ថា ឯវាតិ យថាវុត្តា ទុវិធា បញ្ញត្តិយោ អដ្ឋកថាយំ ឆហិ បញ្ញត្តីហិ យថាសម្ភវំ វុត្តាយេវាតិ សិទ្ធមេតំ អត្ថីតិ ន វត្តព្ពាតិ។

យទិ បរមត្ថតោ អត្ថិតាបដិសេធោ, ឥដ្ឋមេតំ។ អថ វោហារតោ, សត្តរថឃដាទីហិ សត្តរថាទិវចនប្បយោគោយេវ ន សម្ភវេយ្យាតិ។ ន ហិ វចនីយរហិតោ វចនប្បយោគោ អត្ថីតិ។ បរមត្ថធម្មានំ អសភាវធម្មភូតាយ បញ្ញត្តិយា វិភាគទស្សនត្ថា អធិវចនាទិទុកត្តយទេសនាតិ ន បរមត្ថធម្មានំ រូបាទីនំ បញ្ញត្តិភាវាបត្តីតិ។ ន ច បញ្ញត្តិបថបញ្ញត្តិធម្មនិទ្ទេសានំ អវិសេសវចនំ យុត្តំ, សទ្ទស្សេវ បន បញ្ញត្តិភាវេ សិយា កាចិ តេសំ វិសេសមត្តា។ បញ្ញាបិតព្ពស្ស អបរមត្ថសភាវស្សេវ បញ្ញត្តិភាវោ អធិប្បេតោតិ ន សព្ពោ បញ្ញត្តិបថោ បញ្ញត្តិសទ្ទេន វុត្តោ, បញ្ញត្តិ ច បញ្ញាបេតព្ពភាវេន វុត្តាតិ បញ្ញត្តិបថបទំ វត្តព្ពមេវ។ ឯវញ្ចេតំ

ឥច្ឆិតព្ពំ។ ឥតរថា សទ្ទស្ស ច បញ្ញាបិតព្ពតាយ បញ្ញត្តិបថភាវោតិ បញ្ញត្តិបទំ ន វត្តព្ពំ សិយាតិ ច សក្កា វត្តុំ, និក្ខេបកណ្ឌេ វិភត្តាយេវ បញ្ញត្តិ "បុរិសោ មាគណ្ឌិយោ"តិ ឯត្ថាបិ ទស្សិតាតិ ន ន សក្កា វត្តុំ។ តថាបិ ហិ យថាវុត្តឧបាទាយបញ្ញត្តិនាមបញ្ញត្តីនំ សភាវសម្ភវតោតិ សង្ខាទិសទ្ទានំ សមានត្ថតាបិ តេសំ មតិមត្តមេវ, វិញ្ញត្តិ វិយ អធិប្បាយំ វិញ្ញាបេន្តា សយំ ញាតាយេវ នាមបញ្ញត្តិ បញ្ញាបេតព្ពមត្ថំ បញ្ញាបេតិ គហិតសរូបតាយ បទីបោ វិយ រូបគតវិធំសនេតិ ន បញ្ញត្តិអន្តរបរិកប្បនេន បយោជនំ អត្ថិ បញ្ញាបេតព្ពត្ថបញ្ញាបនេ, នាមបញ្ញត្តិបញ្ញាបនេ បន ឧបាទានភេទភិន្នា ឧបាទាយបញ្ញត្តិ វិយ តំតំវចនវចនត្ថភេទភិន្នា នាមបញ្ញត្តីតិ អញ្ញា បញ្ញត្តិ ឥច្ឆិតា ឯវ។ ន ច អនវត្ថានទោសោ តំតំវចនស្ស តទត្ថវិភាវនេ សហការីការណភាវេន បដិនិយតសរូបត្តា។ ឯតេន សង្កេតគ្គហណាភាវោបិ បដិសិទ្ធោ ទដ្ឋព្ពោ, តថា នាមបញ្ញត្តិយា បយោជនាភាវោ។ ទស្សិតប្បយោជនា ហិ សា បុព្ពេតិ។

"វោហារោ លោកិយសោតេ បដិហញ្ញតី"តិអាទីសុ សោតព្ពស្ស សទ្ទស្ស វសេន តព្ពិសយភូតា វោហារាទយោ បដិហននសោតព្ពតាបរិយាយេន វុត្តាតិ ទដ្ឋព្ពា។ សទ្ទោយេវ វា តត្ថ វោហារាទិសហចារិតាយ តថា វុត្តោ។ ន ហិ សក្កា សព្ពត្ថ ឯករសា ទេសនា បវត្តីតិ វត្តុំ។ តថា ហិ កត្ថចិ សុខា ទុក្ខា, សុខាបិ វេទនា ទុក្ខាតិ វុច្ចន្តិ, ទុក្ខា សុខា, ទុក្ខាបិ សុខាតិ, ឯវំ យថាវុត្តា ទុវិធាបិ បញ្ញត្តិ អធិវចនាទិបាឋស្ស អត្ថភាវេន អដ្ឋកថាយំ វុត្តាយេវាតិ។ អយំ សង្ខតាសង្ខតវិនិមុត្តំ ញេយ្យវិសេសំ ឥច្ឆន្តានំ វសេន វិនិច្ឆយោ។

១៣១៦. សតិបិ បរេសំ សាមញ្ញាទិនាមការកានំ នាមករណភាវេ បរានបេក្ខតាយ តតោ អតិវិយ យុត្តោ ឥធ នាមករណសភាវោ ឧក្កំសបរិច្ឆេទេន នាមករណន្តោតិ អធិប្បេតោតិ ទស្សេតុំ "**អញ្ញំ អនបេក្ខិត្វា**"តិអាទិមាហ។ **នាមករណសភាវតា ន ហោតិ** អសភាវិកតាយ កទាចិទេវ បវត្តិតោ ចាតិ អធិប្បាយោ។ **សភាវសិទ្ធត្តា**តិ វេទនាទីនំ វេទនាទិនាមករណធម្មតំ អាហ។ យទិ វេទនាទីនំ កេនចិ អកតំ សកនាមំ អាទាយយេវ បវត្តនតោ ឱបបាតិកនាមានំ នាមករណដ្ឋេន នាមភាវោ, ឯវំ សតិ បថវីអាទីនម្បិ នាមភាវោ អាបជ្ជតិ, អញ្ញថា បថវីអាទិនិទស្សនមេវ ន សិយាតិ អនុយោគំ មនសិ កត្វា អាហ "**បថវីអាទិនិទស្សនេនា**"តិអាទិ។ ឯកទេសសាមញ្ញេន ហិ យថាធិប្បេតេន ឧបមា ហោតិ, ន សព្ពសាមញ្ញេនាតិ។ ឯវម្បិ យទិ សភាវសិទ្ធនាមត្តា វេទនាទយោ នាមំ, បថវីអាទីនម្បិ អនិវត្តនីយោ នាមភាវោតិ អាហ "**និរុឡ្ហត្តា**"តិអាទិ។ តេន យំនិមិត្តំ វេទនាទីសុ នាមសទ្ទប្បវត្តិ, សតិបិ តទញ្ញេសំ តំនិមិត្តយោគេ គោ-សទ្ទោ វិយ កុក្កុដាទិសត្តបិណ្ឌេ និរុឡ្ហតោ វេទនាទីសុ នាម-សទ្ទោ បវត្តោតិ ទស្សេតិ។ តថា ហិ អនេកេសុ សុត្តបទេសេសុ តេសំយេវ នាមវោហារោ ទិស្សតិ។ **នាមតានាបត្តិ វុត្តា** កេសកុម្ភាទិនាមន្តរាបជ្ជនតោ។ ឯតមេវត្ថំ និទស្សនភាវេន "**ន ហី**"តិអាទិនា វិវរតិ។ យទិបិ សមូហាទិយនវិនិព្ភោគាភាវតោ វេទនាទិអរូបធម្មេសុបិ បិណ្ឌាការេន គហណំ បវត្តតិ, តំ បន យេភុយ្យេន អត្ថាតិបរិកប្បមុខេន ឯកធម្មវសេនេវ, ន សមូហវសេនាតិ វុត្តំ "**អញ្ញេន...បេ....នត្ថី**"តិ។

បកាសកបកាសិតព្ពភាវោ វិសយិវិសយភាវោ ឯវ។ **អធិវចនសម្ផស្សោ** មនោសម្ផស្សោ។ សោ នាមមន្តរេន គហេតុំ អសក្កុណេយ្យតាយ បាកដោតិ និទស្សនភាវេន វុត្តោ។ "អធិវចនសម្ផស្សោ វិយា"តិ វចនេន មនោសម្ផស្សតប្បការានមេវ នាមភាវោ សិយា, ន បដិឃសម្ផស្សតប្បការានន្តិ អាសង្កាយ និវត្តនត្ថំ "**បដិឃសម្ផស្សោបី**"តិអាទិមាហ។ តត្ថ បញ្ចវិញ្ញាណសហគតោ ផស្សោ បដិឃសម្ផស្សោ។ **បិ**-សទ្ទោ សម្ភាវនេ។ ឥទំ វុត្តំ ហោតិ – វិសយីវិសយសង្ឃដ្ដនសមុប្បត្តិយា អញ្ញផស្សតោ ឱឡារិកោបិ បដិឃសម្ផស្សោ ន រូបធម្មា វិយ វិភូតាការោ, តតោ នាមាយត្តគហណិយភាវោ នាមស្សេវាតិ។ **អរូបតាយ វា**តិអាទិនា សាមញ្ញតោ វិសេសតោ ច បដិឃសម្ផស្សស្ស ឧបចារវសេន នាមភាវមាហ។ **បច្ឆិមបុរិមាន**ន្តិ "នាមញ្ច រូបញ្ចា"តិ ឥមំ អនុបុព្ពឹ សន្ធាយ វុត្តំ។ **សតិបិ រូបស្សា**តិអាទិនា នាមវោហារហេតុំ អនញ្ញសាធារណំ និព្ពានស្ស អធិបតិបច្ចយភាវំ ឯវ វិភាវេតិ, យតោ អរិយានំ អញ្ញវិសយវិនិស្សដំ និន្នបោណបព្ភារភាវេន អសង្ខតធាតុយំ ឯវ ចិត្តំ បវត្តតីតិ។

១៣១៨. វដ្ដស្មឹ អាទីនវបដិច្ឆាទនតោ តទស្សាទនាភិនន្ទនតោ ច វដ្ដស្ស មូលំ បធានការណន្តិ **វដ្ដមូលំ**។

១៣២០. **ឯកេកស្មឹ** រូបាទិកេ យថាភិនិវិដ្ឋេ វត្ថុស្មឹ អហំមានាធារនិមិត្តតំ កុសលាកុសលតព្ពិបាក លោកាធារតញ្ច សមារោបេត្វា **បវត្តគ្គហណវិសេសោ**។ យា កាចិ ទិដ្ឋិ និវិសមានា ធម្មសភាវំ អតិច្ចបរាមសនាការេនេវ និវិសតីតិ វុត្តំ "**បរាមសន្តីតិ អត្ថោ**"តិ។

១៣៣២. ចេតនាប្បធានោ សង្ខារក្ខន្ធោតិ កត្វា "**យាយ ចេតនាយា**"តិអាទិ វុត្តំ។

១៣៣៣. **ទុន្នាមំ** គារយ្ហនាមំ។ **អនុបសង្កមន្តស្សា**តិអាទិនា សេវនភជនានំ វិសេសមាហ។

១៣៣៦. អាបត្តិអាបត្តិវុដ្ឋានបរិច្ឆេទជាននូបាយទស្សនំ សហ វត្ថុនា សហ កម្មវាចាយាទិវចនន្តិ ឥមមត្ថំ ទស្សេន្តោ “**វត្ថុវីតិក្កមតោ**”តិអាទិមាហ។ “អាបត្តិកុសលតា អាបត្តិវុដ្ឋានកុសលតា”តិ (ធ. ស. ទុក មាតិកា ១១៩) ហិ វុត្តន្តិ។ ការណជាននេន ផលំ សុដ្ឋុ ញាតំ ហោតីតិ តំ ទស្សេតុំ “**អាបត្តិយា វា**”តិអាទិមាហ។

១៣៤២. **តស្សា**តិ មនសិការកុសលតាយ។

១៣៤៤. **អនុប្បជ្ជមានានេវ** អនុប្បជ្ជន្តានេវ។

១៣៤៨. **អករណេន** អនាទរវសេនាតិ អធិប្បាយោ។

១៣៥០. **ផេគ្គុរុក្ខស្ស** សិគ្គុអាទិកស្ស។

១៣៥២. **ចក្ខុន្ទ្រិយាសំវរស្សា**តិ ចក្ខុន្ទ្រិយាសំវរណស្ស។ **អសំវុតចក្ខុន្ទ្រិយស្សេវ ហេតូ**តិ ចក្ខុទ្វារិកស្ស អភិជ្ឈាទិអន្វាស្សវនស្ស តំទ្វារិកវិញ្ញាណស្ស វិយ ចក្ខុន្ទ្រិយំ បធានការណំ។ សតិ ហិ អសំវុតត្តេ ចក្ខុន្ទ្រិយស្ស តេ តេ អន្វាស្សវន្តីតិ អសំវរិយមានចក្ខុន្ទ្រិយហេតុកោ សោ អសំវរោ តថាវុត្តោតិ អដ្ឋកថាយ អធិប្បាយំ ទស្សេតិ។ ឥទានិ យថាវុត្តេ អធិប្បាយេ ឋត្វា “**យត្វាធិករណន្តិ ហី**”តិអាទិនា បាឡិយា យោជនំ ទស្សេតិ។ **កស្ស ចា**តិ ប ការំ បុច្ឆតិ, កថំវិធស្ស កថំសណ្ឋិតស្សាតិ អត្ថោ។ ន ហិ សរូបេ វុត្តេ បុន សរូបបុច្ឆាយ បយោជនំ អត្ថិ។ **អន្វាស្ស វន្តិ** អភិជ្ឈាទយោ។ **តទុបលក្ខិតន្តិ** អន្វាស្សវូបលក្ខិតំ ចក្ខុន្ទ្រិយំ អសំវុតន្តិ យោជនា។

យថាសម្ភវន្តិ ទុស្សីល្យាសំវរោ មនោទ្វារវសេន, សេសាសំវរោ ឆទ្វារវសេន យោជេតព្ពោ។ មុដ្ឋស្សច្ចាទីនំ សតិ បដិបក្ខាកុសលធម្មាទិភាវតោ សិយា បញ្ចទ្វារេ ឧប្បត្តិ, ន ត្វេវ កាយិកវាចសិកវីតិក្កមភូតស្ស ទុស្សីល្យស្ស តត្ថ ឧប្បត្តិ បញ្ចទ្វារិកជវនានំ អវិញ្ញត្តិជនកត្តាតិ តមេវ យថាសម្ភវំ “**ន ហិ បញ្ចទ្វារេ**”តិអាទិនា វិវរតិ។

យថា កិន្តិ យេន បការេន ជវនេ ឧប្បជ្ជមានោ អសំវរោ “ចក្ខុន្ទ្រិយេ អសំវរោ”តិ វុច្ចតិ , តំ និទស្សនំ កិន្តិ អត្ថោ។ តត្ថាយំ បវត្តិក្កមោ – បញ្ចទ្វារេ រូបាទិអារម្មណេ អាបាថគតេ និយមិតាទិវសេន កុសលាកុសលជវនេ ឧប្បជ្ជិត្វា ភវង្គំ ឱតិណ្ណេ មនោទ្វារិកជវនំ តំយេវារម្មណំ កត្វា ភវង្គំ ឱតរតិ, បុន តស្មិំយេវ ទ្វារេ “ឥត្ថិបុរិសោ”តិអាទិនា វវត្ថបេត្វា ជវនំ ភវង្គំ ឱតរតិ។ បុន វារេ បសាទរជ្ជនាទិវសេន ជវនំ ជវតិ។ បុន យទិ តំ អារម្មណំ អាបាថំ អាគច្ឆតិ, តំសទិសមេវ បញ្ចទ្វារាទីសុ ជវនំ តទា ឧប្បជ្ជមានកំ សន្ធាយ “ឯវមេវ ជវនេ ទុស្សីល្យាទីសុ ឧប្បន្នេសុ តស្មិំ អសំវរេ សតិ ទ្វារម្បិ អគុត្ត”ន្តិអាទិ វុត្តំ។ អយំ បន ឧក្កដ្ឋនយោ បរិចិតារម្មណំ សន្ធាយ វុត្តោ, អបរិចិតេ អន្តរន្តរា បញ្ចទ្វារេ ឧប្បជ្ជិត្វា តទនុរូបំ មនោទ្វារេបិ ឧប្បជ្ជតីតិ។ ទ្វារភវង្គាទីនំ ជវនេន សម្ពន្ធោ ឯកសន្តតិបរិយាបន្នតោ ទដ្ឋព្ពោ។

សតិ ទ្វារភវង្គាទិកេតិ បច្ចយភាវេន បុរិមនិប្ផន្នំ ជវនកាលេ អសន្តម្បិ ភវង្គាទិ ចក្ខាទិ វិយ ផលនិប្ផត្តិយា សន្តញ្ញេវ នាមាតិ វុត្តំ។ ន ហិ ធរមានំយេវ សន្តន្តិ វុច្ចតីតិ។ **ពាហិរំ វិយ កត្វា**តិ បរមត្ថតោ ជវនស្ស ពាហិរភាវេ ឥតរស្ស ច អព្ភន្តរភាវេ អសតិបិ “បភស្សរមិទំ , ភិក្ខវេ, ចិត្តំ, តញ្ច ខោ អាគន្តុកេហិ ឧបក្កិលេសេហិ ឧបក្កិលិដ្ឋ”ន្តិអាទិវចនតោ (អ. និ. ១.៤៩) អាគន្តុកភូតស្ស កទាចិ កទាចិ ឧប្បជ្ជមានស្ស ជវនស្ស ពាហិរភាវោ តព្ពិធុរសភាវស្ស ឥតរស្ស អព្ភន្តរភាវោ បរិយាយតោ វុត្តោតិ ទស្សេតិ។ **អសំវរហេតុភាវាបត្តិតោ**តិ ទ្វារាទីនំ អសំវរហេតុភាវាបជ្ជនស្ស បាកដភាវំ សន្ធាយាហ។ ឧប្បន្នេ ហិ អសំវរេ ទ្វារាទីនំ តស្ស ហេតុភាវោ បញ្ញាយតីតិ។ **ទ្វារភវង្គាទិមូសនន្តិ** ទ្វារភវង្គាទីសុ មូសនំ។ យស្មិញ្ហិ ទ្វារេ អសំវរោ ឧប្បជ្ជតិ, សោ តត្ថ ទ្វារាទីនំ សំវរូបនិស្សយភាវំ ឧបច្ឆិន្ទន្តោយេវ បវត្តតីតិ។ តេនេវាហ “**កុសលភណ្ឌវិនាសន**”ន្តិ។

ឯត្ថ ច “ចក្ខុនា រូបំ ទិស្វា”តិអាទិបាឡិយំ សំវរោ, សំវរិតព្ពំ, សំវរណុបាយោ, យតោ ច សោ សំវរោ, យត្ថ ច សោ សំវរោតិ តមំ បភេទំ ទស្សេត្វា យោជេតព្ពា។ កថំ? “រក្ខតិ…បេ…. សំវរំ អាបជ្ជតី”តិ ឯតេន **សំវរោ** វុត្តោ។ សតី បច្ចុដ្ឋបេតីតិ អយញ្ចេត្ថ អត្ថោតិ។ ចក្ខាទិ **សំវរិតព្ពំ**។ ន និមិត្តគ្គាហី ហោតិ នានុព្យញ្ជនគ្គាហីតិ **សំវរណុបាយោ**។ “យត្វាធិករណ”ន្តិអាទិនា **សំវរណាវធិ**។ រូបាទយោ **សំវរវិសយោ**តិ។ កិញ្ច បដិសង្ខាភាវនាពលសង្គហិតភាវេន ទុវិធោបិ ឥន្ទ្រិយសំវរោ? តត្ថ បុរិមេន វិសយេសុ អាទីនវទស្សនំ, ឥតរេន អាទីនវប្បហានំ។ តថា បុរិមេន បរិយុដ្ឋានប្បហានំ, ឥតរេន អនុសយប្បហានំ ។ តថា បុរិមោ លោកិយមគ្គសង្គហិតោ, ទុតិយោ លោកុត្តរមគ្គសង្គហិតោតិ អយម្បិ វិសេសោ វេទិតព្ពោ។

១៣៥៣. ទវត្ថាទិអភិលាសោតិ ទវោ ឯវ អត្ថោ បយោជនន្តិ ទវត្ថោ, សោ អាទិ យេសំ តេ ទវត្ថាទយោ។ តេសុ, តេសំ វា អភិលាសោ, ទវោ វា អត្ថោ ឯតស្សាតិ ទវត្ថោ, តទាទិកោ ទវត្ថាទិ, កោ បន សោតិ អាហ "**អភិលាសោ**"តិ។ **អាហារបរិភោគេ អសន្តុស្សនា**តិ អាហារបរិភោគេ អតិត្តិ។ ពហុនោ ឧឡារស្ស ច បត្ថនាវសេន បវត្តា ភិយ្យោកម្យតា អសន្តុស្សនាតិ ឯវមេត្ថ អត្ថោ យុជ្ជតិ។

១៣៥៥. មជ្ជនាការេន បវត្តិ មានស្សេវាតិ កត្វា "**មានោវ មានមទោ**"តិ វុត្តំ។ តថា ហិ ជាតិមទាទយោ "មានោ មញ្ញនា"តិអាទិនា មានភាវេនេវ វិភត្តាតិ។ **ខុទា** នាម កម្មជតេជោ។ តំ បន អភុត្តេ ភុត្តេ ច ឧប្បជ្ជតីតិ យំ តត្ថ អាមាសយសង្ខាតស្ស សរីរទេសស្ស បីឡនតោ វិហឹសាសទ្ទវចនីយំ, តទេវ ទស្សេតព្ពំ, ឥតរញ្ច និវត្តេតព្ពន្តិ អភុត្តបច្ចយា ឧប្បជ្ជនកត្តេន ខុទា វិសេសិតាតិ អាហ "**ខុទាយ វិសេសន**"ន្តិ។ យេ បន "កម្មជតេជបច្ចយា ទុក្ខា វេទនា ខុទា"តិ វទន្តិ, តេសំ អភុត្តបច្ចយា ឧប្បជ្ជនកាតិ វិសេសនមេវ ន យុជ្ជតិ។ សតិបិ តស្មឹ ភូតត្ថកថនេ វិហឹសូបរតិបុរាណវេទនាបដិហនទានំ វិសេសាភាវោ អាបជ្ជតីតិ បុរិមោយេវេត្ថ អត្ថោ។ **ឯតាសំ កោ វិសេសោ**តិ អភុត្តបច្ចយា ឧប្បជ្ជនកវេទនា, ភុត្តបច្ចយា ន ឧប្បជ្ជនកវេទនាតិ ទ្វេបិ ចេតា វេទនា យាវតា អនាគតាយេវាតិ អធិប្បាយោ។ សតិបិ អនាគតត្តេ បុរិមា ឧប្បន្នសទិសី, ឥតរា បន អតំសទិសី អច្ចន្តំ អនុប្បន្នាវាតិ អយមេត្ថ វិសេសោ។ តេនេវ "**យថាបវត្តា**"តិ បុរិមាយំ វុត្តំ, ឥតរត្ថ ច "**អប្បវត្តា**"តិ។ អថ វា អភុត្តបច្ចយា ឧប្បជ្ជនកវេទនា បុព្ពេ កតកម្មស្ស វិបាកត្តា **បុរាណវេទនា** នាម។ អប្បច្ចវេក្ខណាទិអយុត្តបរិភោគបច្ចយា បច្ចវេក្ខណាទិយុត្តបរិភោគតោ អាយតឹ ន ឧប្បជ្ជិស្សតីតិ ភុត្តបច្ចយា ន ឧប្បជ្ជនកវេទនា **នវវេទនា** នាម។ **វិហឹសានិមិត្តតា** វិហឹសានិព្ពត្តកតា។

យាបេន្តិ ឯតេនាតិ យាបនាតិ វុត្តស្ស សរីរយាបនការណស្ស ជីវិតិន្ទ្រិយស្សបិ យាបនការណន្តិ ឥមស្ស វិសេសស្សទស្សនត្ថំ "ជីវិតិន្ទ្រិយយាបនត្ថាយា"តិ វត្វា ន កេវលំ ជីវិតិន្ទ្រិយស្សេវ យាបនការណមាហារោ, អថ ខោ ឋានាទិបវត្តិអាការវិសេសយុត្តស្ស សកលសរីរស្សបិ យាបនការណន្តិ តំទីបនត្ថំ យាត្រាតិ វចនន្តិ យាបនា មេ ភវិស្សតីតិ អវិសេសេន វុត្តន្តិ ទស្សេន្តោ "**ចតុន្នំ ឥរិយាបថានំ អវិច្ឆេទសង្ខាតា យាបនា យាត្រា**"តិ អាហ។ អដ្ឋានយោជនអបរិភោគទុប្បរិភោគាទិវសេន សទ្ធាទេយ្យស្ស វិនាសនំ **សទ្ធាទេយ្យវិនិបាតនំ។ យេនា**តិ គណភោជនលក្ខណប្បត្តស្ស ថូបិកតាទិកស្ស វា បដិគ្គហណេន។ សាវជ្ជំ សនិន្ទំ បរិភោគំ ករោតីតិ វា អត្ថោ។

ឥរិយា...បេ.... វុត្តន្តិ សុខំ បវត្តមានេហិ ឥរិយាបថេហិ តេសំ តថាបវត្តិយា ការណន្តិ គហិតត្តា វិទិតត្តា យថាវុត្តកុញ្ជនបិវនានិ បុព្ពកាលកិរិយាភាវេន វុច្ចមានានិ ឥរិយាបថកត្តុកានិ វិយ វុត្តានីតិ អត្ថោ។ យថា ហិ "បញ្ញាយ ចស្ស ទិស្វា អាសវា បរិក្ខីណា ហោន្តី"តិ (ម. និ. ១.២៧១; ២.១៨២) ទស្សនស្ស ខយហេតុតា, "យតំ បិវិត្វា ពលំ ភវតិ, សីហំ ទិស្វា ភយំ ភវតី"តិ ច បានទស្សនានំ ពលភយហេតុតា វុច្ចតិ, ឯវំ ភុញ្ជនបិវនានំ ឥរិយាបថសុខប្បវត្តិហេតុភាវោ វុត្តោតិ ឯវមេត្ថ អត្ថោ ទដ្ឋព្ពោ។ សុលភានវជ្ជភាវោ វិយ អប្បភាវោបិ បច្ចយានំ បរមសល្លេខវុត្តីនំ សុខវិហារាយ បរិយត្តោតិ ចីវរសេនាសនានំ អប្បភាវុក្កំសានុជាននវសេន បវត្តាហិ អនន្តរគាថាហិ ឥធាបិ ធម្មសេនាបតិនា សុខវិហារាយ បរិយត្តោ អប្បភាវុក្កំសោ អនុញ្ញាតោតិ វិញ្ញាយតីតិ "**បុនបី**"តិអាទិនា "ភុត្វានា"តិ បាឋំ សមត្ថយតិ។

១៣៦៨. សតិអាទិធម្មាតិ សតិបញ្ញាសមាធិវិរិយសម្មាវាចាទិធម្មា, យេ ឆហិ ទុកេហិ បរិគ្គហិតា។

១៣៧៣. បដិវិជ្ឈិតព្ពេហិ បដិវេធោ វុត្តោ។ វិសយេនបិ ហិ វិសយី វុច្ចតិ សហចរភាវតោ។ យថា –

"ឧប្បាទេត្វាន សំវេគំ, ទុក្ខេនស្ស ច ហេតុនា;
វឌ្ឍយិត្វា សម្មសិត្វា, មុត្តិយា មគ្គមព្រវី"តិ

"សច្ចបរិយោសានេ"តិ ច។

យថា ទុក្ខាទីនំ បរិញ្ញាទិវសេន បវត្តមានំ បដិវេធញាណំ អសម្មោហតោ តេ អវិលោមេត្វា អវិរោធេត្វា បវត្តតិ នាម, ឯវំ តទុបនិស្សយភាវំ វិបស្សនាញាណម្បិ យថាពលំ តេ អវិលោមេត្វា បវត្តតីតិ **ចតុន្នំ សច្ចានំ អនុលោមន្តិ វុត្ត**ន្តិ ទុតិយោ អត្ថវិកប្បោ វុត្តោ។ ឯត្ថ ច "ចតុន្នំ សច្ចាន"ន្តិ បទំ វិនា ឧបចារេន វុត្តំ, បុរិមស្មឹ ឧបចារេនាតិ ទដ្ឋព្ពំ។ សម្មាទិដ្ឋិប្បធានត្តា វា សេសមគ្គង្គានំ មគ្គសច្ចេកទេសស្ស បដិវេធស្ស អនុលោមំ សមុទាយានុលោមំ វុត្តំ, ចតុសច្ចេកទេសស្ស មគ្គស្ស វា។

១៣៨០. ខយសមយេតិ ខយសមូហេ។ "កិលេសានំ ខយវសេន បវត្តធម្មបុញ្ជេ"តិ ច វទន្តិ។

១៣៨១. អបរិពន្ធភាវេន និរាសង្កា, អារម្មណេ អភិរតិភាវេន ច បវត្តិ អធិមុច្ចនង្គោតិ អាហ “**អនិ…បេ.… ត្តនង្គេនា**”តិ។

១៣៨២. អរិយមគ្គប្បវត្តិយា ឧត្តរកាលំ បវត្តមានំ ផលញាណំ តំតំមគ្គវជ្ឈកិលេសានំ ខយបរិយោសានេ បវត្តត្តា “ខីណន្តេ ញាណ”ន្តិ វុត្តំ។ យស្មា បន តំ មគ្គានន្តរំ ឧប្បជ្ជតិ, តស្មា មគ្គេន ឋានសោ ខីណេសុ កិលេសេសុ តេសំ ខីណភាវានន្តរំ បវត្តមានំ ខីណភាវានំ បឋមកាលេ បវត្តន្តិបិ វុច្ចតីតិ ទុតិយោ វិកប្បោ វុត្តោ។

ទុកនិក្ខេបកថាវណ្ណនា និដ្ឋិតា។

និក្ខេបកណ្ឌវណ្ណនា និដ្ឋិតា។

៤. អដ្ឋកថាកណ្ឌំ

តិកអត្ថុទ្ធារវណ្ណនា

១៣៨៤. នយគមនន្តិ នីយតិ, នេតិ, នីយន្តិ វា ឯតេនាតិ នយោ, គម្មតិ ឯតេនាតិ គមនំ, នយោវ, ន យស្ស វា គមនំ នយគមនំ។ គតិ ឯវ វា គមនំ។ បឋមេន **អាទិ**-សទ្ទេន អភិធម្ម ភាជនីយាទិសង្គហាសង្គហាទិឯកកាទិសុទ្ធិកសច្ឆិ កដ្ឋាទិមូលមូលាទិកា បញ្ចបករណិកា នយគតិ សង្គយ្ហតិ។ **អនុលោមាទី**តិ បន បច្ចនីយអនុលោមបច្ចនីយបច្ចនីយានុលោមបការា ឯកមូលាទិប្បការា ច។ **ឯត្ថ អត្ថេសុ និច្ឆិតេសូ**តិ ឯតស្មឹ អដ្ឋកថាកណ្ឌេ ចិត្តុប្បាទវសេន ភូមន្តរវិសេសយោគតោ សព្ពេសំ មាតិកាបទានំ អត្ថេសុ សង្ខេបតោ វវត្ថាបិតេសុ។

បញ្ហុទ្ធារន្តិអាទីសុ “សិយា កុសលំ ធម្មំ បដិច្ច កុសលោ ធម្មោ ឧប្បជ្ជេយ្យ ហេតុបច្ចយា”តិអាទិនា (បដ្ឋា. ១.១.២៥) កុសលបទំ អាទី កត្វា កុសលាកុសលាព្យាកតន្តា តិស្សោ កុសលាទិកា, កុសលាព្យាកត អកុសលាព្យាកតកុសលាកុសលន្តា តិស្សោ, កុសលាកុសលាព្យាកតន្តា ឯកាតិ កុសលាទិកា សត្ត បុច្ឆា, តថា អកុសលាទិកា, អព្យាកតាទិកា, កុសលាព្យាកតាទិកា, អកុសលាព្យាកតាទិកា, កុសលាកុសលាទិកា, កុសលា កុសលាព្យាកតាទិកាតិ សត្តន្នំ សត្តកានំ វសេន ធម្មានុលោមេ កុសលត្តិកំ និស្សាយ ហេតុបច្ចយេ ឯកូន បញ្ញាស បុច្ឆា, តថា សេសបច្ចយេសុ សេសតិកេសុ ធម្មបច្ចនីយាទីសុ ច។ តំ សន្ធាយ **“ឯកូនបញ្ញាសាយ ឯកូន បញ្ញាសាយា”**តិ វុត្តំ។ “សិយា ហេតុំ ធម្មំ បដិច្ច ហេតុធម្មោ ឧប្បជ្ជេយ្យ ហេតុបច្ចយា”តិអាទិនា (បដ្ឋា. ៣.១.១) “ហេតុំ បដិច្ច ហេតុ, ហេតុំ បដិច្ច នហេតុ, ហេតុំ បដិច្ច ហេតុ ច នហេតុ ច។ នហេតុំ បដិច្ច នហេតុ, នហេតុំ បដិច្ច ហេតុ, នហេតុំ បដិច្ច ហេតុ ច នហេតុ ច។ ហេតុញ្ច នហេតុញ្ច បដិច្ច ហេតុ, ហេតុញ្ច នហេតុញ្ច បដិច្ច ន ហេតុ, ហេតុញ្ច នហេតុញ្ច បដិច្ច ហេតុ ច នហេតុ ចា”តិ ឯកេកស្មឹ ទុកេ ហេតុបច្ចយាទីសុ ឯកមេកស្មឹ បច្ចយេ នវ នវ បុច្ឆា ហោន្តិ។ តា សន្ធាយ **“នវសុ នវសុ បញ្ហេសូ”**តិ វុត្តំ។

លព្ភមានស្សាតិ កុសលត្តិកេ តាវ បដិច្ចវារេ ហេតុបច្ចយេ “កុសលំ ធម្មំ បដិច្ច កុសលោ ធម្មោ ឧប្បជ្ជតិ ហេតុបច្ចយា, កុសលំ ឯកំ ខន្ធំ បដិច្ច តយោ ខន្ធា”តិអាទិនា (បដ្ឋា. ១.១.៥៣) កុសលេន កុសលំ, កុសលេន អព្យាកតំ, កុសលេន កុសលាព្យាកតំ, អកុសលេន អកុសលំ, អកុសលេន អព្យាកតំ, អកុសលេន អកុសលាព្យាកតំ, អព្យាកតេន អព្យាកតំ, កុសលាព្យាកតេន អព្យាកតំ, អកុសលាព្យាកតេន អព្យាកតន្តិ នវន្នំ នវន្នំ បញ្ហានំ អត្ថតោ សម្ភវន្តស្ស បញ្ហស្ស វិស្សជ្ជនវសេន **ឧទ្ធរណំ**, តថា សេសបច្ចយវារត្តិកាទីសុ។ **តេសុយេវា**តិ យថាវុត្តេសុ ឯវ បញ្ហេសុ អត្ថសម្ភវតោ យថាវិភត្តានំ បញ្ហវិស្សជ្ជនានំ “ហេតុយា នវា”តិអាទិនា **គណនាឋបនំ**។ **បសដេ ធម្មេ**តិ យថា ហេដ្ឋា កណ្ឌទ្វយេ “យស្មឹ សមយេ កាមាវចរំ កុសលំ ចិត្តំ”ន្តិអាទិនា (ធ. ស. ១) វិប្បកិណ្ណេ មុត្តបុប្ផេ វិយ ផស្សាទយោ ធម្មេ។ អវិសិដ្ឋនិទ្ទេសោ សាមញ្ញនិទ្ទេសោ។ **វិញ្ញាតធម្មស្ស** បុគ្គលស្សាតិ អធិប្បាយោ។

យទិ ចិត្តុប្បាទរូបកណ្ឌេសុ ចតុភូមិចិត្តុប្បាទាទិវសេន វិញ្ញាតធម្មស្ស អត្ថុទ្ធារទេសនា អារទ្ធា, ឯវំ សន្តេ ឥធ កស្មា កុសលត្តិកនិទ្ទេសោ វុត្តោតិ អាហ **“យទិបិ កុសលត្តិកវិត្ថារោ”**តិអាទិ។ **ធម្មវិសេសនភាវតោ**តិ “ធម្មា”តិ បទស្ស បធានភាវំ ទស្សេតិ។ អតោ ហិ តទភិធេយ្យា បុច្ឆិតព្ពា ជាតា។ **វិញ្ញាតាហី**តិ ភូមីនំ វិសេសន លក្ខណយោគមាហ។ **ឯត្ថ បធាន**ន្តិ កិញ្ចាបិ ឧទ្ទេសេ កុសលបទេន ធម្មា វិសេសិតព្ពា, “ចតូសុ ភូមីសុ កុសល”ន្តិ ឥមស្មឹ បន និទ្ទេសេ ភូមីហិ វិសេសិតព្ពត្តា កុសលបទំ បធានន្តិ វិសេសនភាវេន វចនិច្ឆាយ អភាវតោ សតិបិ វិសេសិតព្ពធម្មានំ កាមាវចរាទិផស្សាទិភេទេ តទនបេក្ខំ អនវជ្ជសុខវិបាកតាសង្ខាតំ អត្តនោ កុសលាការមេវ គហេត្វា បវត្តមានត្តា **“ឯកត្តមេវ ឧបាទាយ បវត្តតី”**តិ វុត្តំ។ សព្ពេបិ ហិ កុសលា ធម្មា អនវជ្ជសុខវិបាកតាយ ឯកសភាវាយេវាតិ។

១៣៨៥. យថាយោគំ យោជេតព្ពន្តិ ចតូហិ ភូមីហិ អាធារភូតាហិ វិសេសេត្វា សមយផស្សាទិភេទំ អ នាមសិត្វា វិបាកភាវេន ឯកត្តំ នេត្វា “ចតូសុ ភូមីសុ វិបាកោ”តិ វុត្តន្តិ យោជេតព្ពំ។ ឯស នយោ “តីសុ ភូមីសុ កិរិយាព្យាកត”ន្តិអាទីសុបិ។

ឧប្បជ្ជតិ ឯត្ថាតិ ឧប្បាទោ, ចេតសិកា។ តេ ហិ ចិត្តស្ស សព្ពថាបិ និស្សយាទិបច្ចយភាវតោ ឯត្ថ ច ឧប្បត្តិយា អាធារភាវេន អបេក្ខិតា។ យថា ច ចេតសិកា ចិត្តស្ស, ឯវំ ចិត្តម្បិ ចេតសិកានំ និស្សយាទិបច្ចយភាវតោ អាធារភាវេន វត្តព្ពតំ អរហតីតិ យថាវុត្តំ ឧប្បាទសទ្ទាភិធេយ្យតំ ន វិនិវត្តតិ។ តទំ

វុត្តំ ហោតិ – “ចិត្តុប្បាទោ”តិ ឯត្ថ ឧប្បាទស្ស វិសេសនភាវេន បវត្តមានម្បិ ចិត្តំ អត្ថនិ យថាវុត្តឧប្បាទអត្ថសម្ភវតោ អបរិច្ចត្តវិសេសិតព្ពភាវមេវ ហុត្វា តស្ស វិសេសនភាវំ បដិបជ្ជតីតិ។ យទាហ **“អវយវេន សមុទាយោបលក្ខណវសេន អត្ថោ សម្ភវតី”**តិ។ ចិត្តសមានគតិកស្ស ឥធ ចិត្តគ្គហណេន គហេតព្ពតាយ “ទ្វេ បញ្ចវិញ្ញាណានី”តិ និទស្សនេន វត្តមានត្តា **“ចិត្ត…បេ…. គហណំ កត”**ន្តិ វុត្តំ។ តត្ថ **អញ្ញស្សា**តិ រូបស្ស។

១៤២០. បញ្ចទ្វារេ វត្តព្ពមេវ នត្ថិ ឯកន្តបរិត្តារម្មណត្តា បញ្ចទ្វារិកចិត្តានំ។ **ឥដ្ឋានិដ្ឋារម្មណានុភវន**ន្តិ វិបាកស្ស បកប្បេត្វា អារម្មណគ្គហណាភាវមាហ។ តតោ កម្មានុរូបំ បវត្តមានោ វិបាកោ បរិត្តកម្មវិបាកតាយ បរិត្តារម្មណេយេវ បវត្តិតុមរហតិ, ន មហគ្គតប្បមាណារម្មណេតិ អធិប្បាយោ។ សមាធិប្បធានស្សបិ កស្សចិ កម្មស្ស អប្បនាអប្បត្តស្ស ឯកន្តេន សទិសវិបាកតាអភាវតោ **“អប្បនាប្បត្តស្សា”**តិ កម្មំ វិសេសិតំ។ វណ្ណលក្ខណាទី អគ្គហេត្វា លោកសញ្ញានុរោធេនេវ គហិតេ បថវាទិកេ បរិកម្មសញ្ញាយ សមុប្បាទិតត្តា បដិភាគនិមិត្តសង្ខាតំ សញ្ញាវសំ អារម្មណំ អស្សាតិ **សញ្ញាវសារម្មណំ**។ **តាទិសេនេវា**តិ សមាធិប្បធានតាយ អប្បនាប្បត្តីហិ វិយ សញ្ញាវសារម្មណតាយ ច និព្ពិសេសេនេវ។ **សោបី**តិ **បិ**-សទ្ទោ សម្បិណ្ឌនត្ថោ។ តេនេតំ ទស្សេតិ “អត្តនោ កម្មស្ស សមានភូមិកជម្មារម្មណតាយ វិយ តស្ស អារម្មណារម្មណតាយបិ វិបាកោ កម្មានុរូបោយេវ នាម ហោតី”តិ។

យទិ ឯវំ កស្មា មហគ្គតប្បមាណារម្មណស្ស បរិត្តកម្មស្ស វិបាកោ តទារម្មណារម្មណោ ន ហោតីតិ? អប្បនាប្បត្តកម្មវិបាកស្ស វិយ តស្ស កម្មារម្មណារម្មណតាយ និយមាភាវតោ កម្មានុរូបតាយ ច អនេករូបត្តា។ យថា អត្តនោ កម្មសទិសស្ស មហគ្គតជវនស្ស បរិត្តារម្មណស្សបិ តទារម្មណំ នានុពន្ធកំ បរិចយាភាវតោ, ឯវំ អត្តនោ កម្មស្ស និមិត្តភូតេបិ តស្ស សហការីការណាហិ អបរិយាទិន្នេ មហគ្គតប្បមាណេ អារម្មណេ បរិចយាភាវតោ បរិត្តវិបាកោ ន បវត្តតិ, កម្មនិមិត្តារម្មណោ បន ជាយមានោ បរិត្តេនេវ តេន ហោតីតិ អាហ **“បដិសន្ធិអាទិភូតោ”**តិអាទិ។ **យស្មា បនា**តិអាទិនា បាឡិយាវ យថាវុត្តមត្ថំ និច្ឆិនោតិ។ នានាក្ខណិកកម្មបច្ចយោ ហិ ឯត្ថ អធិប្បេតោ បច្ចយបច្ចយុប្បន្នានំ ភិន្នារម្មណតាយ វុត្តត្តា។ **ន ចា**តិអាទិនា បរិត្តវិបាកា ឯវ ឥធ បច្ចយុប្បន្នភាវេន វុត្តាតិ ទស្សេតិ។ **ឥធា**តិ ឥមស្មិំ អត្ថុទ្ធារកណ្ឌេ។

សតិវេបុល្លប្បត្តានំ សតិវិរហិតស្ស កាយកម្មស្ស សម្ភវំ ទស្សេតុំ **“វាសនាវសេនា”**តិ វុត្តំ។ អវីតរាគានំ អបរិត្តេបិ កត្ថចិ អារម្មណេ សិយា ចេតសោ ឧប្បិលាវិតត្តន្តិ **“កិលេសវិរហេ”**តិ វិសេសេត្វា វុត្តំ។ **អាទរាករណវសេនេវា**តិ អាទរាករណមត្តវសេនេវាតិ វិសេសនិវត្តិអត្ថោ **ឯវ**-សទ្ទោ តមេវ និវត្តេតព្ពំ វិសេសំ ទស្សេតិ, នាញ្ញថា។ **កោសជ្ជាទី**តិ **អាទិ**-សទ្ទេន ទោសាទយោ សង្គណ្ហាតិ។ **អាទរាករណំ និរុស្សុក្កតា ឯវា**តិ អាទរំ ករោន្តា និរុស្សុក្កភាវេនេវ ន ហោន្តិ, ន បន អាទរំ ន ករោន្តិយេវាតិ ទដ្ឋព្ពំ។ ឯកច្ចេ បន “អកម្មញ្ញសរីរតាយ អញ្ញវិហិតតាយ ច ខីណាសវានំ អសក្កច្ចទានាទិបវត្តិ ន អនាទរវសេនា”តិ វទន្តិ។

១៤២១. អតិបគុណានន្តិ សុភាវិតានំ សុដ្ឋុតរំ វសិប្បត្តានំ។ **ឯវំ បគុណជ្ឈានេសុបិ បវត្តិ ហោតិ** តត្ថ វិចារណុស្សាហស្ស មន្ទភាវតោតិ អធិប្បាយោ។ **បុព្ពេ ទស្សិត**ន្តិ “តីណិ លក្ខណានីតិ អហន្តិ វា”តិអាទិនា បុព្ពេ ទស្សិតំ។ **“អវិជ្ជមានោ** អបរមត្ថភាវតោ, **វិជ្ជមានោ ច** លោកសង្កេតសិទ្ធិយា សម្មុតិសច្ចភាវតោ **អត្តោ** អរិយតិចិត្តេន គម្មតិ ញាយតី”តិ អាចរិយា វទន្តិ។ យតោ តព្ពិសយា ចិត្តុប្បាទា **នវត្តព្ពំ អារម្មណំ ឯតេសន្តិ នវត្តព្ពារម្មណា**តិ អញ្ញបទត្ថសមាសវសេន វុច្ចន្តិ។ អយំ បន វាទោ ហេវត្ថិកវាទោ វិយ ហោតីតិ តស្ស អច្ចន្តំ អវិជ្ជមានតំ មញ្ញន្តោ ឥតោ ច អញ្ញថា អវិជ្ជមានបញ្ញត្តី ទស្សេតុំ **“សម្មុតិសច្ចេ បនា”**តិអាទិមាហ។ កថំ បន តស្ស អច្ចន្តមវិជ្ជមានត្តេ តព្ពិសយានំ ធម្មានំ បវត្តិ នវត្តព្ពារម្មណភាវោ ចាតិ អាហ **“អវិជ្ជមានម្បី”**តិអាទិ។ **បរិត្តាទិអារម្មណាតិ ន វត្តព្ពាតិ វុត្តា**តិ បរិត្តាទយោ វិយ តស្ស វិសុំ វវត្ថិតភាវំ និសេធេតិ។

វិក្ខិបនំ នានារម្មណេសុ ចិត្តស្ស បវត្តនំ។ **អនវដ្ឋានំ** ឯកស្មឹយេវ បវត្តិតុំ អប្បទានំ។ ទុតិយាទិមគ្គបុរេចារិកំ ផលសមាបត្តិបុរេចារិកញ្ច កាមាវចរញាណំ និព្ពានារម្មណតាយ លោកុត្តរចិត្តស្ស អាវជ្ជនដ្ឋានិយតាយ ច បឋមមគ្គបុរេចារិកញាណេន សមានន្តិ កត្វា វុត្តំ **“គោត្រភុវោទានេ គោត្រភូតិ គហេត្វា”**តិ។

សព្ពត្ថបាទកន្តិ និប្ផាទេតព្ពេ, បយោជនេ វា ភុម្មំ “ចេតសោ អវូបសមេ”តិអាទីសុ វិយ។ តេន សព្ពេសុ វិបស្សនាទីសុ និប្ផាទេតព្ពេសូតិ អត្ថោ។ តេនេវាហ **“សព្ពេសូ”**តិអាទិ។ អតីតំសញាណស្ស កាមាវចរត្តា ឥទ្ធិវិធាទីសុ តស្ស អគ្គហណំ ទដ្ឋព្ពំ។ តស្ស បន អតីតសត្តទិវសតោ ហេដ្ឋា យាវ បច្ចុប្បន្នបដិសន្ធិ, តាវ វិសយោតិ វទន្តិ។ អតីតសត្តទិវសេសុបិ ខន្ធបដិពទ្ធានំ តស្ស វិសយភាវោ យុត្តោ វិយ ទិស្សតិ។

បាទកជ្ឈានចិត្តំ បរិកម្មេហិ គហេត្វាតិ បាទកជ្ឈានំ សមាបជ្ជិត្វា វុដ្ឋាយ “ឥទំ ចិត្តំ វិយ អយំ កាយោ សីឃគមនោ ហោតូ”តិ បុព្ពភាគបរិកម្មេហិ រូបកាយស្ស វិយ បាទកជ្ឈានចិត្តស្សាបិ គហេតព្ពតំ សន្ធាយ វុត្តំ។ ឥទំ បន អធិដ្ឋានំ ឯវំ បវត្តតីតិ វេទិតព្ពំ។ អធិប្បេតដ្ឋានបាបុណនត្ថំ គន្តុកាមតំ បុរក្ខត្វា បាទកជ្ឈានំ សមាបជ្ជិត្វា វុដ្ឋាយ “ឥទំ ចិត្តំ វិយ អយំ កាយោ សីឃគមនោ ហោតូ”តិ ករជកាយារម្មណំ បរិកម្មំ កត្វា ភវង្គំ ឱតរិត្វា វុដ្ឋាយ បាទកជ្ឈានំ សមាបជ្ជិត្វា បុន ភវង្គេ ឱតិណ្ណេ មនោទ្វារាវជ្ជនំ រូបកាយំ អារម្មណំ កត្វា ឧប្បជ្ជតិ អនុលោមានិ ច។ តតោ អធិដ្ឋានចិត្តម្បិ តមេវារម្មណំ កត្វា ឧប្បជ្ជតិ។ តស្សានុភាវេន យថាធិប្បេតដ្ឋានំ គតោយេវ ហោតិ។ ឯវំ អទិស្សមានេន កាយេន គច្ឆន្តោ បនាយំ កឹ តស្ស អធិដ្ឋានចិត្តស្ស ឧប្បាទក្ខណេ គច្ឆតិ, ឧទាហុ ឋិតិក្ខណេ ភង្គក្ខណេ វាតិ? តីសុ ខណេសុ គច្ឆតីតិ ឥច្ឆន្តិ។ **ចិត្តេ**តិ បាទកជ្ឈានចិត្តេ។ **សមោទហតី**តិ ចិត្តានុគតិកំ ចិត្តំ វិយ សីឃគមនំ ករោតីតិ អត្ថោ។ យថា ហិ ចិត្តំ ឥច្ឆិតក្ខណេ អតិទូរេបិ វិសយំ អារព្ភ បវត្តតិ, ឯវំ រូបកាយស្សាបិ លហុបរិវត្តិភាវាបាទនំ ចិត្តវសេន កាយបរិណាមនំ។ ន ចេត្ថ រូបធម្មានំ ទន្ធបរិវត្តិភាវតោ ឯកចិត្តក្ខណេន ទេសន្តរុប្បត្តិ ន យុជ្ជតីតិ វត្តព្ពំ អធិដ្ឋានចិត្តេន រូបកាយស្ស លហុបរិវត្តិភាវស្ស អាបាទិតត្តា។ តេនេវាហ “ចិត្តវសេន កាយំ អធិដ្ឋហិត្វា សុខសញ្ញញ្ច លហុសញ្ញញ្ច ឱក្កមិត្វា អទិស្សមានេន កាយេន ព្រហ្មលោកំ គច្ឆតី”តិ (វិសុទ្ធិ. ២.៣៩៧)។ អចិន្តេយ្យោ ហិ ឥទ្ធិមន្តានំ ឥទ្ធិវិសយោតិ។

ចិត្តសន្តានំ រូបកាយេ សមោទហិតន្តិ យត្តកេហិ ចិត្តេហិ ទិស្សមានេន កាយេន យថាធិប្បេតដ្ឋានប្បត្តិ, តត្តកានំ ចិត្តានំ បពន្ធស្ស ទន្ធគមនករណតោ ឥមស្ស អធិដ្ឋានស្ស ករជកាយេ អារោបិតំ តទនុគុណន្តិ អត្ថោ។ ឥទម្បិ អធិដ្ឋានបាទកជ្ឈានំ សមាបជ្ជិត្វា វុដ្ឋាយ “អយំ កាយោ វិយ ឥទំ ចិត្តំ ទន្ធគមនំ ហោតូ”តិ សមាបជ្ជិត្វា វុដ្ឋិតជ្ឈានចិត្តារម្មណំ បរិកម្មំ កត្វា ភវង្គំ ឱតរិត្វា ភវង្គតោ វុដ្ឋាយ បាទកជ្ឈានំ សមាបជ្ជិត្វា បុន ភវង្គេ ឱតិណ្ណេ មនោទ្វារាវជ្ជនំ បាទកជ្ឈានំ អារម្មណំ កត្វា ឧប្បជ្ជតិ អនុលោមានិ ច។ តតោ អធិដ្ឋានចិត្តម្បិ តមេវារម្មណំ កត្វា ឧប្បជ្ជតិ។ តស្សានុភាវេន អន្តរា បញ្ចវិញ្ញាណាទីសុ ឧប្បន្នេសុបិ អបតន្តោ ឥច្ឆិតដ្ឋានំ គច្ឆតិ។ ឯវំ គច្ឆន្តោ ច សចេ ឥច្ឆតិ, បថវីកសិណវសេន អាកាសេ មគ្គំ និម្មិនិត្វា បទសា គច្ឆតិ។ សចេ ឥច្ឆតិ, វាយោកសិណវសេន វាយុំ អធិដ្ឋហិត្វា តូលបិចុ វិយ វាយុនា គច្ឆតិ។ អបិច គន្តុកាមតាវ ឯត្ថ បមាណំ។ សតិ ហិ គន្តុកាមតាយ ឯវំ កតាធិដ្ឋានោ អធិដ្ឋានវេគក្ខិត្តោវ សោ ឥស្សាសក្ខិត្តោ សរោ វិយ ទិស្សមានោ គច្ឆតីតិ។ តត្ថ អាកាសេ មគ្គំ និម្មិនិត្វា គច្ឆន្តោ វិនាបិ អភិញ្ញាញាណេន បកតិបថវិយំ វិយ គច្ឆតិ។ តេនេវ “បទសា គច្ឆតី”តិ វុត្តំ។ វាយុំ អធិដ្ឋហិត្វា គច្ឆន្តោ អភិញ្ញាញាណសមុដ្ឋិតវាយោធាតុបរម្បរាយ គច្ឆតិ។ ឧភយត្ថាបិ អន្តរា វនរាមណីយកាទីនិ បេក្ខមានោ អាបាថគតេ សទ្ទេ ច សុណមានោ គច្ឆតីតិ វទន្តិ។ កេចិ បន “អទិស្សមានេន កាយេន ឯកចិត្តក្ខណេនេវ ឥច្ឆិតដ្ឋានគមនេ ទិស្សមានេន កាយេន បទសា វាយុនា ច គមនេ អភិញ្ញាចិត្តសមុដ្ឋិតកាយវិញ្ញត្តិវិប្ផារេន គមន”ន្តិ វទន្តិ។ អបរេ “អភិញ្ញាចិត្តស្ស វិញ្ញត្តិនិព្ពត្តនកិច្ចំ នត្ថី”តិ វទន្តិ។

អធិដ្ឋានទ្វយន្តិ ចិត្តកាយវសេន កាយចិត្តបរិណាមនភូតំ រូបកាយបាទកជ្ឈានចិត្តារម្មណំ ឧភយំ អធិដ្ឋានំ។ **តំសម្បយុត្តាយា**តិ យថាវុត្តអធិដ្ឋានទ្វយសម្បយុត្តាយ។ **សុខសញ្ញាលហុសញ្ញាភាវតោ**តិ សុខសញ្ញាលហុសញ្ញាសព្ភាវតោ, តព្ភាវំ អាបជ្ជនតោតិ អត្ថោ។ **សុខសញ្ញា**តិ ចេត្ថ ឧបេក្ខាសម្បយុត្តា សញ្ញា។ ឧបេក្ខា ហិ “សន្តំ សុខ”ន្តិ វុត្តា។ សាយេវ ច សញ្ញា នីវរណេហិ ចេវ វិតក្កាទីហិ បច្ចនីកេហិ ច វិមុត្តត្តា “លហុសញ្ញា”តិបិ វេទិតព្ពា។ តាហិ សមោក្កន្តាហិ រូបកាយោបិ តូលបិចុ វិយ សល្លហុកោ ហោតិ។ សោ ឯវំ វាតក្ខិត្តតូលបិចុនា វិយ សល្លហុកេន ឯកចិត្តក្ខណេន អទិស្សមានេន ច កាយេន យថារុចិ គច្ឆតីតិ។

“មុត្តោ វតម្ហិ តាយ អនត្ថសំហិតាយ ទុក្ករការិកាយ, សាធុ វតម្ហិ សម្មាសម្ពោធិំ សម្ពុជ្ឈ”ន្តិ (សំ. និ. ១.១៣៧) បវត្តំ ភគវតោ ចេតោបរិវិតក្កមញ្ញាយ មារោ “អមុត្តភាវមស្ស ករិស្សាមី”តិ,

“តបោកម្មា អបក្កម្ម, យំ ន សុជ្ឈន្តិ មាណវា;
អសុទ្ធោ មញ្ញសិ សុទ្ធោ, សុទ្ធិមគ្គា អបរទ្ធោ”តិ។ (សំ. និ. ១.១៣៧) –

អាហាតិ ឯវមាទី សន្ធាយ **“មារាទីនម្បិ ភគវតោ ចិត្តជាននំ វុត្ត”**ន្តិ វុត្តំ។ និព្ពានបច្ចវេក្ខណញ្ច បុព្ពេនិវាសានុស្សតិញាណេន និព្ពានា…បេ…. ញាតេសុ បវត្តតីតិ សម្ពន្ធោ។ **និព្ពានា…បេ…. ញាតេសូ**តិ ឥទំ អភិញ្ញាញាណស្ស បរតោ បវត្តមានំ បច្ចវេក្ខណំ អភិញ្ញាញាណស្ស វិសយេ វិយ អភិញ្ញាញាណវិសយវិសយេបិ កទាចិ បវត្តិតុំ អរហតីតិ កត្វា វុត្តំ។ **អប្បមាណារម្មណត**ន្តិ អប្បមាណខន្ធារម្មណតន្តិ អត្ថោ។ **តស្មា**តិ យស្មា បុព្ពេនិវាសានុស្សតិញាណស្ស និព្ពានារម្មណភាវទីបកោ កោចិ បាឋោ នត្ថិ, តស្មា។ **បច្ចវេក្ខណកិច្ចេ វុច្ចមានេ**តិ វុទ្ធិំ អគ្គហេត្វា មគ្គាទីនំ អតីតានំ បតិ បតិ អវេក្ខនំ អនុស្សរណំ បច្ចវេក្ខណន្តិ បុព្ពេនិវាសានុស្សតិញាណស្ស កិច្ចំយេវ បច្ចវេក្ខណន្តិ វុច្ចមានេតិ អត្ថោ។ **អនុញ្ញាតាតិ ទិស្សតី**តិ “មគ្គផលនិព្ពានបច្ចវេក្ខណតោ”តិ ឥទមេវ

សន្ទាយ វុត្តំ។ អយញ្ហេត្ថ អត្ថោ – បុព្ពេនិវាសានុស្សតិញាណេន និព្ពានារម្មណេ ខន្ធេ ទិស្វា “ឥមេ ធម្មា កឹ នុ ខោ អារព្ភ បវត្តា”តិ អាវជ្ជេន្តស្ស បុព្ពេនិវាសានុស្សតិញាណំ និព្ពានារម្មណេ បវត្តតីតិ។ អនាគតំសញាណេបិ ឯសេវ នយោ។

យទិ ឯវំ កស្មា បរិត្តត្តិកេ “អប្បមាណោ ធម្មោ មហគ្គតស្ស ធម្មស្ស អារម្មណបច្ចយេន បច្ចយោ”តិ (បដ្ឋា. ២.១២.៥៨) ឯត្ថ “អប្បមាណា ខន្ធា ចេតោបរិយញាណស្ស បុព្ពេនិវាសអនាគតំសញាណស្ស អារម្មណបច្ចយេន បច្ចយោ”តិ អជ្ឈត្តត្តិកេ ច “ពហិទ្ធាធម្មោ ពហិទ្ធាធម្មស្ស, ពហិទ្ធាធម្មោ អជ្ឈត្តស្ស ធម្មស្ស អារម្មណបច្ចយេន បច្ចយោ”តិ ឯតេសំ វិភង្គេសុ “ពហិទ្ធា ខន្ធា ឥទ្ធិវិធញាណស្ស ចេតោបរិយបុព្ពេនិវាសយថាកម្មូបគអនាគតំសអាវជ្ជនាយ អារម្មណបច្ចយេន បច្ចយោ”តិ (បដ្ឋា. ២.២០.២៩) ឯត្តកមេវ វុត្តំ, ន វុត្តំ និព្ពានន្តិ។ ចេតោបរិយឥទ្ធិវិធាទិញាណេហិ សហ វុត្តត្តាតិ ចេ, ឯវម្បិ វិសុំ វិភជិតព្ពំ សិយា។ ន ហិ វិសុំ វិភជនារហំ សហ វិភជតីតិ? ន, អវចនស្ស អញ្ញការណត្តា។ យានិ ហិ បុថុជ្ជនានំ បុព្ពេនិវាសអនាគតំសញាណានិ, តេសំ អវិសយោ ឯវ និព្ពានំ។ អរិយានំ បន មគ្គផលបច្ចវេក្ខណេហិ សច្ឆិកតនិព្ពានានំ ឥមេហិ ញាណេហិ បច្ចក្ខករណេ បយោជនំ នត្ថីតិ សាធារណេន ឥទ្ធិវិធញាណាទីនំ គហិតត្តា និព្ពានំ ន វុត្តន្តិ ទដ្ឋព្ពំ ។ **និព្ពត្តក្ខន្ធជាននមាហ,** ន និព្ពត្តកក្ខន្ធជាននំ។ យថាកម្មូបគញាណកិច្ចញ្ហិ តន្តិ។ **អត្ថោ សម្ភវតី**តិ ឥទំ អនាគតំសញាណស្សបិ អនិព្ពានារម្មណតំ សន្ធាយ វុត្តំ។

១៤២៨. មគ្គារម្មណត្តិកេ យស្មា ចិត្តុប្បាទកណ្ឌេ ពោធិតេសុ ចិត្តុប្បាទេសុ ឯកន្តតោ មគ្គារម្មណាយេវ កេចិ នត្ថិ, មគ្គារម្មណាយេវ បន កទាចិ មគ្គាធិបតិនោ ហោន្តិ, តស្មា “កតមេ ធម្មា មគ្គារម្មណា”តិ ឯកមេវ បុច្ឆំ កត្វា តយោបិ កោដ្ឋាសា លព្ភមានវសេន វិភត្តា។ ឥមិនា នយេន បរតោបិ ឯវរូបេសុ ឋានេសុ អត្ថោ វេទិតព្ពោ។ “ចិត្តុប្បាទា”តិ, “មគ្គារម្មណា”តិ ច វុត្តធម្មានំយេវ មគ្គហេតុកត្តាភាវំ សាធេតុំ **“អសហជាតត្តា”**តិ ឥទំ ហេតុវចនន្តិ **“អសម្បយុត្តត្តាតិ អត្ថោ”**តិ វុត្តំ។ តេនេវាហ **“ន ហិ អរូបធម្មាន”**ន្តិអាទិ។ “អញ្ញធម្មារម្មណកាលេ ឯវា”តិ អវធារណស្ស អគ្គហិតត្តា គរុំ អកត្វា មគ្គារម្មណកាលេបិ មគ្គាធិបតិភាវេន ន វត្តព្ពាតិ អយម្បិ អត្ថោ អដ្ឋកថាយំ បរិគ្គហិតោយេវាតិ ទដ្ឋព្ពំ។ “គរុំ កត្វា បច្ចវេក្ខណកាលេ”តិ ហិ វុត្តត្តា គរុំ អកត្វា បច្ចវេក្ខណកាលេបិ អត្ថិ ឯវ។ តទា ច មគ្គាធិបតិភាវេន ន វត្តព្ពា តេ ធម្មាតិ ភិយ្យោបិ សិទ្ធោវាយមត្ថោ។

១៤៣៤. **អតីតារម្មណាវា**តិ ឧទ្ទដំ, “អតីតារម្មណា”តិ បន អដ្ឋកថាបាឋោ ពហូសុ បោត្ថកេសុ ទិស្សតិ។ **តស្មា**តិ យស្មា **បដិច្ចសមុប្បាទវិភង្គវណ្ណនាយំ** (វិភ. អ. ២២៧) “មរណសមយេ ញាតកា ‘អយំ, តាត, តវត្ថាយ ពុទ្ធបូជា ករីយតិ, ចិត្តំ បសាទេហី’តិ វត្វា”តិអាទិនា បញ្ចទ្វារេ រូបាទិអារម្មណូបសំហរណំ តត្ថ តទារម្មណបរិយោសានានំ ចុទ្ទសន្នំ ចិត្តានំ បវត្តិញ្ច វត្វា តស្មិំយេវ ឯកចិត្តក្ខណដ្ឋិតិកេ អារម្មណេ បដិសន្ធិចិត្តំ ឧប្បជ្ជតីតិ បច្ចុប្បន្នារម្មណភាវំ បដិសន្ធិយា វក្ខតិ, តស្មាតិ អត្ថោ។ ទ្វេ ភវង្គានិ អាវជ្ជនំ មរណស្សាសន្នភាវេន មន្ទីភូតវេគត្តា បញ្ច ជវនានិ ទ្វេ តទារម្មណានិ ចុតិចិត្តន្តិ ឯកាទស ចិត្តក្ខណា អតីតាតិ អាហ **“បញ្ចចិត្តក្ខណាវសិដ្ឋាយុកេ”**តិ។ **ឥតរត្ថា**តិ អញ្ញតទារម្មណាយ ចុតិយា។ ឥទានិ តមេវ “ឥតរត្ថា”តិ សង្ខេបតោ វុត្តមត្ថំ វិត្ថារតោ ទស្សេតុំ **“យទា ហី”**តិអាទិមាហ។ ចុតិយា តទារម្មណរហិតត្តា បដិសន្ធិយា ច បច្ចុប្បន្នារម្មណត្តា **“រូបា…បេ.… ជ្ជន្តស្សា”**តិ ឧទាហដំ។ **ឆ ភវង្គានិ បច្ចុប្បន្នារម្មណានិ ហោន្តិ**, នវ ចិត្តក្ខណា អតីតាតិ សត្តចិត្តក្ខណាវសិដ្ឋាយុកេ គតិនិមិត្តេ បដិសន្ធិយា បវត្តត្តាតិ ទដ្ឋព្ពំ។

វិជ្ជមានមេវ កាយំ អារម្មណំ ករោតីតិ ឯតេន សុខលហុសញ្ញោក្កមនេន បច្ចុប្បន្នស្សេវ ភូតុបាទាយរូបសង្ខាតស្ស លហុបរិវត្តិភាវាបាទនំ, ន ភាវិនោតិ ទស្សេតិ។

ឯត្ថន្តរេតិ អបាកដកាលតោ បដ្ឋាយ យាវ បាកដកាលោ, ឯតស្មិំ អន្តរេ។ យស្មា បន កស្សចិ កិញ្ចិ សីឃំ បាកដំ ហោតិ, កស្សចិ ទន្ធំ, តស្មា **“ឯកទ្វេសន្តតិវារា”**តិ អនិយមេត្វា វុត្តំ។ “វចនសិលិដ្ឋតាវសេន វុត្ត”ន្តិ ឯកេ, កេចិ បន “ឯត្ថន្តរេ បវត្តា រូបធម្មា អរូបធម្មា ច បច្ចុប្បន្នាតិ គហិតេ ឯកោ សន្តតិវារោ ហោតិ, តំ បន ទ្វិធា វិភជិត្វា អបាកដកាលំ អាទឹ កត្វា យេភុយ្យេន បាកដកាលតោ ឱរភាគេ ឯកោ កោដ្ឋាសោ យេភុយ្យេន បាកដកាលំ អាទឹ កត្វា យាវ សុបាកដកាលោ ឯកោតិ ឯតេ ទ្វេ សន្តតិវារា។ ឥមិនា នយេន សេសសន្តតិវារភេទាបិ វេទិតព្ពា។ តត្ថ កាលវសេន សព្ពេសំ សមានភាវំ អគ្គហេត្វា ធម្មានំ សទិសប្បវត្តិវសេន សន្តតិបរិច្ឆេទោ ទីបិតព្ពោ”តិ វទន្តិ។ កិញ្ចិ កិញ្ចិ កាលំ សទិសំ បវត្តមានាបិ ហិ ឧតុចិត្តាទិសមុដ្ឋានា រូបធម្មា សន្តតិវារាតិ វុច្ចន្តិ។ យទាហ **“អតិបរិត្តា”**តិអាទិនា, អរូបសន្តតិបិ ចេត្ថ យថាវុត្តរូបសន្តតិបរិច្ឆិន្នា សង្គហិតាយេវាតិ ទដ្ឋព្ពំ។ **បច្ចុប្បន្នេសុ ធម្មេសុ សំហីរតី**តិ តណ្ហាទិដ្ឋីហិ អាកឌ្ឍនីយដ្ឋានភាវេន វុត្តំ។ “យោ ចាវុសោ, មនោ យេ ច ធម្មា”តិ វិសយិវិសយភូតា ឯកភវភូតា ច ឯកសន្តតិបរិយាបន្នា ធម្មា វិភាគំ អកត្វា គយ្ហមានា អទ្ធា

បច្ចុប្បន្នំ ហោតិ, សតិ បន វិភាគករណេ ខណសន្តតិបច្ចុប្បន្នតា លព្ភតីតិ អាហ “**អទ្ធាបច្ចុប្បន្នំ ហោន្តំ ឯតំ ឧភយំ ហោតី**”តិ។

តស្សាតិ មហាជនស្ស។ **អតីតាទិវិភាគំ អកត្វា**តិ អាវជ្ជនាទីនំ សមានាការប្បវត្តិយា ឧបាយំ ទស្សេតិ។ **សិទ្ធំ ហោតី**តិ ខណបច្ចុប្បន្នារម្មណត្តេបិ បរិកម្មចេតោបរិយញាណានំ អយំ បាឡិ សុដ្ឋុ នីតា ហោតីតិ អត្ថោ។ **អតីតត្តិកោ ច ឯវំ អភិន្នោ ហោតី**តិ ឯវំ ខណបច្ចុប្បន្នេយេវ ធម្មេ ឥធ បច្ចុប្បន្នោតិ គយ្ហមានេ អញ្ញបទសង្គហិតស្សេវ អនន្តរបច្ចយភាវំ បកាសេន្តោ អតីតត្តិកោ ច បដ្ឋានេ អភេទតោ សម្មា អត្ថស្ស ឧទ្ធដត្តា អវិនាសិតោ ហោតិ។ អថ វា **អតីតត្តិកោ**តិ បដ្ឋានេ អតីតត្តិកបាឡិ, ឥមាយ អតីតត្តិកបាឡិយា យថាវុត្តការណតោយេវ អភិន្នោ អវិសិដ្ឋោ អញ្ញទត្ថុ សំសន្ទតិ សមេតីតិ អត្ថោ។

យថាសម្ភវន្តិ អាវជ្ជនាយ អនាគតារម្មណតា, ជវនានំ បច្ចុប្បន្នាតីតារម្មណតា អនាគតបច្ចុប្បន្នាតីតារម្មណតាតិ យោជេតព្ពំ។ **នានារម្មណតា ន សិយា** អទ្ធាវសេន បច្ចុប្បន្នារម្មណត្តាតិ អធិប្បាយោ។ អយញ្ហ អត្ថោ ឯកិស្សា ជវនវីថិយា ឯកស្មឹយេវ ចិត្តេ បវត្តិយំ អាវជ្ជនាទីនំ អនាគតាទិអារម្មណតា សម្ភវតីតិ សម្ភវទស្សនវសេន វុត្តោតិ យថាធិប្បេតស្ស អភិញ្ញាចិត្តស្ស ខណបច្ចុប្បន្នេ បវត្តិំ យោជេត្វា ទស្សេតុំ “**តេនា**”តិអាទិមាហ។ **តីណី**តិ “អតីតារម្មណោ ធម្មោ អតីតារម្មណស្ស ធម្មស្ស អាសេវនបច្ចយេន បច្ចយោ, អនាគតារម្មណោ ធម្មោ អនាគតារម្មណស្ស ធម្មស្ស, បច្ចុប្បន្នារម្មណោ ធម្មោ បច្ចុប្បន្នារម្មណស្ស ធម្មស្ស អាសេវនបច្ចយេន បច្ចយោ”តិ (បដ្ឋា. ២.១៩.៣៤) បទន្តរសង្គហិតធម្មានបេក្ខា ធម្មា តីណិ បញ្ហាវិស្សជ្ជនានីតិ អត្ថោ។ **អនាសេវនំ នត្ថី**តិ អាសេវនលាភេ សតិ យថាធម្មសាសនេ អវចនស្ស ការណំ នត្ថីតិ អវចនេន តត្ថ ឥតរេសំ បញ្ហានំ បដិសេធោ វិញ្ញាយតីតិ អធិប្បាយោ។

ឯតស្ស វាទស្សាតិ “អាវជ្ជនជវនានំ អនាគតបច្ចុប្បន្នារម្មណត្តេបិ ចេតោបរិយញាណំ សិទ្ធ”ន្តិ វាទស្ស។ **និស្សយភាវោ**តិ អត្ថសម្ភវតោ យថាវុត្តនយស្ស ជោតកភាវោ។ **យ**ន្តិ ចិត្តំ។ **តស្សា**តិ អាវជ្ជនជវនានំ ខណបច្ចុប្បន្ននិរុទ្ធារម្មណតាវចនស្ស។ ឯត្ថ ច កាលវិសេសំ អាមសតិ, អនាគតាយេវ ច អាវជ្ជនា បវត្តតីតិ នយិទំ យុជ្ជមានកំ។ អថ “យំ ឥមស្ស ចិត្តំ ភវិស្សតិ, តំ ជានាមី”តិ អាភោគំ ករោតិ, ឯវំ សតិ បរិកម្មាភិញ្ញាចិត្តានម្បិ អនាគតារម្មណត្តមេវាតិ សព្ពត្ថ អាវជ្ជនជវនានំ អនាគតបច្ចុប្បន្នារម្មណតា ន សិជ្ឈតីតិ អាហ “**បវត្តិ…បេ…. វុត្តត្តា**”តិ។ **ទោសាបត្តិយា**តិ ទោសាបជ្ជនេន, ទោសាបត្តិតោ វា។ **រាសិឯកទេសាវជ្ជនបដិវេធេ**តិ យថារុតវសេនេវ បុរិមវាទិបក្ខមាហ, **សម្បត្តសម្បត្តាវជ្ជនជាននេ**តិ អត្តនា និទ្ធារិតបក្ខំ។ **បុរិមវាទិនោ នានុជានេយ្យុ**ន្តិ អទ្ធាសន្តតិបច្ចុប្បន្នបទត្ថតា អភិធម្មមាតិកាយំ អាគតបច្ចុប្បន្នបទស្ស នត្ថីតិ អធិប្បាយេ ឋត្វា នានុជានេយ្យុំ។ ឯត្ថ ច សតិបិ សភាវភេទេ អាការភេទាភាវតោ ឯកត្តនយវសេន អាវជ្ជនបរិកម្មាភិញ្ញាចិត្តានំ នានារម្មណតាទោសោ នត្ថីតិ ខណបច្ចុប្បន្នារម្មណតា ចេតោបរិយញាណស្ស បុរិមវាទីនំ អធិប្បាយវិភាវនមុខេន ទស្សិតា។ **អដ្ឋកថាយំ** បន “សភាវភេទេ សតិ នានារម្មណតាទោសាភាវោ នត្ថិ ឯវាតិ ឯកស្មឹ ឯវ ចិត្តេ អទ្ធាសន្តតិវសេន បច្ចុប្បន្នារម្មណតា វិភាវិតា”តិ ទ្វីសុបិ វាទេសុ យំ យុត្តំ, តំ វិចារេត្វា គហេតព្ពំ។

តេនេវាតិ យស្មា អតីតត្តិកេ ឧប្បន្នត្តិកេ ច ចេតោបរិយញាណស្ស វត្តមានធម្មារម្មណភាវជោតនោ បាឋោ ន ទិស្សតិ, តេនេវ ការណេន។ **ទ្វីសុ ញាណេសូ**តិ បុព្ពេនិវាសចេតោបរិយញាណេសុ ។ **កម្មមុខេន គយ្ហន្តី**តិ សតិបិ អារម្មណភាវេ ចត្តារោ ខន្ធា យថាកម្មូបគញាណេន កម្មទ្វារេន កុសលាកុសលា ឥច្ចេវ គយ្ហន្តិ, ន បន វិភាគសោតិ ទស្សេតិ។ លោភាទិសម្បយោគវិសេសេន ទុច្ចរិតភាវោ, អលោភាទិសម្បយោគវិសេសេន ច សុចរិតភាវោ លក្ខីយតីតិ ទុច្ចរិតសុចរិតានិ វិភាវេន្តំ លោភាទយោបិ វិភាវេតិយេវ នាម ហោតីតិ អាហ “**ទុច្ចរិត…បេ…. ភាវនំ ហោតី**”តិ។

១៤៣៥. អសភាវធម្មស្ស “អហ”ន្តិអាទិបញ្ញត្តិយា អជ្ឈត្តធម្មុបាទានតាយ សិយា កោចិ អជ្ឈត្តបរិយាយោ, ន បន សភាវធម្មស្ស អសត្តសន្តានេវ តស្សាតិ វុត្តំ “**សភាវ…បេ…. អហោន្ត**”ន្តិ។ តថា ហិ “អត្តនោ ខន្ធាទីនិ បច្ចវេក្ខន្តស្សា”តិ ឯត្ថ “អជ្ឈត្តារម្មណា”តិ បទស្ស អត្ថវិវរណវសេន “អជ្ឈត្តំ គយ្ហមានំ អហន្តិ បញ្ញត្តឹ អាទិ-សទ្ទេន គណ្ហាតី”តិ វក្ខតិ។ យទិ ឯវំ តស្ស អជ្ឈត្តត្តិកេបិ អជ្ឈត្តភាវោ វត្តព្ពោ សិយា? ន, ពហិទ្ធាភាវស្ស វិយ អជ្ឈត្តភាវស្សបិ អជ្ឈត្តត្តិកេ និប្បរិយាយវសេន អធិប្បេតត្តាតិ។ យទាហ “**អសភា…បេ…. ន វុត្ត**”ន្តិ។ **អាកិញ្ចញ្ញាយតនាទី**តិ **អាទិ**-សទ្ទេន សាវជ្ជនានិ តស្ស បុរេចារិកឧបចារចិត្តានិ តស្ស អារម្មណេន បវត្តនកបច្ចវេក្ខណអស្សាទនាទិចិត្តានិ ច សង្គណ្ហាតិ។

អាកិញ្ចញ្ញាយតនំ តំ-សទ្ទេន អាកឌ្ឍិត្វា វទតិ, ន បន តំ សព្ពន្តិ វុត្តំ, យញ្ច តស្ស បុរេចារិកន្តិ អត្ថោ។ **លេសវចន**ន្តិ ឯកទេសសារុប្បេន សមានារម្មណភាវេន ឯកទេសស្សេវ វចនំ។ លិស្សតិ សិលិស្សតិ ឯកទេសេន អល្លីយតីតិ ហិ **លេសោ។ យេស**ន្តិ កាមាវចរកុសលាកុសលមហាកិរិយាវជ្ជនចិត្តានំ កុសលកិរិយាភេទស្ស រូបាវចរចតុត្ថស្ស ច។ **ឯវំ ឧបេក្ខាសហគតនិទ្ទេសាទីសូ**តិ យេសំ អទុក្ខមសុខាយ វេទនាយ សម្បយុត្តតា វុត្តា, តេសុ ឯកមេវ ឧបេក្ខាសហគតនិទ្ទេសំ វត្វា ឥតរំ ន វត្តព្ពំ សិយាតិ អត្ថោ។ **អាទិ**-សទ្ទេន ហេតុសម្បយុត្តកាមាវចរាទិនិទ្ទេសេ សង្គណ្ហាតិ។ តត្ថាបិ ហិ បរិត្តសហេតុកាទិភាវេន វុត្តេសុ ធម្មេសុ ឯកមេវ វត្វា ឥតរំ ន វត្តព្ពំ សិយាតិ។ **អភាវនានិដ្ឋប្បវត្តិយា**តិ អភាវនានិដ្ឋប្បវត្តិយា អភាវនាការស្ស ឧក្កំសប្បវត្តិយាតិ អត្ថោ, អភាវស្ស វា ឧក្កំសប្បវត្តិយា។ **នវត្តព្ពំ ជាតំ** អជ្ឈត្តារម្មណាទិភាវេនាតិ អធិប្បាយោ។ **តានី**តិ អាកិញ្ចញ្ញាយតនេន សមានារម្មណានិ អាវជ្ជនាទីនិ។ យទិ ឯវំ “អភាវនាសាមញ្ញោ”តិ កស្មា វុត្តំ។ ន ហិ អាកិញ្ចញ្ញាយតនារម្មណស្ស បច្ចវេក្ខណអស្សាទនាទិវសេន បវត្តចិត្តានំ អភាវនាការេន បវត្តិ អត្ថីតិ? ន, អភាវេតព្ពតាយ អធិប្បេតត្តា។ ន ភាវិយតីតិ ហិ អភាវនំ, ន ន ភាវេតីតិ។

គហណវិសេសនិម្មិតានីតិអាទីសុ អយមធិប្បាយោ – យទិបិ ភាវនាញាណនិម្មិតាការមត្តេសុ សភាវតោ អវិជ្ជមានេសុ វិសយេសុ យេភុយ្យេន មហគ្គតា ធម្មា បវត្តន្តិ, ពហិទ្ធាការគ្គហណវសេន បន កសិណាទីនំ ពហិទ្ធាភាវោតិ តទារម្មណធម្មា ពហិទ្ធារម្មណាតិ វុត្តំ។ កសិណានញ្ហិ សន្តានំ មុញ្ចិត្វា ឧបដ្ឋានំ វិសេសតោ វឌ្ឍិតកសិណវសេន វិញ្ញាយតិ, បឋមារុប្បវិញ្ញាណភាវស្ស បន ន ពហិទ្ធាការោ, នាបិ អជ្ឈត្តាការោតិ ឧភយាការវិធុរេតស្មឹ អនញ្ញសាធារណេន បវត្តិយាការេន បវត្តមានំ អាកិញ្ចញ្ញាយតនមេវ នវត្តព្ពារម្មណំ វុត្តំ, ន ឥតរេ ឥតរាការប្បវត្តិតោតិ។ **កាមាវចរកុសលាន**ន្តិ និទស្សនមត្តំ ទដ្ឋព្ពំ។

អាកិញ្ចញ្ញាយតនវិបាកំ នេវសញ្ញានាសញ្ញាយតនស្ស វិបាកាទិកស្សាតិ អត្ថវសេន វិភត្តិ បរិណាមេតព្ពា។ **អភិនីហារាសម្ភវតោ**តិ សមាបត្តិចិត្តស្ស អភិនីហរណាសម្ភវតោ។ កុសលមេវ វិបាកស្ស អារម្មណន្តិ កត្វា “**វិបាកស្សា**”តិអាទិ វុត្តំ។

អសភាវធម្មត្តេបិ ពហិទ្ធាការេន គហណីយភាវតោ កសិណានំ ពហិទ្ធាភាវោ វិយ ឯកន្តតោ ឥធ អជ្ឈត្តធម្មុបាទានតាយ អហន្តិ បញ្ញត្តិយា សិយា អជ្ឈត្តភាវោតិ វុត្តំ “**អជ្ឈត្ត**”ន្តិអាទិ។ “**ខន្ធាទី**តិ **អាទិ**-សទ្ទេន ធាតុអាយតនាទិ សង្គយ្ហតី”តិ ច វទន្តិ។ **ឯស នយោ**តិ “អរូបក្ខន្ធេ ខន្ធាតិ គហេត្វា”តិអាទិកំ វណ្ណនានីតី អាហ។ **បរេសំ ខន្ធាទិគ្គហណេ**តិ បរេសំ ខន្ធាទីតិ ឥមស្ស បទស្ស កថនេ ឧច្ចារណេ។ សព្ពំ ឧបាទាបញ្ញត្តី អាហ អាទិសទ្ទេនាតិ សម្ពន្ធោ។

តិកអត្ថុទ្ធារវណ្ណនា និដ្ឋិតា។

ទុកអត្ថុទ្ធារវណ្ណនា

១៤៧៣. **អញ្ញថា**តិ វុត្តប្បការស្ស ទស្សនេ។ វុត្តប្បការស្ស ទស្សនតោ ឯវំ ហិ អដ្ឋកថាយំ សសង្ខារិកានំ ថិនមិទ្ធវិរហេ អសង្ខារិកសទិសី យោជនា ន ទស្សិតា។ **ភវរាគាទីសូ**តិ ភវរាគមូលិកាទីសុ យោជនាសុ។

១៥១១. **ទ្វេ**តិ ឧទ្ធច្ចាវិជ្ជានីវរណានិ។ **តីណី**តិ កាមច្ឆន្ទព្យាបាទវិចិកិច្ឆាសុ ឯកេកេន ឧទ្ធច្ចាវិជ្ជានីវរណានិ។ **ទ្វេ វា តីណិ វា**តិ បាឡិយំ **វា**-សទ្ទស្ស លុត្តនិទ្ទិដ្ឋតំ អាហ។ អថ វា និបាតសទ្ទសន្និធានេបិ នាមបទាទីហិ ឯវំ សមុច្ចយាទិអត្ថោ វុច្ចតិ, ន និបាតបទេហិ តេសំ អវាចកត្តាតិ អន្តរេនេបិ និបាតបទំ អយមត្ថោ លព្ភតិ។ តថា វចនិច្ឆាយ សម្ភវោ ឯវំ ហេត្ថ បមាណន្តិ បាឡិយំ “ទ្វេ តីណី”តិ វុត្តំ។ **យត្ថ សហុប្បត្តី**តិអាទិនា “ទ្វេ តីណី”តិ លក្ខណវចនន្តិ សព្ពសាធារណមត្ថមាហ។ តថា ហិ “**ឯវញ្ច កត្វា កិលេសគោច្ឆកេ ចា**”តិ វុត្តំ។ តស្សាយមធិប្បាយោ – កិលេសទ្វយសហិតស្សេវ ចិត្តុប្បាទស្ស អភាវេបិ បាឡិយំ ទ្វិគ្គហណំ កតំ, កិលេសានញ្ច សម្ភវន្តានំ សព្ពេសំ សរូបេន គហណំ ន កតន្តិ ទ្វេ តយោតិ លក្ខណករណន្តិ វិញ្ញាយតីតិ។

យទិ សព្ពាកុសលេ ឧប្បជ្ជនកស្សបិ ឧទ្ធច្ចស្ស ឯកោ ឯវ ចិត្តុប្បាទោ វិសយភាវេន វុច្ចតិ, អវិជ្ជានីវរណស្សបិ តថា វត្តព្ពន្តិ អធិប្បាយេន “**កស្មា វុត្ត**”ន្តិអាទិនា ចោទេតិ។ ឥតរោ ឧទ្ធច្ចនីវរណស្សេវ តថា វត្តព្ពតំ អវិជ្ជានីវរណស្ស តថា វត្តព្ពតាភាវញ្ច ទស្សេតុំ “**សុត្តន្តេ**”តិអាទិមាហ។ តត្ថ **សុត្តន្តេ វុត្តេសុ បញ្ចសុ នីវរណេសូ**តិ ឧទ្ធច្ចសហគតេ ឧទ្ធច្ចស្ស អវិជ្ជានីវរណេន នីវរណសហិតតំ អាសង្កិត្វា វុត្តំ។ ននុ ច សុត្តន្តេបិ “អវិជ្ជានីវរណានំ

សត្តាន”ន្តិអាទីសុ (សំ. និ. ២.១២៤) អវិជ្ជា “នីវរណ”ន្តិ វុត្តាតិ? សច្ចមេតំ, ឈានង្គានំ បដិបក្ខភាវេន បន សុត្តន្តេ ពហុលំ កាមច្ឆន្ទាទយោ បញ្ចេវ នីវរណានិ វុត្តានីតិ យេភុយ្យវុត្តិវសេន ឯតំ វុត្តន្តិ ទដ្ឋព្ពំ។

កេចិ បន “យថា និក្ខេបកណ្ឌេ កុសលបដិបក្ខភូតានិ ទុព្ពលានិបិ នីវរណានិ បដ្ឋានេ វិយ ទស្សិតានិ។ តថា ហិ **បដ្ឋានេ** (បដ្ឋា. ៣.៨.១) ‘នីវរណំ ធម្មំ បដិច្ច នីវរណោ ធម្មោ ឧប្បជ្ជតិ ន បុរេជាតបច្ចយា។ អរូបេ កាមច្ឆន្ទនីវរណំ បដិច្ច ថិនមិទ្ធនីវរណំ ឧទ្ធច្ចនីវរណ’ន្តិអាទិ វុត្តំ, ន ឯវំ អដ្ឋកថាកណ្ឌេ។ អដ្ឋកថាកណ្ឌេ បន ឈានបដិបក្ខភូតានិយេវ នីវរណានិ និទ្ទិដ្ឋានីតិ ‘ឧទ្ធច្ចនីវរណំ ឧទ្ធច្ចសហគតេ ចិត្តុប្បាទេ ឧប្បជ្ជតី’តិ វុត្តំ។ អដ្ឋកថាយំ បន ឧទ្ធច្ចនីវរណស្ស កាមច្ឆន្ទាទីហិ ឯកតោ ឧប្បត្តិទស្សនំ និក្ខេបកណ្ឌានុសារេន កតំ ឯកតោ ឧប្បត្តិយា បភេទទស្សនត្ថំ។ តត្ថ ហិ បាឡិយំយេវ តានិ វិត្ថារតោ វុត្តានី”តិ វទន្តិ។ អយញ្ច វាទោ “ឧទ្ធច្ចនីវរណំ ឧទ្ធច្ចសហគតេ ចិត្តុប្បាទេ ឧប្បជ្ជតី”តិ ឥទមេវ វចនំ ញាបកន្តិ កត្វា វុត្តោ។ អញ្ញថា អវិជ្ជានីវរណំ វិយ វត្តព្ពំ សិយា។ ន តិ ឥតោ អញ្ញំ បរិយុដ្ឋានបដ្ឋាយីនិយេវ នីវរណានិ អត្ថុទ្ធារកណ្ឌេ អធិប្បេតានីតិ ឥមស្ស អត្ថស្ស សាធកំ វចនំ អត្ថិ, ឥទំ វចនំ ទ្វេតីណិវចនស្ស សាមញ្ញេន សព្ពនីវរណសង្គាហកត្តា យថាវុត្តវចនស្ស វិសយ វិសេសប្បកាសនសង្ខាតេន បយោជនន្តរេន វុត្តភាវស្ស ទស្សិតត្តា ច ញាបកំ ន ភវតីតិ ទិស្សតិ, តស្មា វិចារេត្វា គហេតព្ពំ។

អគ្គហេត្វាតិ យថារុតវសេនេវ អត្ថំ អគ្គហេត្វា យថា និក្ខេបកណ្ឌបដ្ឋានាទីហិ ន ឥមិស្សា បាឡិយា វិរោធោ ហោតិ, ឯវំ អធិប្បាយោ គវេសិតព្ពោតិ យថាវុត្តមេវត្ថំ និគមេតិ។

១៥៧៧. **តេស**ន្តិ លោភាទិតោ អញ្ញេសំ។ **ទស្សិតា**តិ កថំ ទស្សិតា? មានោ តាវ លោភមោហឧទ្ធច្ច អហិរិកានោត្តប្បេហិ, លោភមោហថិនឧទ្ធច្ចអហិរិកានោត្តប្បេហិ, តថា ទិដ្ឋិ, វិចិកិច្ឆា មោហឧទ្ធច្ច អហិរិកានោត្តប្បេហិ, ថិនំ លោភមោហទិដ្ឋិឧទ្ធច្ចអហិរិកានោត្តប្បេហិ, លោភមោហមានឧទ្ធច្ច អហិរិកានោត្តប្បេហិ, លោភមោហឧទ្ធច្ចអហិរិកានោត្តប្បេហិ, ទោសមោហឧទ្ធច្ចអហិរិកានោត្តប្បេហិ, ឧទ្ធច្ចំ លោភមោហទិដ្ឋិអហិរិកានោត្តប្បេហិ, លោភមោហទិដ្ឋិថិនអហិរិកានោត្តប្បេហិ, លោភមោហមាន អហិរិកានោត្តប្បេហិ, លោភមោហមានថិនអហិរិកានោត្តប្បេហិ, លោភមោហថិនអហិរិកានោត្តប្បេហិ, លោភមោហអហិរិកានោត្តប្បេហិ, ទោសមោហអហិរិកានោត្តប្បេហិ, ទោសមោហថិនអហិរិកានោត្តប្បេហិ, មោហវិចិកិច្ឆាអហិរិកានោត្តប្បេហិ, មោហអហិរិកានោត្តប្បេហិ ឯកតោ ឧប្បជ្ជតិ។

យថា ច ឧទ្ធច្ចំ, ឯវំ អហិរិកានោត្តប្បានិ ច យោជេត្វា វេទិតព្ពានិ។ កថំ? អហិរិកំ លោភមោហទិដ្ឋិ ឧទ្ធច្ចានោត្តប្បេហិ, លោភមោហទិដ្ឋិថិនឧទ្ធច្ចានោត្តប្បេហិ, លោភមោហមានឧទ្ធច្ចានោត្តប្បេហិ, លោភមោហ មានថិនឧទ្ធច្ចានោត្តប្បេហិ, លោភមោហថិនឧទ្ធច្ចានោត្តប្បេហិ, លោភមោហឧទ្ធច្ចានោត្តប្បេហិ, ទោសមោហ ឧទ្ធច្ចានោត្តប្បេហិ, ទោសមោហថិនឧទ្ធច្ចានោត្តប្បេហិ, មោហវិចិកិច្ឆាឧទ្ធច្ចានោត្តប្បេហិ , មោហ ឧទ្ធច្ចានោត្តប្បេហិ ច ឯកតោ ឧប្បជ្ជតិ។ អនោត្តប្បំ លោភមោហទិដ្ឋិឧទ្ធច្ចាហិរិកេហិ, លោភមោហទិដ្ឋិថិន ឧទ្ធច្ចាហិរិកេហិ, លោភមោហមានឧទ្ធច្ចាហិរិកេហិ, លោភមោហមានថិនឧទ្ធច្ចាហិរិកេហិ, លោភមោហថិន ឧទ្ធច្ចាហិរិកេហិ, លោភមោហឧទ្ធច្ចាហិរិកេហិ, ទោសមោហឧទ្ធច្ចាហិរិកេហិ, ទោសមោហថិនឧទ្ធច្ចាហិរិកេហិ, មោហវិចិកិច្ឆាឧទ្ធច្ចាហិរិកេហិ , មោហឧទ្ធច្ចាហិរិកេហិ ច ឯកតោ ឧប្បជ្ជតីតិ ឯវមេត្ថ មានាទីនម្បិ ឯកតោ ឧប្បត្តិ វេទិតព្ពា។ សេសំ ឧត្តានត្ថមេវ។

អដ្ឋកថាកណ្ឌវណ្ណនា និដ្ឋិតា។

ឥតិ ធម្មសង្គណីមូលដីកាយ លីនត្ថបទវណ្ណនា

ធម្មសង្គណី-អនុដីកា សមត្តា។